

DE BARNEVELDSE FAMILIE RUTGERS

deel 2: the making of rutgers

Anthony Draaisma

mei 2012 - gecorrigeerd augustus 2014

bijlage bij

DE BARNEVELDSE FAMILIE RUTGERS

deel 1: herkomst en wedervaren

www.yoga-intervision.com/pdf/herkomst-en-wedervaren.pdf

DE BARNEVELDSE FAMILIE RUTGERS

DEEL 2: THE MAKING OF RUTGERS

is een bijlage bij

DE BARNEVELDSE FAMILIE RUTGERS DEEL 1: “HERKOMST EN WEDERVAREN”

www.yoga-intervision.com/pdf/herkomst-en-wedervaren.pdf

KORTE INHOUD “DE BARNEVELDSE FAMILIE RUTGERS”

“De Barneveldse familie Rutgers”, bestaat uit twee delen. Daarvan beschrijft “Herkomst en wedervaren” (deel 1) (80 blz.) (70 afbeeldingen) het wel en wee van de Rutgers tussen ruwweg 1780 en 1930. Beginnend met een typering van het Südlohn van eind achttiende eeuw, verplaatst het verhaal zich al spoedig naar Barneveld. En wel vanaf het moment - maart 1809 - dat Johannes Joseph Röttger zich er vestigt. Wanneer, eind dertiger jaren van de twintigste eeuw, de laatste Rutgers uit Barneveld vertrokken is, sluit de auteur zijn verhaal af. Met de Rutgersgeschiedenis presenteert hij niet alleen een boeiend familieverhaal, tegelijk biedt hij een doorkijkje in de sociaal-economische en religieuze leefwereld van een kleine groep RK-middenstanders binnen een verrassend gastvrij en tolerant, overwegend protestants-christelijk Barneveld.

“The making of Rutgers” (deel 2) (160 blz.) bevat uitgebreide achtergrondgegevens over de eerste vier generaties Rutgers, deels ook de vijfde, en de aan hen verwante families. De sociaal-economische en religieuze leefwereld van de Rutgers komt er, nu in detail, in terug. Sleutelfiguren worden er in geportretteerd, dramatische episoden worden daarbij niet geschuwd. Verspreid over “the making of” laat de auteur zien waardoor hij werd geïnspireerd en hoe hij tewerk ging. Daarmee wordt wat hij vertelt controleerbaar, tegelijk wordt zichtbaar waar hij feiten aanvult met inleving, soms met fictie zelfs.

COLOFON

“De Barneveldse familie Rutgers” (delen 1 en 2) - digitaal uitgegeven mei 2012, werd geschreven door Anthony Draaisma (Ton) (1942), van moederszijde aan de Rutgers verwant. Zie stamreeks 4.2.5. Citeren en/of kopiëren is toegestaan, mits onder bronvermelding. Voor ander werk van de auteur zie www.yoga-intervision.com. Achtergrond-afbeelding: Johannes Joseph Rutgers (1780-1854), zoals geschilderd door de Nijkerkse tekenmeester H.J. Jelink (1808-1846).

correcties en/of aanvullingen gaarne naar
draaisma-gietema@zonnet.nl

DE BARNEVELDSE FAMILIE RUTGERS

deel 2: the making of Rutgers

OPMERKINGEN VOORAF

In “The making of Rutgers” - een aan de filmkunst ontleende term - vertel ik hoe mijn verhaal over de geschiedenis van de Barneveldse familie Rutgers tot stand kwam, waarom ik over de Rutgers durfde te schrijven alsof ik bij hen om het hoekje heb gekeken. Mij verantwoord voor het Rutgers-verhaal vormt echter niet de enige reden voor het omvangrijke document dat the making of werd: door zo veel mogelijk alles te vermelden wat ik onderweg tegenkwam wil ik eventuele vervolgspeurders dubbel werk besparen. Vandaar onder andere ook de omvang van het document. Wie echter the making of ongelezen laat, zij gerust: voor een goed begrip van het verhaal (deel 1) is kennisname ervan niet nodig.

Op de gedetailleerdheid van the making of kom ik aan het slot van deze inleidende opmerkingen nog terug.

Wat Südlohn betreft, en Münsterland, plaats resp. streek waar Johannes Joseph, onze Rutgers-stamvader, vandaan kwam, en Barneveld resp. de Veluwe, waar hij naar toe ging, daarvoor verwijs ik graag naar “Meest vreemdelingen uit Münsterland”. Het was mede gestimuleerd door de studie die aan dit boek voorafging dat ik mij op verder Rutgers-onderzoekspad begaf, mij aan het schrijven zette. “Meest Vreemdelingen” strekt overigens verder dan Münsterland en Barneveld, model als het boek tegelijk staat voor de trek van migranten uit het Duits-Nederlandse grensgebied naar Nederland gedurende de achttiende resp. negentiende eeuw.

Wie “Meest Vreemdelingen” ongelezen laat, het Rutgersverhaal geeft en passant natuurlijk ook een indruk van Südlohn en Barneveld uit die tijd. Aanvullende informatie is er bovendien te kust en te keur, zoals via internet resp. gemeentelijke websites. Oriënteerde ik mij op Südlohn slechts voor zover nodig voor het begrijpen van Johannes Josephs achtergrond en redenen van vertrek, Barneveld trok ik zo intensief na dat het wel leek of ik er al jaren had gewoond, temeer ook omdat de begeleidingscommissie voor Crebolders boek - door mijn mede-auteurschap later ook het mijne - waar ik deel van uitmaakte, er vergaderde. Niet alleen lijfelijk kwam Barneveld dichtbij, ook virtueel. Zie daarvoor de literatuurlijst op blz. 7.

Met het noemen van het internet kom ik op een belangrijk ander punt. Al probeerde ik zo verantwoord mogelijk te werk te gaan - getuige ook het omvangrijke voetnotendocument waaruit the making of bestaat - het was ondoenlijk om alle informatie die het internet bood door eigen onderzoek te verifiëren. Had ik dat wel gedaan, dan zou het Rutgersverhaal bij lange na nog niet gereed zijn, als het al ooit de eindstreep zou hebben gehaald. Kortom, veel van het materiaal dat het Rutgersverhaal schraagt neem ik, dankbaar, op gezag van anderen aan.

Daaronder ook genealogische gegevens. Al klinkt het, gegeven ook mijn eerdere schrijfsels, zoals over de Draaisma's en de Hagdorns, zo langzamerhand ongeloofwaardig: achter genealogische gegevens aan gaan is mijn hobby *niet*. Het gaat mij om de sociaal-economische geschiedenis van de familie, het gaat er mij om hen gekend te doen weten, daarmee ook, in feite pas dan, om onze roots. En daarvoor vormen genealogische gegevens nu eenmaal de basis. Dat ik die gegevens overigens niet op de wijze presenteer zoals binnen genealogie-kringen gebruikelijk, betekent niet dat ze onbetrouwbaar zijn. Alles wat ik vermeld wordt ordentelijk ondersteund, iets wat aan tal van akten te verifiëren valt. Voorzover in mijn bezit in gedigitaliseerde vorm beschikbaar, dan wel bij mij ter inzage.

Al dit materiaal borg ik in een achttal ordners op. Graag zou ik die, samen met alles wat in de loop der tijd aan mij werd toevertrouwd - zoals Johannes Josephs doopbewijs, de twee familiekerkboeken, de Overgoor-fotoboeken, de ingelijste foto van Johannes Josephs schilderij, bidprentjes, foto's enz. - t.z.t. overdragen aan een Rutgers-naamdrager uit de zesde generatie Rutgers, behorend tot de Albertustak, want daar hoort het, en niet bij mij.

De voetnoten-verantwoording, waar the making of uit bestaat, werd dus een afzonderlijk document. Ik liet de voetnoten, qua plaatsing, niet volgen op het verhaal, zoals bij voetnoten gebruikelijk is. Vanwege de omvang van the making of zou één document een moeilijk hanteerbaar geheel zijn geworden. Met twee documenten, beide in de balk geplaatst, kan er probleemloos tussen de documenten worden geswitcht.

Wie the making of achter elkaar wil lezen zij gewaarschuwd. Beschrijvingen van eigen zoek- en schrijfproces, uitweidingen over tijd en cultuur, o.a. aan de hand van bidprentjes van de Rutgers, filosofisch getinte beschouwingen, genealogische gegevens, speurverloop, en vooral: tal van aanvullende verhalen, wisselen elkaar in een gestage stroom af. Wie toch aan het achter elkaar lezen slaat, doet dat dus op eigen risico. The making of is niet als een lopend verhaal bedoeld.

Neemt niet weg dat sommige stukken uit deel 2 net zo goed in deel 1 hadden kunnen worden opgenomen. Dat ik dat niet deed komt omdat ik de omvang van deel 1 zodanig wilde beperken dat er een gemakkelijk, hopelijk aantrekkelijk, leesbaar geheel zou resulteren. Al streefde ik ook in deel 2 naar leesbaarheid, de gedetailleerdheid van menige voetnoot doet daar mogelijk afbreuk aan. Wanneer dat tot afhaken leidt, dan zij dat zo. Bij familie verhalen is het nu eenmaal zo dat wat de ene lezer boeit - want in de bewuste familie en/of achtergronden geïnteresseerd - voor de andere lezer irrelevant is. En omgekeerd.

Waarmee tegelijk gezegd wil zijn dat ik zeer wel besef dat mijn verhaal over de Barneveldse familie Rutgers slechts een uiterst klein lezerspubliek zal treffen. De Rutgers-nachwusch is niet omvangrijk. Een uitgave in boekvorm vond ik dan ook niet verantwoord.

Ten slotte dit: mocht de gekozen voetnotenstructuur de suggestie wekken als zouden mijn Rutgersexercities de toets van wetenschappelijk gefundeerde kritiek kunnen doorstaan, dan zou mij dat spijten. Zo ver strekt de verantwoording die ik er mee afleg, niet. Daarmee wil ik mij natuurlijk niet aan kritiek onttrekken. Schroom dus niet en corrigeer the making of waar nodig. Uiteraard geldt datzelfde voor herkomst en wedervaren (deel 1). Internet is geduldiger nog dan papier.

Ook in the making of hanteer ik de wij-vorm. Al waaert het document breder uit dan het Rutgersverhaal, veel breder zelfs, al is de auteur er meer zélf in aan het woord, ook the making of gaat eerst en vooral over de Rutgers, over de tijd en cultuur waar zij deel van uitmaakten. Daarmee is ook the making of *hun* verhaal, daarmee het onze, en niet *mijn* verhaal. Vandaar!

Deze introductie is gedagtekend: 25 mei 2012. De eerste letter ervan zette ik begin augustus 2011 op papier, en wel toen ik aan onderzoek, verhaal en bijbehorende the making of begon. Ik meld dit omdat in the making of een dergelijk gegeven niet ontbreken mag.

Anthony Draaisma

Maurik, mei 2012 (gecorrigeerd augustus 2014)

STAMREEKS GENERATIES RUTGERS

1. EERSTE GENERATIE

gezin van herkomst Johannes Joseph Röttger

1. Johannes Bernardus Röttger (1738 - 1800) (Südlohn) gehuwd met Anna Maria Bernardina Schepers (1745 - 1812)

1.1. Johannes Bernardus Heinrich (1770 - 1821)

1.2. Johannes Gerhardus Engbert (1774 - 1774)

1.3. Joanna Margaretha Christina (1776 - 1818)

1.4. Johannes Joseph (1780 - 1854) (Südlohn - Barneveld) gehuwd met Anna Elisabeth Willemars (1789 - 1840) (Barneveld): volgt 2

1.5. Joanna Catharina (1784 -)

1.6. Bernardus Harmanus (1789 -)

2. TWEEDE GENERATIE

kinderen echtpaar Rutgers-Willemars (1.4)

2.1. Johannes Bernardus Rutgers (1821 - 1897) gehuwd met Maria Elisabeth Panneman (1822 - 1895): volgt 3

2.2. Anna Maria Rutgers (1823 - 1846)

2.3. Albertus Rutgers (1825 - 1825)

2.4. Maria Bernardina Rutgers (1826 - 1874) (x Burgering)

2.5. Alberta Catharina Rutgers (1828 - 1886) (x van Gemert)

2.6. Johanna Alberta Rutgers (1831 - 1875) (x van den Beld)

3. DERDE GENERATIE

kinderen echtpaar Rutgers-Panneman (2.1)

3.1. Joannes Jozephus Rutgers (1854 - 1861)

3.2. Theodorus Rutgers (1855 - 1913) (x van Werven)

3.3. Joannes Bernardus Rutgers (1858 - 1925) (x Alfrink)

3.4. Hendrikus Rutgers (1859 - 1930) gehuwd met Elbertha Maria Overgoor (1876 - 1969): volgt 4.1

3.5. Albertus Rutgers (1861 - 1928) gehuwd met Alijda van den Hoven (1869 - 1912): volgt 4.2

resp. gehuwd met Adriana Margaretha van Erp (1871 - 1950)

3.6. Joannes Jozephus Rutgers (1863 - 1863)

4. VIERDE EN VOLGENDE GENERATIES RUTGERS

4.1. Hendrikustak (ad 3.4) (naamdragers onder 4.1.2 resp. 4.1.5 en 4.1.6)

4.1.1. Johanna Elizabeth Maria (1904 - 1995) gehuwd met Petrus Hubertus Laurentius Bollen (1896 - 1937) - 5^e gen.: kinderen Bollen - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Hettinga

4.1.2. Bernardus Johannes Antonius (1906 - 1942) gehuwd met Lucie Clementine Laoh (1914 - 2005) - 5^e gen.: kinderen Rutgers - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Smit resp. de Vries

4.1.3. Johannes Henricus Antonius (1907 - 1993) geh. met Elisabeth Grada Maria Wessels (1923)

4.1.4. Henricus Bernardus Josephus (1908 - 1979) gehuwd met Constance Diederica Kakebeeke (1923) (huw. ontb.)

4.1.5. Theodorus Bernardus Henricus Albertus (1910 - 1972) gehuwd met Maria Wilhelmina Elisabeth van Es (1916 - 2004) (huw. ontb.) - 5^e gen.: kinderen Rutgers - 6^e en 7^e gen.: kleinkind(eren) resp. achterkleinkinderen Visser

4.1.6. Albertus Thomas Chrysostomus (1914 - 2003) gehuwd met Ludmila Surinovich (1921 - 1991) (huw. ontb.) - 5^e gen.: kinderen Rutgers w.o. adoptiefdochter - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Rutgers

4.2. Albertustak (ad 3.5) (Rutgers-naamdragers onder 4.2.2 resp. 4.2.6)

4.2.1. Maria Elisabeth Alida (1900 - 1996) gehuwd met Antonius Gerhardus Bomers (1893 - 1955) - 5^e gen.: kinderen Bomers - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Bomers, Bergervoet, van Neerven, Preller resp. v.d. Gaag, Jansen, Roebroek

4.2.2. Johannes Theodorus (1901 - 1984) geh. met Gerarda Geertruida Maria Koops (1904 - 1995) - 5^e gen.: kinderen Rutgers - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Rutgers resp. Hartman, Rempt, Aarts, Vandenbulke

4.2.3. Johanna Maria Bernardina (1902 - 1993) (zr. Adelaide)

4.2.4. Johanna Catharina (1903 - 1989) gehuwd met Hendrikus Bernardus Johannes Leussink (1897 - 1980) - 5^e gen.: kinderen Leussink - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Leussink, Eijsink, Hofhuis resp. de Ruiters, van Boven, van Aalten, Martens

4.2.5. Alijda Maria Elbertha (1905 - 1998) gehuwd met Augustinus Henricus Maria Hagdorn (1907 - 1938) resp. gehuwd met Athanasius Alphonsus Maria Draaisma (1910 - 1984) - 5^e gen.: kinderen Hagdorn resp. Draaisma - 6^e en 7^e gen.: kleinkinderen resp. achterkleinkinderen Draaisma

4.2.6. Johannes Bernardus (1909 - 1977) gehuwd met Helena Clasina Smid (1917 - 1993) - 5^e gen.: kinderen Rutgers - 6^e gen.: kleinkinderen Terpoorten resp. Bakker

SPECIFIEKE LITERATUUR

- "Oude kijk op Barneveld" door G. Crebolder, H.J. van Dorst e.a. (BDU 1973)
- "Een historisch hoekje der Veluwe" door C.A. Nairac m.m.v. H. Bouwheer (BDU 1974)
- "Groeten uit Barneveld" door R.H. Nijhoff (1974)
- "Rondom twee torens" door L.A. Hoogeboom (1978)
- "Barneveld in perspectief" door J. Denekamp en M. Hommerson (1979)
- "Met de kiekkast door Barneveld" door Gerjan Crebolder en Jan Luytjes (1985)
- "Als eene stadt betimmert" door Gerjan Crebolder (1989)
- "St. Vitus in Südlohn: Westfälische Kunstschatten" von Ulrich Söbbing (1989)
- "Südlohn im Spiegel der frühen Fotografie" (Gemeindeverwaltung Südlohn 1981)
- "Barneveldse Bakkershistorie" (blz. 18 t/m 44 "Oud Barneveld", nr. 28 d.d. juli 1992)
- "Barneveld en de Barnevelders" door J. Luytjes (1993)
- "Namen en Wapens uit Barnevelds verleden" door J.C. Klesser (1995)
- "Alfrink, een biografie" door Ton H.M. van Schaik (Utrecht 1997)
- "425 Jahre Nachbarschaft Mühlenkamp" von Martin Wilmers (1998)
- "Beschouw ons maar als een uitzondering" door A. Kalmann en B. Overeem (1999)
- "Een byzonder schoutampt" door Gerjan Crebolder (2002)
- "Het dorp Barneveld in de jaren vijftig; deel 1" door Gerjan Crebolder (2002)
- "19^e Eeuwse Neringdoenden" door Gerjan Crebolder en Dick Veldhuizen (2002)
- "Het Geslacht Willemars" (genealogie, annex twee parentelen) door Berend Willemars (2003)
- "Mariahoeve: drie gezusters en de strijd om het bestaan" door B. Overeem en B. Paasman (2007)
- "Kijk daar een kudde schapen" door Martine Otten (2007)
- "Het dorp Barneveld in de jaren vijftig; deel 2" door Gerjan Crebolder (2008)
- "Op 't Veluws Hessenspoor" uitg. Jac. Gazenbeek Stichting en Gemeente Ede (2012)
- "Meest Vreemdelingen uit Münsterland" door Gerjan Crebolder en Anthony Draaisma (2013)
- "Van Schöler in Olfen naar Schueler in Barneveld" door Jan Bernard Schueler (2013)
- "Van Bärgerinck naar Burgering: 200 jaar in Barneveld" door Wim Burgering (2013)

BRONNEN

1. Van de bronnen betreffende Südlohn en de familie van herkomst van Johannes Joseph Röttger is het volgende materiaal gedigitaliseerd beschikbaar:

- 1.1. "Auszug aus dem Familienbuch Röttger aus der Zeit von 1652 - 1906 in Südlohn und Öeding"
- 1.2. Selectie uit "425 Jahre Nachbarschaft Mühlenkamp", w.o. oorkonde en historische kaartjes uit noot 12
- 1.3. Documentatie betreffende Trine Röttger (noot 10) resp. hof en land van de Röttgers rond 1800 (noot 12).

2. Op verzoek zijn navolgende gedigitaliseerde stukken beschikbaar, dan wel ter inzage:

- 2.1. Huwelijksakte van Johannes Joseph met bijlagen, alsook alle overige Rutgers-akten
- 2.2. Bidprentjes, bij voorkeur onder aanduiding van (het) gewenste prentje(s)
- 2.3. Foto's en afbeeldingen van tal van personen, vaak ook van hun panden.

3. Al het overige bronnenmateriaal, historische familie-objecten inbegrepen, is bij de auteur ter inzage.

CORRECTIES EN/OF AANVULLINGEN

Correcties en/of aanvullingen zijn welkom. Gaarne mailen aan draaisma-gietema@zonnet.nl.

DE BARNEVELDSE FAMILIE RUTGERS

deel 2: the making of rutgers

Graag breng ik de Barneveldse familie Rutgers nog eens onder de aandacht (0).

0.1. We doen dat aan de hand van een geromantiseerde weergave van de geschiedenis van de eerste vier Rutgersgeneraties. Daarbij merken we de Münsterlandse familie van herkomst van de Barneveldse Rutgers-stamvader (zie stamreeks 1) als eerste generatie aan. Wij beseffen zeer wel dat er lezers zijn - waaronder mogelijk ook Rutgersverwanten - die bij de gebezigde romantisering hun vraagtekens hebben. Alleen al wat de feiten betreft, laat staan bij het verhaal er omheen. “Waar haalt hij het vandaan?” zal deze of gene opmerken.

0.2. Het onderhavige voetnotendocument - “the making of” zoals we het dus noemen - biedt hen in dat opzicht een gedetailleerde verantwoording. Bovendien vertellen we, aan de hand van een detail, in voetnoot 80 resp. 96, meer over hoe dat gaat, dat verhalende schrijven. Althans in ons geval. En over waarom we het aandurfden te romantiseren. Dit rechtvaardigt, menen we, dat we op de meeste overige plaatsen onze romantisering *niet* toelichten. We rekenen er op dat de lezer, Rutgersverwant of niet, er op vertrouwt dat we zo verantwoord mogelijk te werk gingen. Waarom we menen dat al wat we op mondelinge overlevering baseerden, vrijwel over de gehele linie genomen, betrouwbaar is, vertellen we in voetnoot 91.4.

0.3. Romantisering overigens is niet mogelijk zonder speculaties. Wanneer feitelijke onderbouwing ontbreekt zijn speculaties even toelaatbaar als noodzakelijk. Geschiedschrijving ontwikkelt zich de laatste decennia meer en meer in die richting. In de richting van romantisering dus. Uiteraard willen wij ons niet voegen in hun illustere gezelschap, noch onze vermeende eruditie er mee etaleren, maar denk daarbij bijvoorbeeld aan de fameuze Marguerite Yourcenar, om maar eens iemand te noemen, aan de recent overleden Hella Haasse, aan Thomas Rosenboom en zijn prachtige romans, en aan, niet te vergeten, op plaats en streekniveau, auteurs als Gerjan Crebolder. Denk aan prachtige bestsellers als “Het zwijgen van Maria Zachea” en “Het Pauperparadijs”. Het is mede dankzij deze auteurs dat de belangstelling voor geschiedenis de laatste decennia alsmaar is toegenomen.

0.4. Aan de voor romantisering noodzakelijke speculaties gaat overigens heel wat onderzoek vooraf. Zonder dat is romantisering niet verantwoord. Neemt niet weg dat wij aanvankelijk andersom te werk gingen: eerst schreven we, aan de hand van wat we al wisten, ons verhaal, in grote lijnen althans. Hadden we even gehoopt aan onderzoek te ontkomen, de noodzaak tot verdergaande feitelijke onderbouwing drong zich spoedig op. Op tal van plaatsen in ons voetnotendocument - zoals bijvoorbeeld in voetnoot 76.18 - laten we zien hoe we, huismus in het kwadraat als we zijn, herhaaldelijk nader onderzoek probeerden te vermijden. Tot we er toch aan gingen staan, zoals ook uit de volgende voetnoot blijkt.

0.5. In voetnoot 104.7 komen we op onze aanvankelijke andersom-werkwijze, aan de hand van een deelaspect, terug. We vertellen daar dat we er niet voor kozen de financiële handel en wandel van de Rutgers systematisch uit te pluizen. Iets wat aan de hand van notariële archieven, voor zover openbaar, een heel eind zou kunnen. Wat ons echter, via mondelinge overlevering en materiaal onder ons beheer, bekend was verwerkten we wél. Menigmaal echter deed het zich dan voor dat we, ter aanvulling van het beeld, er niet aan ontkwamen nader onderzoek te doen. Soms ook leidde dat tot onderzoek *vooraf*. Overigens komen aan romantisering nog andere vaardigheden te pas, vaardigheden die wij óók “bronnen” noemen. Ook daarop komen we - in voetnoten 80 en 96 - aan de hand van een voorbeeld uit ons verhaal, nog terug.

0.6. Een vaardigheid die we daar niet noemen willen we echter niet onvermeld laten. Eigenlijk is het geen vaardigheid, het is meer een soort van hardnekkig speuren naar allerhande illustratief materiaal, zoals naar fotoboeken en ander historisch materiaal, naar bronnen dus. Daar echter houdt het niet op. Eenmaal foto's en afbeeldingen gevonden gaat het er om er de meest illustratieve uit te kiezen, eerdere te vervangen door latere, die toch nog sprekender blijken, eerdere onderschriften toch weer treffender toe te lichten enz. Het bleek een even voortdurende als vreugdevolle aangelegenheid. Vreugde die iedere nieuwe vondst ons bracht. Mogelijk echter is het toch een vaardigheid, en wel een die dicht in de buurt komt van detectivewerk: waarnaar te speuren, en waar. Maar dat niet alleen: eenmaal bijvoorbeeld een akte gevonden, dient de tekst geïnterpreteerd te worden, en in relatie gebracht met andere gegevens. Eenmaal een foto gevonden, komt het op het nauwkeurig bekijken ervan aan, de foto dateren, de getoonde personen identificeren enz. .

0.7. Eenmaal een populair fotoboek over Barneveld aangetroffen, waarvan er vele zijn, idem dito: niet stoppen bij paragrafen en personen die - vanwege de inhoudsopgave en/of het register achterin - duidelijk van belang zijn, maar het boek geheel doornemen enz. Daarbij wat je aantreft categoriseren, zodanig dat er een totaal overzicht ontstaat. Zodanig ook dat vervolgens alles, via alle mogelijke dwarsverbanden, aan alles kan worden gerelateerd, uitmondend in een, hopelijk als vanzelf lopend verhaal. Dat weer aanpassend in geval van nieuwe informatie enz. enz. En dat niet eventjes, maar voortschrijdend in de tijd, als was het "action research", een term die je tegenwoordig, menen we, niet meer hoort. Action research: vraagstellingen, zoekrichtingen, steeds weer aanpassend aan eerder verkregen resultaten. Opeens dringt tot ons door hoeveel onze exercities weg hebben van organisatieonderzoek, ons vroegere beroep. We begrijpen nu beter waarom onze rapporten lezen als romans. Kortom, ons volhardend gespeur van nu, ons gecombineer en gededuceer, bleek verrassend dicht aan te sluiten bij ons werk van toen, toen we aan een halve blik soms voldoende hadden - *moesten hebben*, gegeven de korte spanne tijds waarin ons werk diende te worden gedaan - om te zien waar we onze aandacht verder op moesten richten. Was *toen* romantisering uiteraard onze bedoeling niet, nu is het dat wel.

0.8. Dat wijzelf er volledig achter staan sluit overigens niet uit dat er mogelijk lezers zijn - waaronder wederom ook Rutgersverwanten en mogelijk ook verwanten van families die in ons Rutgersverhaal figureren - die van romantisering niet gediend zijn. Misschien sowieso niet, mogelijk echter in het bijzonder met betrekking tot de Rutgersgeschiedenis niet. Dat spijt ons. Niet dat zij er zo over denken. Dat is hun goed recht. Nee, wat ons spijt, is dat we iets met ook hún familie(s) deden en doen, wat zij mogelijk liever niet hadden zien gebeuren. Al kan het ook zijn dat deze of gene om andere redenen niet van romantisering gediend is. Bijvoorbeeld omdat men zich, als grondhouding ook, bij voorkeur op feiten richt. Of omdat men liever vast houdt aan eigen beelden over het verleden, eigen beelden over de familie ook, wat uiteraard ook ieders goed recht is.

0.9. Het kan ook omwille van de privacy zijn - ook die van henzelf - dat sommigen van hen onze exercities liever niet hadden zien uitgevoerd. Ook dat spijt ons. Op soortgelijke wijze als zo even, in de zin dat we dat respecteren. Ons respect ging en gaat echter niet zo ver dat dat ons van onze schrijfsels af hield. We stoppen qua mogelijke schending van de privacy bovendien, in de tijd gezien, tijdig genoeg, menen we. Daarbij komt dat onze eerdere Rutgers-schrijfsels - die uit 1991 en 2000 - nooit tot dergelijke bedenkingen aanleiding gaven. Met dat tijdige stoppen bedoelen we overigens: stoppen aan het eind van de jaren dertig van de vorige eeuw. Wat neer komt op stoppen 75 jaar geleden. We volgen daarmee de lijn die in Nederland o.a. ten opzichte van notariële archieven en huwelijksakten - bij uitstek documenten die doorkijkjes bieden in de privéwereld van onze medemens - wordt gehanteerd. Die zijn openbaar vanaf 75 jaar geleden, en vandaaruit terug.

0.10. Anders ligt het bij gedetailleerde genealogische overzichten - parentelen, zoals die officieel heten - betreffende ook de *huidige* Rutgersnazaten. Van vervollediging ervan - van de Hendrikusparenteel zowel als de Albertusparenteel - zagen we, om redenen van privacy dus, af. Alsook van verstrekking aan derden van wat we al aan materiaal vergaarden. Wat we wél deden is het onder de Rutgers-stamreeks opnemen van de, door huwelijk van Rutgers-naamdragers, successievelijk nieuw binnen de Rutgersfamilie verschenen familienamen.

0.11. Zoals gezegd, we begonnen andersom: we schreven éérst ons verhaal, althans probeerden dat. Immers, zoals hierboven al opgemerkt, al gauw bleek dat ons verhaal zonder research niet te vertellen was. Niet alleen aanvullend, ook voorafgaand gingen we op onderzoek uit. Geleidelijk gingen we systematischer te werk. Zozeer zelfs dat ons de neiging besprong om zo volledig mogelijk te willen zijn. Juist dat echter hadden we - door het accent te leggen op ons verhaal - willen vermijden. Dus floten we onszelf terug. Iedere keer wanneer de neiging volledig te willen zijn zich voor deed. Dat was nodig ook. Al gauw immers bleek de hoeveelheid historisch materiaal, de verhalen ook, veel en veel omvangrijker dan gedacht. Een levenswerk wilden we er nu ook weer niet van maken. Een half jaar full speed, daar wilden we mee volstaan. Waarna we alles wat we over de Rutgers hadden verteld weer zouden mogen vergeten, op kleur, strekking, intensiteit na. En dat gaan we doen, deden we, al kwamen er bij het halve jaar nog vier maanden bij.

0.12. Al legden we dus niet *al* het relevante historisch materiaal bloot - van volledigheid zou trouwens toch nooit sprake kunnen zijn - voor het geven van een representatief beeld van het wel en wee van de Rutgers menen we er meer dan voldoende uit te hebben gelicht. Bovendien staan we open voor aanvullingen en correcties. Een website is geduldiger nog dan papier.

Rest mij dank te zeggen aan ieder die mij hielp (1) ...

1.1. Wie onze dank geldt zie daarvoor het colofon bij deel 1 (blz.3). Hier herhalen we nog eens hoe schatplichtig we zijn aan Alijda Maria Elbertha Rutgers (Lien) (stamreeks 4.2.5), belangrijkste rechtstreekse zegsvrouw uit de Albertustak, tevens moeder van de auteur. Alsook aan Johannes Henricus Antonius Rutgers (Rut) (stamreeks 4.1.3), Hendrikus' een na oudste zoon, rechtstreeks zegsman uit de Hendrikustak. Zij beiden stimuleerden ons tot het doen van naspeuringen, stonden aan de basis van ons verhaal. Beiden werden, eind jaren tachtig vorige eeuw, meerdere malen door ons geïnterviewd.

1.2. Soortgelijk bijzondere dank gaat uit naar Timo Ridder, lid van de begeleidingscommissie "Meest vreemdelingen uit Münsterland" (zie 3.7). Bij hem konden niet alleen enige van hun verhalen worden geverifieerd, Timo voegde er ook nieuwe aan toe, vooral wat families betreft waar de Rutgers zich door huwelijk mee verbonden. Temeer zijn wij Timo erkentelijk aangezien hij - via zijn grootmoeder, Josephina Johanna van Gemert, een van Johannes Josephs kleindochters, zélf Rutgersverwant - een alom erkend deskundige is wat betreft de geschiedenis van Barneveld en Nijkerk en hun, vooral, RK-families.

1.3. Uiteraard gaat onze dank ook uit naar de huidige Rutgersnazaten, zoals in het colofon vermeld. Onze dank geldt echter eerst en vooral onze dierbare levenspartner, Lolkje Gietema. Zonder haar bemoedigende steun, geduldig luisterend oor, kritisch-nuchtere kanttekeningen, had ons verhaal niet de vorm gekregen die het nu heeft. Zij duldde niet slechts onze maandenlange trance, zij faciliteerde die zelfs!

Rest mij dank te zeggen aan ieder die mij hielp en de lezer plezier te wensen uiteraard. Ook bij lezing van "Meest vreemdelingen uit Münsterland", in het kielzog waarvan ik het Rutgersverhaal schreef (2).

2.1. De titel van Crebolders boek, door ons mede-auteurschap intussen ook "ons" boek, is ontleend aan de reactie van de Hervormde Kerk in Barneveld op een verzoek van de katholieken uit die plaats om weer over een eigen priester te mogen beschikken. We schrijven 1761, zo'n drie decennia voordat, in 1795, in Nederland de godsdienstvrijheid weer werd hersteld. Ook in Barneveld waren er dus nog katholieken die de reformatie hadden doorstaan. In hun veronderstelling dat voor een eigen priester de tijd rijp was, kwamen zij bedrogen uit. Barnevelds Hervormde Kerk reageerde met een rekwest aan de magistraat tot wie het verzoek van de katholieken was gericht, schamper stellend: "De Roomsgezinden van dit kerspel zijn meest vreemdelingen uit Münsterland en elders hier aangekomen". Behoudens een zestal andere gezinnen, niet in staat "om een priester den mond open te houden, veel minder om een kerk te onderhouden en hier maar een kleine winkelier en een wever zijn, die iets kunnen toebrengen".

2.2. Het verzoek van de katholieken werd afgewezen, het gevaar was geweken, dat mag duidelijk zijn. De Münsterlanders, waaronder vast en zeker ook de kleine winkelier en wever uit het rekwest, daags daarop in Barneveld weer tegen komend, was er bij de Barnevelders van dat “meest vreemdelingen” niets meer te bespeuren. De snier hoorde bij het spel. Ze begroetten hen weer als vanouds, dronken samen weer een borrel, deden gewoon weer zaken met elkaar. Ze beschouwden hen niet als vreemdelingen, wél als import, zoals dat tegenwoordig heet. Import, waarvan nog maar af te wachten viel hoe die zich zou ontpoppen. De titel van het boek wekt dus eigenlijk een onjuiste indruk. Het triggerende appel dat er van uit gaat maakt dat echter goed.

2.3. Deze visie, alsook de tekst - zoals in de vorige voetnoot weergegeven - werd door Crebolder onderschreven, is daarom dan ook in “Meest Vreemdelingen”, intussen ook “ons” boek, terug te vinden. Ditzelfde geldt voor onze visie op het hoe en waarom van de gunstige reputatie die Barneveld bij de katholieke Münsterlanders als vestigingsplaats gekregen had. Voor de relatie tussen “Meest Vreemdelingen” en ons verhaal, ons onderzoek, zie voetnoot 2.7.

2.4. De aanleiding tot het boek “Meest vreemdelingen uit Münsterland” ligt, voor ons althans, in de tijd gezien, verder terug dan wat “Meest Vreemdelingen” er over vertelt. Wat onze participatie betreft kwam het boek voort uit een ontmoeting tussen Wim Burgering, destijds burgemeester van Barneveld, en Anthony Draaisma, de “wij” uit ons verhaal dus. De ene aanleiding hoeft de andere trouwens niet uit te sluiten. Maar dit tussen haakjes. Toen de twee elkaar in de loop van 1999 weer eens tegenkwamen - zij kenden elkaar uit ander verband - refereerde Burgering aan een schrijfsel over de herkomst van de Barneveldse familie Rutgers, dat hem eerst recent onder ogen was gekomen: Johannes Joseph Röttger (Rutgers) was in 1809, samen met Bernardus Henrich Josephus Börgrinck, vanuit Münsterland naar Barneveld gemigreerd, aldus het geschriftje uit 1991 waar Burgering op doelde.

2.5. “Ben jij die Draaisma die dat schreef? Bernardus Börgrinck is een verre voorvader van mij. Dat hij uit Münsterland kwam is bij ons in de familie bekend, maar dat hij samen met Johannes Joseph Rutgers de grens over kwam, zie ik bevestigd nu”, merkte Burgering op. “Daar moeten we wat mee. Er zijn nog meer Barneveldse families uit die hoek afkomstig, het is een studie waard. Mogelijk dat Gerjan Crebolder, Barnevelds gemeentearchivaris, er wat in ziet, het belang ervan voor de geschiedenis van Barneveld onderschrijft, er een studie naar verricht. Wellicht ook dat er een boek in zit ...”.

2.6. En die studie, die kwam er. Er werd een heuse begeleidingscommissie voor geformeerd, met als deelnemers representanten van Barneveldse families, waarvan bekend was dat hun oorsprong in Münsterland lag, te weten: de Burgerings, de Schuelers, de Willemars en de Rutgers. Met als representant van de Rutgers de “wij” uit ons verhaal. Toen bleek dat het bewuste boek eerder wetenschappelijk van aard zou worden dan populair, ontstond de idee het - ter verlevendiging - te voorzien van kadertjes waarin op geromantiseerde wijze wordt verteld hoe het, vanuit de beleving van de migranten zelf, *zou kunnen zijn gegaan*. Gegeven onze eerdere verhalende exercities - uit 1991 en 2000 - lag het voor de hand dat *wij* daar dan een poging toe zouden doen, althans bezien vanuit het perspectief van Johannes Joseph, de Rutgers-migrant van destijds. Eenmaal bezig bleek dat zeer wel mogelijk. Zij het, zoals we al eerder vermeldden, niet zonder aanvullende research. Dus bogen wij ons opnieuw over de Rutgersgeschiedenis. Nu grondiger, vele malen grondiger, dan voorheen.

2.7. Al werkende aan ons geromantiseerde verhaal raakten we er meer en meer van overtuigd dat we ons verhaal niet alleen voor onszelf dienden te verantwoorden, ook naar buiten toe diende dat te gebeuren. Zeker als het idee van die kadertjes van onze hand in “Meest Vreemdelingen” door zou worden gerealiseerd, iets wat inderdaad gebeurde. Intussen zelf, zij het Rutgersgerelateerd, bijna even veel onderzoek achter de rug als Crebolder voor zijn studie verrichtte, betrok deze ons meer en meer bij opzet en redactie van diens boek, zodanig dat dit uitmondde in ons mede-auteurschap.

2.8. De verantwoording waar wij ons toe zetten diende natuurlijk te worden vastgelegd, zonder vastlegging is immers van verantwoording geen sprake. Ons geromantiseerde verhaal was er echter de geschikte plaats niet voor. Het zou er alsmáar omvangrijker en gedetailleerder, daarmee minder leesbaar, door worden. Voetnoten onder aan de pagina, dan wel achterin, de voor verantwoording meest geëigende manier, zouden ons verhaal maar topzwaar maken: 25.000 woorden voor het verhaal tegenover 110.000 aan voetnoten, dat schiet niet echt op. Dus kozen we voor een tweede document, het onderhavige “the making of”.

2.9. Zo laten we in the making of niet alleen zien op welke bronnen we steunen, ook vertellen we bij, wat op het eerste gezicht bonte beweringen lijken, op grond waarvan we ze durfden te uiten. Vandaar ook dat we het tweede document the making of - een term, ontleend aan de wereld van de film - als titel gaven. Tegelijk bleek het tweede document uitermate geschikt om alles in onder te brengen wat we niet in ons verhaal opnamen, maar toch graag over de Rutgers en de tijd waarin zij leefden, wilden vertellen. En dat was veel. Vandaar de lengte van het document. Zie ten slotte ook onze “opmerkingen vooraf” op blz. 2 en 3.

Graag draag ik het stokje nu aan anderen over (3).

3.1. We doelen daarbij op de na-Barneveldse periode. Het gaat daarbij om de nazaten van de familie Rutgers-Overgoor (stamreeks 4.1) resp. de nazaten van de familie Rutgers-van den Hoven (stamreeks 4.2), de vierde generatie Rutgers dus. Nu kan het nog. Zonder al te veel moeite zijn hun verhalen nog tevoorschijn te roepen. Straks, wanneer de vijfde Rutgersgeneratie er niet meer is om te raadplegen - de kleinkinderen van Hendrikus en Albertus - wordt het lastiger, en is eerbetoon aan de vierde generatie niet meer goed mogelijk. Eerbetoon, voor ons een belangrijker motief voor familie verhalen, dan roots.

3.2. Wat die roots betreft, het belang ervan onderschrijven we, we zien er echter ook het betrekkelijke van in. Naarmate we voor onze roots verder terug gaan in de tijd, neemt de impact ervan af. Het komt ons voor dat de kritieke grens ligt bij zo’n zes generaties terug. Bij, in jaren uitgedrukt, rond de honderdvijftig jaar. Vanuit deze visie heeft de zevende generatie Rutgers bij roots *die bij Johannes Joseph beginnen*, geen groot belang meer. Zij kunnen voor hun roots beter starten bij de vierde dan wel vijfde Rutgersgeneratie, bezien vanuit Johannes Joseph dus. Tenzij het om naamdragers gaat. Dit gegeven de dominantie van - nog steeds - de mannelijke lijn.

3.3. We hebben hier dus niet Rutgers-naamdragers op het oog, maar Rutgers-nazaten die hun naam ontleen aan een familielijn, dichterbij. Een familielijn waarvan het meer relevant is de roots - voor de betrekkelijkheid van roots, zie noot 133 - te ontsluiten dan die van de Rutgers van intussen een of meer zijlijnen terug. Daarbij gaat het, wat de Hendrikustak betreft, om de families Bollen, Smit, de Vries, Hettinga enzoverder, wat de Albertustak betreft, om de families Bomers, Bergervoet, Draaisma, Leussink, Eijssink, Bakker enzoverder.

De oorsprong van de Barneveldse familie Rutgers ligt in Südlohn (4),

4.1. Voor informatie over Südlohn, zie onze opmerkingen op pagina 2. Voor informatie over Barneveld idem. Al moeten ons wel een tweetal misverstanden over Barneveld van het hart. Het eerste: pas vanaf zeg 1900 ging Barneveld zich met kippen en eieren bezig houden. Voor die tijd was het eerder een markt- en streekplaats, waar de omliggende dorpen en gehuchten voor hun voorzieningen op gericht waren, centrum ook, weliswaar in steeds mindere mate, van schapenteelt en weefarbeid. Het tweede: Barneveld was inderdaad overwegend protestants-christelijk - het percentage katholieken lag in de loop van Barnevelds geschiedenis steeds beneden, dan wel hooguit om en nabij de 10% - intolerant voor andersgelovigen was het niet. Al kan het zijn dat het op kinderen die op zondag buiten wilden spelen, w.o. de vierde Rutgersgeneratie, zo overkwam. Zo zelfs dat zij de beleving van intolerantie er aan overhielden. Zie ook voetnoot 30 resp. 145.4, alsook “Rondom Twee Torens”.

4.2. In ieder geval het Barneveld van de negentiende eeuw was ruimdenkend. Zo gaf het gemeentebestuur in 1854 aan de kleine Joodse gemeenschap die het rijk was, de gelegenheid voor het bouwen van een eigen

synagoge, die dan ook het jaar daarop in de Jan van Schaffelaarstraat verscheen. De synagoge deed dienst tot 1922 (bron: "Kiekkast" blz. 29). De Barnevelders, waaronder de kinderen Rutgers - zowel die van de derde als de vierde generatie - groeiden met het straatbeeld van andersdenkenden - Joodse kerkgangers dus - op

4.3. Zo ook "Barneveld in perspectief" (BDU, 1997). Jolanda Denekamp en Maureen Hommersom, de auteurs ervan, merken op dat het beeld van Barneveld als een van oudsher protestants-christelijk bolwerk slechts deels met de werkelijkheid overeenkomt. Men was er eerder aan de liberale kant. Pas tegen het eind van de negentiende eeuw deed, onder invloed van de Doleantie, net als elders in Nederland, ook in Barneveld geleidelijk, ten dele althans, gestrengheid in de leer haar intrede.

Johannes Joseph Röttger, de vierde uit een gezin van zes, zag er - we schrijven begin negentiende eeuw - geen toekomst (5).

5.1. Wat betreft de zes kinderen die Johannes Josephs ouders kregen, zie blz. 6 van de "Auszug aus dem Familienbuch Röttger aus der Zeit von 1652 - 1906 in Südlohn und Öding". Dit document is, op verzoek digitaal beschikbaar, dan wel bij ons ter inzage. Aan de twaalfbladige Auszug voegden wij overigens twee pagina's toe. Daarin geven we de relatie weer die er tussen ons en de huidige Röttger-families uit Südlohn resp. Stadtlohn bestaat. Families die wij in 1990 resp. 2004 bezochten. Van hen kregen we de bewuste Auszug. Wat betreft het aantal kinderen dat het ouderlijk gezin van Johannes Joseph telde is de Auszug niet geheel duidelijk. Südlohns doopregister raadplegend - met dank aan Jan Bernard Schueler - blijkt het inderdaad om zes kinderen te gaan, van wie de namen en data in de Auszug correct zijn weergegeven.

5.2. Waarmee gezegd wil zijn dat we niet zelf genealogisch onderzoek naar de Röttgers deden. We gingen uit van gegevens die de Röttgerfamilie zelf uit de doopboeken van destijds had vergaard, neergelegd in de Auszug, opgesteld door Heinrich Röttger (geb. 13-3-1924) uit Stadtlohn (zie blz. 14 van de Auszug). Voor wie op nader onderzoek uit wil gaan, zijn adres, alsook het adres van zijn oudste zoon, is bij ons bekend (en genoteerd op de laatste pagina van het Auszug-document).

5.3. Wat Johannes Joseph, onze Rutgers-stamvader, betreft, officiële akten - op verzoek digitaal beschikbaar, dan wel bij ons ter inzage - bevestigen de juistheid van zijn identiteit en herkomst. Idem wat betreft die van zijn ouders en grootouders. Zij het dat in het doopbewijs dat Johannes Joseph tijdens zijn reis - in vieren gevouwen in zijn (plunje)zak - bij zich had, de naam Röttger met een S aan het eind wordt geschreven. Terwijl dezelfde pastoor als die, die het bewuste doopbewijs in 1809 opstelde, de S in zijn opnieuw opgestelde doopbewijs van 1819, weer weglaat. Zie hoofdstuk 4 van ons verhaal resp. voetnoot 41. Johannes Joseph zelf introduceert bij het vernederlandsen van zijn naam de S echter weer. Zie slot hoofdstuk 7. Zoals ook te zien op afbeelding 22. Voor een verkorte weergave van de voorouders van Johannes Joseph, zie voetnoot 10.

5.4. In de doopbewijzen figureren als peetouders Johannes Joseph Röttger en Joanna Zwiting. We waren benieuwd of we de peetouders konden traceren. Gegeven diens exact dezelfde naam - Johannes Joseph dus - als de dopeling kreeg, gold die wens vooral de peetvader. En dat lukte. Uit de Auszug blijkt namelijk dat de Röttgers bij de naamgeving van hun kinderen de destijds meest populaire vernoemingsregels hanteerden. Zo werd binnen het gezin Röttger-Schepers de eerste zoon vernoemd naar de vader van vader, de tweede - drie weken na zijn geboorte gestorven - naar de vader van moeder.

5.5. In het geval er een derde zoon werd geboren - en die kwam er, in de persoon van onze Rutgers-stamvader - kon hetzij moeders vader nog eens worden vernoemd, hetzij een van de broers van vader. De keus viel op vaders broer, Johannes Joseph Röttger, geb. 21-4-1748, led. gest. 4-2-1796. Waarbij *led.* staat voor *ledig*, voor ongehuwd dus. Oom Johannes Joseph op zijn beurt was ook vernoemd naar een oom, en wel naar een broer van zijn moeder, tevens grootmoeder van *onze* Johannes Joseph. Deze oom, ook een Johannes Joseph dus, is

namelijk de vierde zoon van het echtpaar Röttger-Köttinck. Zie Auszug blz. 4. De voornaam Johannes Joseph komt dus uit de Köttincklijn. Peetmoeder Joanna Zwiting vonden we niet. In de Auszug komt zij niet voor.

Zijn vader had - in het buurtschap Mühlenkamp - een klein boerenbedrijf. De paar hectares land die hij pachtte lagen een stuk van zijn kotte af (6).

6. Mogelijk dat er wat betreft hof en erf op de Mühlenkamp zelf al sprake was van eigendom. De Mühlenkamp als buurtschap zou zich ontwikkeld hebben in de 15^e resp. 16^e eeuw, toen de horigen van de toenmalige fürstbisschöfliche Pröbstinghof, de kleine stukjes grond die zij rondom hun hof bewerkten, kregen toegescheiden. Aldus vrij naar: Martin Wilmers in “425 Jahre Nachbarschaft Mühlenkamp”. Zie ook noot 12.

Herendienst - hand en spandiensten aan de landeigenaar - hoefde hij gelukkig niet meer te verlenen. Grootvader had dat nog wel moeten doen (7.)

7. Dan wel diens vader, verder terug in de historie dus. Zie ook volgende voetnoot en voetnoot 12.7.

Vergeleken met het horigensysteem - de vroegere gebondenheid van boer en gezin aan land en hof - was dat een hele vooruitgang geweest. En al helemaal ten opzichte van het lijfeigenschap van daarvóór. Johannes Josephs vader kon er met verve over vertellen. Over hoe de boeren er gebukt onder waren gegaan, tot ze vrijbrieven kregen, en hof en land in erfpacht (8).

8.1. In “425 Jahre Nachbarschaft Mühlenkamp” vinden we twee interessante kaartjes van Südlohn en het landelijke gebied er onmiddellijk omheen (op verzoek digitaal beschikbaar, dan wel bij ons ter inzage). Uit het oudste kaartje, gedateerd 1731, blijkt dat het horigensysteem in die tijd deels nog bestond. Zowel met betrekking tot boeren(huizen) die horig waren aan Huis Lohn, als die dat waren aan Pröbstinghof. Wat we aan het kaartje trouwens ook kunnen zien is dat de (keuter)boeren uit de Mühlenkamp, zoals bij buurtschappen veelal het geval, over gemeenschappelijke (weide)grond beschikten. Buurtschappen als de Mühlenkamp waren een soort boerengemeenschappen, waarin wederzijdse hulp centraal stond. Südlohn en omgeving had er verscheidene. Zie ook voetnoot 13. Belangrijke bindmiddelen voor deze buurtschappen waren de seizoens- en schuttersfeesten. Johannes Joseph heeft daar ongetwijfeld menigmaal aan deelgenomen, de latere Röttgers in ieder geval zeker, zoals uit tal van historische reportages blijkt (zie ook voetnoot 22).

8.2. Voor het fenomeen “vrijbrieven” in Südlohn, google op “Frau Trine Freibrief”. Of op “Frau Trine Fresenhorst”. Daaruit blijkt dat ene Frau Trine, samen met Koepe Schulten, (*wonende/boerende*) auf Wennings Kotten in der Friesenhorst, Ksp. Südlohn, in 1664 haar Freibrief krijgt. Deze Trine - in 1664 een volwassen vrouw, want aangesproken als Frau, bovendien samenlevend met Koepe Schulten - kan, gegeven het jaar waarin de vrijbrief werd verstrekt, niet Trine Röttger, Johannes Josephs overgrootmoeder, zijn. Deze moet namelijk ná 1664 geboren zijn. Of, op zijn vroegst, rond die tijd. Toen - in 1664 - was zij nog lang geen volwassen vrouw. Pas in 1708 brengt zij Johannes Josephs grootvader ter wereld.

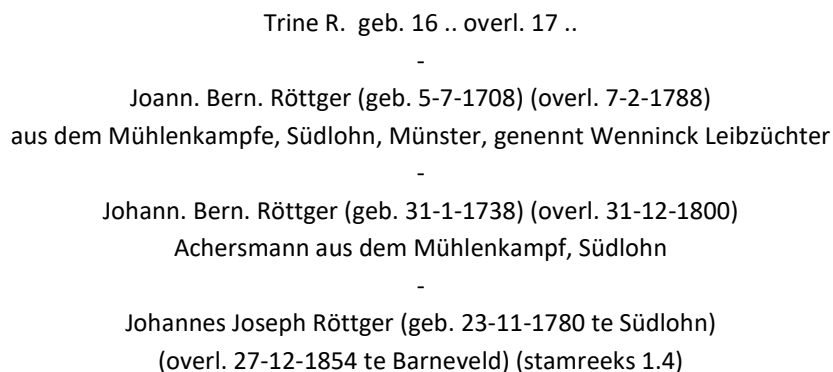
8.3. Toch waren we even door de Trine uit de vrijbrief afgeleid, immers op blz. 2 van de Auszug figureert ook een Trine. Om precies te zijn: Trine Ferinck, overl. 26-8-1686, bovendien in het buurtschap *Fr(i)esenhorst* - de naam van dit buurtschap komt nog steeds op regionale kaarten voor - zo’n twee kilometer hooguit ten zuidwesten van de Mühlenkamp. Welnu, de *Fr(i)esenhort*s blijkt hetzelfde buurtschap te zijn als waar de Trine van de vrijbrief uit afkomstig was. Zou deze Trine de Trine uit de vrijbrief geweest kunnen zijn? Dan zou zij, de Trine uit de vrijbrief dus, de *moeder* van onze Trine geweest kunnen zijn. Weliswaar was de Trine uit de Auszug gehuwd met Gerd. Röttger, maar dat huwelijk was gesloten op 12-2-1673. Zou zij voor die tijd samengeleefd hebben met de Koepe Schulten uit de vrijbrief? En was *onze* Trine dan door deze Koepe bij haar verwekt? Daarna door haar latere man - Gerd. Röttger - in het gezin dat hij met Trine Ferinck vormde, opgenomen? En ook Röttger genoemd?

... de Röttgers (kregen) al vroeg (hun vrijbrief) (9).

9. Mogelijk kregen de Röttgers al eerder dan in 1664 hun vrijbrief, hoewel het evengoed om verschillende Röttgers kan zijn gegaan. Er waren waarschijnlijk toen al meerdere aan elkaar verwante Röttgerfamilies. In ieder geval in 1826, het jaar waaruit een in ons bezit zijnde kaartje van de Mühlenkamp stamt, waren er drie verschillende Röttgerhofs, iets wat we nadien bevestigd kregen door de gemeentearchivaris van Südlohn. Hoe dan ook, in 1573 boerde er op de Mühlenkamp vermoedelijk al een Röttger. Een Oorkonde uit 1573 - de eerste waarin de Mühlenkamp wordt genoemd - vermeldt "Uf den Mollekamp" drie "Gehöfte": die van Lauwes, N., Röttger, N. en Johan Wevers. In zijn commentaar daarop schrijft Martin Wilmers, de auteur van "425 Jahre Nachbarschaft Mühlenkamp": "Bei dem zweiten Gehöft dürfte es sich wohl um Röttger handeln" (blz. 5). Aannemende dat dat zo is dan moeten de Röttgers van de vermelde Röttgerhof al in of voor 1573 hun vrijbrief hebben ontvangen, anders zou hun hof niet bij naam zijn vermeld.

Het was zijn grootvader van wie hij die verhalen had gehoord. Die had ze weer van zijn moeder, Trine, de eerste Röttger voor zover hij wist (10).

10.1. Dat Trine Röttger ons van de Südlohnse Röttgers intrigeerde, dat moge intussen duidelijk zijn. Zij is immers niet voor niets stammoeder van de Röttgerfamilie. Vandaar dat we naar haar herkomst nog eens op een andere manier zochten, waarover hierna meer. Laten we echter eerst de Röttgerfamilie schematisch weergeven. Het plaatje ziet er als volgt uit:

10.2. Destijds er bij de Röttgerfamilie naar gevraagd bleek dat binnen de familie het verhaal ging dat de Nachwuchs van Trine door wat wel "vrijage" heet, was ontstaan. Kortom, Trine zou een ongehuwde moeder geweest zijn. Niets om je voor te schamen. Althans anno nu. Eind achttiende eeuw lag het wellicht anders. Hoewel op het platteland mogelijk toch ook weer niet. Binnen boerenfamilies werd soms pas gehuwd in geval van succesvolle zwangerschap. Dan kon het zijn dat het wat jaren duurde voor de intussen samenwonende ouders ook officieel - voor de kerk dus in die tijd - huwden. Had de bruid in kwestie voorkinderen, hetzij door de bruidegom verwekt hetzij door een andere man, dan kwam het voor dat de dan huwende ouders nalieten deze kinderen - in het geval van de Röttgers: bij de pastoor - te wettigen. De kinderen bleven dan onder de naam van de moeder in het doopregister vermeld resp. onder haar naam bekend.

10.3. De Auszug bestuderende vatte bij ons de gedachte post dat iets dergelijks - het laatste dus - bij Trine het geval zou *kunnen* zijn geweest. Waarop wij die hypothese baseerden, het zou te ver voeren dat in deze voetnoot te beschrijven. Het heeft met "genennt Wenninck Leibzüchter" te maken, dat er achter de naam van Trine's zoon, Johann. Bernd. Röttger - Johannes Josephs grootvader - staat (zie 10.1). Wie er in is geïnteresseerd, raadplege onze e-mailcorrespondentie van medio 2011 met de Röttgerfamilie - op verzoek digitaal beschikbaar, dan wel bij ons ter inzage - die daarover handelde. Op dat "Leibzüchter" komen we overigens in voetnoot 14 terug.

10.4. Wie de correspondentie met de familie Röttger raadpleegt zal zien dat we onze hypothese noch bevestigd, noch weerlegd zagen, waarmee het voor ons al te zeer een zijspoor werd. De gemeentearchivaris van Südlohn, Ulrich Söbbing - een vermaard historicus wat de regionale geschiedenis betreft - aan wie de familie Röttger de beantwoording van onze vragen had overgedragen, voerde aan dat voor toetsing ervan de beschikbare bronnen te vaag waren. De door hem verstrekte "status animarum 1749" betreffende Südlohn leverde geen nieuwe gegevens op. Zij het dat Trine Röttger op de lijst ontbrak, wat betekent dat zij, aannemende dat alle inwoners op de lijst voorkwamen, voor 1749 overleden was.

10.5. Zelf, juist dan uitgedaagd, zouden we best nog verdere naspeuringen hebben willen doen, ware het niet dat we het, gegeven al het werk dat ons nog te doen stond, toch te zeer een zijspoor vonden. Voor wie dit dus alsnog op wil pakken, ligt hier een uitdaging. Als onze hypothese - deze tweede hypothese dus - juist is, zou namelijk de familie, dus ook onze Barneveldse familie Rutgers, *mogelijk* niet Röttger hebben geheten maar Precies: stippeltje, stippeltje ... Het onderliggende materiaal is te wankel van aard om de mogelijk alternatieve naam te noemen. Al noemden we de naam in een van de voorgaande voetnoten en passant wel al, alsook in ons schrijfsel uit 1991. Maar wie heeft dat nog? Dus wie het wil uitpluizen raadpleegt maar het materiaal dat we er over verzamelden en speurt verder. Zie ook 14.6.

10.6. Tot slot van ons Trine-intermezzo dit: de Rutgers kennende achten wij het niet ondenkbaar dat misplaatste, maar tegelijk, gegeven de tijd van toen, begrijpelijke schaamte, gemaakt heeft dat het ongehuwde moederschap van Trine, de eerst bekende Rutgers, in de lijn van Johannes Joseph althans, binnen de Nederlandse Rutgersfamilie zo lang onderbelicht is gebleven, dan wel in de vergetelheid raakte. Daarmee deden de Rutgers, zonder dat te willen uiteraard, Trine - in feite ook henzelf - onrecht. Althans zeker vanuit het perspectief van nu. Reden ook waarom wij aan Trine zo veel aandacht geven, haar als het ware rehabiliteren door haar, in wat in haar leven zo veel impact heeft gehad, te doen kennen.

Meestal beëindigde vader zijn relaas met dat hij hof en land zou kopen, zodra hij het geld er voor had. Of dat moment ooit zou komen, hij betwijfelde het (11).

11. Zie voetnoten 6 en 12.

Het hield immers niet over. De Röttgers waren keuterboer gebleven. Het erf rond hun kotte was klein, tien are hooguit. In Fünfhausen, en in Eschlohn, op hun paar hectaren pachtland, verbouwden ze rogge en soms vlas (12).

12.1. Waarom we het relevant vonden om te weten of het bij de Röttgerfamilie in Südlohn destijds om keuterboeren ging, vertellen we nu. Het geval wil namelijk dat binnen de familie als motief voor Johannes Josephs vertrek *niet of nauwelijks* gesproken werd over de weinig florissante economische vooruitzichten op het Westfaalse platteland van die jaren. "Johannes Joseph vluchtte naar Nederland, hij wilde niet onder de wapenen voor de Protestants-Pruisische overheid die er het, sinds 1803, voor het zeggen had. Als katholiek steunde hij in zijn hart de Bisschop van Münster nog. Die echter was net daarvoor uit diens wereldlijke macht gezet", aldus merkte Rut Rutgers - zegsman uit de Hendrikustak (stamreeks 4.1), belangrijk inspiratiebron voor ons verhaal - op. Zo althans had hij het van zijn vader, onze oudoom Hendrikus, gehoord. Ook Rut echter had er zijn vraagtekens bij. Ook bij de historische kant ervan. Zie daarvoor "Meest Vreemdelingen uit Münsterland", meer in het bijzonder de paragraaf die handelt over wat bekend staat als de "grote loopdag" uit 1806. Weerbare Münsterlanders sloegen toen massaal op de vlucht, eerder voor de fransoos dan voor de Pruisische vorst, al was het het gerucht dat "De Prussen kommt un willt 't Volk uphalen" dat hen massaal in beweging zette. Even snel als zij op de vlucht sloegen keerden ze overigens weer naar moeders pappot terug. Voor welke machthebber ook, tekenend voor de angst gedwongen geronseld te worden was het in ieder geval wel.

12.2. Wat het economisch motief betreft merkte Rut op “dat het ongetwijfeld moet hebben meegespeeld, zo het niet het motief bij uitstek was”. Wij vallen hem daar in bij. Wij denken dat Johannes Joseph het, vanuit schaamte over de armoede thuis, liever niet noemde. Armoedzaaiers, die hadden ze elders liever niet. Het vluchtverhaal opende de deuren in Nederland eerder. Per slot van rekening was het nog geen twintig jaar geleden dat de Pruisen er hadden huisgehouden. Dat was in 1787 geweest, toen stadhouder Willem V zich door tussenkomst van de Pruisen in zijn macht had laten herstellen. Verbanning, verbeurdverklaring, Pruisische gevangenschap, dat waren de straffen geweest die de democratische patriotten hadden moeten ondergaan. Zo’n veertigduizend waren er naar België en Noord-Frankrijk gevlucht (bron: “Staatkundige Geschiedenis van Nederland” door dr. D.C. Nijhoff, Zutphen 1893). “Dat was men in Nederland beslist niet vergeten, ook niet in het Barneveld van rond 1809, het jaar waarin Johannes Joseph er arriveerde”, aldus voegen wij er aan toe. Heel Nederland trouwens niet: hordes kinderen leerden over wat er gebeurd was bij Goejanverwells-luis. Al begrepen ze de portee er niet van, “Goejanverwells-luis” klonk machtig interessant, althans dat vonden wij.

12.3. Iemand die de Pruisen slecht gezind was, zoals Johannes Joseph, kon dus op sympathie rekenen. Temeer omdat in die tijd ook in Nederland de conscriptie voor het leger dreigde, hier en daar al werd geëffectueerd. Weliswaar dat van Napoleon, maar daarom nog niet minder gehaat. Voor Johannes Joseph redenen te over dus om de klemtoon te leggen op het vluchtverhaal. Mogelijk ook weerhielden traumatische ervaringen uit zijn jeugd - rond hongersnood en roofovervallen door rondtrekkende bendes - Johannes Joseph er van de beroerde sociaal-economische situatie in zijn streek van herkomst als motief voor zijn vertrek te noemen. Zie daarvoor ook voetnoot 18 resp. 55. Dat Johannes Joseph en zijn familie op het vluchtverhaal voortborduurd blijkt ook uit verhalen er omheen. Zo zou Johannes Joseph door Barnevelds burgemeester voor het zich onttrekken aan de dienstplicht zijn berispt. Weliswaar mild, en met begrip, maar toch! In Nederland was men, zoals zo even al opgemerkt, immers ook niet bepaald enthousiast over het Franse keizerrijk en de dienstplicht die het, via Lodewijk Napoleon, ook hier begon in te voeren. Hoe dan ook, de berisping in kwestie zou zijn uitgedeeld toen Johannes Joseph zich, vlak na zijn aankomst in Barneveld, bij de burgervader meldde. Aldus het verhaal.

12.4. Natuurlijk, het kan zo gegaan zijn, alleen werd de betreffende berisping dan niet door de burgemeester uitgedeeld, maar door de schout. Want Barneveld had pas in de twintiger jaren van de negentiende eeuw voor het eerst een burgemeester. In het licht van Johannes Josephs mogelijke voorkeursversie kan het verhaal van die berisping dus ook een verduidelijking zijn. Menig verhaal wordt met de tijd fraaier, nietwaar. Als er al berispt zou zijn dan zou de berisping overigens eerder moeten zijn uitgedeeld toen Johannes Joseph zijn huwelijk kwam aangeven, in 1820 dus. Dit omdat de vraag of men aan de dienstplicht had voldaan ter gelegenheid van huwelijken standaard werd gesteld. Toen al. Dan echter werpt zich weer de vraag op: dienstplicht voor welke overheid? En: hoe ging dat met migranten en de dienstplicht eigenlijk destijds?

12.5. Wederom stuitend op een tijdrovend zijspoor lieten we de kwestie verder met rust. Het ging ons immers om het verifiëren van de economische situatie van de Südlohnse Röttgers. Was die matig tot slecht, dan leek het ons meer dan aannemelijk dat het economisch motief bij Johannes Josephs vertrek had meegespeeld. Om maar met de conclusie te beginnen: de economische situatie van de Röttgers op de Mühlenkamp was matig destijds. Johannes Joseph had er, net als de meeste zoveelste boerenzoons uit de regio, weinig vooruitzichten. Zie ook “Meest vreemdelingen uit Münsterland” over de situatie in Westfalen in het algemeen. Vandaar dat we het aandurfden er zo in hoofdstuk 1 over te schrijven. Zie ook voetnoot 13 resp. 18.

12.6. Ook de maandelijkse belastingbedragen die eigenaren, bewoners en pachters van hof en bijbehorend erf, in de zeventiende en achttiende eeuw aan de kerspels uit het bisdom Münster moesten betalen, ondersteunen onze conclusie. Deze zijn te vinden in een op internet geplaatste publicatie van Bernard Feldmann uit 1995: “Die Höfe der Münsterländer und ihre grundherrlichen Verhältnisse”. Daaruit blijkt dat de vier er in opgenomen Röttgers, net als het merendeel der overige bewoners van het kerspel Südlohn, werden aangeslagen voor het relatief lage bedrag van 2 Stüver en 6 Pfennich. Reichstaler waren niet aan de orde!

12.7. Een ander interessant gegeven is het feit dat zij, vanwege frei achter hun naam (in de kolom "Grundherr") niet meer te maken hadden met een Grundherr aan wie zij een deel van de oogst moesten afstaan dan wel voor wie zij hand en spandiensten - herendienst - moesten verrichten. Zie ook voetnoten 7 en 8. Overigens deden wij geen historisch onderzoek naar de eigendomsverhoudingen van land en hoven in Südlohn in de eeuwen voorafgaande aan Johannes Josephs vertrek. Hoewel voor insiders wellicht interessant, vonden we ook dat te zeer een zijspoor. We zouden het trouwens niet kunnen ook.

12.8. Onze bevinding dat de Röttgerfamilie destijds ook in Eschlohn - zo'n twee kilometer ten noorden van Südlohn - wat grond moet hebben gepacht, baseren we op een akte d.d. 6 oktober 1865. Uit deze akte blijkt dat Johannes Joseph "langer dan dertig jaren" eigenaar was van "een zesde deel in een arbeiderswoning met land, genaamd Lefting, gelegen aan de Wienkamp in Eschlohn bij Südlohn". Blijkens de akte verkochten Johannes Josephs erfgenamen - sinds zijn overlijden in 1854 onverdeeld eigenaar ervan - het aan Gerhard Frieling, dagloner, eigenaar van de overige zesde delen. Al verifieerden we het niet, deze Gerhard Frieling moet een zoon zijn geweest van Joanna Catharina (stamreeks 1.5), de jongere zus van Johannes Joseph, gehuwd met Johannes Bernardus Frieling (zie blz. 6 van de Auszug).

12.9. Johannes Bernardus Heinrich, de oudste broer van Johannes Joseph, de zoon dus die het boerenbedrijfje voortzette, moet er gepacht land hebben gehad. Mogelijk dat hij ook (enige jaren) de woning heeft bewoond. Maar dat doet er eigenlijk niet toe. Vermoedelijk was zijn vader er eigenaar van geweest. Die vererfde het aan zijn kinderen, ieder voor een zesde deel. Hoewel we van dat laatste niet zeker zijn. Een van de zes kinderen, Johannes Bernardus Engbert, geboren 1774, overleed immers in datzelfde jaar, dus eenzesde erfgenaam is in deze redenering zoek. Uitgaande echter van deze benadering moet ook Johannes Bernardus Heinrich, de oudste zoon, voor eenzesde erfgenaam geweest zijn. Hoe dan ook, toen deze laatste in 1821 overleed waren zijn kinderen nog minderjarig. We vermoeden dat Joanna Catharina - de zus dus van Johannes Bernardus Heinrich - en haar man, er toen gingen boeren. Joanna Catharina immers was, binnen deze reconstructie, er al voor een zesde deel eigenaar van. Net zoals Johannes Joseph, haar broer.

12.10. Onze reconstructie vervolgend kan het wederom haast niet anders dan dat hetzij het echtpaar Frieling-Röttger, hetzij hun zoon - Gerhard Frieling, de koper uit de akte uit 1865 - de volledige eigendom wensten te verwerven. Voor een zesde deel moesten zij bij de onverdeelde boedel van de overleden Johannes Bernardus Heinrich zijn. Voor de andere een zesden klopten zij bij de overige een zesde-eigenaars aan. Broers en zussen dus van Joanna Catharina en Johannes Bernardus Heinrich, haar overleden oudste broer. Waaronder Johannes Joseph dus. Voor diens een zesde deel moesten ze echter in Barneveld zijn. Kennelijk kwam het er niet van en lieten ze het een zesde deel dat nog ontbrak maar voor wat het was: eigendom van Johannes Joseph. Tot ze dachten: beter om het toch maar te regelen. Toen zij dan ook - Gerhard Frieling dus - in 1865 richting Johannes Joseph in beweging kwamen, bleek deze intussen - in 1854 - overleden.

12.11. Het gevolg daarvan was dat Johannes Josephs een zesde deel nu het onverdeelde eigendom van zijn erven was. Te weten: zijn in 1865 nog levende kinderen. Die moeten niet hebben gearzeld. Gerhard was per slot hun neef. Al speelde natuurlijk mee dat zij nauwelijks baat hadden bij hun onverdeelde gezamenlijk bezit. De verkoop vond dus plaats, Gerhard Frieling was er zelfs voor naar Barneveld gekomen. Om handje contantje de erven - zijn oom en drie tantes dus - fl 135,- te betalen, fl 34,- elk. Ergo, woning en land waren geschat op 6 maal fl 135,-, op zo'n fl 800,- dus. Een bedrag dat - gegeven de prijzen van destijds - wijst op een *matige woning, met slechts een klein erf er om heen*. Iets wat we bevestigd zien in de typering van neef Gerhard Frieling, de koper uit de akte, als *dagloner*.

12.12. Wij arceren dit, en wel omdat in de akte een aanduiding van de omvang van het land waar het om ging, ontbreekt, terwijl dat nu precies was waarop we hoopten toen we achter de akte aan gingen. Wat we wilden was namelijk onze overtuiging onderbouwen - een overtuiging die we overigens ook bevestigd vonden bij de huidige Röttgers - dat de Röttgers destijds kleine boeren waren, met slechts weinig land ... Het "*pachtten ze een*

paar hectares land” dat we de Röttgers op blz. 12 uit ons verhaal (met een verwijzing naar voetnoot 12 er achter) toedichten, lijkt ons daarmee voldoende onderbouwd. Daarmee ook waarom splitsing van hof en land niet mogelijk was, reden waarom er als boer voor Johannes Joseph geen toekomst lag. Zie ook voetnoot 18.

12.13. Wie dit alles te gedetailleerd vindt, wie onze reconstructie te hypothetisch vindt, onnodig ook om te adstrueren dat de Röttgers in die tijd kleine boeren waren, heeft wellicht gelijk. De zekerste weg was natuurlijk geweest de eigendomsgeschiedenis van het besproken onroerend goed ter plekke uit te zoeken. Daarvoor vormde de kwestie echter te zeer een zijspoor. Wat we er in ieder geval door te weten zijn gekomen is dat Johannes Joseph cum suis en zijn Südlohse familie nog tot ver in de negentiende eeuw in contact met elkaar bleven. Iets wat ook blijkt uit de overkomst naar Barneveld van Johannes Josephs jongere broer, Harmanus, in 1853/1854, maar daar komen we nog op.

Op de hof teelden ze groenten, er liepen wat varkens en kippen rond, op de gemeenschapsgrond weidden ze een paar koeien (13).

13. Zie “425 Jahre Nachbarschaft Mühlenkamp”. Wilmers, de auteur, spreekt daar over “Gemeinheitsmarken”. Het gezamenlijk beschikken over gemeenschappelijke grond kenmerkte vroeger menig buurtschap. We hadden het er in voetnoot 8.2 aan de hand van het kaartje uit 1731, al over. Ook aan het kaartje uit 1826, uit hetzelfde 425 Jahre-gedenkschrift, valt dat te zien: de brede stroken grond tussen de percelen wijzen daar op. Stroken grond waarvan er sommige geleidelijk versmalden tot verbindingsweggetjes tussen kotten en percelen, waar weer later, verharde wegen uit ontstonden. Met - vrij naar Wilmers - een dorpse structuur als resultaat.

Zonder werk als dagloner reddden de Röttgers het niet, eigenlijk dan nóg niet. Gelukkig verdienden zij er, net als de burenen, met weven wat bij. In de winter waren ze eerder wever dan boer (14).

14.1. De meesten waren, zoals we al eerder aangaven, keuterboeren, als het al geen dagloners waren, zonder ten eigen bate bewerkte grond. Vrijwel allen, ook de keuterboeren, deden er in oogst- en zaaitijd voor de rijkere boeren het nodige daglonerswerk bij. Menigeen onder hen werd aangeduid met de term Leibzüchter. Ook onder de Röttgers - zie eerdervermelde Auszug - treffen we Leibzüchters aan. Waaronder Johannes Josephs grootvader, genoemd als die werd naar de Leibzücht zoals die door Wenninck, de eigenaar-herenboer, ooit was ingesteld, “Wenninck Leibzüchter” noemde men hem immers ook. Zie voetnoot 10.3. e.v.

14.2. Oorspronkelijk bestond zo’n Leibzücht - letterlijk: kweek voor het lijf, van daaruit: levensonderhoud - uit een deel van de boerderij, dan wel uit een kleine, bij de hoeve horende kotte, waar opvolgers-zonen van de oorspronkelijke boeren hun terugtrekkende ouders in onderbrachten, bijstonden, zorg verleenden zodra dat nodig was. Dit tegelijk als tegenprestatie voor het feit dat zij, en niet een van de andere zonen of dochters, het boerenbedrijf voortzetten. Splitsing wilde men immers het liefst voorkomen. Overleden de ouders, of vertrokken zij naar elders, dan kwam de Leibzücht vrij. Wanneer het om een kotte ging, kwam de kotte vrij, inclusief het erf dat er bij hoorde. Daar kon dan een van de vaste dagloners van de herenboer in. Of een jongere broer of zus, die op die manier tevreden werd gesteld, bovendien nog hielp ook bij het werk.

14.3. Werd de boer in kwestie op zijn beurt oud, dan was de Leibzücht - lees: kotte - daardoor menigmaal al bezet, en zorgde zijn zoon - nu de baas - voor een tweede Leibzücht. Zo kon het zijn dat grote boeren op den duur soms wel over drie of vier Leibzüchten - kotten voor dagloners c.q. keuterboeren - beschikten. Wie er in kwam heette dan vaak niet naar zijn eigen naam, maar naar de naam van de oorspronkelijke teruggetreden boer voor wie - vaak decennia geleden al - de Leibzücht (kotte) oorspronkelijk bestemd was geweest. De kottebewoner, dagloner of keuterboer, werd dan naar die boer genoemd. Met “Leibzüchter” er achter. Net zo lang ook tot dagloners of keuterboeren dergelijke Leibzüchten zelf konden pachten of huren. De band met de oorsprong ervan bestond dan nog slechts uit de Leibzücht-naam. Wanneer we dan in officiële akten achter Joann. Bernd. Röttger, Johannes Josephs grootvader, genennt Wenninck Leibzüchter zien staan, terwijl hij zelf

niet Wenninck heet, noch zijn vrouw, dan kunnen we er van uit gaan dat het hier om een door hem gepachte of gehuurde kotte gaat, dus om een schraal bestaan.

14.4. Of is dat een te snelle conclusie? Het blijft immers de vraag waarom Joann. Bernard, Johannes Josephs grootvader - genennt Wenninck Leibzüchter dus - zo werd genoemd, dit terwijl hij toch op de Mühlenkamp zijn kotte had. Op de Mühlenkamp had nooit een Wenninck geboerd, de hoeve van de Wennincks stond een paar kilometer verderop, dus was een Wenninck Leibzucht op de Mühlenkamp niet waarschijnlijk, aldus berichtte Südlohns gemeentearchivaris ons. Zou het kunnen, zo vragen wij ons af, dat wat eerst een aan een kotte gebonden naamsaanduiding was, soms op de boer-bewoner in kwestie overging, zodanig dat die naam met hem meeging wanneer hij naar een naburige, mogelijk grotere kotte vertrok, vertrouwd als iedereen uit zijn omgeving intussen met zijn Leibzucht-naam was? Of hielden grote boeren ook verder weg er Leibzüchten op na, wanneer zij dicht in de buurt van hun hoeve geen kotte meer beschikbaar hadden? Terwijl dat ter wille van binding van dagloners aan hoeve en land geboden was, want daar ging het intussen om.

14.5. Zou iets dergelijks - of het eerste, of het tweede - bij Johannes Josephs grootvader het geval kunnen zijn geweest? Zouden we, los daarvan, niet toch nog eens op onderzoek gaan? Naar Joann. Bern. Röttgers vader ... mogelijk ene Wenninck, mogelijk die van blz. 3 van de Auszug, dus ... waarmee we uiteindelijk toch nog de stippeltjes, stippeltjes uit voetnoot 10.5, al is het onder het nodige voorbehoud, van een naam voorzien ... Relevant voor onze onderbouwing van het economisch motief van Johannes Josephs vertrek naar Barneveld, naar aanleiding waarvan we dit zijpad betraden, is het niet. Een doorkijkje naar het Münsterlandse platteland uit de tijd van Johannes Josephs voorvaderen was het wel.

14.6. Voor een impressie over het Veluwe keuterboerenbestaan, zie het ontroerende: “Mariahoeve: drie gezusters en de strijd om het bestaan” door B. Overeem en B. Pasmaan (2007), een impressie die tegelijk een indruk geeft van het leven op de kotte(n) van de Südlohse Röttgers destijds.

Al kluste hij liever, ook Johannes Joseph droeg er zijn steentje aan bij (15).

15.1. Zo vinden we dan ook bij de Leibzucht-aanduidingen van de Röttgers een stuk onderbouwing voor onze aanname dat Johannes Joseph voor zichzelf als boer in Münsterland geen toekomst zag. En dat het economisch motief - zie ook voetnoot 18 - voor zijn vertrek naar Barneveld een rol moet hebben gespeeld, om niet te zeggen dat het vooral dat was wat hem daartoe bewoog. Vandaar ook dat we de vrijheid namen Johannes Joseph te typeren als “van alle markten thuis”, in plaats van als boer. Al is die typering, we geven het toe, niet gebaseerd op gegevens vanuit zijn Südlohse tijd. Het is uit de periode daarna dat zijn veelzijdigheid blijkt. Alleen al het feit dat hij in Barneveld bakker werd geeft dit aan. Bovendien wordt hij in een officiële akte uit 1854, toen hij toch al zo’n veertig jaar bakker was, nog als koperslager opgevoerd.

15.2. Al lijkt ons deze beroepsaanduiding een overblijfsel uit zijn verleden. Hij zal het het werk van koperslager, naast zijn bakkerschap, hebben uitgeoefend, toen de pastoor in 1826 de doopakte van Maria Bernardina (stamreeks 2.4), Johannes Josephs tweede dochter, opmaakte. Vandaar kwam het in Maria Bernardina’s huwelijksakte terecht. Zij huwde met Gerhardus Borgering, een van Bernd Börgerincks zonen. Hun huwelijk vond plaats op 3 augustus 1854, een kleine vijf maanden voor Johannes Josephs overlijden. In de lijst van 19^e eeuwse neringdoenden, uitgebracht door het Barneveldse gemeentearchief (2002), vinden we de aanduiding koperslager niet terug. Wel die van winkelier, tapper, broodbakker, beschuitslijter, buskruitverkoper, wever, weversknecht en koek- en broodbakker. Wat toch een heel rijtje is, een rijtje dat op veelzijdigheid wijst.

15.3. De aanduiding tapper wijst overigens niet op het beroep van kroegbaas of zo. Een dergelijke aanduiding had je al wanneer je na een transactie, ter onderstreping ervan, een enkele keer een borrel schonk aan een klant of er een dronk met iemand met wie je graag nog zaken wilde doen. Net als voor de overige vermelde

beroepen en bezigheden had je daar een patent - officiële toestemming - voor nodig. Slimme vondst destijds om meer belasting te kunnen innen. Zie daarvoor ook “Meest Vreemdelingen”.

Op de hof lag geen toekomst, te klein als die voor splitsing was, het was Heinrich, zijn oudste broer, intussen al getrouwd, die er verder boeren zou (16).

16. Zie ook hiervoor resp. 18.6. Zie ook “Meest vreemdelingen in Münsterland”. Vader Röttger was in 1800 al overleden, moeder Maria Bernardina leefde nog. Zij overleed in 1812. Bovendien was Heinrich intussen - begin 1806 - getrouwd. Aan het eind van dat jaar was het gezin al verblijd met een eerste zoon.

Bleef hij, dan kwam dat neer op een schraal daglonersbestaan. Dat zag hij als terug naar af, zo er al werk voor was. Weven was geen optie: al deed hij het, al kon hij het, al noemde hij zich wever zelfs, zijn hart lag er niet (17).

17. Dat Johannes Joseph noch voelde voor een daglonersbestaan noch voor een bestaan als wever, blijkt zowel uit zijn vertrek uit Westfalen als uit zijn verdere levensloop als bakker resp. kleine ondernemer.

Johannes Joseph, in de kracht van zijn leven, vreesde het ergste. Had Fürst Salm-Salm de dienstplicht eigenlijk al ingevoerd, Napoleon zou dat zeker doen (18).

18.1. Wij herhalen nog eens wat we opmerkten in onze aan deze voetnoten voorafgaande “opmerkingen vooraf”: uitweidingen van algemene aard, zowel in historische als in brede zin, ontleenden we aan bronnen - ook en met name aan die die op internet zijn gepubliceerd - die voor iedereen toegankelijk, daarmee gemakkelijk na te trekken zijn. Het gaat onze bedoeling en mogelijkheden te boven wanneer we al onze typering door bronvermeldingen zouden dienen te verantwoorden. We zouden dan terecht komen in een wetenschappelijk-historische studie, die nog jaren zou vergen. Overigens voorziet “Meest Vreemdelingen uit Münsterland” een heel eind daarin. Wat we schrijven is eerst en vooral voor de Rutgersfamilie bestemd. In geval van specifieke informatie, blijven we uiteraard de door ons geraadpleegde bronnen vermelden.

18.2. De informatie bijvoorbeeld over de Pruisische Fürst Salm-Salm en de dienstplicht die er dreigde, is van algemeen historische aard, waarvan we menen de bron niet te hoeven vermelden. We troffen de informatie overigens ook aan in het hoogst interessante “Südlohn im Spiegel der frühen Fotografie” (Gemeindeverwaltung Südlohn, 1981). Interessant, immers in voetnoot 12 spraken we over de slechte ervaringen die Nederland eind tachtiger jaren van de achttiende eeuw met de Pruisen had gehad. Het waren troepen van dezelfde Pruisische vorstenfamilie Salm geweest die in Nederland hadden huisgehouden als waarvoor Johannes Joseph nu dreigde te moeten dienen. Dat hij zijn vluchtverhaal in Barneveld aandikte, staat voor ons buiten kijf. .

18.3. In diezelfde bron - “Südlohn im Spiegel der frühen Fotografie” - een uitvoerige beschrijving van de geschiedenis van Südlohn, inclusief de roofpartijen waaronder de regio gedurende de laatste decennia van de achttiende eeuw te lijden had gehad, sommige ervan zelfs georganiseerd vanuit Nederland. Wie daarvan wil kennismaken bezorgen wij graag een kopie van het betreffende hoofdstuk. Voor wat deze jaren van misoogsten, hongersnood en roofovervallen voor Johannes Joseph moeten hebben betekend, jaren die juist zijn jeugd besloegen, zie voetnoot 55. Wat betreft de geschiedenis van de Südlohnse buurtschap Mühlenkamp - hooke of hook heette een buurtschap toen, overigens ook thans nog - zie daarvoor “425 Jahre Nachbarschaft Mühlenkamp” (gedigitaliseerd beschikbaar, dan wel bij ons ter inzage).

18.4. Niet onvermeld mag blijven wat Ulrich Söbbing, gemeentearchivaris van Südlohn, tevens vermaard historicus wat Westfalen betreft, in een mail van 15 juli 2011, over de economische situatie in de regio rond Südlohn schrijft: “Die Zeit um 1800 war wegen der napoleontischen Kriege sicher schwierig, aber wirtschaftlich keine ausgesprochene Notphase”. Deze relativering, plaatste Söbbing omdat hij onze opmerkingen daarover te

zwaar aangezet vond. De ellendige situatie waar wij op doelden had echter vooral betrekking op de decennia voor 1800. De jaren daarna was het overigens niet veel beter. Kijkend vanuit het perspectief van de Röttgers, dan valt Söbbing ons bij. Even daarvoor schrijft hij: (*Johannes Joseph migrierte vielleicht*) weil er als jüngere Sohn auf den elterlichen Kotten nicht bleiben konnte. Die Teilung eines Hofes war zu jener Zeit nicht üblich, weder bei den groschen noch bei den kleinen Höfen. Der Grundbesitz des Kotten Röttger wäre für eine Teilung auch viel zu klein gewesen" ... Wellicht dat we Ulrich Söbbing nog eens vragen of hij voor ons wil nagaan hoeveel hectaren land de Röttgers van destijds pachtten, dan wel in eigendom hadden.

18.5. En het kwam er van. Uit zijn welwillende antwoord van 22 december 2011 bleek dat wij met de "paar hectaren land" die de Röttgers - in ons verhaal althans - zouden hebben gepacht, de situatie van de Röttgers zelfs nog te rooskleurig voorstelden: "Man kann allerdings sagen, dass der Grundbesitz aller Vertreter der Familie Röttger sehr gering war. Er umfasste meist nicht mehr als ein Haus mit Hofraum, ein kleines Ackerstück und eine kleine Weide". Een precies antwoord alle Röttgertakken betreffend zou, zo al mogelijk, te ver voeren, aldus merkt hij ten slotte op.

18.6. Uit zijn antwoord blijkt dat hij er ooit een uitvoerige publicatie aan wijdde, waarvan de gegevens bij ons bekend zijn. Bij de constatering van daarnet - in die publicatie ook - gaat hij uit van het jaar 1826, het jaar waarin wat Südlohn betreft voor het eerst officiële kadastrale gegevens werden geregistreerd. Daarbij aantekendend dat van nauwkeurige oppervlaktematens, waar wij naar hadden gevraagd, destijds nog geen sprake was. Hij vervolgt zijn schrijven met: "Es reichte für den Unterhalt einer Familie und für die Selbstversorgung mit Lebensmitteln. Waren mehrere Kinder vorhanden, mussten diese sobald sie erwachsen waren sich an einem anderen Ort eine eigene Existenz aufbauen."

18.7. In feite herhaalt Söbbing daarmee wat hij al eerder schreef, maar nu stringenter, concreter, bovendien met bronvermelding. We lieten de tekst in ons verhaal over de economische situatie van de Röttgerfamilie rond 1800, daarom ongewijzigd. Samengevat: de Röttgers hadden het niet breed. Johannes Joseph had beslist ook economische redenen om zich elders te vestigen, zo die niet de hoofdmoot vormden. Vertrekken naar elders werd, gezien zijn zoveelste plaats in het gezin, zelfs van hem verwacht, aldus Söbbing.

Johannes Joseph wachtte het niet af, als hij aan één kledingstuk een hekel had, dan was het wel aan de wapenrok (19).

19. Zowel binnen de Albertustak als binnen de Hendrikustak werd en wordt verteld dat het vooral vanwege de dreigende dienstplicht was dat Johannes Joseph en Bernd Börgrinck (over wie hierna) uit Münsterland vertrokken. Over het economisch motief dat zij ook moeten hebben gehad - een motief dat, denken wij, de hoofdreden vormde - spraken we al. We komen er in voetnoot 55 nog op terug. Ook over waarom Johannes Joseph in zijn verhalen liever het accent op "vluchten voor" legde, spraken we al. Zie daarvoor voetnoot 12.

Wie er ook zo over dacht was Bernd Börgrinck, uit Vreden (20).

20. Bernardus Henrich Josephus Börgrinck, wever, werd geboren 10-12-1776 te Vreden. Hij overleed op 5-5-1833 te Barneveld. Voor verdere gegevens zie "Meest Vreemdelingen" resp. het gelijktijdig uitgekomen Burgeringfamilieboek (zie blz. 7 onder specifieke literatuur), alsook verderop in ons verhaal. Zoals Johannes Joseph in de wandel Joseph werd genoemd, ook in Barneveld, heette ook Bernd naar zijn tweede doopnaam: Henrich resp. Hendrik. Johannes Joseph blijven we met zijn beide voornamen aanspreken, Hendrik met Bernd.

Ze kenden elkaar via via, ergens waren ze nog familie ook. Ze troffen elkaar bij meiboom- en schuttersfeesten, over en weer trokken die veel bekijks (21).

21. Dat Johannes Joseph en Bernd elkaars meiboom- en schuttersfeesten bezochten is een vermoeden. Dat de beide mannen in de verte familie van elkaar waren weten we - bevestigd van de kant van de Burgeringfamilie - vanwege o.a. de Südlohnse trouw en doopboeken. Mogelijk vertellen we nog eens langs welke weg precies.

In het grensgebied waren ze vertrouwd ermee, als bestemming lag het voor de hand, de vraag was alleen: waarheen precies? Dus om advies gevraagd. Aan Caspar Joseph Aversch, pastoor van Südlohns kerk (22).

22. Voor pastoor Aversch zie o.a. Johannes Josephs doopbewijs (afb. 6). De pastoor werd in 1807 ingehaald, aldus informatie die wij ontleenden aan www.schuetzverein-suedlohn.de. De pastoor stond er tot 1821. Zie www.heimatverein-suedlohn.de, alsook de website van de St. Vitus Parochie te Südlohn. Op de schutzverein-website tal van foto's van de schuttersfeesten. Daaronder ook van de helaas op 24 november 2006 overleden Heinz Röttger als schutterskoning. Heinz (geb. 18-7-1935) was een rechtstreekse afstammeling van Johannes Josephs oudste broer. Zijn familie woont nog steeds op de plek vanwaar Johannes Joseph destijds vertrok.

De parochie viel weliswaar onder het bisdom Münster, maar schuurde tegen dat van Utrecht aan. Sinds jaar en dag waren er contacten, over en weer (23).

23.1. In "Meest Vreemdelingen" resp. "Rondom Twee Torens" valt te lezen dat tot 1795 het klooster Abdinghof te Paderborn grote invloed op de Veluwe uitoefende. Het katholieke geloof bleef mede dank zij de priesterlijke inspanningen van paters uit dat klooster in stand. Paderborn, een zelfstandig bisdom, echter ligt zo'n 100 km oostwaarts van Münster. Er blijkt slechts een enkele migrant van daaruit naar Barneveld te zijn vertrokken. In Nijkerk lag dat overigens anders, daar waren het er relatief veel. Mogelijk dat dat kwam doordat Nijkerk dicht bij Putten lag, Putten vanwaaruit Paderbornse paters (kellenaars) de Veluwse bzittingen van het klooster Abdinghof bestierden. Veel dichterbij dan Barneveld t.o.v. Putten lag / ligt Nijkerk echter ook weer niet. Mogelijk was er dus een andere reden voor. Dat tegen elkaar aan schuren van het bisdom Utrecht en dat van Münster - zie citaat - was de resultante van een hechte onderlinge verknoottheid uit vroegere tijden. Lange tijd was het onduidelijk tot welk van beide bisdommen de parochies uit het Duits-Nederlandse grensgebied behoorden. Zo werden de pastoors van de RK Kerk in Südlohn - toen nog een kapel - gedurende de dertiende eeuw beurtelings door het bisdom Utrecht, beurtelings door dat van Münster benoemd.

23.2. Los daarvan moeten de pastoors van de kerspels uit Münsterland voor migranten de grote verwijzers c.q. informanten geweest zijn. Pastoors en overige parochiegeestelijken van de verschillende parochies (kerspels) bezochten elkaar. Ze wisten van elkaars kudden en bijbehorende sociaal-economische problemen. Dus ook van migratie als oplossing. Gemigreerde Münsterlanders die in den vreemde huwden hadden voor hun huwelijk doopbewijzen nodig, en andere documenten. Daarvoor moesten zij bij de pastoors van hun toenmalige kerspels zijn. Zo wisten die waar het goed toeven was. Doordat degenen die vertrokken waren hun thuisland af en toe bezochten kregen ook thuisblijvers te horen hoe het daar was, waaronder wederom de pastoors. Wie dus vertrekken wilde legde zijn oor bij de pastoor te luisteren. Toen de stroom van migranten en de berichtgeving over hun wel en we eenmaal op gang waren, deed de tamtam de rest. Zie ook voetnoot 27.5.

23.3. Een saillant gegeven dat wijst op een nauwe relatie tussen Münsterland en Barneveld gedurende in ieder geval de eerste helft van de negentiende eeuw, vinden we terug in "Rondom Twee Torens", waar de benoeming van Pastoor Laarberg tot zielenherder van de Barneveldse RK-parochie, toen nog statie (missiepost), uit de doeken wordt gedaan. Deze benoeming vond in maart 1835 plaats. Welnu, Pastoor Laarberg, geb. 12 maart 1795 te Eibergen - een plaats die tegen het Münsterlandse Vreden aanschurkte - studeerde eerst bij de pastoor van het vlakbij Südlohn gelegen Winterswijk, daarna twee jaar in Münster, de zetel van het bisdom waar Eibergen destijds onder viel. Op 18 juli 1824 werd hij in die bisschopsstad tot priester gewijd, waarna hij zijn kerkelijke loopbaan bij zijn eerste leermeester-pastoor in Winterswijk begon (bron: "Rondom Twee Torens"). Laarberg, die tot 1873, bijna veertig jaar dus, in Barneveld pastoor was, was dus goed bekend met Münsterland, sprak de taal, kende er vast en zeker menig kerspel.

23.4. Soortgelijk Laarbergs voorganger, pastoor Sebus, geb. 14 december 1794 te Vossenpels onder Lent bij Nijmegen, die van 1827 tot 1835 de Barneveldse RK-gemeenschap diende. Ook zijn benoeming toont aan hoe nauw de relatie tussen Barneveld en Münsterland was. Hij immers was ook in Münster (10 augustus 1821) tot priester gewijd (bron: "Rondom Twee Torens"). Toen dan ook Sebus in Barneveld zijn intrede deed, trof hij onder de parochianen tal van Münsterlanders, Münsterlanders met wie hij ongetwijfeld affiniteit voelde. Mogelijk dat hij hen zelfs qua herkomst kon thuisbrengen. Onder hen bevonden zich niet alleen Johannes Joseph Rutgers, Bernd Burgering en August Anton Schueler, eerst en vooral betrof dit Aalbert Willemars, de Willemars die onder de uit Nijkerk afkomstige pastoor ten Brink - zielenherder van 1795 tot 1827 - jarenlang kerkmeester was geweest, in Barneveld intussen zeer gewaardeerd bovendien (zie voetnoot 26).

23.5. Wat de opvolging van deze laatste pastoor - pastoor ten Brink dus - door de in Münster tot priester gewijde pastoors Sebus en Laarberg betreft kan het natuurlijk niet zo geweest zijn dat voor de Barneveldse RK-gemeenschap de Münsterse herkomst van deze pastoors zo maar uit de lucht was komen vallen. Hun benoeming moet mede ingegeven zijn geweest door de aanwezigheid van reeds menig Münsterlandse Barnevelder. Niet uitgesloten is dat Südlohns zielenherder, pastoor Aversch (zie noot 22), zijn Barneveldse collega ten Brink gekend heeft, overleg met hem gevoerd heeft zelfs. Kortom, wat wij pastoor Aversch in ons verhaal in de mond leggen, namelijk dat Johannes Joseph en Bernd in Barneveld welkom waren is niet uit de lucht gegrepen. Niet alleen vanwege het feit dat zij binnen de kleine katholieke gemeenschap sowieso welkom waren, maar ook vanwege de bekendheid van de Barneveldse pastoors met hun Münsterlandse achterland en omgekeerd, pastoors dus die hun settelen in Barneveld vast en zeker hebben gefaciliteerd. Voor de gunstige reputatie die Barneveld als vestigingsplaats in het Münsterlandse achterland had, zie ook voetnoot 27 resp. 30.

23.6. Hoewel "Meest Vreemdelingen uit Münsterland" er niet op in gaat - onderzoek daarnaar viel buiten het bestek van het boek - mogen we er van uit gaan dat aan de voor Barneveld zo kenmerkende migratie vanuit Münsterland in de loop van de tweede helft van de negentiende eeuw een eind kwam. Mogelijk dat het herstel van de Kerkelijke Hiërarchie in 1853 daar mee te maken heeft gehad. Vanaf toen viel Barneveld - sinds 1855 van statie (missiepost) verheven tot parochie - immers onder het Bisdom Utrecht en vonden pastoorbenoemingen vandaaruit plaats.

Al eerder waren er uit Südlohn en omgeving die kant op gegaan, de meesten hadden zich in Barneveld gevestigd (24).

24. Zoals Pallet, Hermelinck, Kamper, Jansen, van der Hell. Bron: archief Barneveld. Niet alleen waren er dus eerder al Südlohnse naar Barneveld gemigreerd. Ook na Johannes Joseph en Bernd gingen ze er heen. Zoals, blijkens Barneveldse archiefgegevens, in 1827 ene Joseph Schepers (geb. 1785). Het zou ons niet verbazen wanneer het hier gaat om een neef of achterneef van Johannes Joseph. Johannes Josephs moeder was immers ook een Südlohnse Schepers. We gingen er niet verder achter aan. Wat echter goed zou kunnen is dat Johannes Joseph hem - familie of geen familie, doet er nu even niet toe - tipte dan wel overhaalde ook naar Barneveld te komen.

Johannes Joseph moest trouwens toch bij de pastoor zijn: voor zijn doopbewijs. Dat had hij nodig voor onderweg, voor waarheen de reis hem voeren zou, de vraag waarvoor hij eigenlijk kwam (25).

25.1. Het moge duidelijk zijn: het vervolg, de hoofdstukken 2 en 3, geven weer hoe het zou hebben kunnen zijn gegaan. Wat ervan op feiten is gebaseerd, is gemakkelijk uit de tekst c.q. uit het vervolg van het verhaal op te maken. Zoals in Johannes Josephs en Bernds geval het gegeven over de huwbare dochters van Willemars resp. Strik, waarover we nog komen te spreken. Zij huwden immers daadwerkelijk met hen. Enz.

25.2. Wat het doopbewijs betreft, aan de grens zal Joannes Joseph het niet nodig hebben gehad, van grensbewaking was destijds niet of nauwelijks sprake, identificatie was niet nodig. Ook na de eerste Vreemdelingenwet - uit 1849 - bleef de grensbewaking zeer beperkt. Zo die er al was werden buitenlanders, vreemdelingen, seizoenarbeiders, marskramers, gemakkelijk doorgelaten, ook als ze zich voor onbepaalde tijd in Nederland wilden vestigen, behalve zigeuners, duidelijk zichtbare armoedzaaiers en/of criminele elementen. Bron: www.vijfeeuwenmigratie.nl. Zie verder voetnoot 28. In voetnoot 42 meer over de identificatieplicht die er toen bestond in geval van huwelijken.

Zonder te aarzelen stelde hij Johannes Josephs doopbewijs op, aanbevelingsbrieven zouden nog volgen, beloofde hij. Voor elk van hen een, gericht aan Willemars en Boschmann, voorheen uit Billerbeck (26).

26.1. Deze beide mannen waren al eerder - medio zeventiger jaren van de achttiende eeuw - naar Barneveld gemigreerd (zie "Meest Vreemdelingen"). Wat Aalbert Willemars betreft, hij had het gemaakt in Barneveld. In voetnoot 38 lichten wij dat uitvoerig toe. Op deze plaats beperken we ons tot zijn bidprentje. Ook zijn bidprentje, zoals te zien onder afbeelding 12, getuigt immers van zijn sociaal-economisch succes. Natuurlijk begint het, zoals nog zeker honderd jaar nadien met bidprentjes het geval zou blijven, met een oproep om te bidden voor zijn ziel. Het gebed van de levenden verkortte de tijd van boetedoening in het vagevuur, een lot dat alleen heiligen wisten te ontlopen.

26.2. De tekst die de familie, vaak op suggestie van de aanzegger, voorloper van de latere begrafenisondernemer, steeds echter in overleg met de pastoor, op het prentje plaatste - of liever: het standaardprentje dat men als uitgangspunt koos - moest stichtelijk zijn, zowel als iets over de persoon van de overledene zeggen. Menig maal bevatte de tekst, soms tussen de regels door, soms nadrukkelijk, een laatste boodschap, vermaning soms zelfs, van de gestorvene, gericht tot diens nabestaanden. Vaak betrof dat een oproep aan de kinderen om een deugdelijk leven te leiden, vaak ook behelsde het een verzoek om lief te zijn - nou ja, men gebruikte er plechtiger woorden voor - voor de langstlevende ouder, en voor elkaar. Stonden er slechts Bijbelteksten of psalmgedeelten op, en niets persoonlijks, dan was dat vaak omdat er hetzij weinig concreets hetzij niet echt veel goeds over de overledene te vertellen viel.

26.3. De oproep, vermaning ook, die Aalbert Willemars op zijn prentje uitspreekt - toegegeven, niet hijzelf, maar zijn naasten doen dat voor hem - is in dit opzicht bijzonder. Aalbert richt zich namelijk niet tot slechts zijn nabestaanden, maar tot *heel Barneveld*. Wie de afbeelding van het prentje op het scherm van de pc vergroot, ziet dat meteen. "Beseft dit *Barneveld* ! blijft zijne deugd gedenken ...", dat is wat er staat. Waarbij op de door de drukker uitgespaarde plaats van het standaardprentje - het was niet de eerste keer dat er zo'n bijzonder persoon overleed, het zou ook de laatste keer niet blijven - *Barneveld* werd ingevoegd. De deugd overigens waarop wordt gedoeld, is de deugd van wijsheid. De in dichtvorm gezette spreuken die aan de vermaning vooraf gaan, ontleend aan de verzen 8 en 9 uit boek 4 van het apocriefe Bijbelboek "De wijsheid van Salomo" - het prentje verwijst er zelf ook naar - bezingen haar lof.

26.4. Meen overigens niet dat wij met deze constatering Aalbert Willemars tekort willen doen. Integendeel. Naar de geest van die tijd - al werden overledenen ook wel wat geïdealiseerd - geeft het prentje de overledene de eer die hem toekomt. Zijn levensloop en bijdragen aan de gemeenschap - zoals ook blijkt uit het "Gij Wees ! Gij armen ! (wil) hem een liefdens offer schenken" op het prentje - maken dat hij zich op de hier geschetste wijze tot zijn medeburgers richten kan en mag. Ongetwijfeld met instemming van de pastoor, mogelijk op diens suggestie zelfs, Aalbert Willemars was immers jarenlang gewaardeerd kerkmeester ook. Geen katholieke familie die een dergelijke tekst zonder de instemming van de pastoor op het prentje van de heer des huizes durfde te plaatsen. Dat "liefdens offer" overigens dat Aalbert van de *wezen en armen* vraagt, moet, aldus vervolgt het gedichtje, niet bestaan uit "ijdele roem op hetgeen hij heeft verricht, maar uit een warm gebed, zie daar uw' liefde(s) plicht". Waarmee op subtiële wijze Aalberts verdienste nog eens wordt beklemd en

zijn goede naam blijft voortbestaan. Want ook dat, dat voortbestaan in de gedachten van de levenden, was van een prentje als dat van Aalbert Willemars - trouwens van prentjes in het algemeen - de bedoeling.

26.5. En dat gebeurde. Net als andere families uit die tijd borgen de Willemars zijn prentje, net als de andere prentjes, keurig in hun kerkboeken op. Als de preek wat lang duurde, bekeken zij ze, deden aflatgebedjes wellicht. Toen er stapels dezelfde kerkboeken in de kerk verschenen, er wekelijkse kerkdienstblaadjes kwamen en de tijd van het eigen missaal voorbij was, legden zij die, met prentjes en al, in een laatje. Gelukkig maar, want zo kwam het dat, Aalberts prentje, via een scan van Berend Willemars, zijn achterachterachterkleinzoon, bij ons - langs de weg van een van zijn dochters, Anna Elisabeth Willemars, gehuwd met Johannes Joseph, zijn wij Aalberts achterachterachterkleinzoon - kon belanden. Maar dit terzijde.

26.6. Komend uit Münsterland sloot Aalbert Willemars' bidprentje aan bij een traditie die daar sinds lang al bestond. Zoals gezegd: naast gebed voor zijn zieleheil wil de overledene in de herinnering voortleven. Hij of zij wil met ere herdacht worden. Aldus ook Pluijmaekers en Spauwen in hun "Gedachtenisprentjes; geschiedenis, vormgeving, functies" (Heeswijk 2004, blz. 44 en 45). Of de *wezen en armen* Aalbert Willemars' prentje ook inderdaad ontvingen, het lazen - zo zij konden lezen - en voor hem baden, is overigens de vraag. Eigenlijk geen vraag, maar een weet: nee dus. Hoewel, het *zou* kunnen. Maar we denken van niet. Aannemende dat de wezen en armen niet aan de begrafenisdienst deelnamen, kregen zij het prentje dus ook niet na afloop van de dienst uitgereikt. Eerder was Aalberts oproep symbolisch bedoeld. Al was Aalberts zorg voor de wezen en armen van daadwerkelijke aard, de opmerking gaf zijn status van welgesteld burger weer.

26.7. Dat er een bidprentje was, drukte dat al uit. Wie in 1830 een bidprentje drukken liet, ook al betrof het een voorgedrukte tekst die op de opengelaten ruimte voor de gelegenheid in kwestie werd ingevuld - niet met de hand geschreven, zoals voor die tijd, maar intussen ook gedrukt - die behoorde tot de gegoede stand. Al was het niet het eerste doel ervan, met zo'n prentje liet de familie dat zien. "Pas in de twintigste eeuw is de welstand voor alle rangen en standen zo groot dat iedereen een gedachtenisprentje kan maken", aldus de zo even aangehaalde auteurs. Ook de afbeelding die er op Aalbert Willemars' bidprentje prijkt strookt met zijn welstand, met zijn sociale positie. Er werd niet gekozen uit wat de aanzegger aan voorbeelden bij zich had, niet uit wat standaard was in die tijd, en dat zou blijven tot lang daarna: Christus aan het kruis, een kruisafname, een grafzerk met R.I.P. (requiescat in pace: rust in vrede), knekelprentjes (als je niet leeft volgens de leer van de kerk vergaat het je slecht) en dergelijke meer.

26.8. Nee, de keus viel op een vrije bewerking van een beroemd schilderij: de Madonna della Seggiola van Raphaël (1483 - 1520). Een vrije bewerking, want neefje Johannes de Doper ontbreekt en Maria en kind zien er net iets anders uit. Frans Pluijmaekers, de auteur van het bidprentjesboek (zie 26.6), daarover geraadpleegd, vertelt daarover: "De afbeelding waarvoor de familie Willemars koos was voor Nederland bijzonder, want kwam uit Duitsland, waar die wél gangbaar was. Ik ken er vele varianten van. De ene net weer iets anders dan de andere, wat te maken had met de concurrentie die er tussen de prentjesmakers gaande was. Die onderlinge verschillen voorkwamen dat je van plagiaat werd beschuldigd. Via zo'n van oorsprong Duitse familie kon het zijn dat een dergelijk prentje ook in sommige Nederlandse parochies in zwang raakte. Neemt niet weg dat dat voor die tijd toch een lieve duit kostte. De familie moet dus, zoals je zegt, inderdaad welgesteld geweest zijn."

26.9. "Het was beslist van belang wat er voor afbeelding op kwam, het prentje immers was ook bestemd voor de ongeletterden, zeker in die tijd. Je liet er iets van de geloofsverkondiging van zien, waar je voor stond. Het klopt, wat je zegt: bij voorkeur koos men een afbeelding die in de geest van de overledene was, een afbeelding ook die iets over het leven en de leefwereld van de overledene zei. Als je dan kijkt naar de afbeelding waar het hier om gaat ..." ... "dan zie je een Maria die haar kindje van de boze buitenwereld afschermt", aldus kunnen we niet nalaten op te merken. "Precies, het prentje roept op tot verdediging van het geloof, maar dat niet alleen: tegelijk eert het prentje het moederschap", aldus vult Frans Pluijmaekers op zijn beurt aan.

26.10. Intussen moge duidelijk zijn: wij zijn bidprentjesfan. Voor ons zijn het juweeltjes van volksdevotie, van voorouder-eerbetoon, en van nog meer. Vandaar dat we van alle Rutgers, en hun aanverwanten, waar mogelijk iets over hun bidprentjes vertellen. Wie onze verzameling wil raadplegen is welkom. Wie haar wil aanvullen ook. Wij missen namelijk de bidprentjes van Johannes Joseph, de Rutgers-stamvader zelf (†1854), en Anna Elisabeth Willemars, zijn vrouw (†1840). Ook van Anna Maria (†1846) en Maria Bernardina (†1874), twee van hun dochters, en van Albertus (†1825), hun drie dagen na zijn geboorte overleden zoontje, ontbreken ze. Van Johannes Jozephus (†1861), de oudste zoon van Johannes Bernardus Rutgers Sr., missen wij het bidprentje helaas ook. Datzelfde geldt voor hun jongste, een maand na zijn geboorte overleden zoon, ook een Johannes Jozephus (†1863). Het kan echter zijn dat er van deze of gene onder hen geen prentjes zijn gemaakt.

26.11. Deze voetnoot afsluitend: voor meer over bidprentjes als sociaal-religieus fenomeen zie o.a. de voetnoten 54, 60, 71, 82, 84, 95, 115, 117, 118, 147. Wie deze voetnoten achter elkaar leest treft er een beschouwing in aan over de ontwikkeling van bidprentjes, tegelijk daarmee een doorkijkje in de RK-context van de Rutgers tot aan rond 1930, en later zelfs.

Gelegen op een knooppunt van wegen, kreeg het meer en meer een centrumfunctie voor de directe omgeving. Konden Johannes Joseph en Bernd er als wever niet aan de slag, dan was er vast wel ander werk, Willemars hielp ze er wel aan, en anders Boschmann wel. Schueler uit Olfen, volgens de pastoor daar, was ook al van plan er naar toe te gaan (27).

27.1. Waarom we ook een Schueler noemen als een der Münsterlandse migranten heeft verschillende redenen. Op de eerste plaats natuurlijk omdat ook de Schuelers hun herkomst ontleen aan een Münsterlandse migrant uit het begin van de negentiende eeuw, te weten aan August Anton Schueler. Minstens zo belangrijk is het feit dat hij en Johannes Joseph elkaar goed hebben gekend, mogelijk zelfs bevriend waren met elkaar, August Anton vraagt Johannes Joseph immers als getuige bij zijn huwelijk in 1812 (zie 27.2), waarop Johannes Joseph op zijn beurt, August Anton Schueler als getuige bij zijn eigen huwelijk vraagt, gesloten in 1820. Ook bij het huwelijk van August Antons oudste zoon, Johannes Bernardus Schueler - in 1843 - is Johannes Joseph getuige. Zie daarvoor ook voetnoot 128.

27.2. De vriendschap tussen beide mannen is hetzij ontstaan toen zij elkaar in Barneveld troffen, hetzij dateert zij van voor die tijd. Mogelijk dat er tussen beide families vanuit het Münsterse al contacten bestonden. Bij de Schuelers is niet bekend *in welk jaar precies* August Anton naar Barneveld vertrok. Aangenomen wordt 1810, mogelijk 1809, iets wat haast doet veronderstellen dat zij met hun drieën waren toen Johannes Joseph en Bernd naar Barneveld migreerden. Veel jaren voor Johannes Joseph en Bernd er - in 1809 - arriveerden kunnen het niet geweest zijn, in 1798 immers staat er nog geen Schueler op de - zo te zien uitputtende - lijst "Wapendragende burgers 1798, Barneveld Dorp en Esveld" (te vinden op www.barneveld.nl).

27.3. Tegen een voorafgaand bekend zijn met elkaar pleit de relatief grote afstand - 50 km - tussen Olfen en Südlohn. Voor de, vermoedelijk jaarlijkse, onderlinge bezoeken van de pastoors van de diverse Münsterlandse kerspels vormden dergelijke afstanden echter geen bezwaar. Een dag reizen per koets, en alle Münsterlandse kerspels waren onderling bereikbaar. De pastoor van Olfen kan overigens zijn gegevens over de Münsterlandse migranten uit zijn parochie evengoed met de pastoor van Billerbeck hebben gedeeld. In dat geval - wanneer hij en zijn collega uit Olfen elkaar niet bezochten - had de pastoor van Südlohn zijn informatie over de Schueler-migrant via de pastoor uit Billerbeck.

27.4. Dat we ook August Anton Schueler als migrant noemen heeft ook nog een andere reden. "Meest vreemdelingen uit Münsterland" is vanuit het perspectief van de migrantenfamilies Boschman, Burgering, Rutgers, Schueler en Willemars geschreven. Van hen vestigden de families Boschman en Willemars zich enige decennia eerder in Barneveld dan de families Burgering, Rutgers en Schueler. De stamvaders van deze laatste families echter arriveerden rond dezelfde tijd in Barneveld. Vandaar dat we pastoor Aversch in de mond

leggen dat ook August Anton Schueler van plan was naar Barneveld te vertrekken. Wat de vijf migrantenfamilies betreft, op de Boschmannen na bleven ze er. Ze leefden er binnen de kleine katholieke gemeenschap die Barneveld rijk was, raakten bovendien door vriendschap en huwelijk onderling verweven. Zie ook voetnoot 31, waar we de relatie tussen Johannes Joseph en August Anton verder uit de doeken doen.

27.5. Daarmee geven we tegelijk antwoord op de vraag: waarom gingen er toch zo veel Münsterlanders naar Barneveld destijds. En waarom niet naar elders op de Veluwe? Want naar elders op de Veluwe gingen ze niet, hooguit naar Nijkerk, waar ook een kleine minderheid katholieken was, aldus toont “Meest Vreemdelingen” aan. Welnu, dat was, zoals we al in voetnoot 23.2 opmerkten, omdat men in Westfalen wist dat de kans van slagen in Barneveld groot was. De er al eerder gevestigde migranten traden voor de nieuwe als kwartiermakers op, verheugd als zij bovendien waren nog een stukje van hun thuisland in hen aan te treffen. Men wist van Barneveld niet alleen via de eigen pastoors, men wist het ook van de migranten, die er al zaten. Ongetwijfeld bleven die hun plaatsen van herkomst bezoeken. Zo ver weg was Barneveld niet. Per koets duurde de reis drie dagen, per bespannen kar vier, te voet vijf. Hun succesverhalen deden thuis de ronde. Vast en zeker.

27.6. Van daaruit bezien - bezien dus vanuit de vraag “waarom juist naar Barneveld?” - doet het er dan ook niet zo toe langs welke weg de gunstige informatie over Barneveld het Münsterlandse thuisfront nu precies bereikte. Noch - wederom uitsluitend bezien vanuit diezelfde vraag - doet het er toe welke contacten tussen wie en wie er al bestonden. Als er nu een Michelingids voor migranten had bestaan of prijskwaliteit-vergelijkende websites, dan hadden we er beslist verder aandacht aan besteed. En dan nog: we denken niet dat de moeite van dergelijk gespeur opweegt tegen het resultaat, een resultaat dat niet anders zal blijken te zijn dan dat Barneveld, hoe dan ook, in Münsterland een gunstige reputatie had.

27.7. Desondanks voelden we ons gehouden te vertellen waarop we onze opmerkingen over Willemars en Boschmann, als kwartiermakers van Johannes Joseph Rutgers en Bernd Burgering, alsook onze opmerking over August Anton Schueler (Anthony) als collega-migrant, baseerden. Voor wie dat niet nodig was, die kreeg een doorkijkje in het lijntje dat er al zo lang tussen Münsterland en Barneveld bestond. Ten slotte dit: van net zo groot belang voor het welslagen van de Münsterlandse migranten destijds in Barneveld was het feit dat zij, als katholieken, terecht kwamen in de kring van juist een kleine katholieke minderheid. Zij waren daar eerder welkom, méér welkom, mede vanwege de inbreng van vers “bruidegommenbloed”, dan wanneer Barneveld overwegend katholiek was geweest. Een overtuiging die Crebolder, mede-auteur van “Meest Vreemdelingen”, met ons deelt. Ook wat betreft de overige beweegredenen die de Münsterlanders voor hun migratie hadden kwamen Crebolder en wij, op basis van onderzoek van ieder van ons, tot dezelfde conclusies. Zie ook noot 30.

27.8. Wat de pastoor ten slotte over Barneveld opmerkt, zie daarvoor “Op ’t Veluws Hessenspoor” (uitg.: Jac. Gazenbeek Stichting en Gemeente Ede, 2012). Voor een impressie over Veluwse schapenteelt, zie: “Kijk daar een kudde schapen; de geschiedenis van het Veluws Heideschaap, de schaapskooien, de herders en hun honden”, door Martine Otten (2007). Voor het Veluwse keuterboerenbestaan, zie het ontroerende: “Mariahoeve: drie gezusters en de strijd om het bestaan”, door B. Overeem en B. Paasman (2007), een impressie die tegelijk een indruk geeft van hoe het op de kotte(n) van de Südlohnse Röttgers van destijds toeging. Voor meer informatie over de reis die de Münsterlanders destijds moesten maken om in Barneveld terecht te komen, zie het apart daaraan gewijde hoofdstuk in “Meest Vreemdelingen uit Münsterland”.

Een borgbrief, voor het onwaarschijnlijke geval dat ze armlastig zouden worden, was niet nodig. Vroegen ze er in Barneveld naar, dan wilden Boschmann en Willemars vast wel borg staan, zo niet, dan konden ze altijd nog verklaren van bijstand afstand te doen (28).

28.1. In een zogenoemde borgbrief, ook wel “akte van cautie” genoemd, of “akte van indemniteit, verklaarden de autoriteiten uit de plaats van herkomst dat zij de plaats van vestiging schadeloos zouden stellen indien de migrant onverhoopt een beroep op bijstand zou doen. Had je als migrant geen borgbrief, dan kon je - via een

officiële akte van renunciatie - eventueel ook afstand van recht op ondersteuning doen. Zie daarvoor “Voorouders in beeld”, Teleac/NOT 1997.

28.2. Kende je ter plekke goed bekend staande burgers - bijvoorbeeld verwanten of lieden uit je eigen plaats, die je voor waren gegaan - die borg voor je wilden staan, dan vormde dat soms ook een uitweg. Voldeed je aan die voorwaarden, dan was er voor vreemdelingen uit het buitenland eigenlijk sprake van vrije vestiging. Niet in een land, in de zin zoals wij daar nu van spreken. Maar in plaatsen en steden. Een nationale vreemdelingenwetgeving was er begin negentiende eeuw nog niet. Die kwam er pas in 1849. Zie ook de voetnoot hierna, ontleend aan www.vijfeeuwenmigratie.nl.

28.3. Het verwerven van de Nederlandse nationaliteit was ten tijde van Johannes Joseph dus niet aan de orde. Je nationaliteit hing, zoals gezegd, in Nederland destijds af van waar je je vaste woonplaats had (ius domicili) en niet van waar je geboren was (ius soli) of van wie je afstamde (ius sanguinis). Was je burger van de een of andere stad of plaats, dan was je meteen Nederlands onderdaan. Als er al twijfel bestond dan nam, in Johannes Josephs geval, het als katholieke parochiaan ingeschreven staan - vandaar ook dat hij een doopbewijs bij zich had - elke twijfel weg. Bij diens kinderen enzoverder was er in dit opzicht sowieso dus geen probleem. Pas na de Nationaliteitswet van 1850 veranderde dit.

28.4. Migranten waren dus in één generatie migrant-af. Wat niet wil zeggen dat zij daarmee ook ingeburgerd waren, om maar eens in hedendaagse termen te spreken. Een huwelijk met een reeds ter plekke ingezetene bevorderde dat laatste uiteraard zeer. Veelal stond een dergelijk huwelijk gelijk aan het definitieve besluit van de migrant om te blijven. De herkomst van de migrant en zijn kinderen bleef natuurlijk nog lang een sociaal kenmerk. Uiteindelijk was hij - wederom naar een huidige term - import. Tot ook dat, na twee of drie generaties, vervaagde en de nieuwe familie geheel was ingeburgerd. Voor hoe wij dat ten aanzien van de Rutgers zien, zie wat we in de laatste hoofdstukken, in “rode draden tot besluit”, schrijven.

Dat allemaal zou hij schrijven, in zijn brief. “Het Vliegend Paard” was een prima logies voor de eerste tijd, Strik, de waard, een beste man, met huwbare dochters bovendien. Willemars trouwens ook. De taal was geen probleem, daar waren ze in het grensgebied mee bekend (29).

29.1. Voor informatie over de Willemars, de Striks, “Het Vliegend Paard”, zie ook “Meest Vreemdelingen”. Voor aanvullende informatie over de Willemars, zie ook voetnoten 26 en 38. Voor een reconstructietekening van “Het Vliegend Paard”, zie “Als eene stad betimmert”, pand 71/72. Voor een impressie van de Langstraat, de straat waarin het logement zich bevond, zie afb. 11.

29.2. “In Südlohn spreken ze op zijn Winterswijks, in Winterswijk op zijn Südlohns”, aldus Heinz Röttger destijds (voor Heinz zie voetnoot 22). Onder ons materiaal bevindt zich een Onze Vader en een Geloofsbelijdenis op zijn Münsterlands. Als katholiek kon Johannes Joseph zich alleen daarmee al zonder probleem in de Barneveldse RK-geloofsgemeenschap voegen. Overigens verschilde de Westfaalse cultuur nou ook weer niet zo van die op de Veluwe. Over en weer kwam je niet in een andere wereld. Zo ook “Meest Vreemdelingen”.

Al waren ze er overwegend protestant, nam je de zondagsheiliging in acht, gaf je verder geen aanstoot - sinds geruime tijd was de godsdienstvrijheid er weer hersteld - dan was je welkom, vooral ook binnen de kleine katholieke kring. Als minderheid hielpen zij elkaar, waren ze blij met nieuwe aanwas, eigenlijk deed het er niet toe van waar je kwam (30).

30.1. Voor dat “welkom” zie voetnoot 23. De zondagsheiliging echter werd geleidelijk, zeker vanaf eind negentiende eeuw, toen er ook in Barneveld een strengere protestantse stroming ontstond (zie voetnoot 4.2), een steeds heikeler punt, haast tot op de dag van vandaag. Zie “Barneveld in perspectief” blz. 148 t/m 154, waar het bijna als folklore wordt getypeerd. Dat het godsdienstige klimaat van Barneveld destijds als tolerant

bekend stond, had te maken met het feit dat men - we bedoelen de protestants-christelijke meerderheid - er, zeker toen, niet streng in de leer was. Verschil in geloof beïnvloedde het dagelijks leven, ook het onderlinge neringdoen, niet of nauwelijks. Qua aantal telde de Barneveldse katholieke gemeenschap in de loop van de negentiende resp. begin twintigste eeuw tussen de driehonderd en vierhonderd zielen, een veel te klein aantal om als middenstander een bestaan aan te kunnen ontleen. De klandizie kwam vanuit alle gezindten. Al bestond er binnen de minderheid die de katholieken er vormden wellicht enige voorkeur voor het zaken doen met elkaar, haalde men wellicht de boodschappen vooreerst bij elkaar, collega-winkeliers van protestantse origine die klant bij hen waren, daar kochten ze - als het er meerdere van dezelfde soort waren zelfs op toerbeurt - zelf ook. Deed je dat niet dan kon het zijn dat je er een klant door kwijt raakte. Zie ook noot 154.4.

30.2. Wie zich overigens verdiepen wil in de RK-geschiedenis van Barneveld kan terecht bij het even instructief als boeiende “Rondom Twee Torens” (zie geraadpleegde literatuur). Nu echter ook bij het verder in de geschiedenis teruggaande “Meest Vreemdelingen uit Münsterland”. Menigeen verbaast zich over het feit dat zo veel Münsterlanders, stevast allen van katholieke origine, juist naar het overwegend protestants-christelijke Barneveld migreerden. Met de kennis van nu weten we dat dat zo vreemd niet is. Voor minderheden is het eerder hun religieuze denominatie die hun identiteit bepaalt, dan de plaats waar zij van oudsher wonen, woonden, vandaan komen of naar toe gaan. Het is de religie die de minderheid in kwestie eerst en vooral bindt. Vandaaruit waaiert hun binding zich ook uit in sociale zin - nee, die sociale binding is op de gelijke religieuze denominatie gebaseerd zelfs - steunt men elkaar in maatschappelijk opzicht over en weer. Nieuwe aanwas is welkom, wordt geholpen, valt om zo te zeggen als eenling op, wat bij nieuwkomers in meerderheidsgemeenschappen, nieuwkomers dus die ogenschijnlijk naadloos in die gemeenschappen passen, veel minder het geval is.

30.3. In Münsterland moet dit wat Barneveld betreft bekend zijn geweest. Men wist er, o.a. door terug-rapportages van eerdere migranten, gedurende minsten al een eeuw, dat opvang en steun van de kant van ex-Münsterlanders - allen katholiek - zowel als van Barneveldse kleinbe katholieke kring, gegarandeerd was. Barneveld had daarin een gunstige reputatie opgebouwd. Voeg daar aan toe dat Nederland sinds 1795 weer godsdienstvrijheid kende en het plaatje is rond. Althans wat Johannes Joseph, Bernd Börgerinck en August Anton Schueler betreft. De eerste twee arriveerden begin 1809 in Barneveld, de derde in 1810, het herstel van godsdienstvrijheid, vijftien jaar eerder, was in hun thuisland ongetwijfeld bekend.

30.4. De reputatie van Barneveld was overigens van betrekkelijke aard. Het was gezien vanuit overige plaatsen op de Veluwe resp. in Midden-Nederland, dat Barnevelds reputatie groot was. Bij die andere plaatsen was er immers niet of nauwelijks van migranten uit Münsterland sprake. Behoudens overigens wat Nijkerk betreft, dat ook een kleine katholieke minderheid kende. Iets wat ons in onze overtuiging sterkt dat katholieke migranten juist naar plaatsen op de Veluwe vertrokken waar nieuwkomers, vanwege hun katholieke denominatie welkom waren, meer dan welkom zelfs. Aldus ook “Meest vreemdelingen uit Münsterland”. Ook vanuit het Nederlands-Duitse grensgebied in haar geheel gezien was Barnevelds reputatie trouwens van relatieve aard. Met name Twente en de Achterhoek staan er sinds jaar en dag om bekend dat zich er in de loop van de tijd tal van Duitse grensbewoners vestigden. Vanuit internationaal perspectief tenslotte valt Barneveld als migrantenbestemming in het niet: Münsterlanders migreerden wereldwijd.

30.5. Juist omdat migratie thans zo aan de orde is, en in samenhang daarmee de vraag naar de eigen identiteit van de ontvangende samenleving, een enkel woord over hoe het in de tijd van Johannes Joseph moet zijn geweest. Het was een tijd waarin de landschappelijke omgeving waarin je generaties lang al was ingebed, in sterke mate je identiteit bepaalde. De omgeving waarmee je vertrouwd was, het er heersende klimaat, de schrale of vruchtbare grond, de middelen van bestaan, dat alles bepaalde niet alleen de samenleving ter plekke, het had bovendien je karakter medebepaald. De normen en waarden die je met elkaar deelde waren je bekend, want gefundeerd in gewoonten, gemeenschappelijke religie en folklore. Familieverbanden waren

hecht, zelden waaierde men naar elders uit, beroepen gingen over van vader op zoon, huwelijken werden gesloten met het oog op behoud van al deze levensaspecten, aspecten dus die je identiteit bepaalden.

30.6. Kortom je wist aan de hand van dit alles, en nog meer, zonder dat je een begrip als identiteit kende, vooral in sociaal opzicht, wie je was. Vertrok je dan kwam je bestaan op losse schroeven te staan. In termen van nu: je kwam in een identiteitscrisis, al klinkt dat mogelijk wat al te zwaar. Nu kwam het er op aan wie je zonder al die steunberen was. Eigenlijk was je, nu je niet wist wat de dag van morgen brengen zou, je aan het je zo vertrouwde ritme van dag, week, seizoen, geen houvast meer ontnemen kon, om zo te zeggen: naakt. Kon je dat aan? Van tevoren wist je dat niet. Je wist van terugkomers dat heimwee bestond, een ziekte waar alleen van te genezen viel door terug te gaan, om dan toch weer spijt te krijgen.

30.7. En waar je kwam, je wist niet hoe men tegen je zou aankijken. Dan weer bekeek men je vanuit een woordeloos besef, zoals alle samenlevingen van oudsher deden, dat je vanwege die naaktheid van zo even, eigenlijk wezenlijker mens was, zichtbaarder ook, dan degenen bij wie je je als migrant voegde. Dichter bij het onzegbare, dichter bij God. Dan weer was men wantrouwig, juist daarom, maar ook zonder dat: wat bracht je mee? Verstoorde je het evenwicht er wellicht? Kortom, al leggen we Johannes Joseph in ons verhaal - meer in het bijzonder in onze prelude - in de mond dat zijn migratie hem niet zo veel moeite kostte, mogelijk doen we hem in dit opzicht tekort, beklemtonen we wellicht onvoldoende zijn moed en volharding. Al kan het goed zijn dat zijn herinnering aan de pijn en moeite die het hem vast en zeker ook moet hebben gekost, zijn afzien ook, door tijd en succes vervaagd was. Een avonturier, genietend juist van het onverwachte, van onzekerheid, zal hij niet geweest zijn, daarvoor bleek Johannes Joseph, eenmaal in Barneveld, te honkvast.

Half maart - we schrijven 1809 - kwamen ze aan, bij het "Vliegend Paard" was plaats (31).

31.1. Dat Johannes Joseph in 1809 migreerde ontnemen we aan wat er binnen de familie over werd verteld. We achten het jaar 1809 ook om andere redenen zeer aannemelijk. Waarom immers een doopbewijs door de pastoor laten opstellen en dat dan jaren ongebruikt laten? Het ingelijste doopbewijs (zie afb. 6) werd binnen de familie als een soort trofee bewaard, want van vader op zoon doorgegeven. Met - mede op grond daarvan, vrijwel zeker menen wij zelfs - 1809 als een binnen de familie geldend historisch jaar. Wie absolute zekerheid wil - wat ons betreft mag dat gerust - kan in ieder geval uitgaan van mei 1812. Dan immers treedt Johannes Joseph op als getuige bij het huwelijk van August Anton Schueler (roepnaam: Antonie, ook wel Anthony) (ged. 11-11-1777 te Olfen) en Maria Hoogland (ged. 24-11-1789 te Renswoude). We kwamen hem al eerder tegen. Het werd gesloten te Scherpenzeel op 18 mei 1812. Aangezien Johannes Joseph in de akte wordt aangemerkt als woonachtig in Scherpenzeel, gaan we er van uit dat hij op dat moment zich al in het Veluwe gevestigd heeft. Dat dat in Barneveld was en niet in Scherpenzeel hopen we hierna aannemelijk te maken.

31.2. Hoewel de akte geen beroepsaanduiding bevat, vermoeden we dat Johannes Joseph er als bakker heeft gewerkt. In Scherpenzeel dus. Bezien vanuit ons verhaal - een verhaal dat vertelt dat hij in Barneveld - in 1809 dus - de eerste stappen op het bakkerspad zette, om zich vervolgens in Scherpenzeel in zijn nieuwe vak te bekwamen - was Scherpenzeel net te ver weg - twaalf kilometer - om iedere dag vanuit Barneveld heen en weer te belopen of te "bekoetsen". Als er al dagelijks koetsverkeer bestond zal Johannes Joseph er trouwens het geld niet voor hebben gehad. Een tijdelijk onderkomen in Scherpenzeel lag voor de hand. Bovendien waren in die tijd niet alleen vrouwelijke hulpjes intern, knechts vaak ook.

31.3. Een eerste poging tot onderzoek naar of, en zo ja bij welke bakker in Scherpenzeel, Johannes Joseph zou kunnen hebben gewerkt, en tegelijk waarschijnlijk gewoond, deden we aan de hand van de overige getuigen bij het huwelijk van Antonie Schueler (August Anton) en Maria Hoogland. Onze gedachtengang was: gesteld dat er tussen hen een plaatselijke bakker zit ... En jawel hoor. Een van de andere getuigen, Huibert den Uijl, 31 jaar, in de akte zonder beroepsaanduiding, blijkt een destijds bekende bakker uit Scherpenzeel te zijn geweest, invloedrijk binnen de Scherpenzeelse gemeenschap bovendien. Een van de andere getuigen, Hendrik Teseling,

38 jaar, blijkt ook nog eens een Scherpenzeelse slager te zijn. Aldus www.oudscherpenzeel.nl. Onze romantische fantasie de vrije loop latend, zien we het voor ons: bij slager Teseling, in dezelfde straat als bakkerij den Uijl, ontmoet bakkersknecht Johannes Joseph winkeldochter Maria Hoogland, die een dienstje bij de slagersfamilie heeft. “Winkeldochter” staat er in de akte achter haar naam, winkelmeisje was zij dus. Onzelfzuchtig als Johannes Joseph is - of valt hij gewoon niet op haar, of zij niet op hem, dat kan natuurlijk ook - Johannes Joseph tipt zijn nog vrijgezelle Schuelervriend, zoals trouwens twee generaties later een Schueler zijn Rutgersvriend een soortgelijke dienst zou bewijzen, zoals we in voetnoot 128 nog zullen zien.

31.4. Onze veronderstellingen voorgelegd aan “Oud Scherpenzeel” blijken deze te worden bevestigd. Althans wat slager Teseling en bakker den Uijl betreft. “In 1832 woonden Hendrik Teseling en Huijbert den Uijl slechts enkele huizen van elkaar af. Waar zij in 1812 woonden is ons niet bekend. Scherpenzeel was in die tijd een klein dorpje, dus iedereen kende elkaar. Met de leeftijden werd in die tijd nogal eens gerommeld. Het zijn de juiste Hendrik en Huijbert (die u aan mij voorlegt). Het kan heel goed dat Maria (Hoogland) bij Hendrik of Huijbert werkte. Meest logisch is dan: bij Huijbert, die had zeker een winkel. Een wolkammer had geen winkel en een slager veelal ook nog niet”.

31.5. Wie trouwens ons geromantiseerde verhaal - niet dat van daarnet, maar ons Rutgersverhaal - aan feiten toetst heeft het ongetwijfeld al opgemerkt: de Scherpenzeel-akte geeft nog meer stof tot nadenken. We gingen er in ons verhaal immers van uit dat Johannes Joseph en Bernd zich destijds - we namen aan: in 1809 - we hadden voor dat jaartal gronden ook - linea recta naar Barneveld spoedden. Waarneembare sporen uit *Barneveld*, van eerdere datum dan de 1812-akte uit *Scherpenzeel*, ontbreken echter. Sporen van Johannes Joseph in Barneveld verschijnen pas in 1814, het jaar waarin Barneveldse archieven melding maken van Johannes Joseph Rutgers als bakker in de Jan van Schaffelaarstraat. Bron: “Oud Barneveld”, nr. 28, juli 1992.

31.6. Het meest duidelijke, tevens belangrijkste spoor van Johannes Josephs vestiging in Barneveld treffen we natuurlijk aan in 1820, in het begin van welk jaar - op 18 februari 1820 om precies te zijn - hij met een van Aalbert Willemars' dochters huwde. De jaren daarna zouden uiteraard nog vele andere zichtbare sporen opduiken. Wat Bernd betreft verschijnen de eerste Barneveldse sporen al in 1812: op 14 augustus van dat jaar huwt hij namelijk met de Barneveldse Gijsberta Strik. Inderdaad, een van de dochters van Strik, de waard van “Het Vliegend Paard” (zie ook voetnoot 33). Reden ook waarom we veronderstellen dat Johannes Joseph en Bernd de eerste tijd in dit logement onderdak vonden.

31.7. Wat we dus, tot op deze plaats althans, als zeker mogen aannemen is: Johannes Joseph werkte in 1814 als bakker in Barneveld. Bij een bakker in de Jan van Schaffelaarstraat. Bij welke bakker wij menen dat dat was, dat vertellen we in voetnoot 34. Wat het jaar van zijn huwelijk betreft, doopbewijs (het nieuwe) en de overige bescheiden die de pastoor uit Südlohn op Johannes Josephs verzoek opstelde, nodig voor zijn huwelijk op 18 februari 1820, zijn gedateerd op 18 januari 1819. Johannes Josephs voornemen te huwen kan niet anders dan daarvoor zijn ontstaan. Zeg in de loop van 1818. Iets dat het aannemelijk maakt dat hij er toen ook - in Barneveld dus - woonde. Soortgelijk moeten datum en jaar van Bernds vestiging in Barneveld ook een tweetal jaren eerder gesitueerd worden dan 1812, het jaar waarin hij huwde. Ook hij immers trouwde na een aanloopperiode. Ook hij had nieuwe bescheiden nodig, bescheiden die uit Duitsland moesten komen en waar de nodige tijd mee gemoeid was. Dan komen we bij Bernd op 1810 uit. Al woonde Johannes Joseph in 1812 in Scherpenzeel - daarover vertelden we zonet - Johannes Joseph en Bernd kwamen *gezamenlijk naar Barneveld*. Daar twijfelen we niet aan, gebaseerd als dat is op mondelinge overlevering binnen de Rutgersfamilie, zowel van de kant van de Hendrikus- als van de Albertustak. En op die van de Burgerings, zij het minder stringent.

31.8. Ergo: het was in 1809, mogelijk een jaar later, dat Johannes Joseph, samen met Bernd, Barneveld betrad. Vandaar dat we met een gerust hart (op blz. 15) laten staan: “Half maart - we schrijven 1809 - kwamen ze in Barneveld aan”. In de hoop dat niemand het ons kwalijk neemt dat we er half maart van maakten, indachtig

“een nieuwe lente een nieuw geluid”. Zo zijn we dus weer terug bij voetnoot 31.1, waar we op grond van de datum van het doopbewijs al tot die conclusie kwamen.

31.9. De vierde getuige bij het huwelijk van het echtpaar Schueler-Hoogland, te weten: (Johannes) Bernardus Fenger, oud drieëndertig jaar, lieten we voor wat hij was: ook uit Münsterland afkomstig, meer in het bijzonder uit Reeken. In de persoon van Johannes Hendrikus Fenger, (mars)kramer in manufacturen, 1849/1850, kwamen we de naam Fenger namelijk tegen in “Meest Vreemdelingen uit Münsterland”. En wel onder de aanduiding: geboren te Nijkerk, zoon van Johannes Bernardus Fenger en Johanna Jansen. Hier hebben we hem dus, de vierde getuige. Bij de Schuelers is meer over hem bekend. Zie daarvoor het gelijktijdig met “Meest Vreemdelingen” uitgekomen Schuelerfamilieboek. Mocht ook (Johannes) Bernardus Fenger, net als zijn vader marskramer geweest zijn - en dat was hij, naast wolkammer overigens - dan kan het ook Fenger geweest zijn die voor koppelaar speelde. Marskramers deden dat in die tijd, zoals vertegenwoordigers van Droste en Ringers in de twintigste eeuw zouden doen. Zie ook voetnoot 81.3.

31.10. Mogelijk dat bij de Schuelers bekend is hoe het zat met de huwelijkse toestemming die Antonie Schueler, de vader van de bruidegom, per notariële procuratie gaf, op 6 januari 1812 verleden voor notaris Joseph Funcke. Wellicht liet zijn gezondheid te wensen over, mogelijk was de afstand te groot. Hoe dan ook, hij was er niet bij, bij het huwelijk van zijn zoon. Ook de moeder, (Anna) Gertrudis Edelbroick, niet. Zij was reeds overleden. De huwelijksakte van het echtpaar Schueler-Hoogland, in de vorm van een uitgebreide register-aantekening, is overigens ook om een andere reden interessant. Johannes Joseph ondertekent namelijk met *Rütgers*, begint dus met het vernederlandsen van zijn naam. We komen daar in hoofdstuk 7 nog op terug.

Bij “Het Vliegend Paard” was plaats. Meer dan een slaapplek hadden ze niet nodig, voor een week of twee, langer niet. Zuinigheid was het devies. Strik, de waard, speelde er op in. Het was niet de eerste keer dat er Münsterlanders naar Barneveld kwamen, het zou ze wel lukken hier, dat zag hij zo (32).

32. Over de rol van de familie Strik en hun logement “Het Vliegend Paard” zie “Meest Vreemdelingen”. Voor een reconstructietekening van het logement, zie “Als eene stadt betimmert” pand 71/72, blz. 26. Achter het pand stond een zogenaamde veerloods, waar de veerkarren werden gestald.

Door huwelijk van een Börgerinck-zoon met een Rutgersdochter werd de band tussen beide families hechter nog (33).

33.1. Zie daarvoor hoofdstuk 4 en bijbehorende voetnoten. Zie ook het Burgering Familieboek (zie blz. 7 onder “Specifieke literatuur”). Wat de genealogische gegevens van de in ons verhaal besproken personen betreft, de bronnen waar wij ze aan ontleenden liggen voor raadpleging klaar. Wat de huwelijkse verwevenheid tussen de Rutgers en de Burgerings betreft, een dergelijke verwevenheid kenden alle vier de Münsterlandse families. We doelen dus op de Burgerings, de Rutgers, de Schuelers en de Willemars. En later ook de Voskuilens en de Ridders. Niet alleen huwde deze of gene uit de ene familie met deze of gene uit de andere familie, ook treffen we bij meerdere van de vier families huwelijken aan met de Wolfsens, de van den Belds, de Rootselaars, de Alfrinks, de Overgoors, de Pannemans, de van den Hovens, de Voskuilens, de Ridders.

33.2. Kijkend naar het, vanuit het perspectief van nu mogelijk wat benauwend karakter van deze toch wat kleine huwelijksmarkt, dan, aldus menen wij, is dat, gezien in het licht van die tijd, niet vreemd. Huwelijken werden veelal gearrangeerd. Men bleef daarbij binnen de eigen plaats, dan wel de plaats waar nabije, of ooit nabije, familie zat, bovendien binnen rang, stand en geloof. Behoorde je tot een minderheid dan was het niet te vermijden dat af en toe een (achter)achterneef huwde met een (achter)achternicht, dat een zusje trouwde met de broer van haar zwager, een broer met de zus van zijn schoonzus, enz. We denken niet dat de vier families daarin wezenlijk verschilden van andere families uit die tijd.

33.3. Nijkerk, als stad waar je je bruid zocht, gooide, wat de Rutgers betreft, trouwens haast even hoge ogen als Barneveld. Dat hing niet alleen samen met het feit dat ook Nijkerk slechts een kleine katholieke kern kende, en dus baat had bij verbreding van de eigen huwelijksmarkt, het kwam ook doordat Barneveld als destijds kleinere plaats, bestuurlijk en sociaal-economisch op het, toen althans, beduidend belangrijkere Nijkerk was georiënteerd. Eerder nog dan op Amersfoort en/of Arnhem. Zoals uitvoerig beschreven in een daaraan gewijd hoofdstuk in de biografie over de van oorsprong Nijkerkse kardinaal Alfrink. We komen hem en zijn biografie trouwens nog tegen: in hoofdstuk 12 resp. de voetnoten 97, 98 en 99.

Even zette Willemars de wever die Johannes Joseph, al was het tegen zijn zin, nog was, aan zijn weefgetouw aan het werk. Snel werd duidelijk: echt zin had de nieuwkomer er niet in. Misschien was bakker iets voor hem. Bij een neef van zijn vrouw, bakker Wolfsen, daar kon hij wel terecht (34).

34.1. Albertus Willemars was “de bezitter van één der weinige overgebleven weefgetouwen in het dorp” (bron: “Met de kiekast door Barneveld”, blz. 25). Zijn zwager Jacob(us) Wolfsen (geb. 3-12-1733), een van de broers van Antje Wolfsen, zijn vrouw - om precies te zijn: een van haar oudere halfbroers - moet bakker geweest zijn. Dat althans menen we uit de voor handen zijnde gegevens uit “Als eene stadt betimmert” (zie blz. 58), in combinatie met genealogische gegevens, te kunnen opmaken.

34.2. Indien onze aanname klopt, dan was Jacobus intussen ruim de zeventig gepasseerd, dus kan het ook zijn zoon - Jan Wolfsen, zie hierna - geweest zijn bij wie Johannes Joseph kwam te werken, dan wel in 1814 werkte (zie voetnoot 31.9). Dit vermoeden baseren we op onroerend goedtransacties waarvan de akten in ons bezit zijn. Daaruit blijkt dat Wolfsens pand - zie afb. 13 - medio 1826 werd aangekocht door Johannes van den Beld, aangetrouwde neef van Aalbert Willemars, want gehuwd met Marian Wolfsen, een nicht van Antje Wolfsen, Aalberts vrouw. Verkopers waren Henricus Jacobus van Marle, Paulus Romijn, en Maartje en Gijsberta van Herwerden - in voetnoot 34.11 komen we overigens ook nog een van Herwerden tegen. Uit een aantekening in de transportakte blijkt dat zij op hun beurt het pand niet lang daarvoor - op 31 juli 1826 - hadden verworven. “Blijkens toewijzing” staat er. Wellicht maakte het pand deel uit van een onverdeelde boedel, en waren zij de erven van de oorspronkelijke eigenaar, hetzij was het door hen op een openbare veiling - mogelijk door de erven aangeboden - aangekocht. Wie zou dan de erflater geweest kunnen zijn?

34.3. Aan de namen onder 34.2 te zien was *niet* Jacob(us) Wolfsen de erflater geweest, waar wij stilletjes op hoopten. Of mogelijk toch? Als dat zo was, dan was Jacobus vlak daarvoor overleden, mogelijk echter al jaren eerder, voor 1806 zelfs, mogelijk voor 1798 al (zie voetnoot 34.6), en was het zijn weduwe, Geertrui Wensch (ook wel: Wentz), wier nalatenschap het betrof. Die immers woonde al in 1806, *als weduwe aangemerkt*, in de Langstraat (zie “Als eene stadt betimmert”, blz. 30, pand 38). Wat een extra argument aanleverde voor het reeds overleden zijn van Jacob(us) Wolfsen. Toen we bovendien van het Barnevelds gemeentearchief vernamen dat zij een Jacobus Wolfsen gevonden hadden, overleden op 12-3-1794 en begraven op 15-3 daaropvolgend, waren we er zeker van: Jacobus was overleden. Maar was het de bakker van pand 170 wel?

34.4. Terug dus naar pand 170/171. Nog aan het eind van datzelfde jaar - 1826 - verkoopt van den Beld het pand aan Jan Wolfsen, broodbakker, en diens vrouw Geertruida van Gerven. Indien Jan Wolfsen inderdaad Jacobus' zoon is, dan verkoopt van den Beld het pand dus aan zijn zwager. Reden waarom we - in dat geval dus - vermoeden dat van den Beld het in hun opdracht kocht. We komen er hierna nog op terug. Wat nu uit de akte blijkt - uit de locatie-omschrijving van het bewuste pand - is dat Johannes Joseph op dat moment - we zouden ook kunnen zeggen: dan al - in Het Wapen van Gelderland huist resp. er zijn winkel heeft. Vermoedelijk toen nog een winkel in kruidenierswaren (zie: “Als eene stadt betimmert” blz. 58). In de bewuste transportakte uit 27-11-1826 wordt het pand 170/171 als volgt aangeduid: “twee woonhuizen en erven onder een dak ... aan de Catharinastraat na bij de Beek, getekend nr. 163, belend aan de ene zijde Joseph Rutgers en aan de andere zijde de weduwe van den Hoorn, thans in huur bij Cornelis van Leeuwen en Hendrik van Bruggen”. Welnu, de

omschrijving correspondeert met de gegevens uit “Als eene stadt betimmert”, blz. 58, panden 170/171 (nr. 163 uit de akte): met “aan de ene zijde Joseph Rutgers” wordt Het Wapen van Gelderland bedoeld.

34.5. Ons vermoeden overigens dat Jan van den Beld pand 170/171 in hun opdracht kocht baseren we weer op het gegeven - of correcter: waarschijnlijkheid - dat de verkoper, Jan van den Beld, en de koper, Jan Wolfsen, zwagers zijn, aannemende dus dat Maria(n) Wolfsen, van den Belds toenmalige vrouw, en bakker Jan Wolfsen, beiden kinderen van Jacobus Wolfsen zijn, wat, gegeven hun leeftijden, goed zou kunnen. Jan Wolfsen stamt uit omstreeks 1775, Marian Wolfsen uit 1772. En jawel hoor, het Barnevelds gemeentearchief raadplegend horen we dat in het RK-doopboek van het dorp Barneveld, in de periode 1773 - 1775 inderdaad een Jan Wolfsen, zoon van Jacobus, voorkomt, aangezien “op 22 mei 1774 is gedoopt Joannes, wettige soon van Jacobus Wolfsen en Gerdje Wents”, waarbij het moeilijk leesbare “Gerdje” staat voor Geertruida.

34.6. Dat er *twee* Jacobussen Wolfsen zouden zijn - de ene genoteerd als Jacob (achter pand 171 uit “Als eene stadt betimmert”), de andere als Jacobus (genoteerd op blz. 30, pand 83) - zien we overigens zo gauw niet. We denken dat het om dezelfde Wolfsen gaat, te weten Jacobus Wolfsen (geb. in Barneveld, ged. 13-12-1733 te Achterveld, overl. 12-3-1794; zie 34.4)), het derde kind van Jan Henrixen Wolfsen, uit diens eerste huwelijk met Maria Kleinmans, bij wie Jan Henrixen overigens *twaalf* kinderen verwekte. Tenzij de Jacob van pand 170/171 een zoon van Jan Wolfsen zou zijn. Hoe dat ook zij, na de dood van zijn eerste vrouw, huwde Jan Henrixen Wolfsen vervolgens met Catharina Hermens van Rozelaar, bij wie hij *vijftien* kinderen verwekte. Daaronder echter géén tweede Jacobus. Daaronder wél Anna (Antje) Wolfsen (geb. te Barneveld, ged. 26-1-1758 te Achterveld, overl. 27-4-1795 te Barneveld). In de genealogie waaraan wij dit gegeven ontleen (googlel daarvoor op Jan Henrixen Wolfsen) staat Anna genoteerd als 23e kind, de eerste twaalf meegeteld. We vermelden dit aangezien Anna (Antje) Wolfsen huwde met Aalbert Willemars, Johannes Josephs schoonvader.

34.7. Dat Jan Wolfsen uit 1775 stamt, leidden we overigens af uit de lijst “Wapendragende burgers 1798, Barneveld Dorp en Esveld”. Jacob(us) Wolfsen staat *niet* op die lijst. Wat ons sterkte in ons vermoeden dat Jacob(us) in 1798, het jaar van de lijst, reeds overleden is, wat dus klopt. Reden waarom we er vrijwel zeker van zijn dat - als Johannes Joseph inderdaad in pand 170/171 zijn bakkersloopbaan begon, iets wat wij veronderstellen dus - zie daarvoor de voetnoten hierna - het Jan Wolfsen was, en niet Jacob(us) Wolfsen, van wie Johannes Joseph de eerste beginselen van het bakkersvak leerde.

34.8. Blijven we zitten met de vermelding van Jacob Wolfsen *als bakker in 1827, in pand 170* in “Als eene stadt betimmert”. Zie blz. 58. Aannemende dat die vermelding juist is dan is *deze* Jacobus hoogstwaarschijnlijk een zoon van de Jan Wolfsen, waar Johannes Joseph zijn bakkersloopbaan begon. We worden in dat vermoeden gesterkt door de geboorte-aangifte door Johannes Joseph van zijn een na jongste kind, Alberta Katrina, geboren op 8 april 1828, waar o.a. een Jacobus Wolfsen, broodbakker, oud zevenentwintig jaar, bij aanwezig was (kopie akte in ons bezit). Vermoedelijk staat Jacob Wolfsen - naar wij veronderstellen een kleinzoon dus van de Jacobus Wolfsen uit voetnoot 34.3 - in 1827 dan ook niet als eigenaar, maar als bewoner-bakker in pand 170 geregistreerd.

34.9. Jan Wolfsen, en zijn vrouw Geertruida van Gerven, blijven niet lang eigenaar van het pand (het pand op afb.13). Op 12 maart 1829 verkopen zij het aan ... Johannes Joseph. Onder de conditie dat hij de lopende huur gestand zal doen. Intussen moet de verkoper, Jan Wolfsen dus, al verkast zijn. We zien hem, aannemende dat het dezelfde Wolfsen is, namelijk op peildatum 1827 in de Langstraat als bakker opgevoerd. In het pand naast Geertrui Wentsch, vermoedelijk zijn moeder, intussen weduwe van, naar wij nu vrijwel zeker weten, dezelfde Jacobus Wolfsen. Wat betekent dat de Wolfsens tussen 1827 en 1829 blote eigenaar van pand 170/171 waren, dan wel dat Jacob Wolfsen, hun zoon, er nog een tijdje een bakkerij in dreef (zie vorige voetnoot).

34.10. Daarmee, met de bewuste aankoop van uiteindelijk Jan Wolfsens pand, in combinatie met het vertrek van Wolfsen en zijn vrouw naar de Langstraat, ligt de weg voor Johannes Joseph voor een eigen bakkerij in Het

Wapen van Gelderland open. Wij denken dat het zo moet zijn gegaan. Het komt er op neer dat Johannes Joseph, volgens plan, Wolfsens bakkerij voortzette. Maar dan niet op de plek waar diens zaak zich bevond (zie afb. 13), maar ernaast. In Het Wapen van Gelderland dus. Dáár dus - zie o.a. afb. 14, 17, 30 - startte Johannes Joseph zijn bakkerij.

34.11. Wat we - aan de hand van vooral secundaire bronnen er vluchtig naar kijkend - over de eigendoms- resp. bewonersgeschiedenis van Het Wapen van Gelderland achterhaalden, is dat het pand tussen 1770 en 1830 haast met de regelmaat van de klok van eigenaar wisselde. Zie: “Als eene stad betimmerd” (blz. 58, pand 69) zowel als in het aan Het Wapen van Gelderland gewijde artikel uit de Barneveldse krant van 4 maart 1989. En dan zijn in deze beide bronnen nog niet eens alle successievelijke eigenaars opgenomen. Waaronder de voormalige eigenaars Jan Tuinenberg en Maria Hendrina Van Herwerden (zie ook voetnoot 34.15). Begrijpelijk overigens dat niet alle eigenaars in de secundaire bronnen die wij raadpleegden, zijn vermeld. “Als eene stad betimmerd” beperkt zich immers tot peiljaren, en de gehele eigenaarsgeschiedenis in een krantenartikel vermelden, dat gaat nu eenmaal niet. Zoals het ook ons niet gegeven is de geschiedenis van het Wapen van Gelderland, en van pand 170/171 er naast, in extenso uit te zoeken. Althans gegeven wat aan speurwerk, en schriftelijke verwerking ervan, allemaal nog op ons wacht. Werk voor liefhebbers na ons dus.

34.12. Terug naar Johannes Joseph. Het voorgaande was slechts een aanloop, uitlopend op de constatering van zo even, dat de Wolfsens eerst uit pand 170/171 vertrokken en dat pas daarna Johannes Joseph zijn eigen bakkerij begon. Terecht, naar het ons voor komt. Het zou immers geen pas hebben gegeven - althans niet in die tijd - wanneer Johannes Joseph pal naast een al bestaande bakkerij een nieuwe bakkerij zou zijn begonnen. En al zeker niet wanneer die bakkerij van familie was, zoals het geval was. De Rutgers-pandengeschiedenis verdient, we merkten het zo even al op, nader onderzoek. Wij beperkten ons tot de hoofdlijnen. Zie ons verhaal en de bijbehorende afbeeldingen met onderschriften.

34.13. Al is wat we hierboven vertelden voor Barneveldfans, mogelijk ook voor een enkele Rutgersfan, wellicht op zich al interessant, we voerden het eerst en vooral aan ter verantwoording van onze aanname dat Johannes Joseph, eenmaal in Barneveld aangekomen, bij bakker Wolfsen ging werken. Om bij hem de eerste beginselen van het vak onder de knie te krijgen. Na een werkzaam intermezzo bij een Scherpenzeelse bakker, keerde hij naar Barneveld terug, waar hij - in 1814 - weer bij bakker Wolfsen in de Jan van Schaffelaarstraat moet hebben gewerkt. In de jaren daarna werkte hij, althans dat zegt de overlevering, een tijd bij een bakker in Den Haag, zowel als bij bakker Willemars in Gouda. Om vervolgens Wolfsens zaak in het Wapen van Gelderland voort te zetten. Althans, we menen dat aannemelijk te hebben gemaakt. Zo niet, het zij ons vergeven. Verlevendiging van de geschiedenis kan nu eenmaal niet zonder concretisering. Ook daarom lijkt ons het noemen van Wolfsens zaak en naam - een concrete persoon, bovendien familie, want een neef van Anna Elisabeth, zijn vrouw, familie dus die elkaar, indien nodig, op weg hielp - gerechtvaardigd.

34.14. Wie deze, intussen wat lang uitgevallen voetnoot - alsook de ermee samenhangende voetnoot 39 - niet volgen kan, is bij voorbaat geëxcuseerd. We kregen het bijna niet uitgelegd. Geen wonder, soms *wáren* de Rutgers niet te volgen. Voor zover ook wij Rutgers zijn - van moederszijde weliswaar, maar dat telt ook - geldt dat ook voor ons. Ook - als we het mogen opmerken - voor menig andere Rutgers onder ons. We willen niet zeggen dat het rommelaars waren, de Rutgers, en al helemaal niet dat *álle* Rutgers dat waren, ook niet dat het een rode draad in hun leven was, of in het onze is, dat zou hen, ook ons, maar diskwalificeren. Toch zit er wel wat in, zeker zakelijk gezien, althans dat vinden wij.

34.15. Of zou het gerommel waar wij op doelen “des middenstanders zijn”. Was het een soort stuivertje wisselen, wat de Rutgers, zoals meer middenstanders, althans zeker in Barneveld, met hun panden deden? Steeds op zoek naar betere locaties? Als de Rutgers in deze pandengeschiedenis niet te volgen waren, laten we het dan maar niet over de Wolfsens hebben. En andere Barneveldse families ... namen noemen we niet. Hoewel, aan de naam die nu volgt branden we onze vingers niet, denken we. Tot onze verbazing ontdekten we

een akte uit 19 april 1800 waarin Jan Tuinenburg en Maria Hendrina van Herwerden - we kwamen hen in noot 34.11 al tegen - Het Wapen van Gelderland verkopen aan Jan Wolfers en Geertruy van Gerven (ORA 0203, boek 838, fol. 95, 96 verso d.d. 19-4-1800). Jan Wolfers? Inderdaad, de Jan Wolfers waar we het de hele tijd over hadden. Het was dus stuivertje wisselen, daar aan het eind van de Catharinastraat, aan de Schapenmarkt.

De fijne kneepjes kreeg hij elders onder de knie, eerst in Scherpenzeel, daarna in Den Haag (35).

35. Over Scherpenzeel spraken we al in voetnoot 31. Johannes Josephs Haagse exercitie ontleen we aan mondelinge informatie.

Ten slotte in Gouda. Bernardus, een van Willemars zonen had er - aan de Lange Tiendeweg, hartje stad - zijn zaak, vermaard vanwege diens Goudse sprits (36).

36.1. Bron: mondelinge overlevering, zowel van de kant van de Rutgersfamilie als de Willemarsfamilie. Het betreft Bernardus Willemars, broodbakker, geb. 30-7-1786 te Barneveld, overl. 26-8-1848 te Gouda, gehuwd met Catharina Hogenboom (op 11-6-1817 te Gouda). Aan hem werd patent voor het beroep broodbakkersbaas uitgegeven op 31-12-1817. Het huisnummer van het pand was destijds nr. 126. Gegevens ontleend aan Berend Willemars, een der leden van het "Meest Vreemdelingen-Begeleidingscomité". Navraag bij het Streekarchief Midden-Holland leverde echter geen bevestiging op van verblijf van Johannes Joseph tussen 1809 en 1827 aldaar, noch elders in Gouda. Niet verwonderlijk "aangezien bevolkingsregistratie pas een aanvang nam in 1850, met een tweetal volkstellingen in 1830 en 1850 als voorlopers. Terwijl de bronnen die wel voor handen zijn tal van hiaten bevatten. Alleen gespecialiseerd, tijdrovend onderzoek zou eventueel soelaas kunnen brengen", aldus het streekarchief.

36.2. Kijken we naar Johannes Josephs schilderij, afgebeeld op de cover van ons verhaal, dan zien we in zijn hand een Goudse pijp. Overblijfsel uit zijn Gouda- periode? Of had iedere burger die rookte in die tijd zo'n pijp? Een vluchtige blik op internet leert: hoe langer de pijp hoe beter. Hoe duurder ook. Daarmee zien we bevestigd wat we al vermoedden: Johannes Josephs lange Goudse pijp drukt zijn welstand uit. Net als overigens zijn hoge hoed. Zoals ook het schilderij zelf dat doet. Welgestelde burgers, of zij die daarvoor door wensten te gaan, lieten zich immers niet voor niets schilderen. Voor niets? Het kostte inderdaad een flinke duit. Zo ook dus Johannes Joseph. De schilder die die duit verdiende was Hendrikus Johannes Jelink (1808 - 1846), een bekend Nijkerks tekenmeester destijds (bron: Timo Ridder). De prelude uit ons verhaal speelt er op in.

36.3. Terug nu naar de Goudse Willemars en zijn bakkerij. Hoewel nieuwsgierig naar welk huidig pand met nr. 126 van toen correspondeert - iets wat mogelijk wél te traceren was - lieten we de kwestie - vanwege al het speurwerk en schrijfwerk dat er nog op ons wachtte - voor wat zij op dat moment was: een zijspoor. Voldoende waarde hechtend aan de mondelinge overlevering, handhaafden we Johannes Josephs verblijf bij bakker Willemars in Gouda. Die mondelinge overlevering is eerst en vooral afkomstig van de Rutgers-Albertustak. Bij de Willemars, in de persoon van Berend Willemars, kregen we het niet klip en klaar bevestigd. Een opmerkelijk gegeven van zijn kant was wel dat bij zijn grootmoeder - Geertruida Schueler (geb. 10-1-1860 - overl. 12-3-1952) - na haar overlijden, achter in een boekje in een bureaulaasje, een handgeschreven recept van de Barneveldse sprits werd aangetroffen. Waar het documentje zich thans bevindt is niet bekend, aldus Berend.

Wat hem betrof noemde hij het Goudse koekje Barneveldse sprits (37).

37. En dat deed Johannes Joseph. Met succes. Ook zijn zoon en kleinzoon deelden in dat succes, bouwden er op voort, zoals we nog zullen zien. Al viel de Rutgers spritshegemonie bij de collega-bakkers in Barneveld niet helemaal in goede aarde. Ook andere bakkers kwamen met Barneveldse sprits op de proppen. Zie o.a. "Kiekkast" blz. 57. Was bakker Balt soms de eerste? Was zijn sprits soms lekkerder? Waarom zou Albertus Rutgers, Johannes Josephs kleinzoon, anders zijn gaan adverteren met "Rutgers' echte Barneveldse sprits"?

Zelfs een uithangbord met “DE ECHTE BARNEVELDSCH E SPRITS” er op, bevestigde hij aan de gevel van zijn zaak, terwijl, zo blijkt uit een oude foto, zijn eerste bord het nog hield bij “BARNEVELDSCH E SPRITS BAKKERIJ”.

Zijn zus, Anna Elisabeth - het stel paste goed bij elkaar, dat had hij gemerkt - trouwde binnenkort met hem (38).

38.1. Anna Elisabeth Willemars, geb. 4-4-1789 te Stoutenburg (RK-Parochie Achterveld, Barneveld), overl. 27-5-1840 te Barneveld, was het zesde kind uit een gezin van zeven, van (Joan) Aalbert Willemars (ged. 29-3-1742 te Billerbeck, overl. 5-2-1830 te Barneveld) en Anna (Antje) Wolfsen (geb. 26-1-1758 te Barneveld, overl. 27-4-1795 te Barneveld). Van Anna Elisabeth weten we weinig, van haar vader, in zakelijk opzicht althans, en vanwege zijn in voetnoot 26 besproken bidprentje, des te meer. Daarmee dus ook van Anna Elisabeths achtergrond. Kijken we naar vader Willemars, dan komt hij uit de gegevens tevoorschijn als iemand die geen enkele bezigheid te min vond, zoals blijkt uit het indrukwekkende overzicht van werkzaamheden en beroepen achter zijn naam, waaronder dat van handelaar in verfwaren en oude voden, koopman in heghout, brood- en beschuitslijter, buskruitverkoper (bron: “19^e eeuwse neringdoenden in Barneveld”, deel 10 uit de serie “Bijdragen tot de geschiedenis van Barneveld”, 2002). Bovendien weten we, zoals we eerder zagen, dat hij een paar wevers aan het werk had, wanneer precies en hoe lang, dat echter is weer onbekend. Ons althans.

38.2. Kortom, Willemars was een ondernemende, initiatiefrijke man, die ook anderen, waaronder Johannes Joseph, in die richting stimuleerde. Mede dankzij de nalatenschap van zijn schoonouders, waarin zijn vrouw Antje deelde, ontwikkelde hij zich van wever tot koopman, van koopman tot handelaar in onroerend goed, tot hypotheekverstrekker ook. Het was in een tijd waarin, bij gebreke van banken, particulieren krediet verstrekten, bemiddelden bij geldtransacties, zich borg stelden voor elkaar. Daarbij moet het, aan de transacties te zien, bij Aalbert Willemars overigens niet steeds om het behalen van winst zijn gegaan, zo menen we te mogen concluderen uit de gegevens daarover uit “Meest Vreemdelingen”. Zie ook voetnoot 41.6. In de uitgebreide genealogie die er van de familie Willemars bestaat (zie blz. 7, onder specifieke literatuur) kunnen we voor een typering van Aalbert helaas niet terecht. Dit omdat er geen toelichtende teksten in voorkomen.

38.3. Parallel aan die ontwikkeling namen welstand, aanzien en sociale invloed van de familie Willemars-Wolfen toe. Vele jaren lang vervulde hij binnen de katholieke gemeenschap de rol van kerkmeester. Dat hij het nodige aanzien genoot merkten we in voetnoot 26 al op. Was en is het in het algemeen zo dat migranten er een behoorlijke tijd, soms meerdere generaties zelfs, over doen voor zij zich geaccepteerd weten, voor zij ook hetzelfde soort zelfvertrouwen hebben als waarmee zij zich in hun plaats van herkomst bewogen, Aalbert Willemars moet in dat opzicht een uitzondering zijn geweest. Als migrant van de eerste generatie moet hij dat punt al hebben bereikt, iets wat de volgende generaties Willemars uiteraard ten goede kwam, alsook ... zijn schoonzoon, Johannes Joseph Rutgers.

38.4. Waarmee we terug zijn bij Anna Elisabeth Willemars, Johannes Josephs bruid. Het opgroeiende meisje dat zij in de jaren van haar vaders opgang was, moet diens sociaal-economische vooruitgang van dichtbij hebben meegemaakt. Vast en zeker moet zij hem hebben horen vertellen dat hij destijds - in de zestiger jaren van de achttiende eeuw - in Billerbeck voor zichzelf geen toekomst zag. Al was hij dan de enige zoon uit een gezin van vier - hij was de jongste geweest - en had het voor de hand gelegen dat hij op de kotte bleef boeren, een schraal bestaan als keuterboer trok hem niet. Dan maar liever elders een bestaan opbouwen, onzekerheid op de koop toe nemend. Al was Anna Elisabeth zich er niet van bewust, ongetwijfeld kreeg zij iets mee van hoe door ondernemingszin een geleidelijk hoger plan kon worden bereikt ... Plus dat succes niet vanzelfsprekend was. Dat je anderen er in moest laten delen, zoals ook jijzelf van anderen afhankelijk was ...

38.5. Als onze typering van Aalbert, haar vader, en zijn achterland, hout snijdt, dan beschikken we daarmee tegelijk over enig inzicht in de persoon die Anna Elisabeth moet zijn geweest, althans zou kunnen zijn geweest. Of zij als een na jongste een bijzondere positie binnen het gezin innam? Meer mocht, eerder mocht, dan haar

oudere broers en zussen, daarmee als volwassen vrouw ook wat hogere eisen stelde ... wij achten het niet uitgesloten. Wat daar ook van zij, het beeld van Anna Elisabeth dat ons vanuit deze gegevens voor ogen komt is dat van een realistische, ondernemingslustige vrouw. Een vrouw die Johannes Joseph in zakelijk opzicht moet hebben gestimuleerd, althans zeker niet zal hebben afgeremd. Tegelijk zal zij, als goed katholiek meisje, haar taak, dienstbaar te zijn aan man en gezin, vast en zeker hebben opgepakt zoals het hoorde in die tijd (zie daarvoor o.a. voetnoot 91 resp. 121). Wetend, via haar vader, hoe het was om als migrant in een vreemde omgeving je weg te vinden, steunde zij Johannes Joseph in diens migrantenavontuur.

38.6. Dat laatste nog in onze oren naklinkend, zou het goed kunnen zijn dat Anna Elisabeth ook via haar moeder, Anna (Antje) Wolfsen, migrantenverhalen heeft gehoord. Niet uitgesloten immers is dat ook de Wolfsens, van vaders kant - Anna Elisabeths grootvader dus - oorspronkelijk uit Münsterland afkomstig waren. Meer in het bijzonder uit Kreis Coesfeld, waar een grote concentratie Wolferts te vinden valt. Wolfsens naam - de Barneveldse dus - treffen we namelijk ook aan als Wolf(f)ertsen, Wolfersen, Wolf(f)erts, Wolfers. Wolfert resp. Wolfers komt van het Germaanse Wolfhard, aldus het gerenommeerde Meertensinstituut, wat "hard als een wolf" betekent. Wolf(f)ertsen - oorspronkelijk een patroniem, met als betekenis: Wolferts zoon - werd vervolgens familienaam. In Nederland, in tegenstelling tot Duitsland, kwam en komt de naam echter niet of nauwelijks voor. Niet ondenkbaar is dus dat Wolf(f)ertsen-migranten, eenmaal in Nederland, hun naam vernederlandsten tot Wolfsen. Waaronder mogelijk de Barneveldse Wolfsens. In schema gebracht ziet de herkomst van Anna Elisabeth Willemars - een van onze (bet)betovergrootmoeders dus - er als volgt uit:

Jan Henrixen Wolfsen (geb. 1703 te ??, overl. 5-8-1776 te Barneveld) geh. met
Catharina Hermens van Rozelaar (Rootselaar) (huwelijk d.d. 6-11-1747 te Achterveld)

-

Anna (Antje) Wolfsen (geb. 26-1-1758 te Barneveld, overl. 27-4-1795 te Barneveld) geh. met
(Joan) Aalbert Willemars (ged. 29-3-1742 te Billerbeck, overl. 5-2-1830 te Barneveld)

-

Anna Elisabeth Willemars (geb. 4-4-1789 te Barneveld, overl. 27-5-1840 te Barneveld)
geh. met Johannes Joseph Rutgers (Röttger) (1780 - 1854) (stamreeks 1.4)

38.7. Dat wij aan Anna Elisabeth en de Willemars langs deze weg zo veel aandacht besteden, komt omdat we Anna Elisabeth in ons verhaal slechts zijdelings noemen. Wilde ons verhaal leesbaar blijven, dan moest het niet te lang worden, dus moesten we keuzes maken. In een geromantiseerd verhaal passen nu eenmaal geen beschouwingen, geen voetnoten onder aan de pagina. Ook nadere *verklaringen* van psychologische en sociale typering horen er niet in. Zij storen de cadans, halen de lezer uit het verhaal. Ook om een andere reden belichten we de Willemarsfamilie. Berend Willemars, voluit Bernardus Marie, lid van de Meest Vreemdelingen-begeleidingscommissie, achterachterachterkleinzoon van Aalbert Willemars - overigens net als wij - immers representeert in die commissie zijn familie. Berend is de oudste zoon van Anthonius Johannes Willemars, geb. 20-10-1898, overl. 8-2-1987, en Louize Antonia Wilhelmina van Coeverden, geb. 30-4-1907, overl. 6-3-1984.

38.8. Het was onder de leiding van Anthonius Johannes Willemars - Willemars die tegelijk een gewaardeerd Barnevelds gemeenteraadslid was - dat het familiebedrijf, een kleermakerij, ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan ervan, de status van hofleverancier verwierf. Het echtpaar Willemars-van Coevorden kreeg overigens nog drie kinderen: Petronella Rudolphine, Hermanus Bernardus en Geertruida Elisabeth. Wat de familierelatie tussen Berend Willemars en de auteur van "De Barneveldse familie Rutgers" betreft, zij zijn achterachterachterneven van elkaar. We hebben, zoals gezegd, een van onze betbetovergrootvaders, te weten Aalbert Willemars, gemeen. Al brachten we onze erkentelijkheid voor Berends genealogische hulp al in het colofon van ons verhaal tot uitdrukking, graag beklemtonen we haar op deze plaats nog eens.

38.9. Tot slot: Anna Elisabeth was ruim acht jaar jonger dan Johannes Joseph, haar man. Menselijkerwijs was de kans groot dat zij hem zou overleven. Dat gebeurde niet. Anna Elisabeth stierf op 27 mei 1840, ruim vijftien

jaar eerder dan haar man. De kinderen waren op dat moment negentien, zeventien, veertien, twaalf en negen. Vanuit hun leeftijd bezien was het niet nodig, hoe dan ook, Johannes Joseph hertrouwde niet ...

Aan het eind van de Catharinastraat, thans Jan van Schaffelaarstraat, begon hij zijn zaak, zette hij de zaak van Wolfsen voort: in Het Wapen van Gelderland (afb. 30). Niet voor eventjes, voor zeker dertig jaar (39).

39.1. Aansluitend op voetnoot 34 daarover het volgende. Wie scherp leest ziet dat we in het midden laten in welk jaar Johannes Joseph nu precies zijn eigen zaak begon. In ieder geval moet het in 1827 zijn geweest dat hij zijn eigen zaak al had. Althans volgens de gegevens uit “Als eene stad betimmer”. Aangezien het bij 1827 om een peiljaar gaat, en het daaraan voorafgaande peiljaar 1806 betreft, weten we niet of hij zijn zaak er al eerder had. Intussen weten we uit akten, besproken in voetnoot 34, dat Johannes Joseph, er een jaar eerder - in 1826 - ook al zat. Toen echter nog met vermoedelijk een winkel in kruidenierswaren. Zie ook hierna.

39.2. In hetzelfde peiljaar - 1827 - zien we bovendien in het naastgelegen pand (pand 170) nog Jacob Wolfsen, onder de beroepsaanduiding van bakker, opgevoerd (zie blz. 58 uit “Als eene stad betimmer”). Jan Wolfsen zien wij in dat zelfde jaar, als bakker, in de Langstraat opgevoerd. Met de weduwe van Jacobus Wolfsen, Geertrui Wensch - vermoedelijk Jans moeder - twee huizen verder, er naast. Achter Johannes Joseph staat in dat jaar (peiljaar 1827) overigens niet bakker, maar winkelier. Voor zover Johannes Joseph in 1827 nog bij de Wolfsens - in pand 170 - werkte, dan dreef hij toch op dat moment - in pand 169, in Het Wapen van Gelderland dus - mede een kruidenierszaak. Zie ook voetnoot 34.

39.3. In peiljaar 1850 (zoals vermeld in “Als eene stad betimmer”) is de situatie helder: Johannes Joseph wordt nog steeds als ondernemer-bewoner van Het Wapen van Gelderland (pand 169) opgevoerd, nu echter met bakker als beroepsaanduiding. Hoewel er wat voor te zeggen valt om 1820, zijn huwelijksjaar, als startjaar van zijn eigen zaak aan te merken, kiezen we voor de veilige weg, en laten we het, zoals we in ons verhaal deden, wat in het midden. Het midden tussen 1820 en 1827. Zo lang de Rutgers-pandengeschiedenis niet in extenso is uitgezocht - mogelijk zetten we ons er nog eens aan, mogelijk werk voor speurders ná ons - laten we het hierbij. Wat we zelf al ontrafelden - mede dankzij het werk van anderen vóór ons - vertellen we in ons verhaal, in voetnoten, met behulp ook van tal van afbeeldingen en bijbehorende onderschriften.

39.4. Al met al had Johannes Joseph in Het Wapen van Gelderland zo'n dertig jaar een eigen zaak, minstens vijfentwintig jaar daarvan een bakkerij. Boven de zaak had hij bovendien een klein logement. Zie voetnoot 40. Wanneer precies, en van wie Johannes Joseph het Wapen van Gelderland in eigendom verwierf - want dat deed hij, zie daarvoor voetnoot 70 - weten we niet. We zochten het niet uit. Het wachten is op een speurder na ons, een die achter de pandengeschiedenis aan wil gaan.

Zij had hem - Johannes Augustinus van Gemert - ontmoet tijdens de schapenmarkt. In Appeltern hielden ze schapen. Johannes Augustinus dreef die dan naar Barneveld, om ze er te verkopen op de markt. Lopend, en dan ook nog eens met je schapen twee rivieren over, je kunt je het haast niet voorstellen, maar toch is het zo. Na afloop van de markt meteen weer terug, dat ging natuurlijk niet, dus bleef hij slapen, in kamers die Johannes Joseph - slaapstehouder was hij ook - voor dergelijke gelegenheden te bieden had. Zo werd Het Wapen van Gelderland voor Alberta Catharina logement d'amour (40).

40.1. Voor extra informatie over Het Wapen van Gelderland, zie “Het Wapen van Gelderland”, Barneveldse Krant 4 maart 1989; deel 4 uit de serie “On(t)roerend goed”. Dit artikel geeft overigens geen antwoord op de vragen uit de vorige voetnoot resp. voetnoot 34. Wie een kopie van het artikel wenst is welkom. Mail daarvoor met info@debarneveldsefamilierutgers.nl. Iets wat voor alle gewenste extra informatie mogelijk is. Voor nadere gegevens over het echtpaar van Gemert-Rutgers, zie hoofdstuk 5 resp. voetnoten 52 e.v.

40.2. De informatie over Johannes Augustinus van Gemert en zijn schapen ontleenden we, dankbaar, aan Lea Peters-van Gemert. “Broers en zusters van Johannes Augustinus kwamen dan ook naar de markt. Zij echter gingen met “de korte kar met paard”, opgetast met manden eieren enzovoorts. De volgende dag reed Augustinus Johannes dan weer met hen terug”, aldus haar verhaal. Hoeveel jaren Johannes Augustinus die reis - eens of tweemaal per jaar - al ondernomen had, voordat zijn oog op Alberta Catharina viel, had zij er graag bij verteld, maar dat was binnen de familie niet bekend. Johannes Augustinus van Gemert had overigens in officiële akten ook koetsier als beroepsaanduiding achter zijn naam. Zie daarvoor voetnoot 52.

40.3. De schapen werden vanaf het begin van de Jan van Schaffelaarstraat naar het eind van de straat gedreven. De straat heette niet voor niets ook wel Schaapssteeg. Met het begin van de straat bedoelen we de kant van de toren. Het eind van de straat heette ook wel Markt. Juist daar bevond zich Het Wapen van Gelderland, in termen van nu een toplocatie dus. Zoals in het verloop van ons verhaal zal blijken ging het met het Wapen van Gelderland geleidelijk minder goed. Het was niet de enige aanlegplaats op die plek. Aan de andere kant van de markt stond “De Bonte Koe”, sinds lang afgebroken, maar een veel grotere uitspanning destijds. Twee panden verder dan Het Wapen van Gelderland had je bovendien café Spoorzicht, thans “De Heberd” geheten, net als De Bonte Koe, voorzien van een groot terras. Voor meer over de Barneveldse markten van destijds zie ook voetnoot 53.

... wordt het tijd om aan Johannes Josephs dochters de aandacht te geven die zij verdienen. Daarmee ook aan zijn huwelijk ... (41)

41.1. Johannes Josephs huwelijksakte is op aanvraag beschikbaar. Voor het bijbehorend huwelijkscontract, zie voetnoot 41.13. Minutieus naar de huwelijksakte kijkend vallen een paar zaken op. In de aanhef van de akte schrijft de schout Johannes Josephs naam als Johan Joseph Rottger. Zonder umlaut op de O. Dit terwijl hij aan het slot van de akte die umlaut levensgroot weer plaatst. Johannes Joseph op zijn beurt ondertekent de akte met *Rutgers*, vernederlandst dus zijn naam. Zie daarvoor ook hoofdstuk 7 resp. voetnoot 64. Overigens schrijft de pastoor Johannes Josephs naam op diens doopbewijs uit 1809 ook met een s er achter, als *Röttgers* dus (afb. 6). Vanuit zijn standpunt terecht. In zijn “liber animarum”, het trouw- en gezins- resp. dodenregister van zijn kerspel, wordt in die tijd de naam met een s geschreven. Dit in tegenstelling tot de Röttgers zelf: zij schreven hun naam doorgaans zonder s. Zie ook de eerder geciteerde “Auszug aus dem Familienbuch Röttger aus der Zeit von 1652 - 1906 in Südlohn und Öding”, zoals vermeld in voetnoot 5 e.v.

41.2. Johannes Joseph had dat vernederlandsen van zijn naam overigens al eerder gedaan. In 1812, slechts drie jaar na zijn aankomst in Barneveld, ondertekende hij, als getuige bij het eerder vermelde Scherpenzeelse huwelijk van zijn Schuelervriend, al met *Rütgers*. Toen dus nog met een umlaut op de U, terwijl de ambtenaar de umlaut wegliet. Geen wonder, Rutgers was net zo’n Nederlandse naam als Röttger(s) een Duitse naam was. Beide een patroniem: een zoon-van-naam. In dit geval van Rutger resp. Röttger ... “Kennelijk werd de naam Rutgers als geslachtsnaam beschouwd. De naam komt namelijk niet voor in het register van aangenomen geslachtsnamen”, aldus een kanttekening van Dick Veldhuizen, destijds adjunct-archivaris van de gemeente Barneveld, over deze kwestie (bij schrijven van 2 maart 1992).

41.3. Anna Elisabeth Willemars wordt door de schout geschreven als Anna Elizabetha Wilmaers. Dit - de andere wijze van schrijven van haar achternaam - verbaast ons niet. Willemars werd in Barneveld op diverse wijzen geschreven (aldus ook “Rondom Twee Torens” blz. 150 / 151). Ook in officiële akten. Tot het definitief Willemars werd. Anna Elisabeth ondertekent zelf al met Willemars. Haar voornamen schrijft zij echter net weer anders. Anna duidt zij aan met ae of iets dergelijks. Elisabeth schrijft zij als elizabeth. Ook haar vader, Aalbert Willemars, ondertekent met Willemars.

41.4. Als getuigen bij hun huwelijk worden achtereenvolgens vermeld: “Johannes van den Beld, oud drie en dertig jaren, smit; Hendrikus Reijnders, oud drie en veertig jaren, koperslager; Anthonius Schueler, oud vijf en

veertig jaren, zadelmaker; Aalbert Blumberg, oud vier en veertig; allen te Barneveld woonachtig, goede bekenden van beiden”. Waarmee, met deze laatste toevoeging, als was die voor ons bestemd, wordt aangegeven van hoeveel informatieve waarde huwelijksakten zijn. Erin vermelde getuigen behoren immers tot de intimi van de huwelijkspartners, geven daarmee een belangrijk stuk van hun sociale context weer. Vandaar dat ook wij er zo veel aandacht aan schenken.

41.5. Kijkend naar de leeftijden van de getuigen, dan zien we dat alleen Johannes van den Beld (drieëndertig) van ongeveer dezelfde leeftijd is als de bruid, die negenentwintig is. De andere drie zijn zo’n vijftien jaren ouder dan de bruid, weliswaar wat ouder dan de bruidegom, die negenendertig is, maar ongeveer van zijn leeftijd dus. Daarmee is aannemelijk dat Johannes van den Beld door de bruid als getuige is gevraagd. Wellicht daartoe gesuggereerd door haar ouders. Van den Beld immers was - destijds althans - gehuwd met Marian Wolfsen, een nicht van Anna Elisabeths moeder. Johannes van den Beld en zij waren dus aangetrouwde neef en nicht. We kwamen Johannes van den Beld in onze voetnoten al eerder tegen. Als bruidegom van Johannes Josephs jongste dochter zien we hem in hoofdstuk 6 weer terug.

41.6. Wat we in dat hoofdstuk overigens niet of nauwelijks vermelden is de welstand van Aalbert Willemars. Willemars erfde een aardig startkapitaal, en wel via de ouders van Antje Wolfsen, zijn vrouw. Hij ging er mee in onroerend goed, handelend voor zichzelf alleen, menigmaal echter ook samen met anderen. In “Meest Vreemdelingen” wordt daarover uitvoerig bericht. Zie ook voetnoot 38. Ook van den Beld ging het goed, zoals blijkt uit een officiële akte uit 1865, waarin hij wordt aangeduid als rentenier. Zie o.a. Barnevelds notarieel archief. Alsook “Rondom Twee Torens”, alwaar wordt vermeld (blz. 199) dat hij (in 1853) aan de RK Kerk grond verkocht om er huisjes voor armlastige parochianen op te bouwen, de zogenaamde Mariahuizen (aan de Kroonstraat).

41.7. Johannes Joseph op zijn beurt, deelde in de welstand van Aalbert Willemars. Na diens overlijden erfden hij en zijn vrouw, Anna Elisabeth, Willemars dochter, een voor die tijd aanmerkelijk bedrag aan contanten van rond de Fl 3.000,-. Zoals blijkt uit de in ons bezit zijnde boedelscheiding d.d. 21-1-1833. Uit de bewuste akte blijkt overigens dat Johannes Joseph, samen met Jan van Rootselaar, op het moment van passeren van de akte, eigenaar was van een, in de akte niet nader aangeduid huis aan het Moleneinde. Deze Jan van Rootselaar was Johannes Josephs zwager, want gehuwd met Catharina Willemars, Anna Elisabeths zuster.

41.8. Het is aan de hand van dit laatste gegeven dat wij even stilstaan bij de vraag naar Johannes Josephs verdere zakelijke handel en wandel. Zou ook hij, al dan niet samen met anderen, zoals wellicht met Jan van Rootselaar, als het zo uitkwam, zijn gaan handelen in onroerend goed? Mogelijk lopen we nog tegen zijn nalatenschap, bijvoorbeeld in de vorm van een akte van toescheiding van onroerend goed, aan. Dan zien we het wellicht. Op een boedelbeschrijving hoeven we niet te rekenen, op het moment van zijn overlijden waren Johannes Josephs kinderen immers meerderjarig. Een eerdere boedelbeschrijving, die van na het overlijden van Johannes Josephs vrouw in 1840, vonden we overigens niet. Zou trouwens het huis aan het Moleneinde, waar Johannes Joseph mede-eigenaar van was (zie 41.7), het huis zijn waar Johannes Josephs schoonzoon, Gerhardus Borgering, kwam te wonen? Zie ook voetnoot 50.5. Wellicht lopen we het nog eens na.

41.9. Van de financiële handel en wandel van de beide Johannes Bernardussen - Johannes Josephs zoon en kleinzoon dus, we onderscheiden ze van elkaar door Jr. en Sr. achter hun naam - weten we wel het nodige. Vooral Johannes Bernardus Jr. had een neus voor onroerend goed. Zie Barnevelds notarieel archief (via www.beeldbankbarneveld.nl) en ons aan dit thema gewijde hoofdstuk in “Rode draden tot besluit”. Terug nu naar Johannes Josephs huwelijksakte en de erin vermelde getuigen. Gegeven de leeftijden van de drie overige getuigen is het niet onaannemelijk dat deze door de bruidegom als getuigen zijn gevraagd. Anthonie Schueler sowieso. Los van hun leeftijdsovereenkomst. Wij kwamen hem al eerder, o.a. in voetnoot 31, tegen. Daar immers kwam ter sprake hoe Johannes Joseph door vriend Schueler als getuige bij diens huwelijk was gevraagd. Dat was in 1812.

41.10. Nu was Anthonie Schueler, als getuige bij Johannes Josephs huwelijk, aan de beurt. Je zou haast denken, we merkten het al eerder op: waren ze destijds, in 1809, niet met hun drieën, in plaats van met tweeën, naar Barneveld gemigreerd? Overigens schrijft de schout Schueler als Schuuller. Hoe hij zelf zijn naam schrijft is lastig te ontcijferen. Zo te zien als Schueler, de naam die uiteindelijk als grootste gemene deler uit de verschillende varianten tevoorschijn kwam.

41.11. Als overige getuigen vermeldt de akte Aalbert Blumberg, van oorsprong ook een Münsterlandse Barnevelder (uit Borken) (zie ook “Meest Vreemdelingen”), en Hendrikus Reijnders, die zijn naam overigens schrijft zonder D er in. Hendrikus Reijnders, koperslager van beroep, had zijn zaak pal naast die van Johannes Joseph (“Als eene stadt betimmert” blz. 57, pand 168 resp. “Kiekkast” blz. 22). Uit een aantekening achter zijn naam (in het Bevolkingsregister Barneveld 1827) concluderen we dat ook hij migrant van oorsprong was. Een oorsprong die in Sint-Huibrechts-Lille lag. Een dorp uit de Belgische provincie Limburg.

41.12. Blumberg was knecht bij Aalbert Willemars (zie “Meest Vreemdelingen”). Hij woonde ook in de Catharinastraat, althans in 1827 (“Als eene stadt betimmert” blz. 67, pand 198). Wie Blumberg en Reijnders als getuigen vroeg - hetzij de bruid, hetzij de bruidegom - doet er voor ons intussen niet meer toe. Ongetwijfeld kenden zij allen elkaar. Zoals trouwens iedereen elkaar kende in het dorp dat Barneveld toen was. Blumberg en Reijnders komen we overigens in het verdere familielevens van Johannes Joseph, qua nagelaten sporen althans, niet meer tegen.

41.13. Johannes Joseph en Anna Elisabeth sloten tevens een huwelijkscontract. Daarvan is de akte, uit 21-2-1820, in kopie in ons bezit. De echtgenoten verklaren dat er tussen hen “een algemeene gemeenschap van hunnen goederen (zijn zal)”, maar dat, in geval van kinderen uit hun huwelijk ... “de langstlevende alsdan uit de nalatenschap ... een vierde part alleen in vruchtgebruik en een vierde part ... als onherroepelijke gift ... in volkomen eigendom zal (verkrijgen)”. Hier was door het echtpaar in spe duidelijk over nagedacht, gesouffleerd door de notaris, door vader Willemars mogelijk vooral. Bij gebreke van een testament erfden echtgenoten destijds niet van elkaar. De regeling van een kindsdeel kwam pas veel later. Huwde men in gemeenschap van goederen dan viel de helft van de gemeenschap aan de langstlevende toe. Uiteraard, want die helft was krachtens huwelijksgoederenrecht al van hem of haar. De andere helft kwam erfrechtelijk aan de kinderen toe.

41.14 Dit laatste nu wilde het echtpaar inperken. Het beschikte als het ware bij voorbaat over die andere helft. Om precies te zijn: over de helft van die helft. Het huwelijkscontract spreekt over de nalatenschap van de eerstoverledene en daaronder valt niet wat de langstlevende krachtens huwelijksgoederenrecht toekomt. Welnu, het contract bepaalde dat van die andere helft de langstlevende een vierde part in vruchtgebruik zou krijgen en een vierde part in eigendom. Dit om te voorkomen dat, wanneer de kinderen hun rechten zouden doen gelden, de langstlevende in problemen zou komen. Wat het echtpaar op voorhand niet wilde was dat een van hen ooit “de hand bij de kinderen zou moeten ophouden”, zoals dat ook toen al heette.

41.15. Voor het overige bepaalde het contract dat, in geval er uit het huwelijk geen kinderen werden geboren, de langstlevende van de eerstoverledene diens nalatenschap (zijn of haar helft van de gemeenschap dus) bij wijze van onherroepelijke gift zou verwerven. Mochten zich daaronder goederen of gelden bevinden, die door *de vader van de bruid* als onbeschikbaar waren aangemerkt, dan bepaalde het contract, aldus de verklaring van de bruid op voorhand, dat de bruidegom daar het vruchtgebruik van zou krijgen. Merkten we onder 41.13 op dat over hun huwelijkscontract duidelijk was nagedacht, uit deze laatste bepalingen blijkt dat eens te meer. En ook dat de vader van de bruid, Aalbert Willemars, er in moet zijn gekend, er mogelijk zelfs de initiator van was, iets wat ons doet vermoeden dat hij zijn dochter een aardige bruidsschat meegaf.

De eerwaarde koppelaar aarzelde niet, subiet schreef hij de documenten uit (42).

42. Deze documenten zijn gedigitaliseerd beschikbaar, dan wel bij ons ter inzage. In voetnoot 5 en 28 spraken we over het vrije grensverkeer dat er in de tijd van Johannes Joseph bestond, en over identificatieplicht waar nauwelijks sprake van was. Bij huwelijken echter lag het anders, kon het in dat opzicht haast niet op. Naast het doopbewijs van de bruid en bruidegom was er een hele rits akten voor nodig, tot en met soms overlijdensakten van grootouders aan toe, wat onder andere te maken had met de vereiste toestemming van de kant van de ouders van de bruid en bruidegom. Tot aan hun dertigste was die nodig. Pas in de loop van de tweede helft van de twintigste eeuw veranderde dat. We digitaliseerden de Johannes Joseph-rits, dus wie ze graag per mail krijgt opgestuurd, melde zich gerust.

Anna Maria (geb. 19-3-1823), de oudste, vernoemden zij naar Anna (Antje) Wolfsen, Anna Elisabeths moeder. Helaas overleed zij in 1846 al (43).

43.1. Graag hadden we wat meer over Anna Maria (stamreeks 2.2) willen vertellen, haar door de Rutgers van nu beter gekend willen weten. Nu resten ons slechts vragen en speculaties. Waaraan overleed zij? Was zij van kind af aan soms al behept met een zwakke gezondheid. Gehandicapt wellicht? Was een ongeval de oorzaak van haar vroegtijdig overlijden? Net toen zij aan haar volwassen leven begon. Behoorde zij tot de slachtoffers van de tyfus- en cholera-epidemie die er in Europa in het jaar van haar overlijden - 1846 - heerste?

43.2. Had zij, als oudste meisje, al menig jaar van werken achter de rug? In vaders zaak, in moeders huishouding ook? Moeder zelfs vervangen toen die in 1840 overleed? Als oudste meisje van het stel, was zij zeventien toen ... Gingen Johannes Josephs kinderen trouwens naar school? Gegeven het feit dat Johannes Joseph schrijven kon, dus lezen ook, denken we van wel. Zijn zonen zeker, mogelijk zijn dochters maar half en half. Vooral van de oudste, Anna Maria, van wie de hulp welkom was, vermoeden we dat. Iets wat gewoon was in die tijd.

43.3. De wet die kinderarbeid door kinderen onder de twaalf jaar verbieden zou, het zogenaamde kindernetwet van Houten, volgde pas in 1874, de leerplichtwet, van toepassing op kinderen van zeven tot dertien, pas in 1901 ... Vragen, in verband met Anna Maria, overleden op 5 september 1846, waarop een begin van antwoord wellicht mogelijk was geweest als wij over een bidprentje van haar hadden beschikt, maar die, nu ze eenmaal zijn gesteld, haar eer betuigen. Eer ook door al wie over haar nu leest.

Het was Maria Bernardina met wie Gerhardus Borgering, Bernd Börgrincks nu oudste zoon - Bernds eerste zoon, Johannes, was intussen overleden, Bernd zelf ook - in het huwelijk trad (44).

44.1. Hun huwelijk werd gesloten op 3 augustus 1854. Aan het eind van dat jaar overleed Johannes Joseph. Hij was er dus nog getuige van. Wat de datum van hun huwelijk betreft, zo vlak voor het overlijden van Johannes Joseph, zie voetnoot 52.6. Wat de leeftijden van bruid en bruidegom betreft, hun leeftijdsverschil bedroeg elf jaar. Al is dat verschil niet heel erg groot, toch valt het ons op. En wel omdat het leeftijdsverschil dat zich bij de huwelijken van haar twee zusjes ten opzichte van hun echtgenoten voor doet, twintig resp. vijfenveertig jaar bedraagt. De Rutgersdochters trouwden dus met veel oudere mannen, iets wat overigens geen gewoonte werd, de late huwelijken van de mannen echter weer wel, althans zeker wat die van Johannes Josephs kleinzonen betreft. We komen daar nog op terug.

44.2. Voor de genealogische gegevens van de Burgerings, zie ten slotte het Burgering Familieboek. Alsook "Meest Vreemdelingen". Bernd overleed 25 mei 1833 te Barneveld, zijn zoon Gerhardus op 23 juni 1884 te Middachtensteeg (Rheden). Voor Gerhardus Burgering, voor zijn vrouw, Maria Bernardina Rutgers, en hun gezin, zie volgende voetnoten. Wat ten slotte het vernederlandsen van hun naam - Bärgerinck, Börgerinck, Borgerinck, Borgering - betreft, het waren Bernds zonen - Gerhardus en Antonie - die zich Börgering, daarna Burgering, gingen noemen, dan wel werden zo genoemd. Om echter precies te weten hoe dat ging, zie het Burgering Familieboek. In ons verhaal, alsook in the making of, doorgaans Burgering als schrijfwijze.

Was het omdat hij, als een na oudste uit zijn ouderlijk gezin, van dichtbij had meegemaakt dat niet alleen jonge kinderen, maar ook oudere, onverwacht dood konden gaan (45)?

45.1. Bernardus Henrich Josephus (Hendrik) Börgrinck (1776 - 1833) - Bernd voor ons - en Gijsberta Strik (1788 - 1841) kregen elf kinderen. Van die elf overleden er zeven. Een tijdens -, een vlak na -, een enige jaren na de geboorte. Vier kinderen stierven onverwacht, zoals wij dat in de titel van het hoofdstuk - hoofdstuk 4 - tot uitdrukking brachten: de oudste op 22-jarige leeftijd, de vierde op 24-jarige leeftijd, de achtste op 9-jarige leeftijd, het tiende op 15-jarige leeftijd.

45.2. Onder de vier overlevende kinderen waren twee meisjes en twee jongens. Vanuit de Burgering-naamdragers gezien ontstonden daarmee twee takken Burgering. De ene tak, de Gerhardus-tak, werd ingezet door de oudste overlevende jongen, door Gerhardus dus, het tweede kind van het echtpaar Bernd Burgering-Gijsberta Strik, de Gerhardus Burgering dus, die een Rutgers-dochter huwde. We kwamen hem in voetnoot 44 al tegen. We komen op hem en zijn kinderen hierna nog terug. Op deze plaats zij echter vermeld dat van Gerhardus' kinderen slechts twee dochters overleefden, zodat via Gerhardus geen Burgering-naamdragers aan de Burgerings werden toegevoegd.

45.3. De andere tak, de Anthonie-tak, de tak van waaruit wel Burgering-naamdragers stamden, begon bij de andere overlevende zoon, het negende kind van het echtpaar Burgering-Strik, te weten: Anthonie Burgering, geboren 10-3-1824 te Barneveld, aldaar overleden op 20-2-1874, gehuwd met Elisabeth Willemars. Ook op het echtpaar Burgering-Willemars komen we - in voetnoot 50.3 - nog terug. In voetnoot 50.2 vertellen we hoe de beide Burgeringtakken elkaar door huwelijk weer ontmoeten.

45.4. De hoge kindersterfte binnen de twee hierboven besproken Burgering-gezinnen roept de vraag op of er voor deze kindersterfte specifieke, mogelijk gelijksoortige, oorzaken waren. Uit de beroepsaanduidingen van vader Bernd (Bernardus), en diens zoon Gerhardus, weten we dat zij het beroep van wever uitoefenden. In ieder geval enige tijd. Zou de kindersterfte binnen hun gezinnen daarmee te maken hebben gehad? Ging het wellicht om thuisarbeid, die de leefomgeving voor kinderen tot een minder gezonde maakte? Het zou kunnen. Al was weven fabrieksarbeid geworden, in de eerste helft van de negentiende eeuw weefde men er - zoals ook in Münsterland - vaak ook thuis nog bij. Of was er, mogelijk tevens, een genetische component in het spel? Ook in het ouderlijke gezin van Gijsbertha Strik immers waren er van de dertien kinderen acht jong overleden. Het is met de nodige reserve dat wij deze vragen stellen, vanuit een poging tot verstaan zowel als vanuit respect.

Wat we wél weten is dat vader Gerhardus, voogd over de beide meisjes was. En hun oom, Johannes Bernardus Rutgers Sr., toezien voogd (46).

46. Dat Johannes Bernardus Rutgers Sr.(stamreeks 2.1), hun oom, toezien voogd over de beide meisjes was weten we uit een boedelbeschrijving betreffende de nalatenschap van hun moeder, Maria Bernardina Rutgers, uit 1874. Daarin behartigt Johannes Bernardus hun belangen. In die boedelbeschrijving wordt hij als zodanig vermeld. In 1884 doet hij dit voor de nu intussen volwassen meisjes, op hun verzoek, nog eens. Zie daarvoor voetnoot 50.5 e.v.

Aangenomen wordt dat voogd en toezien voogd besloten de meisjes bij de van den Belds onder te brengen. Bij hun tante, hun moeders zus. Mogelijk een of twee jaar eerder al (47).

47.1. Dat dit gebeurd zou zijn ontleen we aan mondelinge overlevering. Aannemende dat deze overlevering correct is, dan moeten voogd en toezien voogd er overleg over hebben gevoerd. Dat spreekt voor zich. Wat de Rutgers betreft kwam Johanna Alberta het meest in aanmerking om de beide meisjes in huis te nemen. Zij had in huis de ruimte er voor, en de tijd. Na het overlijden van haar dochttertje had zij geen kinderen meer

gekregen. Haar man, Johannes van den Beld, was bovendien doopgetuige geweest van Agnes Catharina, de oudste van de twee.

47.2. Alberta Catharina, Johanna Alberta's oudere zus, die overigens ook bij de doop van Agnes Catharina getuige was geweest, zat nog midden in de kinderen. Ruimte in huis voor nog een kind erbij, had zij eigenlijk niet. Bovendien had zij het druk met haar café. De meisjes zouden er verloren hebben rondgelopen. Soortgelijk zou het geval zijn geweest wanneer de meisjes bij de toezienend voogd zelf, bij Johannes Bernardus Sr., in huis zouden zijn gekomen. Aldus onze reconstructie.

Tot begin 1875 ook tante overleed. En haar man, Johannes van den Beld, niet lang daarna (48).

48. Johanna Alberta overleed 13-2-1875, Johannes van den Beld 14-5-1875. Beiden te Barneveld. Voor meer over hen zie hoofdstuk 6 en bijbehorende voetnoten. Het enige kind dat het echtpaar kreeg - zie ons verhaal - overleed vlak na haar geboorte. Via Johanna Alberta kwamen er dus geen Rutgers-nazaten ter wereld. Van een van den Beld-tak is dus bij de Rutgers geen sprake. Een Rutgers-afsplitsing via Johannes Josephs dochters is, dat moge duidelijk zijn, wel het geval bij Alberta Catharina, en wel in de vorm van een van Gemert-tak, alsook bij Maria Bernardina, in de vorm van een Burgeringtak. Zie daarvoor de voetnoten hierna.

Hoe het daarna met hen verder ging weten we, zij het summier (49).

49.1. Wat we weten, en dus in ons verhaal vertellen, weten we vanwege akten waarin de meisjes voorkomen. Agnes Catharina, de oudste van de twee, vertrok 15 augustus 1877, van Barneveld naar Amersfoort, waar zij dienstbode was. In 1894 is zij dat in Arnhem. Via Rheden (de Steeg), in welke plaats haar vader - om ons en ook de Burgerings onbekende redenen enige jaren vóór de beide meisjes uit Barneveld vertrokken - zich eind 1876 gevestigd had, komt zij vervolgens in Amsterdam te wonen, waar zij op 25 januari 1923, in het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis aldaar, overlijdt. Van een huwelijk is niets bekend, vrijwel zeker bleef zij kinderloos.

49.2. Eens temeer menen we dat Agnes Catharina ongehuwd bleef, en kinderloos, aangezien zij, zesendertig jaar, en op dat moment dienstbode te Arnhem, in een akte d.d. 7 december 1894, legateert aan de "tijdelijke Pastoor der Roomsche Katholieke Gemeente te Barneveld een som van driehonderd gulden in geld, honderd gulden te besteden voor mijne begrafenis, kerkelijke diensten als uitvaart, maandstond (zie *daarvoor voetnoot 49.4*) missen en kaarsen daaronder begrepen, de resterende tweehonderd gulden rentegevend te beleggen en de rente jaarlijks, zowel tot rust mijner ziel als van die mijner ouders, zielsmissen te doen."

49.3. Het betreft hier duidelijk een begrafenis en uitvaartvoorziening, volgens RK-traditie, getroffen door de persoon in kwestie zelf. Iets - het zelf regelen ervan - wat alleen dan opportuun is wanneer betrokkene geen nabestaanden heeft. Het legaat vertelt ons, op ontroerende wijze vinden wij, hoe Agnes Catharina zich dat voorstelde, daarmee het nodige over haar zelf. Niet alleen dat zij een gelovig katholiek was, ook had zij haar ouders - Gerhardus Burgering en Maria Bernardina Rutgers - gewaardeerd, wat zij nog steeds deed, althans zij hield hen in ere. De vraag waarom zij zo vroeg al in haar leven - gegeven ook de hoge leeftijd die zij bereikte - een dergelijke regeling trof zal altijd wel onbeantwoord blijven.

49.4. Mogelijk echter was Agnes Catharina op dat moment ernstig ziek, en verkeerde zij in de veronderstelling spoedig te sterven. Als goed katholiek sterven was van groot belang. Niet alleen voor Agnes Catharina, voor de gehele Barneveldse RK-gemeenschap was dat het geval. Naast uiteraard het ontvangen der HH Sacramenten der stervenden speelde het verwerven van zielerust daarin een grote rol. De hulp van de overlevenden was daar onontbeerlijk bij. "Zodra bekend was dat er iemand was overleden werd de kerkklok geluid. Buren kwamen de overledene afleggen en opbaren, en er werden witte lakens voor de ramen gehangen ... Elke avond tot de begrafenis werd in het sterfhuis de rozenkrans gebeden ... Een week na de sterfdatum lieten de

nabestaanden een weekdienst opdragen; dertig dagen na het overlijden een *maandstond* en op de verjaardag van de sterfdag een jaargetijde.” Bron: “Memoriale: een eeuw katholiek leven in Nederland”, Zwolle 1996).

49.5. “In veel gezinnen bad men ’s avonds voor het naar bed gaan het rozenhoedje, geknield voor een stoel. Aan het slot volgden gebeden voor de overleden verwanten en bekenden die een voor een werden genoemd. Dat kon een eindeloze litanie worden. Er waren voorbidders die al die namen samenvatten: voor alle zielen in de la. Daarmee werden al degenen aangeduid wier bidprentjes in een la van de linnenkast of het buffet werden bewaard”, aldus het zo even geciteerde Memoriale (blz. 49). Waarmee - met het noemen van bidprentjes - een ander belangrijk middel ter verwerving van zielerust ter tafel komt. Zie daarvoor de voetnoten 26, 54, 60, 71, 82, 84, 95, 115, 117, 118, 147. Wie deze voetnoten achter elkaar leest treft er een beschouwing in aan over de ontwikkeling van bidprentjes, tegelijk daarmee een doorkijkje in de RK-context van de Rutgers tot aan rond 1930, en later zelfs. Aan de hand van de Rutgers, en hun levenseinde, dus.

49.6. Ter afsluiting van deze voetnoot terug nu naar de meisjes Burgering, en wel naar Elisabeth Alberta, de jongste van de twee. Zij vertrok 14 juni 1879, twee jaar later dus dan haar oudere zus, drie en een half jaar ook na het eerdere vertrek van haar vader uit Barneveld, van Barneveld naar Utrecht. Op 18-8-1883 huwde zij met Bernardus Gunsing (geb. 18-6-1856 te Velp, overl. 12-11-1934 te Barneveld), leerlooier van beroep. Elisabeth Alberta overleed op 3-5-1925 te Dieren (Rheden). Hun dochter, Maria Elisabeth Gunsing, huwde met Petrus Paulus Grotenhuis. Uit dit huwelijk werd Elisabeth Alberta Grotenhuis geboren (geb. 15-10-1911 te Barneveld). Zij - kleindochter dus van Elisabeth Alberta, en naar haar genoemd - huwde met Johannes Burgering, haar achterachterneef, geb. 12-3-1905 te Hilversum. Johannes Burgering en Elisabeth Alberta Grotenhuis op hun beurt zijn de ouders van Wim Burgering, voorzitter van de begeleidingscommissie “Meest Vreemdelingen”.

49.7. Wim Burgering is dus een achterkleinzoon van een van de meisjes van Gemert, daarmee een achterachterkleinzoon van Maria Bernardina Rutgers, en achterachterachterkleinzoon van Johannes Joseph dus. Van wie wij, op onze beurt, een achterachterkleinzoon zijn. Ook via de Willemars overigens zijn de Burgerings en de Rutgers - daarmee Wim en wij - aan elkaar verwant. Zie daarvoor voetnoot 50.3.

Elisabeth Alberta, de jongste, vertrok 14 juni 1879 naar Utrecht, om zich daarna in Velp te vestigen, waar zij huwde met Bernardus Gunsing, leerlooier aldaar. Elisabeths nazaten, Rutgersverwant, zijn daarmee bekend. Agnes Catharina bleef kinderloos (50).

50.1. Voor de nazaten van Maria Bernardina Rutgers moeten we dus bij Elisabeth Alberta zijn, het jongste van de twee Burgering-meisjes, gehuwd met Bernardus Gunsing (zie 49.2). Zij, kreeg ten minste één dochter: Maria Elisabeth, die we in de vorige voetnoot reeds vermeldde. Mogelijk dat Elisabeth Alberta en Bernardus Gunsing nog meer kinderen kregen. Een daarvan zou - volgens internetgegevens - zeer wel Wilhelmus Gunsing kunnen zijn, geb. 1892, overl. 7-3-1931 te Nijmegen, gehuwd met Wilhelmina Johanna Braam, geb. 16-2-1894 te Doesburg, overl. 2-3-1986. Mogelijk dat het komende Burgering Familieboek opheldering geeft over of en zo ja welke kinderen het echtpaar Gunsing-Burgering verder nog kreeg.

50.2. Concluderend: via Maria Bernardina Rutgers (stamreeks 2.4) kwamen de families Burgering, Gunsing en Grotenhuis binnen de Rutgerscoop. Wat de nazaten van Elisabeth Alberta - de jongste van de twee meisjes Burgering - betreft, een kleindochter van haar (zie voetnoot 49.2) trouwde met een Burgering-achterachterneef. Het was via haar huwelijk dat de twee Burgeringtakken, de Gerhardus-tak en de Anthonie-tak (zie voetnoot 45.3) elkaar generaties later weer ontmoetten.

50.3. Zoals in voetnoot 45 vermeld kregen Bernd Burgering en Gijsberta Strik elf kinderen. Van de twee zoons die in leven bleven kwamen we Gerhardus, het tweede kind van het echtpaar Burgering-Strik, via diens huwelijk met Maria Bernardina Rutgers, al uitgebreid tegen. De andere zoon, Anthonie (Antonius) Borgerinck (Burgering), hun negende kind, geb. 10-3-1824, overl. 20-2-1874, huwde met Elisabeth Willemars, geb. 25-2-

1827, overl. 19-12-1908. Zij was een dochter van een broer van Anna Elisabeth Willemars, Johannes Josephs vrouw, te weten: Henricus Willemars, geb. 31-8-1779, daarmee een volle nicht dus van Anna Elisabeth.

50.4. Het is dus ook via het echtpaar Burgering-Willemars - de overoverovergrootouders van Wim Burgering - dat de Burgerings en de Rutgers onderling verwant zijn. Naast dus de verwantschap via het huwelijk van Gerhardus Burgering met Maria Bernardina Rutgers. We merken dit tevens op om de huwelijksverwevenheid van de Münsterlandse families - de Schuelers, de Rutgers, de Burgerings - en de Willemars met elk van hen - nog eens te illustreren.

50.5. Helaas raakten de Burgerings en de Rutgers wat van elkaar verwijderd, zoals de mondelinge overlevering, zowel van de kant van de Rutgers als van de kant van de Burgerings, vermeldt. De verkoeling van de onderlinge verstandhouding zou te maken hebben gehad met het verblijf van de twee meisjes bij het echtpaar van den Beld-Rutgers, een verblijf dat zij bepaald niet als plezierig zouden hebben ervaren. Mogelijk echter dat er ook iets is misgegaan rond de afwikkeling van de nalatenschap van Gerhardus Burgering, hun vader, overleden op 23 juni 1884, een kleine tien jaar na het tijdelijk verblijf van de meisjes bij het echtpaar van den Beld-Rutgers. De beide meisjes, intussen volwassen, lieten hun belangen door hun vroegere toezienaar - Johannes Bernardus Rutgers Sr. - behartigen. We weten dat vanwege officiële akten, in ons bezit. Aan deze stukken te zien lijkt een en ander door Johannes Bernardus echter correct te zijn afgewikkeld.

50.6. Wat hier ook van zij, bekend is dat er sinds de derde Rutgers- resp. Burgeringgeneratie tussen de Rutgers en Burgerings geen contact meer was. Sprekend voor de Rutgers: de huidige Rutgers - althans in ieder geval de "wij" uit ons verhaal, daarover geïnformeerd door Alijda Maria Elbertha Rutgers (stamreeks 4.2.5) - wisten van de gemeenschappelijke herkomst van de Rutgers- en Burgeringvoorvaders, alsook van de verwijdering die er tussen de families had plaats gevonden, evenwel zonder te weten op grond waarvan. En dat was het dan. Totdat beide families - in de persoon van Wim Burgering en in die van de auteur van "De Barneveldse familie Rutgers" - elkaar weer troffen, en de twee families elkaar weer vonden.

50.7. De familierelatie tussen Wim Burgering en de "wij" uit ons verhaal, hebben wij intussen al duidelijk gemaakt: we zijn achterachterachterneven van elkaar. Langs twee lijnen. De ene maal via Johannes Joseph Rutgers, de andere maal via Aalbert Willemars. Waarbij wij één generatie dichterbij onze gemeenschappelijke stamouders staan dan Wim en Wim dus - we hopen dat hij er nota van neemt, aldus plagen we hem - ten opzichte van ons eigenlijk oomzegger is, terwijl hij nota bene een paar jaar ouder is dan wij. Wat dat plagen betreft, ach, tussen vrienden - tegelijk achterachterachtervrienden via Bernd Burgering en Johannes Joseph - moet dat kunnen, is het niet?

50.8. Onze erkentelijkheid voor Wim Burgerings hulp en sympathie - om nog maar niet te spreken over zijn initiatief om aan de Barneveldse Münsterlanders, via een populair-wetenschappelijk historisch boek, aandacht te geven - brachten wij al in het colofon bij deel 1 van ons verhaal ter sprake. We herhalen die dank hier graag. Eens te meer omdat door de verwijdering van weleer, mede dankzij hem, een streep kon worden gehaald.

Alberta Catharina overigens treffen we ook onder de naam Catharina Alberta aan. In dat geval ligt de klemtoon op Catharina Willemars, moeders oudste zus (51).

51. Op Alberta Catharina's bidprentje bijvoorbeeld zien we Catharina Alberta staan. Mede om die reden kunnen we er vrijwel zeker van zijn dat Alberta Catharina in de wandel met Katrina, als jong meisje mogelijk met Kaatje, werd aangesproken. Met "moeders oudste zus" doelen we dus op Catharina Willemars, geb. 20-3-1784, gehuwd met Joannes Theodorus van de Sant, na diens overlijden gehuwd met Joannes van Rooselaar (gegevens ontleend aan Berend Willemars). Als op Catharina de klemtoon lag kan het echter ook Joanna Catharina (1784) geweest zijn, Johannes Josephs jongere zus, die in Catharina Alberta werd geëerd.

Ook Alberta Catharina kwamen we al tegen: als uitbaatster van het café van haar en haar man, Johannes Augustinus van Gemert, gesitueerd in Het Wapen van Gelderland (52).

52.1. We kwamen Alberta Catharina tegen aan het eind van hoofdstuk 3. Op die plaats vermeldde we al dat het echtpaar van Gemert-Rutgers in Het Wapen van Gelderland het cafégedeelte - dat er dus ook al was ten tijde van Johannes Joseph - voortzette. Zie ook voetnoot 40. Johannes Augustinus van Gemert, geb. 29-8-1809 te Appeltern, overl. 29-5-1881 te Barneveld, zou voorheen ook koetsier geweest zijn. In verscheidene aktes zien we deze beroepsaanduiding achter zijn naam. Wat er op wijst dat hij goed met paarden om kon gaan. Iets wat, nu hij door zijn huwelijk met Alberta Catharina, cafébaas werd, goed uit kwam. Legden er koetsen aan, kwamen er handelaren en kopers van de schapen- en paardenmarkt terug, dan bracht hij de paarden onder in de stalling aan de achterzijde van het pand (vrij naar "Kiekkast" blz. 23).

52.2. Johannes Augustinus overigens was de tweede zoon uit een gelovig katholiek landbouwersgezin van zeven kinderen. Zijn ouders waren Nicolaus (Claas) van Gemert en Maria Lam, een boerenechtpaar uit Appeltern. Hoe Johannes Augustinus in Barneveld belandde is ons intussen bekend. Hij verkocht er zijn schapen op de schapenmarkt. Zie voetnoot 40. Koetsier achter zijn naam wijst er op dat hij, mogelijk na zijn schaapherderstijd, ook als koetsier zijn brood heeft verdiend. Wellicht heeft hij tot het personeel van de adellijke familie van Zuylen van Nievelt behoord, immers een huisknecht van de baron was een van de getuigen bij zijn huwelijk, aldus Timo Ridder (zie voetnoot 70.22), die via zijn grootmoeder (zie voetnoot 70.11) aan Johannes Augustinus is gerelateerd.

52.3. Tot de vaste staf van *Huize De Schaffelaar*, het indrukwekkende onderkomen van de familie van Zuylen van Nievelt, kan Johannes Augustinus echter niet hebben behoord. Met de bouw van het kasteelachtig gebouw - het staat er nog steeds - werd immers pas in de loop van 1854 begonnen, hetzelfde jaar als waarin Johannes Joseph overleed, hetzelfde jaar ook waarin, later in dat jaar, Alberta Catharina en Johannes Augustinus huwden. Mogelijk echter dat Johannes Augustinus koetsier kan zijn geweest van *de bewuste familie* toen die in het onderkomen woonde dat er voordien had gestaan.

52.4. Kijken we naar de leeftijden van bruid en bruidegom, dan constateren we een verschil van bijna twintig jaar: Alberta Catharina is net zesentwintig wanneer zij op 26 oktober 1854 trouwt, Johannes Augustinus vijfenvierzig. Van een eerder huwelijk van de bruidegom, iets wat gegeven zijn leeftijd voorstelbaar is, is ons niets bekend. Wat de vraag oproept waarom het is, dat hij zo laat trouwt. Huwelijken vonden in die tijd in doorsnee op eerdere leeftijd plaats. Kortom, zijn late huwelijk rechtvaardigt de veronderstelling dat hij, voordat hij met Alberta Catharina huwde, al menig jaar als koetsier in Barneveld en/of omgeving, dan wel in Appeltern, werkzaam was geweest.

52.5. Wat de huwelijksdata van de vier kinderen uit Johannes Josephs gezin betreft, die frapperen ons. De oudste - Johannes Bernardus Sr. - huwt anderhalf jaar voor Johannes Josephs overlijden, twee van de drie meisjes uiterst kort voor dat moment. Iets wat ons doet vermoeden dat er Johannes Joseph veel aan gelegen was, ook zijn dochters op hun bestemming te brengen. Een bestemming die in die tijd - zonder twijfel - uit de huwelijks staat bestond. Iets dat samenhangt met een oeroude traditie: een vrouw alléén, levend zonder de bescherming van een man, dat kon niet bestaan. Uit angst voor vrouwenroof - hele oorlogen waren er het gevolg van geweest, denk aan de roof van de schone Helena en de oorlog om Troje - koesterde iedere leefgemeenschap, stam, extended family, haar huwbare dochters als kostbare schatten: het voortbestaan van de groep hing van hen af. Al liegde men de verbinding met de angst voor vrouwenroof later niet meer.

52.6. Dat dit "koesteren" jonge vrouwen - in termen van nu - haar vrijheid benam was een gevolg dat - in termen van toen - niet aan de orde was. Dat zij, zodra uitgehuwelijkt, vervolgens uit huis vertrokken, zich wijden aan hun bestemming binnen een naburige familie, werd niet als "meer van hetzelfde", niet als nieuwe onvrijheid gezien. Eerder was er sprake van tevredenheid, tevredenheid bij vooral de vader: het eerbaar aan de

man brengen van zijn dochters was hem, en zijn vrouw, zijn extended family ook, gelukt. Hij immers - en met hem, na hem, zijn zoons - was voor het behoud van die eerbaarheid de eerstverantwoordelijke. Iets - dit alles dus - wat tot zo spoedig mogelijk uithuwelijken leiden kon, eigen initiatief van huwbare dochters uitsloot.

52.7. Dat Johannes Joseph zijn dochters gehuwd wilde zien - waar wij van uitgaan dus, want onze schets van daarnet gold in zekere zin ook nog in Johannes Josephs tijd, was door de RK Kerk gesacraliseerd bovendien (zie voetnoot 95.9) - telde voor hem wellicht extra sterk vanwege ziekte, ziekte van ernstige aard, hetzij vanwege gewoon zijn leeftijd van intussen vierenzeventig jaar. Mogelijk ook was Johannes Joseph bang dat zijn dochters zouden overschieten. Zesentwintig en achtentwintig waren zij immers al, voor huwbare dochters tamelijk oud in die tijd. Tijd dus om uitgehuwelijkt te worden. Vanuit een traditie van door de ouders gearrangeerde huwelijken zien we het huwelijk van Maria Bernardina met Bernd Burgerings zoon dan ook inderdaad binnen die context, het huwelijk van Alberta Catharina kunnen we op die manier echter niet thuis brengen. We vonden geen indicaties voor een huwelijksarrangement, ook geen een of andere “via via familierelatie” tussen de Rutgers uit Barneveld en de van Gemerts uit Appeltern. De relatie was de schapenmarkt. Zie voetnoot 40.

52.8. De jongste overigens uit Johannes Josephs gezin, had nog de tijd, gezien althans vanuit deze gedachtengang. Tweeëntwintig was zij nog, in september 1854 werd zij drieëntwintig pas. Johanna Alberta, want die bedoelen we, woonde, net als Alberta Catharina denken we, vermoedelijk nog bij vader thuis. Samen moeten zij hun moeder, Anna Elisabeth, die in 1840 overleden was, vervangen hebben, terwijl Maria Bernardina mogelijk al een dienstje had, waar zij woonde, intern. Zo ging dat in die tijd. Dat Johannes Joseph de laatste jaren van zijn leven ziek was, dan wel niet meer in staat tot werken, achten we overigens ook om een andere reden aannemelijk. Als tijdelijk neringdoende staat namelijk in peiljaar 1852 - 1853 in de Barneveldse registers van patentschuldigen ene Hermanus Rutgers geregistreerd. Zie ook “Meest vreemdelingen uit Münsterland”. Vrijwel zeker betreft het hier Bernardus Harmannus Rotter (stamreeks 1.6), de jongste broer van Johannes Joseph, geb. 9-2-1789, overlijdensdatum onbekend. Zie Röttger-Auszug, blz. 6, waar over een huwelijk van hem niets staat vermeld, wat betekent dat hij niet was gehuwd.

52.9. Dat het hier om Johannes Josephs jongste broer gaat, daarvoor hebben we een drietal argumenten. De eerste betreft de overeenkomst qua naam. Zoals we al eerder opmerkten - o.a. in voetnoot 20 - werden de Südlohne Röttgers in de wandel vrijwel altijd naar hun tweede naam, soms zelfs naar hun derde naam, genoemd. Zowel wat de jongens als wat de meisjes betreft. Zoals dat ook bij Johannes Joseph - ook in menige officiële akte - het geval was. Ook in zijn kerkboek laat hij alleen Joseph kalligraferen (zie afb. 2). De na hem komende Rutgers zouden lange tijd hetzelfde doen, zoals, als we goed zien, de Schuelers ook deden. Het was trouwens niet alleen in Münsterland de gewoonte, het lag veel breder. Welnu, de tijdelijk neringdoende Rutgers heet in het Barnevelds patentregister: Hermanus Rutgers - op de a, en zijn tot Rutgers vernederlandste achternaam na - precies de tweede naam van Johannes Josephs jongste broer (stamreeks 1.6).

52.10. De tweede reden voor onze veronderstelling dat onze tijdelijk neringdoende, Hermanus Rutgers, de jongste broer van Johannes Joseph moet zijn, ligt besloten in de beroepsaanduiding achter zijn naam. Te weten dat van broodverkoper resp. slaapsteehouder, wat precies de negoties zijn of waren van Johannes Joseph. De derde reden vinden we in het *tijdelijke* van het verstrekte patent. Het Barneveldse register van patentschuldigen begint bij 1811 en loopt door tot 1852/1853. We weten dus dat Hermanus Rutgers niet eerder dan in 1852/1853 in Barneveld als broodverkoper annex slaapsteehouder werkzaam was, zodat we mogen aannemen dat hij er in die jaren pas arriveerde. De gegevens van het patentregister vertonen vanaf 1852/1853 echter een lacune. Pas vanaf 1885 namelijk zijn er weer gegevens bewaard, daarin echter komt Hermanus niet meer voor.

52.11. Al weten we dus niet *hoe lang precies* Hermanus er werkzaam was, het voorgaande rechtvaardigt onze veronderstelling dat Johannes Joseph - voor zo lang als nodig, wat slechts enkele jaren moet zijn geweest - hulp uit Südlohn had besteld. Hulp die zijn jongste broer - ongehuwd, dus hij kon wat dat betreft wel voor

onbepaalde tijd uit Südlohn weg - kwam leveren, hulp die mogelijk nodig was vanwege Johannes Josephs ziek zijn, dan wel zijn verminderde vitaliteit, dan wel zijn verwachte overlijden. Feit is dat hij 27 december 1854 overleed.

52.12. Hoewel we er tamelijk zeker van zijn dat er iets dergelijks aan de hand moet zijn geweest zagen we er toch van af om het in ons verhaal op te nemen. Naspeuringen door Dick Veldhuizen van het Barnevelds Gemeentearchief leverden namelijk geen extra informatie op. Behoudens dan dat Hermanus Rutgers niet voor komt in het Barnevelds bevolkingsregister, en dat achter zijn naam in het patentregister een huisnummer ontbreekt. Temeer zagen we van vervlechting van het Hermanus Rutgers-gegeven in ons verhaal af, aangezien we er bij de overlevering geen steun voor vonden. Dat de Münsterlandse migranten in contact bleven met hun familie en hun plaats van herkomst, staat voor ons overigens buiten kijf. Een overtuiging die we delen met de Südlohnse en Stadtlohnse Röttgers die we destijds spraken. Zie ook voetnoot 12, waar we zien dat vanuit Südlohn neef Gerhard Frieling in 1865 Barneveld bezoekt.

Dan kon het zijn dat zij liet weten “dat ’s middags na 2 uur ten haren huize geen sterke drank wordt getapt” (53).

53.1. Zij zette dan een advertentie in de Barneveldse Courant. Zie het citaat uit ons verhaal, ontleend aan de advertentie, zoals weergegeven in “Kiekkast”, blz. 17. Of onze oudoudtante vóór twee uur ’s-middags wél sterke drank schonk, dat vermeldde zij er overigens niet bij ... De markten werden alleen in de midzomermaanden gehouden. Zo’n vier maal per jaar. Vraag en aanbod ontmoetten er elkaar van wijd en zijd. Al waren er meer schapenmarkten in Midden-Nederland, op die van Barneveld kreeg je een goede prijs, en wat minstens zo belangrijk was: je raakte ze altijd wel kwijt. Vandaar dat ook Johannes Augustinus van Gemert, Alberta Catharina Rutgers’ man, het aandurfde er met zijn schapen helemaal van Appeltern, naar toe te lopen, zoals we in hoofdstuk 3 resp. in het onderschrift bij afb. 14 vertelden. Overigens genoot ook de Barneveldse paardenmarkt onder de boeren uit de wijde omtrek een uitstekende reputatie.

53.2. Ook ander vee werd er verhandeld, zoals varkens, maar die markt vond veel vaker plaats, bovendien op een plek dicht bij het begin - of liever: eind - van de straat. Dichter ook bij het Wapen van Gelderland, zoals op afb. 14 te zien is. De Schapenmarkten vonden iets verderop, links achter, voorbij de laatste huizen van de straat, plaats. Dat stuk van de Jan van Schaffelaarstraat heette dan ook Markt, later toen er elders een nieuwe markt kwam, ook wel Oude Markt. Het Wapen van Gelderland was, zoals dat tegenwoordig heet, voor een café annex een bakkerij, een toplocatie dus. Zie ook voetnoot 40 resp. 100.10. Voor meer informatie over de Barneveldse schapenmarkten, zie “Kiekkast” blz. 16 en 17.

53.3. Wat de hier weergegeven afbeelding betreft kozen we niet voor de, sinds ons schrijfsel uit 2000 binnen de familie bekende afbeelding van het pand, zoals thans weergegeven in afb. 30, maar voor een zeker zo aardige afbeelding. Kennelijk is er een of ander feest gaande, duidelijk van katholieke origine. Het is een pastoor die daar, in de koets gezeten, de stoet aanvoert. Hij mag dan wel wegduiken voor de fotograaf, het is hem toch echt: pastoor Bos, zielenherder van 1901 tot 1908. Hij was het die in 1907 de St. Antoniuschool - op grond van kerkmeester Johannes Bernardus Rutgers Jr., door hem aan de kerk verkocht, zoals we nog zullen zien - tot stand bracht. Zou het soms het feest zijn van de officiële opening van de eerste RK-school, waar we hier een foto van zien? Of is het ter gelegenheid van mijnheer pastoors zilveren priesterfeest op 15 augustus 1907? We denken, menen stellig, het laatste. Wat zijn ze trouwens mooi uitgedost, de parochianen. Wel zorgden ze er voor dat hun stoet niet op een processie leek, want al was er al lang weer vrijheid van godsdienst, boven de Moerdijk bleven processies nog lang verboden.

53.4. Let overigens op de vrouw uit het raam. Mogelijk is het Elisabeth Maria van Gemert, kleindochter van Johannes Joseph, gehuwd met Wouterus Voskuilen, de nieuwe waard. We komen haar en haar man nog uitgebreid tegen. Een ander saillant detail is het wapen op het uithangbord. Wie googelt op “Gelderland

Wapen” ziet dat er inderdaad het wapen van Gelderland, of liever: van Gelre, op is afgebeeld. Op afbeelding 16 is dat wellicht beter nog te zien. Tot slot van onze observaties: de panden die hier te zien zijn, zijn aan een opknappbeurt toe. Iets wat spoort met het feit dat het met Wapen van Gelderland allengs minder goed ging. Zie daarvoor o.a. ons “Intermezzo”, dat daar gewag van maakt. Hoewel deels fictie, berust wat we er over de worst en snert schrijven, waar Elisabeth Maria van Gemert en Wouterus Voskuilen mee bleven zitten, op verhalen zoals binnen de familie verteld.

Twee van haar dochters huwden met broers, zonen van het echtpaar Voskuilen-van Daatselaar (54).

54.1. De kinderen van het echtpaar van Gemert-Rutgers werden al vroeg in hun leven met de dood van hun ouders geconfronteerd. Vader Johannes Augustinus stierf op 29 mei 1881. De oudste, Elisabeth Maria - vermoedelijk al menig jaar behulpzaam in huishouden en café - was toen vijftientig, de jongste elf. Dirk van Gemert, geb. 8-6-1819, landbouwer te Appeltern, de jongste broer van vader, werd tot toezien voogd benoemd. Vijf jaar later, op 11 mei 1886, overleed hun moeder, Alberta Catharina. Als voogd over de kinderen werd, via een testamentaire beschikking van Alberta Catharina, door haar opgesteld op 18 september 1885, de toenmalige pastoor van Barnevelds RK-parochie, Johannes Wilhelmus Cremer - pastoor van 1883 tot 1892 - benoemd. We vermelden dit mede om te laten zien welke belangrijke rol pastoors, ook in maatschappelijk opzicht, destijds speelden. Iets wat we in dit voorbeeld ook kunnen zien vanwege het optreden van de pastoor als gemachtigde voor de meerderjarige, intussen elders wonende kinderen.

54.2. Wat echter een minstens zo’n belangrijke reden voor de vermelding ervan is, is ons vermoeden dat Alberta Catharina ernstig ziek was, mogelijk zelfs wist dat zij spoedig sterven zou, en daarom het voogdijschap per testamentaire beschikking regelde. Acht maanden later immers overleed zij. Haar bidprentje, al is de tekst standaard en slaat zij wellicht op haar gehele levensloop, verwijst er mogelijk naar: “Mijne kinderen ! uwe moeder verlaat u. Zij verlaat deze wereld, *alwaar zij veel geleden heeft* ... Vergeet haar niet in uw gebeden ...”. En, even verderop, tegen het eind, de onvermijdelijke vermaning, niet, zoals in Aalbert Willemars’ geval, tot heel Barneveld (zie voetnoot 26), maar uitsluitend tot haar kinderen gericht ...” en leeft zóó, dat gij den dood nooit behoeft te vreezen, op welk tijdstip Hij u verrasse ...”, wat haar, door haar vermoedelijk onverwachte ernstige ziekte, door wellicht haar spijt niet bewust genoeg geleefd te hebben, mogelijk zelf overkomen was. Al moet wederom worden opgemerkt dat het hier om een interpretatie gaat van bovendien een standaardtekst.

54.3. Juist echter vanwege het veelvuldig voorkomen van dit soort teksten - naast natuurlijk allerlei andere indicaties daarvoor - weten we waar het er bij de gelovigen van destijds in het stervensuur om ging: men hoopte bij vol bewustzijn te sterven. Alleen dan - nou ja, in principe dan, want lukte het niet en was de priester te laat, dan had het Heilig Oliesel heus ook zin - was het mogelijk je zonden te belijden en had het Oliesel het meest effect. Je stierf dan in staat van genade, en hoefde niet te bang te zijn voor hel of vagevuur. Aldus vertellen we ook in voetnoot 60.3.

54.4. Welnu, die genadegave viel je, dat was de gedachte toen, niet toe wanneer je er maar op los leefde. Meer, veel meer kans daarop, had je wanneer je leefde alsof je ieder moment door de dood overvallen kon worden. Gebeurde dat onverhoopt toch, en kreeg je de laatste sacramenten toegediend terwijl je al overleden was, dan werd je, vanwege je voorbeeldig leven, voor Gods troon niet snel te licht bevonden. Het aldus gemotiveerde voorbeeldige leven dat de gelovige geacht werd te leiden, was daarmee synoniem met de middeleeuws-christelijke variant van het welbekende “ars moriendi”: de kunst (ars) van het sterven (moriendi), die in feite een christelijke vorm van het heidense “ars vivendi” - levenskunst - was. Zo ontmoetten de twee - “ars moriendi” en “ars vivendi” - elkaar in een christelijk-deugdelijk leven.

54.5. We gingen dieper op Alberta Catharina’s overlijden en haar bidprentje in omdat er een beeld uit oprijst van waar de gelovigen van toen, waaronder ook de Rutgers, voor stonden. Daar zijn we, vanwege mondelinge overlevering - en hun bidprentjes natuurlijk, zie bijvoorbeeld voetnoot 82 - van overtuigd. Althans idealiter. Iets

wat mede ook hun plichtsbesef, hun ernst, om niet te zeggen hun wat zwaar op de hand zijn, verklaart ... Of is dat al te zeer wat *wij* er van maken? En zegt het meer *over ons* dan *over hen*? Als zou een christelijk-deugdelijk leven alleen maar door angst ingegeven zijn. Als zou het niet evenzeer vreugdevol kunnen zijn. Of kunnen worden op den duur. Terwijl we toch weten hoe positief de Griekse en Romeinse filosofen - zoals Socrates en Seneca, bepaald niet de minsten onder hen - over het “memento mori”, het “gedenk te sterven”, het permanent in gedachten houden van onze sterfelijkheid resp. ’s werelds vergankelijkheid, dachten. Om de boeddhisten nog maar niet te noemen, de boeddhisten waar wij deze gedachten - in de vorm ook van specifieke meditatie - tot op de dag van vandaag tegen komen.

54.6. Vermelden we al en passant dat Johannes Augustinus van Gemert op 29 mei 1881 te Barneveld overleed, we verzuimden tot nu toe iets over zijn bidprentje te vermelden. Simpelweg omdat het ons ontbrak. Tot we tot onze vreugde zijn prentje eind januari 2012 konden inzien. Dankzij Lea Peters-van Gemert, een van Gemert-nazaat die veel van de van Gemerts weet en over hen verzameld heeft. De tekst op de kopie die we van haar ontvingen laat een kant van bidprentjes zien die onmiddellijk in het oog springt: de overledene wordt ideaaltypisch geschetst, soms zelfs letterlijk en figuurlijk opgehemeld. Staan er slechts Bijbelteksten, psalmfragmenten e.d., dan wijst dat er menigmaal op dat de overledene nou niet direct zo’n voorbeeldig leven leidde. Althans in ieder geval in de ogen van mijnheer pastoor, want uiteindelijk was hij het die bepaalde wat er op het prentje kwam te staan.

54.7. Welnu, dit gezegd zijnde: als het waar is wat er op Johannes Augustinus’ prentje staat - het zou zomaar kunnen - dan treffen we in hem een heilige haast. Zo heilig zelfs, dat hijzelf de tekst die we lezen er niet op die manier op zou hebben gezet. Ingegeven door de deugd van bescheidenheid, waarin Johannes Augustinus, de tekst op zijn prentje lezende, vast en zeker ook uitblonk, had hij beslist wat minder stellige woorden gekozen. Maar goed, dat is nu eenmaal de paradox van deugden, waaronder speciaal die van bescheidenheid. Wie er over roemt bezit ze niet. Kortom, we hebben hier te maken met een eerbetoon van de kant van de nabestaanden, een eerbetoon dat - aldus ook Pluijmaekers en Spauwen in hun “Gedachtenisprentjes; geschiedenis, vormgeving, functies” (Heeswijk 2004) - vanwege het overgeïdealiseerde karakter ervan, bijna het tegendeel oproept.

54.8. Het prentje spreekt over hem als volgt: “Hij was een man, die eere waardig, bij God en mensen bemind was, een man, waarop het hart zijner vrouw vertrouwen stelde, die met ijver en nauwgezetheid zijn huisgezin bezorgde; hij stond derhalve bij iedereen in groot aanzien, en er was niemand, die een enkel woord ter zijner nadeele sprak. Treurt derhalve niet over den overledene, want zijn werk zal beloond worden, van de stille rustplaats der dooden, roept de herinnering zijner deugden ons nog toe: de godsvrucht is voor alles nuttig en heeft de belofte van het tegenwoordige en toekomstige leven”. Waarmee we, let wel, niets in het nadeel van de overledene, noch in dat van zijn nabestaanden willen zeggen. We tekenen dit alles slechts aan omdat we graag iets van de tijd van toen laten zien, een tijd die eerst en vooral gekenmerkt wordt door het welbekende adagium “over de doden niets dan goeds”. Terwijl, gerekend ongeveer vanaf de tweede helft van de vorige eeuw, meer en meer een genuanceerdere typering van de overledene in zwang raakt. Voor meer over bidprentjes als sociaal-religieus fenomeen, zie ten slotte voetnoot 26, 54, 60, 71, 82, 84, 95, 115, 117, 118, 147.

54.9. Nu weer aandacht voor zaken van meer materiële aard, en wel voor Alberta Catharina’s oudste dochter, Elisabeth Maria van Gemert, toen nog niet met Wouterus Voskuilen gehuwd. Aan haar werd namelijk het café - Het Wapen van Gelderland - toegescheiden. Alberta Catharina had dat per testament zo beschikt, reden ook waarom we zonder meer mogen aannemen dat Elisabeth Maria, en waarschijnlijk haar aanstaande man ook, ten tijde van het weduwschap van Alberta Catharina al in het café werkzaam waren. Elisabeth Maria’s twee nog minderjarige zussen en haar nog minderjarige broer zullen de eerste jaren na het overlijden van hun moeder, nog bij hun oudste zus, bij het jonggehuwde echtpaar Voskuilen-van Gemert dus, hebben gewoond. We merken dit op omdat er, ons in de situatie inlevend, binnen het gezin vast en zeker van ontredde sprake moet zijn geweest. Waarmee we langs die weg - de weg van herkenning en erkenning - ons respect betonen.

54.10. Dit alles mede ter introductie van wat we, in meer feitelijke zin, over het gezin van Gemert-Rutgers en hun negen kinderen willen vertellen. Als *eerste* werd geboren Johannes Reinerus Vincentius Josephus van Gemert, ged. 25-9-1855 te Barneveld, overleden enige maanden daarna, op 5-12-1855. Elisabeth Maria van Gemert, ged. 7-12-1856 te Barneveld, overl. 22-3-1925 te Heeten, hun *tweede* kind, huwde met Wouterus Voskuilen, de nieuwe kastelein van Het Wapen van Gelderland dus. Wij komen op hen in ons “Intermezzo”, in afb. 29 en o.a. voetnoot 71 nog uitvoerig terug. Als *derde* werd geboren Maria Elisabeth Martha van Gemert, ged. 11-11-1858 te Barneveld, overl. 21-8-1925 eveneens te Barneveld. Zij bleef ongehuwd. Van haar is bekend dat zij een pijnlijke chronische oorziekte had. Voor meer gegevens over haar zie voetnoot 70.11.

54.11. Het *vierde* kind dat het echtpaar van Gemert-Rutgers kreeg was Geertruida Catharina van Gemert, geb. 26-7-1860 te Barneveld, overl. 15-2-1929 in het St. Joseph-Klooster te Amersfoort. Binnen de familie is zij bekend onder haar kloosternaam: Zr. Regina. Geertruida Catharina trad namelijk in bij de zusters van de H. Joseph te Amersfoort, alwaar zij op 7 november 1888 werd geprofest. Zij was o.a. moeder-overste in het klooster van de orde, begin twintigste eeuw, in Alphen aan de Rijn (bron: familie Ridder). Van haar hebben we twee foto's. Als *vijfde* werd geboren Anna Alberta, ged. 15 juli 1862 te Barneveld, overl. 7-3-1947 te Epe. Zij huwde met Wilhelmus Johannes Meulenkamp, geb. 30-7-1863, overl. 4-4-1924 te Epe. Het echtpaar dreef een groenten- en fruitzaak in Epe. Van de kinderen die het echtpaar kreeg - de familie Meulenkamp-van Gemert verdween wat uit het Rutgerszicht - gingen wij de gegevens niet na. Wellicht dat we dat nog doen.

54.12. Als *zesde* werd Josephina Johanna van Gemert geboren, ged. 19-11-1863, overl. 21-10-1915. Op 30 juli 1889 huwde zij met Willibrordus Voskuilen, een broer van de man van haar zus. Na diens overlijden op 17-4-1897, huwde Josephina, op 12 juli 1899, met Arnoldus Johannes Maria Ridder. Wij komen het echtpaar Voskuilen-van Gemert, alsook hun twee zoons, de Hilversumse resp. Soester juweliers Kees en Jan Voskuilen, in hoofdstuk 10 en voetnoten 70, 71 en 86 nog uitgebreid tegen. Dat geldt ook voor de Ridders. Voor een foto van het gezin Ridder-van Gemert, zie afb. 34.

54.13. De ouders van de broers Wouterus en Willibrordus Voskuilen - het echtpaar Voskuilen-van Daatselaar, zoals terloops al in hoofdstuk 5 uit ons verhaal vermeld - waren, om precies te zijn: Cornelis Voskuilen, geb. 12-3-1816 te Hoogland, resp. Francisca van Daatselaar, geb. 1817 (gehuwd op 24-1-1850 te Hoevelaken). Cornelis op zijn beurt was een kind van Wouter Cornelissen Voskuilen en Stijntje Willemse Tolboom. Francisca op haar beurt was een dochter van Willem van Daatselaar en Aleida Botterblom. Wij vermelden dit omdat we bij de van den Hovens - aan de Rutgers gerelateerd via Alijda van den Hoven, Albertus Rutgers' eerste vrouw - ook van Daatselaars, Voskuilens, Tolbooms en Botterbloms tegenkomen. Hoewel een eerste vluchtige blik op de voor handen zijnde gegevens niet meteen een onderlinge verwantschap aan het licht bracht, nemen we aan dat deze er was. Dit vanwege deze parallellen, waaronder de Hooglandse herkomst van Cornelis Voskuilen, de vader van Wouterus en Willibrordus.

54.14. Als dat juist is dan zou Albertus zijn bruid zeer wel via Wouterus en Willibrordus Voskuilen - beiden gehuwd met twee van zijn nichten, te weten de zusjes van Gemert - gevonden kunnen hebben. In ons verhaal kozen we echter voor een ijsbaan als ontmoetingsplek. Zie daarvoor hoofdstuk 17 en bijbehorende voetnoten, alsook bijlage 2. Hoewel ... het een hoeft het ander niet uit te sluiten. Maar dit terzijde ... Als *zevende* werd Adelbertha Catharina Jacoba van Gemert geboren, ged. 25-7-1866 te Barneveld, overl. 26-9-1935 te Harderwijk, ook wel Catharina Albertha genoemd, in navolging van haar moeder, wier namen ook op die manier varieerden. Tante Bertha, zoals zij binnen de familie heette, bleef ongehuwd. Zij werd zaakwaarneemster van de Firma Huberts, een destijds bekende Harderwijkse slijterij. Een zaak die goed liep dankzij tante Bertha ... en het garnizoen militairen in Harderwijk.

54.15. Het *achtste* kind van het echtpaar van Gemert-Rutgers was Nicolaus Johannes Josephus van Gemert, ged. 29-8-1868 te Barneveld, overl. 2-4-1875. Hun *negende* en laatste kind ten slotte, was Johannes Josephus,

van Gemert, ged. 20-9-1870 te Barneveld, overl. 15-7-1897. Ook Johannes Josephus bleef kinderloos. Waarmee, met deze beide Johannes Josephussen, uiteraard Johannes Joseph, onze Rutgers-stamvader, was vernoemd. Zij het dat er, door het vroegtijdig overlijden van beiden, niet echt zegen op had gerust. We vermelden dit omdat we op de vernoeming naar Johannes Joseph in hoofdstuk 9 terugkomen.

Al was grootvader al overleden voordat de kinderen van Gemert werden geboren, toch groeiden zij met hem op. Zijn portret hing in de gelagkamer, die tegelijk huiskamer was (55).

55.1. Dat het in de gelagkamer hing weten we uit mondelinge overlevering. Dat de gelagkamer tegelijk huiskamer was, was standaard, zeker bij het niet al te grote etablissement dat Het Wapen van Gelderland destijds was. Voor meer over het schilderij c.q. de schilderijen zie hoofdstuk 11 en bijbehorende voetnoten.

55.2. Eind achttiende, begin negentiende eeuw werd Münsterland geteisterd door misoogsten, hongersnood, armoede. Roofpartijen van de kant van Franse -, Engelse - zelfs Nederlandse troepen, dan wel restanten daarvan, maakten het er niet beter op. Zie daarvoor bijvoorbeeld het schrijnende verhaal over de overval in 1799 door een Hollandse roversbende op de Südlohnse pastorie en omliggende boerderijen, zoals verteld in "Südlohn im Spiegel der frühen Fotografie". Ook Schinderhannes, een destijds beruchte Duitse roverhoofdman, liet zich in Münsterland gelden. Waarmee gezegd wil zijn dat armoede, hongersnood, roofpartijen, dan wel angst daarvoor, Johannes Josephs jeugd moeten hebben getekend. Ook om die reden kan het zijn geweest dat hij er liever niet over sprak, althans deze ervaringen, vanuit het perspectief van nu ongetwijfeld van traumatische aard, liever niet als beweegredenen voor zijn vertrek noemde.

55.3. Mogelijk was zijn variant "zwijgen" geworden, mede ingegeven doordat hij, net als iedere andere opgroeiende jongeman, het leven wilde exploreren, het na nare ervaringen weer oppakte, in plaats van dat hij, haast dwangmatig, alsmat dezelfde verhalen vertelde. In een tijd dat er nog geen psychotherapeutische aanpak voor bestond waren dat immers de reacties die getraumatiseerden ter beschikking stonden. Voor meer over de motieven voor Johannes Josephs vertrek, en zijn vluchtverhaal, zie de voetnoten 12 en 18.

Een Johanna Alberta vonden we echter niet (56).

56. Ook niet in de Auszug.

Zou Alberta een verwijzing naar haar vooroverleden broertje Albertus zijn (57)?

57.1. Het zou kunnen. Aalbert Willemars was immers al via Alberta Catharina vernoemd. Althans half en half. In de regel werd een dergelijke herhaalde vernoeming echter niet zo bedoeld: wanneer een vernoeming, door het overlijden van het betreffende kind, niet lukte, probeerde men het bij latere kinderen vaak nog eens. Zo'n vernoeming verwees dan niet naar het eerder overleden broertje of zusje. Wanneer ook het tweede vernoemde kind overleed kwam het voor dat ook een derde kind nog eens naar dezelfde verwante persoon werd vernoemd. Ons zijn genealogieën bekend waarin vernoeming, zelfs na vier vernoemde kinderen, op het overlijden van ook het vierde kind, strandden. Vandaar dat men soms zei dat op herhaalde vernoemingen geen zegen rustte. Zie ook voetnoot 79.

57.2. Het kan ook zijn dat Johanna Alberta dus toch mede naar Aalbert Willemars is vernoemd. Wederom half en half dus. Zoals de ouders dat mogelijk ook - ook half en half dus - bij Alberta Catharina hadden gedaan. Op deze wijze - door halve herhaalde vernoemingen - er tussen door laverend, daarmee onheil bezwerend.

Het kostte moeite om uit te vinden hoe het zat, maar het klopte: de bruidegom bleek eerder met Maria(n) Wolfsen gehuwd te zijn geweest. Anna (Antje), Aalbert Willemars' vrouw, Johanna Alberta's grootmoeder,

was ook een Wolfsen: hun relatie was die van tante-nicht. Dus de bruid was achternicht van Johannes van den Belds eerste vrouw, daarmee van den Beld, de bruidegom, Johanna Alberta's achteroom (58).

58.1. De bruidegom was dus familie van de koude kant, zoals dat heet, want *aangetrouwde* achteroom van de bruid. En daarvoor was dispensatie nodig. Althans toen. Aldus ook "Johannes Andreae: vraagbaak voor canonicrechtelijke kwesties", die wij over de kwestie raadpleegden. Van de desbetreffende aantekening uit het doop- en trouwboek van de Barneveldse RK-Parochie kregen we overigens van Wim Burgering, die er ons op attendeerde, de kopie. Dus wie het checken wil kan bij ons - of bij Wim Burgering - terecht.

58.2. De familierelatie tussen Maria(n) Wolfsen en Anna (Antje) Wolfsen, is terug te vinden in o.a. voetnoten 34.1, 34.7 en 34.9. Kort samengevat: Maria(n) Wolfsen (zie ook 58.3), de eerdere echtgenote van Johannes van den Beld, was een dochter van een halfbroer van de met Aalbert Willemars gehuwde Anna (Antje) Wolfsen. Het was overigens deze halfbroer, Jacobus Wolfsen, gehuwd met Geertruida Wentz, die eind zeventienhonderd bakker was in het pand naast Het Wapen van Gelderland (pand 170 uit "Als eene stadt betimmert"), de bakkerij waarin Johannes Joseph, zoals we in voetnoot 34 zagen, zijn bakkersloopbaan begon (zie o.a. afb. 13). Overigens niet bij Jacobus Wolfsen, maar bij Jan Wolfsen, diens zoon.

58.3. Hoewel ingewikkeld wellicht, zoveel is duidelijk: Johannes van den Beld, geb. 20-8-1786 te Epe, en Johannes Joseph waren aangetrouwd verwant aan elkaar. Kenden zij elkaar vandaaruit al, ook als medeparochianen kenden zij elkaar, bovendien woonde Johannes van den Beld destijds ook nog eens in dezelfde straat, niet ver van het Wapen van Gelderland af. Eerst, als smid, in een pand, vlakbij - pand 189 uit "Als eene stadt betimmert" - later iets verderop, in het pand waar thans Ibbink Juweliers is gevestigd (pand 198). Iedereen in Barneveld kende trouwens de beide mannen, en al zeker Johannes van den Beld, gehuwd als deze was geweest met een dochter van een in die tijd bekende, welgestelde Barneveldse familie, te weten: Maria(n) Wolfsen, geb. 21-4-1772 te Barneveld, voordien gehuwd geweest met Jan van Kuik.

58.4. Kortom, Johanna Alberta, Johannes Josephs dochter, de dochter die met hem huwen zou, ook zij kende hem, van kindsbeen af. Wie had trouwens de pastoor op de toch wat verre, en ingewikkelde familierelatie tussen bruid en bruidegom geattendeerd? Al klonk hun Latijn in de doopboeken - en in de mis - nog zo geleerd, zo geletterd als zij daardoor leken, waren pastoors en kapelaans in die tijd meestal niet. De term "potjeslatijn" is weliswaar uit de apothekerswereld afkomstig, maar zou evengoed aan hun pseudolatijn kunnen zijn ontleend. Hoe dan ook, gevoel voor familieverbanden dat hadden pastoors en kapelaans wel, vooral op dispensatiekwesties waren ze kien. Niet in de laatste plaats omdat dispensaties geld in het laatje brachten. Ach, pastoors moeten ook leven, is het niet?

58.5. Bovendien, een kerk exploiteren brengt de nodige kosten met zich mee. Zelfs al wordt er niet meer in gekerkt, zoals vandaag de dag. Juist dan! Al was het maar omdat er geen inkomsten meer zijn uit kerkzitplaatsenverhuur. Die inkomsten waren er in ieder geval nog wel in Albertus Rutgers' tijd. Zo treffen we in de boedelscheiding van zijn nalatenschap - Albertus stierf op 26 augustus 1928, we komen daar nog uitvoerig over te spreken - een navordering aan van fl 40,50 betreffende de huur van een "kerkzitplaats RK-Kerk te Barneveld". Echte zakenmensen - sommige pastoors waren dat, de meeste Rutgers ook - gaan dan op zoek naar wat de huur op jaarbasis dan wel opbracht, om hoeveel stoelen het ging ... enz. Wij laten dat aan hen.

58.6. Al kost dat laatste ons, als zoon van Alijda Maria Elbertha Rutgers (stamreeks 4.2.5), moeite. Alijda immers was een Rutgers-zakenvrouw, en daar krijg je wat van mee. Wat haar betreft konden zij en haar gezin wel met drie kerkzitplaatsen toe. Plus één gratis, want half achter een pilaar. Ze gingen toch niet met zijn allen tegelijk naar de kerk ... Nee hoor, niet dat het niet klopt wat we vertellen, maar nu doen we haar tekort. Als er iemand was die de parochie financieel steunde - en de pastoor regelmatig gratis gebak bracht - dan was zij het, al mocht niemand het weten. Bovendien, met de drie zitplaatsen, en de plek waar - de laatste rij van de eerste

helft, in het linker middenschip - liet zij zien welke plaats haar en haar gezin, naar zij zelf meende, binnen de sociale hiërarchie van de parochie uit die tijd, toekwam ...

58.7. Maar nu overtraden we zélf onze regel. De regel dat we met ons verhaal zouden stoppen zodra er geen Rutgers meer in Barneveld woonachtig zijn, iets wat vanaf eind 1938 het geval was, terwijl de uitweiding van daarnet zo'n vijftien jaar later speelt en ook nog eens op Arnhem slaat ... bovendien wel erg ver weg meandert van waar deze voetnoot over gaat.

Waarmee maar gezegd wil zijn: als hun huwelijk bij ons al opzien baart, hoeveel te meer moet dat dan niet destijds het geval zijn geweest. Als wij ons al aan speculaties wagen, dan deden ze dat in Barneveld ongetwijfeld ook. Tenzij er sprake was van een publiek geheim ... (59).

59.1. De vlak boven deze passage in ons verhaal vermelde data, te weten: de huwelijksdatum van het echtpaar, zo uiterst dicht na de overlijdensdatum van Marian Wolfsen, Johannes van den Belds eerste vrouw, verifieerden we via Barnevelds gemeentearchief. Gegeven het precaire karakter ervan namen we de uiterste zorgvuldigheid in acht.

59.2. De kerk, in de persoon van de pastoor, pastoor Laarberg om precies te zijn - hij zielenherderde van 1835 tot 1873, zie voetnoot 23 - ging dus met het huwelijk akkoord. Sterker nog, de pastoor had op het huwelijk aangedrongen, vermoeden we, om niet te zeggen: weten we zeker. Een huwelijk binnen de officiële rouwtijd van één jaar en zes weken, was uitzonderlijk, wis en waarachtig. Even uitzonderlijk als een binnen de Barneveldse RK-gemeenschap gerespecteerde man van eenenzeventig jaar, met zo'n jonge vrouw in huis, zesentwintig was zij toen, terwijl zijn vrouw, vijfentachtig, nog maar net overleden was. Dat kon natuurlijk niet. Mogelijk ook was Johanna Alberta zwanger van hem. Als dat zo was, dan was de schande voor iedereen zichtbaar, iets wat de parochie, en diens pastoor, nog meer dan al het geval was, in diskrediet bracht.

59.3. Als Johanna Alberta al zwanger was ten tijde van haar huwelijk, dan leidde die zwangerschap niet tot een levende geboorte. Het is dus pure speculatie waar wij ons aan wagen. Dat wij ons toch in deze trant uitlaten doen wij niet uit sensatiezucht. Het is slechts om ons vermoeden kracht bij te zetten dat er iets opmerkelijks aan hun huwelijk ten grondslag lag, waarmee wij Johanna Alberta in dit aspect van haar leven, in plaats van haar op haar plaats te zetten, juist omarmen. Dat Johanna Alberta, mocht zij, in de ogen van wie ook, ergens aan schuldig of van verdacht zijn geweest, zich rehabiliteerde, althans in ieder geval in de ogen van familie en kerk - intussen geleid door pastoor Kaas - blijkt uit haar bidprentje. Zie afb. 20 en de voetnoot hierna.

Johanna Alberta moet het, aldus haar bidprentje, niet gemakkelijk hebben gehad. Het einde van haar leven werd getekend door een langdurig, pijnlijk ziekbed. Vurig verlangde zij naar de hemel (60).

60.1. De vrijmoedig weergegeven Bijbelteksten die er op het bidprentje staan, een combinatie van teksten uit de boeken Job en Jona, laten daarover geen misverstand bestaan: "Het einde van mijn leven o Heer, heb ik in hevige pijnen doorgebracht en toen ik het had doorgestaan, was het graf mijn woonplaats. Waarom was mijn ziekte ongeneeslijk? Omdat Gij, o God, gehandeld hebt naar uwen wil en gebied dat mijne ziel in vrede ontvangen worde".

60.2. Even daarboven vermeldt het prentje: "... zij had een bijzondere liefde voor de armen en behoeftigen en was een brave vrouw die door geloof en liefde leefde". Waren bidprentjes lange tijd tamelijk onpersoonlijk, aan de hand van Johanna Alberta's prentje - en aan nog menig ander prentje van de Rutgersfamilie - zien we dat ze meer en meer concrete informatie over de levensloop zowel als de laatste dagen van de overledene gaan bevatten. Geheel conform de geleidelijk individueler wordende tijdgeest. Zoals o.a. ook "Voorouders in beeld" (Teleac/NOT blz. 170/171) opmerkt. Zo ook Frans Pluijmaekers en Victor Spauwen in hun

“Gedachtenisprentjes; geschiedenis, vormgeving, functies” (uitg.: Stichting In onsen Lande van Valckenborgh, Heeswijk 2004).

60.3. Wat het ontvangen der HH Sacramenten betreft - ook wel de Sacramenten der Stervenden geheten c.q. Heilig Oliesel - zien we dat Johanna Alberta deze bij bewustzijn moet hebben ontvangen. Iets wat het ideaal van iedere gelovige katholiek was in die tijd, we hadden het er in voetnoot 54.5 en 54.7 ook al over. Er staat namelijk: “gesterkt door”. Staat er slechts “na”, dan is het de vraag of het nog “tijdig” was. We bedoelen: dan was de priester mogelijk te laat geweest, of de overledene hem voor. Staat er “tijdig”, dan weten we zeker dat de gelovige de sacramenten bij bewustzijn ontvangen heeft.

60.4. De tekst van het prentje laat nog meer zien. Het vertelt niet alleen over Johanna Alberta's langdurige en pijnlijke ziekbed, maar dat zij overleed “in volkomen overgeving aan Gods H. Wil”. Waarmee zij ons - ook in geval ons een adres ontbreekt om ons aan over te geven - tot voorbeeld strekt. De teksten op bidprentjes - al waren ze vaak standaard, genomen uit wat er aan keus voorhanden was, koos de familie wat bij leven en dood van de overledene aansloot - zijn mede daarom zo veelzeggend omdat katholieke gelovigen er niet zo maar wat op konden zetten.

60.5. Niet dat de pastoor of kapelaan van de parochie stevast bij het overleg erover waren betrokken, doorgaans echter kregen zij het tevoren onder ogen. Stelde het prentje de overledene in een te rooskleurig daglicht, dan kreeg je dat vast en zeker te horen. We kunnen er dus met een gerust hart van uit gaan dat het waar is dat Johanna Alberta “in volkomen overgeving” overleed. Al kwam het ook voor dat de overledene werd geïdealiseerd, vrome voorbeelden waren ook voor de pastoor niet onaantrekkelijk. Als het verschil met de realiteit maar niet te groot was, er maar niet gegrinnikt werd, met het prentje in de hand, na afloop van de begrafenisdienst ...

60.6. Overigens waren er voor bidprentjsteksten handige naslagwerkjes in omloop. De pastoors maakten er dankbaar gebruik van. Ook de aanzeggers, voorlopers van onze latere begrafenisondernemers, speelden er een rol in, gegeven de voorbeeldprentjes die zij bij zich hadden. Bad je voor de overledene - wat je moest bidden stond onder op het prentje - dan kon je aflaten verdienen. Daarmee bekortte je voor de overledene diens vagevuurtijd. Tegelijk prentte degene die voor de overledene bad door diens gebed ook zichzelf in, bewust dan wel ongemerkt, dat alleen een zedelijk leven tot een zalig hiernamaals leidde. Angst voor hel en verdoemenis speelde ook bij de katholieken een grote rol, daartoe “opgevoed” door pastoors en kapelaans: wie geen zedelijk-christelijk leven leidde wachtte een onaangenaam hiernamaals, om niet te zeggen: hel en verdoemenis, in ieder geval het vagevuur. Op het bidprentje van Johanna Alberta echter ontbreekt het aflatengebeuren. Voor andere Rutgers kon je ze wel verdienen. Voor meer over bidprentjes als sociaal-religieuze fenomeen, zie de voetnoten 26, 54, 60, 71, 82, 84, 95, 115, 117, 118, 147.

Daar werd vast en zeker een plaatsje voor haar ingeruimd. Het prentje gedenkt haar immers als een sociaal bewogen vrouw (61).

61. Gegeven wat we in de vorige voetnoot over bidprentjes vertelden mogen we aannemen dat wat het prentje over Johanna Alberta in deze vermeldt dicht in de buurt van de werkelijkheid komt. Van Johannes van den Beld weten we het niet. Als hij die loffelijke eigenschap van zorg voor de armen en behoeftigen niet al deelde, dan, aldus nemen wij aan, zal hij zijn vrouw er niet bij in de weg hebben gestaan. Het enige gegeven dat wij tegen kwamen dat een beetje in de richting komt van sociale bewogenheid - we zochten er overigens niet naar - is zijn betrokkenheid bij de zogenaamde Mariahuizen, in het leven geroepen voor arme parochianen. Maar dat was in 1830, toen hij nog getrouwd was met Marian Wolfsen en had betrekking op de verkoop van een stuk van zijn grond. Zie “Rondom Twee Torens” (blz. 199).

Hun ooms, Theodorus en Hendrikus - we komen over hen nog te spreken - waren hen daar in voorgedaan (62).

62. We komen over hen beiden te spreken in de hoofdstukken 10 en 13.

Vernoemingen achterhalen is soms een heel gepuzzel (63).

63. Voor meer over vernoemingen zie o.a. "Voorouders in beeld" (Teleac/NOT/CBG 1999, blz. 63). Wat betreft de vernoeming van het eerste kind kwam het ook voor dat het *altijd* naar de grootouders van de vader werd genoemd. Dus ook wanneer het een meisje betrof. In plaats van het eerste meisje naar de moeder van de moeder te noemen, zoals de Rutgers deden, werd het dan naar de moeder van de vader genoemd. Waarmee we het belangrijkste verschil tussen de twee systemen die er in de negentiende eeuw in zwang waren hebben uitgelegd. Zie ook het begin van hoofdstuk 7.

Surprise, surprise: Johannes Joseph deed het zelf. Ondertekende al in 1812 met zijn Nederlandse naam, zij het de eerste tijd nog met een umlaut op de U. In zijn huwelijksakte uit 1820 verdween ook die, terwijl de schout nog Röttger schrijft (afb. 22) (64).

64.1. Zie voetnoot 41. De voornaam Röttger c.q. Rutger zou van Germaanse herkomst zijn en "roemvolle strijder met speer" betekenen. Rutgers met een S is oorspronkelijk een zogenaamd patroniem: een naam die aangeeft hoe de vader van de naamdrager heet(te). Ten tijde van Johannes Josephs komst naar Barneveld was Rutgers in Nederland al lang een regelmatig voorkomende naam. Ook in Barneveld, waar bijvoorbeeld eind zeventiende eeuw een Jannigje Rutgers woonde. Geen familie dus. Zoals ook Hendrik Cornelis Justus Rutgers, gemeentesecretaris van Barneveld van 1912 tot 1918, geen familie is. Geboren op 31-3-1861 te Barneveld, aldaar overleden op 3-2-1918, was hij de zoon van Cornelis Justus, hoofdonderwijzer, en Gerarda Wouter van Thiel. Het wapen dat de Rutgers zouden hebben, is van hem, van zijn familie dus, en niet van de onze. Zie onderschrift afb. 30.

64.2. Ook de Gezusters Rutgers die we in de Barneveldsche Courant van 22-3-1872 tegen kwamen - zij kondigden in een advertentie de opening, over drie dagen, van hun mutsenzaak aan, overigens zonder een adres te vermelden - blijken geen familie te zijn. Hun zaak was trouwens geen lang leven beschoren: op 14 februari 1873 boden ze in dezelfde krant een piano aan "door vertrek naar elders".

64.3. "In het bevolkingsregister over de periode 1870-1880 zoekend naar twee ongehuwde zusters Rutgers van minstens 20 jaar oud, beiden waarschijnlijk woonachtig op hetzelfde adres (boven of achter de winkel) in het dorp Barneveld, waarvan er minstens één in of kort na 1873 is vertrokken, blijkt het resultaat nihil", aldus deelt Barnevelds archivaris, Dick Veldhuizen, die het voor ons uitzocht, aan ons mee. Al vond hij wel twee zusters Rutgers, maar dat waren zusters van de latere gemeentesecretaris Hendrik Cornelis Justus Rutgers (zie voetnoot 64.1), geboren in 1856 resp. 1858. "In katholieke kringen heb ik helemaal geen in aanmerking komend koppel kunnen vinden", aldus besluit hij zijn bericht.

Een Rutgers overigens wiens vernoeming wel lukte, is Johannes Bernardus. We bedoelen Johannes Josephs vader, zélf overigens ook al naar een Johannes Bernardus vernoemd (65).

65.1. Namelijk naar Johannes Bernardus Röttger (geb. 5-7-1708, overl. 7-2-1788). Johannes werd bij de Rutgersmannen - zoals Johanna bij menige Rutgersdochter - haast standaard de eerste doopnaam. Dat was dus al in Südlohn begonnen. Zie ook voetnoot 10.2. In zulke situaties - situaties waarbij meerdere kinderen uit eenzelfde gezin dezelfde eerste voornaam kregen - hanteerde men de tweede naam als roepnaam, iets wat we bij nagenoeg alle Rutgers, van wie de eerste naam Johannes luidt, inderdaad ook zien. Ook bij Johannes Joseph, die zich Joseph noemde, en ook zo werd genoemd, ook in Barneveld. In menige akte wordt hij als Joseph

Rutgers aangeduid. Zijn oudste zoon Johannes Bernardus als Bernardus. Idem *diens* Johannes Bernardus-zoon. Wij echter blijven hen allen bij hun volledige namen aanduiden, zij het dat we voor de twee Johannes Bernardussen, ter onderscheid, regelmatig van Sr. resp. Jr. spreken.

65.2. Albertus (stamreeks 3.5) volgt deze roepnaamtraditie eveneens: vier van zijn kinderen geeft hij Johannes als eerste naam. In de wandel heten ze echter niet Johannes of Johanna, maar, achtereenvolgens: Theo, Berna, To, en Ben. Alleen het jongste meisje, Alijda Maria Elbertha (stamreeks 4.2.5.), krijgt haar eerste naam als roepnaam: aanvankelijk Daatje, Da, later Lida, voor haar neven en nichten: tante Lien. Ook het oudste meisje overigens, tevens de oudste uit het gezin, Maria Elisabeth Alida (stamreeks 4.1) kreeg haar eerste naam niet als roepnaam, zij werd Lies. Al was verwarring met haar grootmoeder, Maria Elisabeth Panneman (stamreeks 2.1.), naar wie zij was vernoemd, niet aan de orde. Zij immers was al overleden nog voor haar kleindochter geboren werd. Waarmee we tegelijk aangeven waarom kleinkinderen, indien naar opa of oma vernoemd, in de regel hun tweede naam als roepnaam kregen.

65.3. Soms deed men dat overigens ook wanneer het om een vernoeming naar een zus of broer van vader of moeder ging. Was de tweede doopnaam óók dezelfde, zoals bij onze beide Johannes Bernardussen - zie stamreeks 2.1 resp. 3.3 - dan loste men het op - de mogelijke verwarring ook - door de vernoemde familieleden met oom dan wel opa ervoor, aan te spreken. Iets dergelijks moet ook het geval geweest zijn, althans dat nemen wij aan, bij Bernd Börgrinck. Diens eerste naam luidt weliswaar Bernardus, hij noemt zichzelf echter Hendrik, wordt door anderen ook zo genoemd. Naar Henrich, zijn tweede doopnaam dus. Ook ten opzichte van hem hielden wij - verkort tot Bernd - zijn eerste doopnaam aan.

Soortgelijk ging het met Albertus. Diens naam zien we tot in de zevende generatie zelfs terug (66).

66. Uit overwegingen van privacy lichten wij dit niet nader toe.

Terwijl vernoeming naar de eerste Albert - Aalbert Willemars - door het voortijdig overlijden van Albertus, Johannes Josephs tweede zoon, nog was mislukt (67).

67. Hoewel Johannes Joseph en zijn Willemars-echtgenote het toch nog half en half probeerden. Althans dat veronderstellen we. Namelijk door hun twee jongste dochters tevens Alberta te noemen. Zie hoofdstuk 5.

Als zijn vader klaagde dat Jan en alleman maar bakker werd, dat er te veel van waren, zelfs in hun eigen straat, het derde Johannes Bernardus niet, al was het een beetje grootspraak ook (68).

68.1. In Johannes Josephs tijd was dat anders geweest. Hij had zich wél zorgen gemaakt. Zoals overal in het land bakten ook de boeren uit Barneveld - in een bij de boerderij staand bakhuis - meestal nog zelf hun brood. Geleidelijk hield deze praktijk - arbeidsintensief als zij was - op te bestaan. Mogelijk dat parallel daaraan het aantal bakkers in de dorpen toenam. In Barneveld waren dat er in ieder geval heel veel. Zie daarvoor o.a. "Met de kiekkast door Barneveld" (pagina's 20, 57 en 71), alsook "Als eene stad betimmert". Ook "Barneveld in de jaren vijftig; deel 1" geeft er de nodige informatie over (o.a. op blz. 31 resp. 41). En, heel uitvoerig, het nummer van "Oud Barneveld" d.d. 28 juli 1992, dat geheel aan de geschiedenis van de Barneveldse bakkers is gewijd.

68.2. Om een idee te geven van de concurrentie tussen de Barneveldse bakkers, hier een passage uit "Met de Kiekkast door Barneveld" (blz. 57): "Boodschappen doen bij een bakker was vroeger een aardige bezigheid. Op een heel roggebrood kreeg men een kadetje, op een half een beschuit toe. Op een groot wittebrood of een kleine rog - dat was het product van drie soorten meel - één of twee koekjes." Of het wat uithaalde betwijfelen we. Immers "familiebetrekkingen, vriendschapsbanden, kerklidmaatschappen, wederkerige klandizie en dergelijke hadden een gedwongen winkelnering doen ontstaan", zoals in een ingezonden brief in de Barneveldsche Courant (oktober 1907) te lezen valt.

68.3. En dat in een tijd - we hebben het nu over Albertus' tijd - dat in Barneveld vierentwintig bakkers en broodverkopers hun nering hadden "die allen maar een klein baksel konden maken of verkopen, waardoor de vaste lasten te zwaar op de prijs drukten". Geen wonder, zo stelt de briefschrijver vervolgens, "dat de recentelijke verlaging (door de gemeentelijke overheid) van de plaatselijke broodprijs gepaard was gegaan met een evenredige verlaging van het gewicht ... niets anders dan een wassen neus of fopperij, al moest hij toegeven dat de Barneveldse bakkers zich niet rijk bakten, velen moesten ook kruidenierswaren verkopen om aan de kost te komen ..." (vrijmoedig door ons weergegeven). "Des te meer respect voor de Rutgers-bakkers, die het zo slecht nog niet deden", aldus voegen wij aan zijn betoog toe. Al viel het volgens ons met die gedwongen winkelnering uit de vorige voetnoot wel mee. Zie o.a. voetnoten 145.4 en 145.5 resp. voetnoot 101 voor een ander stukje bakkers-impressie.

68.4. Zoals we aan het slot van ons verhaal zullen zien vertrok Albertus' opvolger - zijn zoon, Johannes Theodorus Rutgers (stamreeks 4.2.2) - in 1938 uit Barneveld. Hij vestigde zich in Laren. Dit vanwege de schilders aldaar, in wier gelederen hij zich graag had geschaard, zoals wel eens wordt gezegd. Mogelijk echter was hij het zat, de concurrentiestrijd, het alsmaar delibereren over vrijwillige sanering van het te veel aan bakkerswinkels, het gekissebis over welke afspraken er nodig waren om de onderlinge wedijver te matigen. Geneuzel over hoe groot de beschuiten - tot 1949 werd beschuit grotendeels door de bakkers zelf gebakken - mochten, nee moesten zijn.

68.5. "De bolletjes werden op de bakplaat gelegd en afgedekt met een speciale bakvorm, de beschuitdop. Om elke oneerlijkheid uit te sluiten werd in 1932 de diameter van deze doppen vastgesteld en werden deze gezamenlijk ingekocht" ... Toen ook graanhandelaar de Heus in 1936 een bakkerij begon, zijn brood zes cent beneden de normale prijs verkocht, in no time zijn zaak uitbreidde tot een heuse broodfabriek, waar - in 1938 - acht man werkten en er vijf met de verkoop belast waren, was, aldus stellen wij ons voor, de Barneveldse maat voor Johannes Theodorus - oom Theo voor ons - vol. En dan spraken we nog niet eens over de prijsbeheersing van de zijde van de landelijke en plaatselijke overheid, waar brood, als dagelijkse levensbehoefte, zo veel jaar aan onderworpen was. Bron voor wat de beschuitdoppen en de fabriek van de Heus betreft: "Oud Barneveld", nr. 28, juli 1992, bron wat betreft Johannes Theodorus' redenen om Barneveld te verlaten: mondelinge overlevering plus inleving. Zie ook voetnoot 148.3.

Ooit, in 1829 al, had Johannes Joseph het pand naast zijn zaak - een dubbel pand - toen het hem aangeboden werd, zonder aarzelen gekocht (69).

69. Zie daarvoor voetnoot 34.

Nu was het zijn beurt om niet te aarzelen: Johannes Bernardus verkaste zijn zaak (afb. 24). Kreeg hij meer ruimte voor de luxe kant ervan, meer emplooi ook voor zijn beide zonen, bakkers in spe. Tegelijk konden zijn zus en zwager in de ruimte die vrij kwam, met de verkoop van kruidenierswaren beginnen (zie afb. 30) (70).

70.1. In welk jaar dat precies plaats vond, weten we niet. We zochten immers de pandengeschiedenis niet in extenso uit. We menen dat het in ieder geval voor 1870 was. In peiljaar 1870 vinden we namelijk niet Johannes Bernardus Sr. als eigenaar dan wel bewoner van Het Wapen van Gelderland vermeld, maar Johannes Augustinus van Gemert, de man van Johannes Josephs een na jongste dochter, Alberta Catharina, met "tapper" achter zijn naam. Aldus fiche 520, te vinden in Barnevelds gemeentearchief. Gegeven dit feit weten we dus dat, na het overlijden van Johannes Joseph eind 1854, Alberta Catharina Het Wapen van Gelderland toegescheiden had gekregen, en Johannes Bernardus Sr. het pand er naast. We hadden dus voldoende grond om te kunnen schrijven dat bakkerij en het *toen nog jonge gezin* verkasten, voor 1870 als dat immers had plaats gevonden.

70.2. Zien we hier overigens het begin van een rode draad in de familiegeschiedenis? Een broer en zus die samenwerken, vermoedelijk door hun vader, Johannes Joseph, daartoe gestimuleerd dan wel daartoe aangezet. Samenwerken in Het Wapen van Gelderland, in eenzelfde pand, daar stonden zij nu voor. Zoals we dat, een generatie later, ook bij de broers Johannes Bernardus Jr. en Albertus zien, in het pand ernaast. Zoals we dat ten slotte - of zien we nog andere voorbeelden over het hoofd? - ook bij twee van de kinderen van Alijda Maria Elbertha Rutgers (stamreeks 4.2.5.), Albertus' jongste dochter, decennia later, zouden zien.

70.3. Johannes Augustinus van Gemert overleed 29-5-1881, te Barneveld. Alberta Catharina vijf jaar later (11-5-1886). Alberta Catharina legateerde Het Wapen van Gelderland aan haar oudste dochter, Elisabeth Maria van Gemert, toen overigens nog niet met Wouterus Voskuilen gehuwd. Hun huwelijk volgde een half jaar later (9-11-1886). Voor het verdere wel en wee van het jonge echtpaar zie voetnoot 71. Voor de overige kinderen van het echtpaar van Gemert-Rutgers, allen Rutgers-nazaten dus, zie voetnoot 54. Kijkend naar de akte waaruit van dit legaat blijkt - "uittreksel uit eene acte van scheiding en afgifte van legaat" d.d. 13-8-1886 - lezen we dat het gebouw "deels is ingericht als kruidenierswinkel, deels als tapperij, en tot afzonderlijk verhuurd wordende bovenwoning met erf en tuingrond, groot 10 are 32 care". Zie afb. 30.

70.4. Waarmee de situatie ter plekke weer is als in het begin: waar ooit Johannes Joseph, al was het voor even - voor zo lang buurman, bakker Wolfsen, niet vertrokken was - als kruidenier begonnen was, begonnen zijn dochter en schoonzoon opnieuw in die branche. Mogelijk geworden omdat ook nu weer iemand vertrok, haar broer Joannes Bernardus Sr. dus. We vertellen het nog maar even, want opvallend is het wel. Voor het overige valt uit de akte van scheiding en afgifte van legaat op te maken dat het echtpaar van Gemert-Rutgers, gegeven de overige te verdelen bezittingen, een bloeiende zaak moet hebben gehad, hoewel het ook kan zijn dat aan hun welstand andere factoren ten grondslag lagen.

70.5. Zoals we ook al in voetnoot 54.12 vermeldde huwde Josephina Johanna van Gemert (1863-1915), het jongere zusje van Elisabeth Maria, met een broer van Wouterus, te weten: Willibrordus Voskuilen, een *Barneveldse* horlogemaker-juwelier. Het echtpaar Josephina - Willibrordus kreeg drie kinderen, waaronder Kees en Jan Voskuilen, alsook een dochter: Cato, om precies te zijn: Catharina Francina Regina Voskuilen, geb. 6-3-1894 te Barneveld, gehuwd met Mattheus Schouten. Op het echtpaar Schouten-Voskuilen komen we in voetnoot 86.12 nog terug.

70.6. De twee zoons van het echtpaar Voskuilen-van Gemert, Kees en Jan, komen we bij Theodorus Rutgers (stamreeks 3.2), onze *Hilversumse* juwelier, nog tegen. In hoofdstuk 10 resp. voetnoten 86.8 e.v. Kees en Jan Voskuilen - zonen van Josephina Johanna van Gemert, Theodorus' volle nicht - namelijk namen zijn zaak na zijn overlijden in 1913, over, althans Kees, want Jan keerde al spoedig naar Barneveld terug. De overname betrof ook de inboedel. Met ... daaronder een kopie van Johannes Josephs schilderij, naar wordt gezegd mooier dan het origineel. We vertellen het om er aan te herinneren dat we nog steeds proberen te achterhalen waar Johannes Josephs schilderijen nu zijn.

70.7. Na het overlijden van Willibrordus Voskuilen in 1897 hertrouwde Josephina Johanna van Gemert - op 12 juli 1899 - met Arnoldus Johannes Marie Ridder, ook een horlogemaker-juwelier, geb. 20-10-1872 te Bolsward, overl. 5-9-1953 te Barneveld. We vermeldde dat al eerder. Getuigen bij hun huwelijk waren o.a. Johannes Bernardus Rutgers Jr. en diens broer Albertus. Wij vermelden dit omdat, één generatie later, een Rutgerszoon - Johannes Theodorus (stamreeks 4.2.2) en een Ridderzoon - Martin Ridder (zie hierna) - goede vrienden werden van elkaar. Alsook omdat we Johannes Bernardus Jr. en Arnoldus Ridder ook in hoofdstuk 11 en bijbehorende voetnoten nog zullen tegenkomen.

70.8. Een van de andere getuigen was Bernardus Marie Willemars, de Willemars die de Willemars-kleermakerij tot grote bloei bracht, de Willemars ook wiens dochter zo'n twintig jaar later zou huwen met Kees Voskuilen, de oudste zoon uit Josephina Johanna's eerste huwelijk. Zij - Johanna Josephina dus - had hem - Johan Ridder,

Johan was zijn roepnaam - als weduwe winkelierster-juwelier, na een heuse sollicitatieprocedure, in dienst genomen. Er was zelfs een sollicitatiecommissie aan te pas gekomen. Het zal ons niet verbazen wanneer de Willemars van zonet ook in die commissie zat. Hoe dan ook, de jongeman bleek een goede keus, in meerdere opzichten zelfs. Pastoor Logtenberg - vanuit de pastorie keek hij op Josephina's winkel uit, had hij soms iets van een ontlukende liefde gemerkt? - vond dat het geen pas gaf, zo'n jonge, ongehuwde man, bij een aantrekkelijke weduwe in huis. In huis? Inderdaad, de jongeman, afkomstig uit een niet-Barneveldse familie, komend van een juwelier uit Rotterdam, kwam al spoedig bij Josephina intern, dat was wel zo gemakkelijk.

70.9. Het was dus mede vanwege de pastoor, maar vast daarom niet alleen, dat het tot een huwelijk kwam. Het echtpaar kreeg drie kinderen: Martin, Albertus en Marietje. Het is langs deze lijn dat Timo Ridder, lid van de Meest Vreemdelingen-begeleidingscommissie, geb. 1 juni 1930 te Nijkerk, gehuwd met Ineke Hin, als zoon van Martin Ridder - als kleinzoon van het echtpaar Ridder-van Gemert dus - aan de Rutgers verwant is. Waarbij Timo uiteraard de bron is van het verhaal over Barnevelds koppelende pastoor.

70.10. Niet om het voor de niet-insider in de Ridderfamilie moeilijk te maken, integendeel juist: na het overlijden van Josephina Johanna van Gemert (21-10-1915) hertrouwde Arnoldus Johannes Marie Ridder op 23 november 1921 met Antonia Margaretha Hilhorst, geb. 27-11-1882 te Nijkerk, overl. 21-11-1947 te Amersfoort. Ook het echtpaar Ridder-Hilhorst kreeg drie kinderen: twee zonen en een dochter. De oudste van de drie, Gerardus Antonius Maria Ridder, geb. 10-9-1922 te Barneveld, trad bij de Franciscanen in. Hij was het die tijdens de begrafenisdienst van Johannes Bernardus Rutgers (stamreeks 4.2.6) (overl. 20-3-1977) - oom Ben voor ons - diens gedachtenisrede uitsprak. Maar dit terzijde.

70.11. Het tweede kind van het echtpaar Ridder-Hilhorst, Cornelia Aleida Maria (Corrie) Ridder, werd geboren op 30-12-1923 te Barneveld, alwaar zij 7 mei 1960 overleed. Zij bleef ongehuwd. Arnoldus Johannes Gijsbertus (Arnold) Ridder, hun derde kind, werd geboren op 22-2-1927 te Barneveld. Hij huwde met Cornelia Anna Maria Boonen, geb. 23-12-1928 te Venlo. Hoewel vader Ridder graag had gezien dat Arnoldus de zaak in Barneveld zou voortzetten, voelde Arnoldus meer voor uitsluitend optiek en vestigde hij zich als opticien in Hilversum.

70.12. Marietje Ridder - Maria Cornelia Albertha Ridder (geb. 29-8-1906, overl. 26-6-2004), binnen de Rutgersfamilie welbekend, o.a. als vriendin van Alijda Maria Elbertha Rutgers (stamreeks 4.2.5) - is, let wel, een dochter van het echtpaar Ridder-van Gemert. Marietje Ridder werd bijbegraven in het graf van Maria Elisabeth Martha van Gemert (geb. 10-11-1858, overl. 21-8-1925), zoals te zien valt op online-begraafplaatsen.nl. Deze Maria Elisabeth van Gemert was een ongehuwde zus van Josephina Johanna van Gemert, Marietjes moeder, aan wie Marietje mantelzorg bood. Dit vanwege de pijnlijke chronische oorziekte die zij had. Deze tante was overigens niet het enige familieid waar Marietje zich voor had ingezet. Marietje had dat, vele jaren lang, ook gedaan ten opzichte van een broer van haar vader: Arnoldus Johannes Philippus Ridder, geb. 15-4-1877 te Bolsward, gehuwd met Margaretha Maria Schmidt, geb. 24-4-1908 te Sneek. Oom Arnold, want zo heette hij voor haar, was hoofd van de lagere school in Workum. Na het overlijden van diens vrouw keerde Marietje naar Barneveld terug. Haar oom ging toen met haar mee.

70.13. We vermelden dit niet alleen omdat Marietje Ridder voor de Rutgers een welgeziene achternicht was - ook wij bezochten haar, reden Alijda Maria Elbertha Rutgers (stamreeks 4.2.5), haar vriendin, naar haar toe, in de Emmastraat woonde Marietje toen, zus Guusta deed dat vele, vele malen vaker - we doen dat ook omwille van het tijdsbeeld dat er via Marietje naar voren komt. Bleef je als vrouw ongehuwd, dan lag het in de lijn dat je de zorg voor je ouders op je nam. Waren die al overleden of liep het anders, dan lag een dienstje bij een weduwnaar voor de hand, met mogelijk een huwelijk als gevolg. Zo'n dienstje kon echter ook bij een oom of tante zijn, soms ook bij het gezin van een broer of zus. Dan was je "tante" voor de kinderen. Een dergelijk dienstje, dat jarenlang kon duren, soms zelfs een leven lang, had daarmee het karakter van levensbestemming. In voetnoot 86 beschrijven we hoe het Cato Voskuilen in dit opzicht verging.

70.14. Tot besluit van onze presentatie van de van Gemert-tak nog iets over de overige twee kinderen van het echtpaar Ridder-van Gemert. Albertus Marie Anthonius Ridder, hun *tweede* kind, geb. 26-9-1904, overleed op jeugdige leeftijd (8-2-1905). Martin Ridder, voluit Martinus Hermanus Ridder, Marietjes oudste broer, geb. 8-6-1901 te Barneveld, overl. 12-2-1966 te Amersfoort, die we in voetnoot 70.9 al tegen kwamen, huwde met de Nijkerkse Alida Dorothea Maria (Alie) Koelman, geb. 8-6-1904, overl. 29-9-2005. Het echtpaar Ridder-Koelman, de ouders van Timo Ridder, dreef een textielzaak, in de Langstraat te Nijkerk. Als zodanig komen zij - Martin Ridder en Alie Koelman - ook in het leven van de in Nijkerk geboren, latere kardinaal Alfrink, voor. Timo Ridder zelf overigens ook. Zie Alfrinks biografie, zoals vermeld in voetnoot 89. Op afb. 34 ten slotte valt Martin Ridder - als baby, peuter in de dop, in vol ornaat - te bewonderen. Samen met zijn ouders en zijn halfbroers en halfzusje uit het eerdere huwelijk van zijn moeder met Willibrordus Voskuilen. Op hen komen we in voetnoot 85 nog uitvoerig terug. We zien Martin Ridder trouwens ook op de schoolfoto uit 1907, zie afb. 42.

70.15. Zonet memoreerden we Timo Ridder, en wel als oudste zoon van het echtpaar Ridder-Koelman. We vermelden hem hier nog eens, aangezien onder de informanten aan wie wij schatplichtig zijn, Timo bijzondere dank verdient. Hij voorzag ons niet alleen van menig genealogisch gegeven, hij vertelde er vaak ook verhalen bij. Zonder terughouding leende hij ons bovendien zeldzame foto's uit, en documenten. Kon hij ons zelf niet verder helpen dan wist hij wie dat mogelijk wel kon. Al brachten wij onze erkentelijkheid voor zijn hulp al in het colofon bij deel 1 van ons verhaal tot uitdrukking, graag beklemtonen wij onze dank hier nog eens. Wie nieuwsgierig is naar de verwantschap tussen Timo en ons, die moet weten: Timo en wij zijn achterachterneven van elkaar. We hebben Johannes Joseph Rutgers, als een van onze betovergrootvaders, gemeenschappelijk.

70.16. Ter verduidelijking, hieronder de besproken huwelijken in schema:

huwelijk 1: Voskuilen - van Gemert (1889)

kinderen: Kees, Cato en Jan Voskuilen

huwelijk 2: Ridder - van Gemert (1899)

kinderen: Martin, Albert en Marietje Ridder

huwelijk 3: Ridder - Hilhorst (1922)

kinderen: Gerard, Corrie en Arnold Ridder

Liepen ook nog eens café en privé niet meer door elkaar, wat ten goede kwam van de kinderen. Gelukkig dat hun oudste, Elisabeth Maria, al flink hielp, in huis en café. Het zag er naar uit dat ook haar verloofde, Wouterus Voskuilen, het tappen in de vingers had ... (71).

71.1. Qua tijdsorde houden we ook hier een slag om de arm. Johannes Augustinus van Gemert overleed immers op 29 mei 1881. Elisabeth Maria van Gemert was toen vijfentwintig jaar. Of Wouterus Voskuilen, met wie zij op 9 november 1886 huwde, toen al een rol in haar leven speelde is onzeker. Op het moment dat haar moeder overleed - op 11 mei 1886 - zal dat echter zeker het geval geweest zijn.

71.2. Johannes Augustinus van Gemert, de man van Alberta Catharina, komen we o.a. tegen in "Rondom Twee Torens", waar op blz. 202 wordt verhaald hoe op woensdag 17 december 1879 de nieuw te bouwen RK Kerk werd aanbesteed ... "bij Johannes van Gemert te Barneveld, waar ook tekeningen en bestek ter inzage zullen liggen". Zonder enige twijfel is met het noemen van Johannes van Gemerts naam Het Wapen van Gelderland als locatie bedoeld. Iets wat er op wijst dat Johannes van Gemert in het dorp intussen zo bekend was, zodanig synoniem met de locatie was, dat hij de oorspronkelijke naam van het café als het ware verdrongen had.

71.3. Tegelijk zien we er aan dat Het Wapen van Gelderland binnen de RK gemeenschap een belangrijke, mogelijk zelfs centrale plaats had verworven. Toegegeven, we voeren er slechts één enkele indicatie voor aan, maar toch ... temeer omdat we Wouterus Voskuilen, Johannes van Gemerts en Alberta Catharina Rutgers'

schoonzoon, de nieuwe waard van Het wapen van Gelderland, later nog eens op soortgelijke wijze tegenkomen. En wel in de Barneveldsche Courant van 26 februari 1903. Ter gelegenheid van het 25-jarig pausfeest van Leo XIII dat de katholieken van Barneveld vierden was, aldus bericht de krant “de zaal van W. Voskuilen tot de uiterste hoeken dicht bezet” (“Rondom Twee Torens”, blz. 214). Met “de zaal” overigens zal niet Het wapen van Gelderland bedoeld zijn, maar een zaal elders in het dorp, een parochiezaal wellicht, voor dit soort gelegenheden door de waard van Het wapen van Gelderland, Wouterus Voskuilen, geëxploiteerd. Ook dat - het exploiteren van een dorpsruimte door een van de plaatselijke caféhouders - kwam destijds vaak voor.

71.4. Spoedig na deze heuglijke pauselijke gebeurtenis stopte het echtpaar Voskuilen-van Gemert echter met de exploitatie van café en zaal. Het ging hen in zakelijk opzicht uiteindelijk toch minder goed. Onder andere aan “De Bonte Koe”, schuin tegenover hun eigen zaak, dichter nog bij de markt - zie o.a. “Als eene stad betimmerd” blz. 61, pand 177 - moeten zij een geduchte concurrent hebben gehad. De inzet van Elisabeth Maria van Gemert baatte niet. Wat we in de “Intermezzo” uit ons verhaal over worst en snert - haar initiatieven - schrijven is niet zo maar een verhaal, maar aan overlevering ontleend. Hoe dan ook: het gezin vertrok naar het vlakbij Terschuur, waar zij ook een café exploiteerden, “Voermans Welvaren” geheten (zie afb. 29). Hoewel het - de naam van het café verwijst er naar - aan een strategisch gezien goede plek lag: een vroegere Hessenweg, ging het hen helaas ook daar niet voldoende naar hun zin. Na nog een tussenstop in Putten - ook daar exploiteerden zij een café - trokken zij uiteindelijk bij een van hun zonen, in Heeten, in.

71.5. Wouterus en Elisabeth Maria vertrokken dus uit Het Wapen van Gelderland, waar ... Johannes Josephs schilderij nog hing. Wouterus liet het daar niet achter. Hij wikkelde het in krantenpapier, deed het in zijn tas - zo groot was het niet, aan de verhuiskar vertrouwde hij het niet toe - zette de tas op zijn bagagedrager, en fietste ermee naar Terschuur. Of hij het ook daar in de gelagkamer hing? We denken van niet. Een verband tussen Johannes Joseph en het café in Terschuur bestond er immers niet. Lang bleef het schilderij er niet, want van Terschuur kwam het, via Putten, bij zoon Carel terecht. In Heeten, waar Wouterus en zijn vrouw belandden. Een pronkplaats in Carels huis verwierf het echter niet ...

71.6. Wilde Carel het niet, ook Wouterus' overige kinderen zagen niets in het schilderij. Daarvoor hadden zij Johannes Joseph wat al te vaak gezien. In de gelagkamer van “hun” Wapen van Gelderland, die zo veel jaar tegelijk hun huiskamer was geweest, daar immers hing hij aan de muur. Ook de kinderen van Carel wilden Johannes Joseph niet. Mogelijk was de man met de pijp iets voor neef Jan, de zoon van Willibrordus, zijn overleden broer, juwelier-horlogemaker, en diens vrouw Josephina Johanna van Gemert, de zus van zijn eigen vrouw. We doelen op Jan, de jongste van de twee zonen die Willibrordus en Josephina kregen. De Jan die intussen een eigen juwelierszaak in Soest begonnen was. Jan, aldus veronderstelde Wouterus, had vast wel belangstelling voor Johannes Josephs schilderij.

71.7. Wouterus had het goed gezien. Jan wilde Johannes Joseph wel. Per slot van rekening had hij de goede man bij broer Kees achtergelaten, toen hij van Hilversum - via een Barneveldse tussenstop - naar Soest vertrok. Hij miste hem. Het was bovendien ook nog eens het origineel. Zo kwam Johannes Josephs tweede schilderij - of liever het eerste - bij Wouterus' neef Jan in Soest terecht. Pront hing het jarenlang bij hem en zijn vrouw, Truus Schueller, aan de muur. Had Jan Voskuilen het van oom Wouterus in bewaring gekregen, Fien, een van Jans nichten - de oudste dochter van broer Kees - nam die taak van hem over. Wie anders zou dat doen, dacht Fien, Jan bleef namelijk kinderloos. Fien op haar beurt, hing Johannes Josephs portret - voor wie het even niet meer weet: het origineel dus - bij haar aan de muur, zoals we in “Finale” uit ons verhaal, uiterst vrijmoedig, vertellen. Waarom we zo'n klemtoon leggen op het origineel? Dat is omdat er in de Hilversumse juwelierszaak een kopie hing van Johannes Josephs schilderij. Theodorus Rutgers - de oudste zoon van Johannes Bernardus Sr., in wiens opdracht het ooit was gemaakt - had het vanuit Barneveld mee naar Hilversum genomen. Dat was toen hij zich - omstreeks 1885 - daar vestigde. We komen er in hoofdstuk 10 op terug.

71.8. Al hadden we beloofd het hele verhaal van Johannes Josephs schilderijen te vertellen, het vervolg laat nog op zich wachten. Waar het origineel nu is, weten we namelijk ook zelf nog niet. Al weten we al wel dat we zowel voor het origineel als voor de kopie bij de Voskuilens moeten zijn. Om dat te verifiëren, daarvoor moeten we naar Marc Voskuilen, de huidige Hilversumse juwelier, kleinzoon van Kees. Had Marcs vader, Kees' zoon Ben, nog geleefd - Ben, die de juwelierszaak voortzette - dan waren we ongetwijfeld op hem afgestapt. Want Ben op zijn beurt kreeg het schilderij - het origineel dus - van nicht Fien ... Voor wie het niet meer volgen kan, we maken, zodra we de schilderijen hebben getraceerd, van de tocht die ze gingen nog wel eens een heus schema. Lukt het *ons* niet de schilderijen op te sporen, dan rekenen we op Rutgers-speurders ná ons. Het is voor hen dat we verwijzen naar voetnoot 86.

71.9. Wouterus Voskuilen en Elisabeth Maria van Gemert overigens kregen tien kinderen. Daarvan overleden er vijf voortijdig, waaronder hun eersteling, Francisca Catharina Maria, overleden op 9 april 1894, precies op haar zesde verjaardag. Haar bidprentje, waarvan wij een kopie bezitten, is een ontroerend voorbeeld van hoe bidprentjes voor jong overleden kinderen er toen uitzagen: het plaatje aan de ene kant toont een lieflijke afbeelding van Jezus als jongetje van een jaar of zeven, dat Jozef in zijn timmermanswerkplaats helpt. Het joch veegt de vloer. Op de achtergrond zien we Jozef, zijn vader, aan zijn werktafel, met een passer in de weer. De tekst aan de tekstzijde noemt Fransisca Catharina Maria (op het prentje geschreven met twee maal een s) "enigste dochttertje van". De treurende ouders wisten ten tijde van het overlijden van Fransisca - 9 april 1894 - uiteraard niet dat zij nadien nog met dochters gezegend zouden worden. Met "enigste dochttertje van" drukten zij, in een tijd waarin men niet met zijn gevoelens te koop liep, duidelijk hun grote verdriet uit. Bovenaan de plek waar de stichtelijke tekst hoort te volgen halen zij een bekende uitspraak van Jezus aan: "Laat de kinderen tot mij komen, want hun is het rijk der Hemelen", een uitspraak waar zij ongetwijfeld troost uit putten.

71.10. Dan volgt een ontroerend gedichtje, al is het een standaard-versje. Op de plaatsen waar de naam van het overleden kind dient te worden gedrukt is er op het prentje ruimte overgelaten, zodat op die open plekken de naam van de overleden peuter of kleuter kan worden gedrukt, Fransisca in dit geval. Dat echter maakt gedichtje en prentje er niet minder ontroerend om. Het luidt als volgt: "Troost u, ouders! Bij het scheiden - Nu ik van u henen ga - Laat mij nu bij God verblijden - Staar mij niet zo droevig na - Een rei van Eng'len, in den hoogen - blikte op onze aarde neer - En daar zagen zij een kindje - Lijden, lijden, ach zo zeer - Liefste kom, kom met ons spelen - Kom Fransisca, riepen zij - 't Is zoo schoon, hier in den Hemel - 't Is zoo heerlijk hier, zoo blij - En zij daalden bij haar bedje - Dartelend en spelend neer - En zij voerden 't lieve zusje - Voor den troon van d'Opperheer - Vader, moeder, blik naar boven - Zie daar is Francisca nu - Daar ziet gij haar eenmaal weder - Daar, daar bidt zij thans voor u - Daarom, Ouders wilt niet schreien - Eens zien wij elkander weer - In de schoone hemelreien - Om te scheiden nimmer weer."

71.11. Terug nu naar het echtpaar Voskuilen-van Gemert. Van hun kinderen bleven drie zoons en twee dochters in leven. Twee van hun zoons, alsook een van de dochters, emigreerden naar Amerika. Hun jongste dochter, Alida Willibrorda, geb. 9-11-1898 te Barneveld, overl. 8-2-1984 te Hellendoorn, huwde met Cornelis Witteveen, een boer uit Hellendoorn. Het echtpaar Witteveen-Voskuilen kreeg kinderen en kleinkinderen. De derde zoon, Carel, geb. 31-3-1893 te Barneveld, overl. 22-10-1977 te Deventer, werd directeur van een melkfabriek in Heeten (bij Deventer). Het was bij hem en zijn toen nog jonge gezin, dat het echtpaar Voskuilen-van Gemert, zijn ouders dus, uiteindelijk introkken. Wij vertelden het al eerder. Tot Elisabeth, op 22 maart 1922 overleed. "Trouw haar plichten vervuld hebbend, een voorbeeld van gelatenheid in haar langdurige en pijnlijke ziekte, vol overgave aan Gods H. Wil, vol dankbaarheid jegens God toen hij haar kwam verlossen uit haar lijden", aldus lezen we op haar bidprentje.

71.12. Een tekst die laat zien in welke tijd zij en de haren - waaronder ook de Rutgers uit de derde generatie, zoals Hendrikus en Albertus, zoals we nog zullen zien - nog leefden: een tijd waarin de medische stand ernstige ziekten en stervensprocessen niet of nauwelijks wist te verlichten. Geen wonder, zouden we haast zeggen, dat zij hun lijden opdroegen aan God, waar immers anders kracht en troost aan te ontfangen? Het RK-geloof

verlangde gelukkig echter niet dat zij hun lijden opzochten, zoals sommige heiligen ooit hadden gedaan. Gewone gelovigen mochten hun heengaan welkom heten. Wanneer iets dergelijks op hun prentje stond, dan was hun lijden groot, om niet te zeggen: welhaast immens, geweest. Wouterus ten slotte, overleed op 28 augustus 1939, ook te Heeten. “Ik heb den goeden strijd gestreden, mijn loopbaan voltrokken, het geloof behouden, thans is mij de kroon der gerechtigheid weggelegd”, staat er op zijn prentje te lezen. Een tekst die verwijst naar het toch wat moeizame maatschappelijk bestaan dat hij nu achter zich liet.

Johannes Bernardus’ toen nog jonge gezin verhuisde met hem mee (72).

72.1. Iets wat we overigens niet zeker weten. Het komt ons namelijk voor dat de panden 170 resp. 171 uit “Als eene stadt betimmert” (zie afb. 23) voor gezinsbewoning, ook in die tijd - al golden er andere normen - niet erg geschikt waren. Winkel en bakkerij namen immers al de nodige ruimte in beslag. We spreken nu wel van “panden 170 en 171”, die panden echter geven de situatie rond 1920 weer. Op het moment van verkassen betrof het nog een ongescheiden pand, dat er anders uitzag. Zie afb. 13 voor de oorspronkelijke toestand resp. afb. 24 voor de toestand rond 1920, na de verbouwing. Zoals we ook niet zeker weten of Johannes Joseph, in zijn tijd, met zijn gezin ook *privé* in Het Wapen van Gelderland woonde. Mogelijk dat we dit - zowel wat Johannes Joseph als wat Johannes Bernardus Sr. én Jr. betreft - nog eens zullen proberen na te gaan.

72.2. Van Alberta Catharina Rutgers en Johannes Augustinus van Gemert, de exploitanten van het cafégedeelte van Het Wapen van Gelderland, nemen we echter aan dat zij met hun gezin wel in het pand zelf woonden. Al zagen we dat het ook wel door een enkele huurder werd bewoond. Van Albertus weten we echter zeker dat bakkerij en gezin in hetzelfde pand huisden. Dat was er groot genoeg voor, zeker na de verbouwing, zoals door Albertus na verloop van tijd aangepakt. Maar daar komen we nog op.

Terug nu naar de broers; samenwerken, het kon, ook nu Johannes Bernardus Jr. de leiding had (73).

73. Vermoedelijk had de oudste van de twee broers, voor zover nodig, de leiding. Mede ontleend aan mondelinge overlevering. Zie ook de hoofdstukken 11, 12 en 14.

Toch was een eigen zaak ook Albertus’ droom. Zijn vader stond er achter, achter die wens, ook Albertus moest maar eens huwen, zoals zijn broer al had gedaan (74).

74. Johannes Bernardus huwde op 18 oktober 1893. Hij was toen - als vijfendertigjarige - overigens ook wat aan de late kant. Zie ook hoofdstuk 11. Het pas op oudere leeftijd huwen bleef de Rutgers lange tijd kenmerken. Erg oud - als ze zeventig werden dan was dat al heel wat - werden ze bovendien niet. Althans de eerste drie generaties Rutgers. Waarmee tegelijk een ander kenmerk van de Rutgers naar voren komt: de meesten van hen groeiden zonder opa’s en oma’s op, zoals trouwens ook wijzelf. Of constateerden we dat al eerder? Opa’s en oma’s die de Rutgers zelf wellicht niet misten, maar voor wie wel grootouders heeft gehad, die weet wel beter. Al is dit, we geven het toe, wat paradoxaal geformuleerd.

Zonder Maria Elisabeth had hij het zelf ook niet gered, helaas was die nu ziek, al een hele tijd. Wat zou zij hem missen wanneer ook Albertus het huis uit was, hijzelf trouwens ook (75).

75.1. Na een attack was Maria Elisabeth halfzijdig verlamd. De laatste jaren van haar leven bracht zij, half zittend, half liggend, in een stoel door. We weten dat uit mondelinge overlevering. Albertus had de rol op zich genomen die destijds doorgaans door een van de dochters werd opgepakt. Mantelzorg zou dat later gaan heten. Nog weer later thuiszorg, maar dan hebben we het over professionele krachten. Met verzorgingshuis, aanleunwoning, verpleeghuis ten slotte als vervolg. Dat nu - zijn plicht ten opzichte van zijn ouders, zoals hij die zag - was de reden van zijn late huwelijk, aldus een van Albertus’ dochters, Alijda Maria Elbertha (stamreeks 4.2.5), met een mengsel van respect en weemoed in haar stem.

75.2. In feite verwoorden we daarmee niet wat slechts voor de vierde generatie Rutgers geldt, wat zo even aan de orde was geeft iets weer van wat we toch wel een stuk tragiek van alle ouderen uit de zeventiger-tachtiger jaren van de vorige eeuw mogen noemen. Stamden zij zelf nog uit een tijd waarin menig jong volwassene - mogelijk ook zichzelf - pas aan een eigen leven kon beginnen zodra zij hun ouders tot een goed einde hadden gebracht, dat hun kinderen datzelfde ten opzichte van hen zouden doen, daar konden zij niet meer van op aan. Die "bocht" hadden zij maar te nemen. Waarvoor veel bewondering en respect.

Voor zijn gevoel zijn plicht gedaan, begon Albertus, nog ongehuwd, nu aan zijn eigen weg. Zijn broer bleef; met brood, beschuit, kruidenierswaren ook. Albertus vertrok, hij startte elders een wat luxere zaak (76).

76.1. Albertus vertrok naar een pand in dezelfde straat - huidig nr. 38, waarin thans een DA-drogist - een straat die, al weer sinds jaar en dag, de Jan van Schaffelaarstraat heet. Volgens de gegevens uit "Als eene stad betimmerd" (blz.66, pand 194) werd het gebouwd tussen 1880 en 1890. In 1895 werd het bewoond door Rijk van Goor, een boekbindersknecht. Uit dat laatste gegeven maken we op dat er, voordat Albertus het pand kocht, nog geen bakkerij in was gevestigd, vandaar dat we spreken in termen van: *begon* er zijn zaak. In voetnoot 76.7 zien we dat ook langs andere weg bevestigd. Volgens onze reconstructie dateert het pand in ieder geval van ná 1888. Afbeelding 21, waarop het pand nog niet te zien is, geeft namelijk een beeld van de straat van na 1888, aldus "Met de kiekkast door Barneveld, onderschrift linkerfoto, blz. 7. Dat zijn broer zijn zaak in dezelfde straat begon moet voor Johannes Bernardus Jr. wel even schrikken zijn geweest, bakkers houden er immers niet van wanneer er meerdere in dezelfde straat hun negotie hebben. In voetnoot 86 komen we daar nog uitgebreid op terug.

76.2. Op het moment waarop we deze voetnoot schrijven - half november 2011 - zijn we nog niet achter de transportakte van Albertus' aankoop aangegaan. Die immers kan ons meer vertellen over de geschiedenis van het pand, althans ons in ieder geval onthullen wie er de vorige eigenaar van was. Ook zochten we nog niet naar de scheiding en deling van de boedel van Johannes Bernardus Sr., de vader van de twee broers - en van de overige twee uiteraard. We weten nog niet of we dat gaan doen. Daarvoor is extra speurwerk vereist. De akten staan namelijk niet in Barnevelds notarieel archief vermeld. Intussen gaan we er van uit dat Johannes Bernardus Jr., die immers in het pand van zijn vader bleef, werd overbedeeld, reden waarom de overige kinderen, waaronder Albertus dus, de nodige contanten kregen, dan wel enig ander onroerend goed, zo hun vader dat bezat.

76.3. Indien er niet meer vermogen was dan een zaak of woning, werden broers en zussen door degene aan wie zaak of woning werd toegescheiden, gecompenseerd. Vaak werd het geld dat hen dan toekwam, door hen tegen rente aan degene aan wie de zaak was toebedeeld, uitgeleend. Die immers had die gelden vaak niet. Het was precies die oplossing die Albertus, een van Johannes Bernardus' zonen, bij het regelen van zijn nalatenschap en de overname van zijn zaak door, op zijn beurt, zijn zoon Johannes Theodorus, koos, zoals we in voetnoot 144 nog zullen zien. In het geval van Johannes Bernardus Sr. denken we dat er echter meteen werd afgerekend. Wat natuurlijk ook kan is dat Johannes Bernardus Sr., des middenstanders eigen, een en ander al had geregeld - overigens ook in de geest van zonet - voor hij overleed. Net als Albertus, die we zo even ter sprake brachten, een generatie later zou doen ... Kijk, nu worden we toch nog nieuwsgierig naar de scheiding en deling van Johannes Bernardus' nalatenschap, dus wie weet pluizen we het nog eens na. Wat betreft de boedel van Johannes Joseph deden we dat al: we troffen die niet aan. Ook medewerkers van Barnevelds Gemeentearchief - speurders bij uitstek - vonden die niet.

76.4. Wat we al dachten zo even: we gingen toch nog - we schrijven inmiddels januari 2012 - achter de akten waar we het zonet over hadden, aan. Vooreerst de transportakte betreffende de aankoop van het pand waar Albertus zijn zaak in begon. Hij dateert van 7 oktober 1898. Albertus kocht grond en percelen, voor fl. 6.225,-, van Maas Jan Top, een timmerman die in Klein Voorthuizen (Brouwersstraat) - een zijstraatje, schuin tegenover

Albertus' pand - zijn werkplaats had (zie "Kiekkast", blz. 26 resp. 29). De akte bevestigt onze eerdere conclusie dat er voordien geen bakkerij in zat. Temeer ook omdat Albertus eind 1898 voor zijn bakkerij een hinderwetvergunning aanvroeg en kreeg.

76.5. Uit de akte blijkt voorts dat de aankoop betrof: "een woonhuis met schuur en een gebouw ingericht tot twee woningen met grond te Barneveld uitkomende aan de Catharinastraat (de Jan van Schaffelaarstraat) als aan de Nieuwstraat", op de perceelsgewijze kadastrale legger der Gemeente Barneveld aangegeven door "Sectie D nr. 965 huis en erf groot vierenzeventig centiaren, Sectie D nr. 966 huis en erf groot achtenzeventig centiaren en Sectie D nr. 967 huis, schuur en tuin geheel groot acht aren twaalf centiaren ... door Maas Jan Top in eigendom verkregen in 1881". Het woord "stichting" slaat op bouwen. Vrijwel zeker was het dus timmerman Maas Jan Top, die - gegeven de datering van afbeelding 21 - rond 1890 vóór het inspringende woonhuis een winkel-woonhuis had gebouwd, het pand dus waar Albertus in 1898 zijn zaak in vestigde. Hoewel we eigenlijk oude kadastrale kaarten zouden dienen te raadplegen om te weten te komen op welke panden de kadastrale aanduidingen *respectievelijk* slaan, bleek dat niet nodig. We kwamen er namelijk langs de weg van logisch redeneren ook achter. Zie daarvoor hierna.

76.6. Vooreerst echter dit: ook uit de diverse foto's waarover we beschikken - opgenomen in ons verhaal - weten we dat Albertus in een en dezelfde koop *drie* panden kocht: aan de kant van de Catharinastraat (Jan van Schaffelaarstraat) twee panden, aansluitend achter elkaar. En aan de achterkant van het perceel, grenzend aan de Nieuwstraat, een dubbele arbeiderswoning. Zie daarvoor de uitvoerige onderschriften bij de foto's uit ons verhaal. Waar het echter in deze om gaat is de hypothecaire lening die Albertus op 2 november 1898 ten behoeve van zijn aankoop sloot. En wel bij de Spaarbank van Barneveld ten bedrage van fl 5.000,- . Iets wat we weten vanwege de vermelding ervan in een latere hypothecaire lening, waarvan de akte in ons bezit is, waarover in voetnoot 76.9 meer.

76.7. Aangezien de koopprijs fl 6.625,- bedroeg, en de hypotheek fl 5.000,- , beschikte Albertus dus over enig eigen geld. Vandaar ook onze nieuwsgierigheid naar de boedelscheiding betreffende de nalatenschap van Johannes Bernardus Rutgers Sr., de andere akte die we opvroegen dus. Een akte van scheiding en deling vonden we echter niet. Niet verwonderlijk overigens, de broers waren allen meerderjarig, dus notariële tussenkomst bij de boedelscheiding was niet nodig. Wat we echter wel vonden is een akte tot opheffing van de onverdeelde eigendom van de *aan de vier boers* nagelaten zaak. Waar de nalatenschap voor het overige uit bestond weten we dus niet, we mogen echter aannemen dat het zakenpand er niet het enige bestanddeel van was. Uit Barnevelds notarieel archief valt immers op te maken dat Johannes Bernardus Sr. het niet slecht moet hebben gedaan. Wat daar ook van zij, in de akte, verleden op 20 april 1897, kwamen de broers overeen om, tegen inbrengwaarde van fl. 4.000,- , aan Johannes Bernardus Jr. de zaak toe te scheiden. Daartegenover diende hij zijn broers - Theodorus, Hendrikus en Albertus - te compenseren, elk met fl. 1.000,- . Waarmee de herkomst van een deel van Albertus' eigen geld is verklaard. Een deel, maar lang niet alles. In het pand immers was geen bakkerij gevestigd, Albertus diende nog aanmerkelijk meer te investeren.

76.8. Zo'n twee jaar later - 31 mei 1899 om precies te zijn, Albertus had zijn zaak intussen een jaar daarvoor al gekocht - trad Albertus in het huwelijk. We achten het dus niet aannemelijk dat hij er geld van Alijda, zijn vrouw in stak, zoals binnen de familie wel wordt verteld. Althans op dat moment niet. Maar dit terzijde. De kinderen die Albertus, en zijn vrouw Alijda, krijgen, volgen spoedig na elkaar. Als Alijda zwanger is van haar vierde gaat Albertus een tweede hypothecaire lening aan. En wel op 23 juni 1903. De akte is in kopie in ons bezit. Het gaat nu om een bedrag van fl 2.500,- . Welnu, we denken dat hij er de verbouwing van het oorspronkelijke, inspringende pand, naar verluidt een voormalige boerderij, mee financierde, een pand dat, vermoeden we, verhuurd was toen Albertus het kocht (zie voetnoot 76.10). Vandaar dat we - nogal impertinent eigenlijk - spraken over het tempo waarin het kindertal van het Albertusgezin toenam. Als ons vermoeden juist is, dan was die verbouwing dus daar voor nodig.

76.9. De hypotheekakte uit 1903 is echter ook om een andere reden interessant: de kadastrale aanduiding van de panden wijkt namelijk af van die uit de transportakte uit 1898. De aanduiding Sectie D nr. 967, betreffende “huis, schuur en tuin geheel groot acht aren twaalf centiaren” is nu vervangen door nr. 1022, *zonder* de aanduiding sectie D er voor. Daaruit valt te concluderen dat de aanduidingen Sectie D nr. 965 resp. Sectie D nr. 966 betrekking hebben op de dubbele arbeiderswoning. Tevens weten we nu dat de twee aansluitende panden, uitkomend op de Catharinastraat (Jan van Schaffelaartstraat), ten tijde van de koop kadastraal niet met twee, maar met één aanduiding waren gecodeerd. En wel met Sectie D nr. 967, nadien, in ieder geval in 1903 al, vervangen door nog slechts één nummer, en wel nr. 1022. Ergo: de twee aansluitende panden werden door de gemeente als één pand beschouwd.

76.10. Wat “het gebouw, ingericht tot twee woningen”, de dubbele arbeiderswoning dus, aan het andere eind van Albertus’ grond - achter in zijn tuin, zouden we nu zeggen - betreft: het perceel grond achter het winkel- woonhuis was zo’n 100 meter diep en kwam destijds op de Nieuwstraat uit, alwaar de dubbele arbeiderswoning stond. Uit de transportakte uit 1898 weten we dat de woningen waren verhuurd en dat de koper, Albertus dus, de huur gestand diende te doen. Huurders waren: Gerrit Schaap, timmermansknecht, tegen fl. 0,85 per week en Evert Aartsen, wapensmid, gepensioneerd militair, tegen fl. 9,75 per drie maanden. Welnu: deze huurders vinden we terug in “Als eene stadt betimmet” onder de panden 247/248, waarmee de huisjes dus zijn getraceerd. Ook in 1912 waren ze nog verhuurd, wat blijkt uit de akte waarin, in verband met Alijda’s overlijden in 1912, de boedel van Albertus en Alijda wordt beschreven. En wel voor fl 48,- resp. fl 50,- per jaar. We vonden weliswaar van de dubbele arbeiderswoning aan de Nieuwstraat geen foto, wel echter een foto van de, soortgelijke, dubbele arbeiderswoning ernaast. Zie daarvoor afb. 56. Al deze huisjes zijn overigens sinds lang afgebroken. Dit om plaats te maken voor de inrit van de naastgelegen BDU-Uitgeverij, een uitgeverij die er thans trouwens weg is. Wie er een kijkje neemt zal zien dat het daar, vlak naast het nieuwe gemeentehuis, op de plek waar het er - zie afb.56 - ooit zo pittoresk uitzag, thans een rommelige indruk maakt.

76.11. Wat de huurverplichting aan Berend van Eem betreft, voor Fl. 165,- per jaar, die Albertus in 1898 gestand diende te doen, zou het ons niet verbazen wanneer het daarbij om het oorspronkelijke, inspringende pand gaat. Mogelijk dat de huur in 1903 afliep, wat Albertus in de gelegenheid stelde het pand ten behoeve van deels zijn gezin, deels de bakkerij, aan te passen, reden waarom hij een tweede hypotheek opnam (zie voetnoot 76.8). De huisjes, grenzend aan de Nieuwstraat, hoorden vermoedelijk van oudsher bij het oudste, inspringende pand (zie afb. 21), het pand dus dat ze op afb. 28 aan het slopen gaan. Iets wat er op wijst dat dat pand inderdaad oorspronkelijk een boerderij was, en dat aanpassing noodzakelijk was. Dat het een boerderij zou zijn geweest, weten we mede vanwege mondelinge overlevering van de kant van Alijda Maria Elbertha (stamreeks 4.2.5). Zij vertelde het ons toen we er, begin jaren tachtig van de vorige eeuw, door haar in werden rondgeleid. Het moment waarop zij ons de plek aanwees waar zij als kind geslapen had - een brede gangkast nu, in een verder niet meer als voormalige boerderij te herkennen huis - vergeten we niet licht.

76.12. Ook uit de boedelbeschrijving die er na het overlijden van Albertus’ vrouw, Alijda van den Hoven, onze grootmoeder dus, werd opgemaakt, valt het oorspronkelijke boerderijkarakter van het oudste, destijds inspringende pand, af te leiden (zie afb. 21 resp. 28). Al kan het zijn dat we dat, eenmaal op dat spoor zittend, er te licht in lezen. In ieder geval zien we aan de kamergewijze beschrijving van de boedelspulletjes dat het om twee aaneensluitende panden gaat: er waren, op de begane grond: een voorkamer, een slaapkamer achter de voorkamer, een woonkamer, een slaapkamer achter de woonkamer, een kinderslaapkamer, een keuken, een bakkerij en een winkel. Een bovenverdieping had het pand toen nog niet, die kwam er pas in de loop van de jaren dertig, toen Albertus’ zoon, Johannes Theodorus (Theo), de zaak dreef, een bouwprestatie waar we U tegen zeggen. Er wordt slechts een zolder vermeld, met daarop een ledikant met beddengoed, en ten slotte een schuur. De voorkamer bevond zich aan de voorzijde van het nieuwste gedeelte, links naast de voordeur in het midden, met rechts ervan de winkel. Zie afb. 3. De overige vertrekken, inclusief de bakkerij, moeten zich in het oudste gedeelte van het pand - vermoedelijk voorheen de deel - bevonden hebben.

76.13. We kunnen het niet laten, en werpen een blik op het aan de boedelbeschrijving gehechte taxatierapport betreffende de zich in huis bevindende roerende goederen. Als er bij het overlijden van een der ouders minderjarige kinderen waren, dan was de regel dat ook de roerende goederen, naar de stand van zaken op het moment van overlijden, werden beschreven en getaxeerd. Dit met het oog op het vaststellen van hun erfdeel. We komen er in voetnoot 135 op terug. Het zou te ver voeren om wat er op het taxatierapport voorkomt - ook de winkel- en bakkerij-inventaris en voorraden staan er op - hier in detail te beschrijven. Uit de beschrijving - zij is bij ons ter inzage - blijkt geen overdreven luxe, eerder soberheid. En al zeker komt er geen echtpaar uit naar voren waarvan hetzij de man, hetzij de vrouw, ons aller grootmoeder Alijda dus, zich, mogelijk omwille van uiterlijk vertoon, van allerlei prachtige huisraad en eigen opsmuk voorzag. We merken dit op in verband met Alijda's voortijdige overlijden, waar we in voetnoot 135 uitgebreid aandacht aan besteden. Al klinkt het verband daarmee wellicht op deze plaats nog duister.

76.14. Terug nu naar het Albertuspand. Dat het om een groot pand ging had trouwens de burgemeester van Barneveld ook in de gaten. Toen in 1914, later ook in 1916, tal van Belgische asielzoekers in Barneveld een veilig onderkomen zochten - aldus ook "Barneveld in perspectief" (blz. 62 en 63) - vorderde de burgervader ook bij Albertus inkwartiering. Dus werden er bij hem en zijn gezin een drietal gevluchte Belgische soldaten ondergebracht. "Ik hoor ze nog door het huis klossen, met hun soldatenschoenen. Al had vader liever niet dat we het lieten blijken, we vonden het machtig interessant", aldus een van onze informanten. Albertus' dochters zullen toen beslist vaker dan normaal water aan de pomp hebben moeten halen, ook de man van de strontemertjes kwam vaker langs, want waterleiding en riolering, dat was iets dat de toekomst nog brengen moest. De twee Nortonpompen - pompen met een heel grote capaciteit - die burgemeester Nairac in 1874 had laten slaan, waarvan een op de speelplaats van de jongenskostschool aan de Jan van Schaffelaarstraat, waren al een hele verbetering voor het dorp.

76.15. "Toch best nog een eind weg. Later werd de pomp die naast het Raadhuis stond, verplaatst naar het Kerkplein, vlakbij de toren, vooraan in de straat. Toen hoefden we minder ver te lopen, met die zware emmers. Maar we bleven zuinig met water. Deed je dat niet, dan had je jezelf er meel!". Bron: mondelinge overlevering, bevestigd in: "Barneveld in perspectief" (blz. 53 resp. 93) resp. "Barneveld in de vijftiger jaren; deel 1" (blz. 59-60 resp. 124-125). Waterleiding en riolering kwamen er overigens pas in 1953. In een jaar waarin voor Arnhem, de plaats waar naartoe onze informante destijds vertrok, waterleiding al de gewoonste zaak van de wereld was. Desondanks bleef zij uiterst zuinig met water, wij, haar kinderen, tot en met de dag van vandaag dus ook. Al wist zij toen niet, noch wij, dat dat ooit nog eens de norm zou worden.

76.16. In het licht van deze waterpompherinnering verbaast ons dan ook de waterpomp op afbeelding 62 (oud), pal naast Albertus' pand. De foto is naar een briefkaart die, gegeven het poststempel, dateert van voor 1928, zo te zien ten minste van een tiental jaren eerder. Uit de tijd dus waarin Albertus' kinderen met het halen van water waren belast. Vanwege het onderschrift bij een soortgelijke foto weten we dat het inderdaad om een waterpomp gaat, een zogenaamde ambtspomp, geplaatst door de gemeente, ten behoeve van schoon drinkwater uiteraard. Ook riolering, al dateerde die van ver na Albertus' tijd, was een grote vooruitgang. Niet alleen vanwege de primaire functie ervan. Als het flink geregend had stonden de straten nu ook niet meer zo gauw blank. Vooral het middengedeelte van de Jan van Schaffelaarstraat had daar last van, precies voor Albertus' zaak het ergst. Op "Beeldbank Barneveld" - onder zoekfunctie "Jan van Schaffelaarstraat" - daarvan een imposante foto, een foto die we als afbeelding 62 (nieuw) opnamen. Wat dat blank staan van de straat betreft hadden we graag een van onze informanten opgevoerd, maar vanuit die hoek weten we het niet, "Barneveld in de jaren vijftig; deel 1" vertelt het ons: "dreigde de straat blank te komen staan dan brachten de winkeliers vloedplanken voor hun deuren aan om er vervolgens zandzakken achter te kieperen ...". We zien het Albertus doen ... (vrij naar blz. 91; zie ook blz. 26-27 resp. 48-49). Zie ook noot 101.2.

76.17. Onze beschrijving van Albertus' pand(en) en hun geschiedenis berust overigens op een reconstructie op basis van gegevens uit "Als eene stad betimmerd", transportakten, zijdelingse akten, oude en nieuwere foto's,

een tweetal bezoeken aan pand en zaak in de jaren tachtig, en mondelinge overlevering. Een check aan de hand van kadastrale gegevens lieten we tot op heden achterwege. Mogelijk dat we het Barnevelds gemeentearchief zullen vragen dat ooit nog eens voor ons te doen, want zelf kunnen we dat - vanwege vernummeringsproblematiek en gebrekkige toegankelijkheid van oude kaarten - niet. Vooralsnog zijn we tevreden met wat vrijwel zeker de situatie van toen weergeeft resp. hoe het nadien met de panden is gegaan.

76.18. Wie zich intussen mocht afvragen waarom we niet *onmiddellijk* op zoek gingen naar de feiten, zoals te vinden in kadastrale gegevens, transportakten e.d., die moet weten dat we bij ons Rutgersverhaal als het ware andersom te werk zijn gegaan, of vertelden we dat al? We schreven, althans in grote lijnen, éérst het verhaal. Zoals we ook al in voetnoot 0 vertelden, echt zin in research hadden we niet. Ons huismus-karakter, noem het luiheid ook, staat er op gespannen voet mee. Ook al maakt internet veel mogelijk, je moet er toch voor op uit. Bovendien waren we van mening dat we in 1991 en 2000, ter gelegenheid van onze eerdere Rutgers-schrijfsels, al meer dan voldoende in onderzoek hadden geïnvesteerd. Mooi niet dus, zoals ook in dit geval bleek.

76.19. Terug nu naar de Jan van Schaffelaarstraat, voorheen Catharinastraat, de Rutgersstraat bij uitstek. Heel vroeger heette de straat “Schaapssteeg”, of vertelden we ook dat al? Dit vanwege het feit dat de boeren hun schapen juist door déze straat naar de markt, achteraan in de straat, leidden. Het plein aan het eind van de straat heette ook wel Varkensmarkt, Oude Markt, Schapenmarkt, en ook Beekeneinde. Dit laatste vanwege de Barneveldse beek die daar, iets verderop, langs liep. Er stonden in de straat eind negentiende eeuw, toen Albertus er zijn pand kocht, overigens nog boerderijen, die nog vrijwel in de oorspronkelijke staat verkeerden. Zoals het pand van *bakker* Blokhuis, nota bene nog geen tien huizen van Albertus vandaan..

76.20. Lef en ondernemingszin kunnen Albertus dus niet worden ontzegd. Hij had het in grote mate. Verkocht Albertus *echte* Barneveldse sprits, hij had op te boksen tegen bakker Blokhuis, de bakker van daarnet. Die maakte furore met roomhoorns. Ze kostten destijds 4 cents per stuk, aldus “Oude kijk op Barneveld”. Voor de vele bakkers in Barneveld, zie ook voetnoot 68, alsook, bijvoorbeeld: “Het dorp Barneveld in de vijftiger jaren; deel 1” (blz. 30 en 31). Trouwens, over ondernemingszin gesproken, Albertus verkocht zijn sprits tot ver over de grenzen. Hij adverteerde met tekstjes als: “Tegen toezending van een postwissel van fl 1.30 stuurt Rutgers u graag 1 kilo Barneveldse sprits”. Zijn sprits vond haar weg tot in zelfs de koloniën aan toe. Aldus mondelinge overlevering, bevestigd door “Het dorp Barneveld in de vijftiger jaren; deel 1” (blz.26), alsook door aflevering 28 uit juli 1992 van “Oud Barneveld”, geheel aan de geschiedenis van de Barneveldse bakkers gewijd.

76.21. Overigens had Albertus alle reden om te adverteren met *echte* Barneveldse sprits. Er waren namelijk nog meer bakkers in Barneveld die zich op het spritspad begaven. Twee daarvan zaten in de Langstraat: Aelbers, voorheen Heineman, en Balt. Vooral bakker Balt moet een geducht concurrent geweest zijn. Althans wanneer we afgaan op een bericht in de Barneveldsche Courant van 1 oktober 1908 dat vermeldt dat “onze dorpsgenoot, de heer N. Balt, op de Internationale Tentoonstelling voor Handel en Nijverheid te 's-Gravenhage voor zijn inzending sprits bekroond is met den Grand Prix, zijnde de hoogste onderscheiding.” Reden waarom Balts opvolger, bakker Jac. De Vries, zijn sprits als “bekroond” aan kon prijzen.

76.22. Ook Albertus was met zijn sprits in de prijzen gevallen. In 1894 al, toen hij nog bij zijn vader en broer in de zaak werkte. Voor zijn sprits, beschuit en beschuithoning had hij niet minder dan drie zilveren medailles behaald. Op den duur wisten ze het in Barneveld wel: alleen Rutgers verkocht Barneveldse sprits. Je kon de heerlijkheid bij Albertus krijgen, maar even goed bij Johannes Bernardus Jr., zijn broer. Al bleef het “echte” wel in Albertus’ advertenties staan. Getuige ook de volgende tekst: “Een welkom souvenir vanuit Barneveld is een blikje Rutgers’ echte Barneveldsche sprits (wettig gedeponeerde). Alleen echt met de Barneveldsche toren.” Waarmee Albertus op het beroemde Jan van Schaffelaarverhaal inspeelde, Jan van Schaffelaar - een intussen tot vaderlandse held gepromoveerde schavuit - die ooit van die toren sprong. Of er door zijn trawanten van af was geduwd, zoals wel wordt gezegd. Je hoefde vanaf de toren nog geen honderd meter de Jan van Schaffelaarstraat in te lopen, of je zag de blikjes al in zijn etalage staan. Wie wil weten waar Albertus’ sprits-

recept vandaan komt: Albertus had het van zijn vader, die weer van de zijne, Johannes Joseph dus, en die weer van Aalbert Willemars' Goudse bakker-zoon. Al weten we dat laatste niet zeker. Zie ook noten 36, 37, 145.

76.23. Dit alles merkten we op ter illustratie van Albertus' ondernemerszin. Zelfs tot vlak voor zijn dood bleef Albertus bij de tijd. Op 7 april 1928, een half jaar voor zijn overlijden, kreeg hij een hinderwetvergunning voor een heteluchtoven en een kneedmachine. De tijd van met takkenbossen gestookte ovens was voorbij. Daarmee ook het permanent op je hoede zijn voor brand (zie ook voetnoot 101). Wat hinderwetvergunningen betreft, we kwamen er ook nog een uit 1932 tegen. En wel voor twee elektromotoren, op 13 mei 1932 verleend aan Johannes Theodorus Rutgers, Albertus' opvolger, tevens oudste zoon (stamreeks 4.2.2). Maar dit terzijde.

76.24. De firma van wie Albertus oven en kneedmachine betrok, kennen we overigens vanwege het restant van de vordering (fl 954,-), die de firma Werner en Pfleiderer te Cannstadd nog op hem had toen Albertus overleed. Wie op deze firmanaam googelt komt de firma en diens beroemde kneedmachine vast en zeker tegen. Dat hij deze apparatuur aanschafte had te maken met Albertus' technisch inzicht. Dat stond, net als zijn grote verstand - die term gebruikten zij er voor - voor zijn kinderen buiten kijf. Lang voor de tijd van dubbel glas werkte hij al met voorzetramen, om maar eens een voorbeeld te noemen. Bron: mondelinge overlevering.

Via de Willemars, de Wolfsens eigenlijk, waren de Rutgers en de Pannemans aan elkaar verwant, vandaar vermoedelijk dit arrangement (77).

77.1. Maria Elisabeth Panneman, geboren 11-3-1822 te Nijkerk, overleden 31-8-1895 te Barneveld, was de oudste dochter van Joannes Theodorus Panneman -in de wandel ook wel Dirk genoemd - een Nijkerkse kleermaker, gehuwd met Anna Catharina Alkemeijer, een dienstmeisje uit die plaats, dochter van Hendrik Alkemeijer uit het Noordrijn-Westfaalse Ibbenbüren, en Christina Huijsmans. Maria Elisabeths grootvader, Hendrik Panneman, was gehuwd met Hermina van Rootselaar, Maria Elisabeths grootmoeder dus. Hermina op haar beurt was een dochter van een Nijkerkse van Rootselaar. De grootmoeder van Johannes Bernardus, Anna Wolfsen, was ook een dochter van een van Rootselaar. Hoewel we geen naspeuringen deden naar een mogelijke verwantschap tussen deze van Rootselaars gaan we er van uit dat die er was. Zie ook 78.4. Naar wie Maria Elisabeth Panneman werd vernoemd konden we overigens niet een twee drie achterhalen.

77.2. Na Maria Elisabeth kreeg het echtpaar nog vijf kinderen: Hermina Panneman geb. 25-3-1823 (enige maanden later overleden), Henricus Panneman, geb. 30-7-1824, overl. 3-10-1883, Theodorus Henricus Panneman, geb. 9-7-1826, Wilhelmina Panneman, geb. 2-2-1828, overl. 7-6-1854, en Hermina Hendrica Panneman, geb. 25-4-1830, overl. 22-5-1837, door de ouders in hun familiekerkboek genoteerd (zie ook voetnoot 78 resp. afb. 26). De familie was, althans ten minste sinds 25 oktober 1789, de datum waarop het huwelijk plaats vond tussen Joannes Henricus Panneman (geb. 5-3-1751 te Groenlo) en Hermina van Rootselaar (geb. 8-4-1761 te Nijkerk), in Nijkerk gevestigd. Zij waren allen katholiek en kleermaker van beroep. Het waren brave mensen, die in de Holkerstraat en Het Verlaat woonden, de kleine katholieke enclave die zich rond de RK Kerk bevond, aldus Gemma Panneman, de Pannemanvorser die we over hen spraken.

77.3. In schema gebracht ziet de herkomst van Maria Elisabeth Panneman (stamreeks 2.1) er als volgt uit:

Joannes Henricus Panneman (geb. 5-3-1751 te Groenlo, overl. 3-2-1802 te Nijkerk)
geh. met Hermina van Rootselaar (geb. 8-4-1761 te Nijkerk, overl. 9-3-1831 te Nijkerk)

-

Joannes Theodorus Panneman (Dirk) (geb. 2-4-1791 te Nijkerk, overl. 7-3-1835 te Nijkerk)
geh. met Anna Catharina Alkemeijer (geb. 1795 te Ibbenbüren, overl. 22-10-1860 te Nijkerk)

-

Maria Elisabeth Panneman (geb. 11-3-1822 te Nijkerk, overl. 31-8-1895 te Barneveld)
geh. met Johannes Bernardus Rutgers Sr. (1821-1897) (stamreeks 2.1).

77.4. De Pannemans en de van Rootselaars - ook de van Rootselaars waren katholiek en die kring was ook in Nijkerk klein - waren met elkaar in contact gebleven. Dat nemen we welhaast voor zeker aan. Dat het huwelijk van Johannes Bernardus Sr. en Maria Elisabeth langs die weg gearrangeerd was, is desondanks een vermoeden, dus door ons geromantiseerd. Als hun huwelijk inderdaad langs die weg tot stand gekomen is, dan was het niet door toedoen van Johannes Bernardus' moeder zelf, die was immers voordien al overleden. Permitteren we ons dit soort vrijheden - we herhalen het nog eens - om de Rutgers dichterbij te brengen, in dit geval illustreren we er tegelijk mee dat de Rutgershuwelijken destijds veelal gearrangeerd werden, zoals in het algemeen het geval was in die tijd (zie ook voetnoot 33).

77.5. In Anna Catharina Alkemeijer overigens ontmoeten we wat de eerste vier generaties Rutgers betreft, een van hun weinige oma's. Naast, zoals we nog zullen zien, opa en oma Overgoor in het Hendrikus-gezin (stamreeks 4.1) en hun dochter, Elbertha Maria Overgoor uiteraard, de echtgenote van Hendrikus Rutgers, die van de kinderen van al haar kinderen oma werd, van enkelen overgrootmoeder zelfs (zie voetnoot 117 e.v.). Door hun late huwen, alsook omdat de Rutgers-ouders geen echt hoge leeftijd bereikten, groeiden de meeste kinderen Rutgers zonder opa en oma op, we merken het nog eens op. Van de Rutgers uit die tijd bracht alleen Hendrikus (stamreeks 3.4) het tot opa - zie onderschrift afb. 53 - zij het dat hij anderhalf jaar na de geboorte van zijn eerste kleinkind helaas al overleed.

Bovendien, ook Maria Elisabeth had Münsterlandse wortels, nou ja, bijna dan, en wel via haar moeder, Anna Catharina Alkemeijer, die uit het Noordrijn-Westfaalse Ibbenbüren kwam (78).

78.1. Onder de bijlagen bij de huwelijksakte van het echtpaar Rutgers-Panneman bevindt zich de huwelijksakte - d.d. 11 mei 1821 - van de ouders van Maria Elisabeth Panneman, de bruid, te weten het echtpaar Panneman-Alkemeijer. Hun huwelijksakte is daarom zo interessant omdat er in wordt verwezen naar een zogenaamde "acte van blijbaarheid". Een dergelijke akte was noodzakelijk wanneer er van een der in de akten figurerende personen - bijvoorbeeld van overleden ouders of grootouders van de bruid of bruidegom - noch een geboorteakte noch een doopbewijs voor handen was. En er dus onduidelijkheid bestond over hun naam en identiteit. Dat nu was het geval bij de grootouders van de bruid van vaderszijde: onder ede verklaart de bruid - Anna Catharina Alkemeijer - "dat haar de laatste woonplaats en plaats van het overlijden van derzelfder grootvader van vaderszijde en grootouders van moederszijde onbekend zijn", welke verklaring(en) mede "door de getuigen onder eede zijn bevestigd".

78.2. Ook om een andere reden is de akte interessant. De moeder van de bruidegom, Hermina van Rootselaar, verklaart namelijk - door de ambtenaar opgetekend aan de onderzijde van de akte - het niet eens te zijn met een bepaalde doorhaling in de huwelijksakte. Die doorhaling nu had betrekking op de acte van blijbaarheid waar wij het zo even over hadden. Doorgehaald werd een tekstje over de grootmoeder (van vaderszijde) van de bruid, die, aldus de akte, ruim twintig jaar daarvoor overleden zou zijn, bestaande uit: "zonder immer harens naam te hebben horen noemen (*of: opzeggen?*), die ook aan de bruid onbekend is".

78.3. Zo iets prikkelt de nieuwsgierigheid. Wat zou hier gespeeld kunnen hebben? Wilde Hermina van Rootselaar - haar handtekening onder de akte ontbreekt - het nog eens bij iedereen, nu dus ook bij ons, ingepeperd zien dat Anna Catharina, haar schoondochter, dochter van Münsterlandse armoedzaaiers was? Mogelijk zelfs van zwervers? We zullen het niet weten. Ach, zand er over, wat haar reden ervoor ook was. In de huwelijksakte van het echtpaar Rutgers-Panneman - gehuwd op 26 juni 1853 - overigens treden als getuigen op: Henricus Panneman, kleermaker, broer van de bruid, 28 jaar, Arnoldus van Rootselaar, verwer, zwager van de bruid, 35 jaar, Johannes van den Hoek, winkelier, 39 jaar, en Johannes Overgoor, slagersknecht, 27 jaar, allen wonend te Nijkerk. Twee getuigen vallen op: Arnoldus van Rootselaar en Johannes Overgoor.

78.4. Wat Arnoldus van Rootselaar betreft, ook in de generatie waartoe Maria Elisabeth Panneman behoort, zien we dus van Rootselaars figureren. Ook bij de Willemars zien we bij huwelijken rond deze tijd de naam van Rootselaar terug, en wel bij een huwelijk uit 1837 en een uit 1850. Pro memorie: Anna Wolfsen (1758-1798), de moeder van Anna Elisabeth Willemars - Anna Elisabeth, de vrouw dus van Johannes Joseph - was van moederskant ook een van Rootselaar. De onderlinge verwantschap van al deze van Rootselaars zochten we, zoals we al eerder opmerkten, niet uit. Bij de Willemars gaat het, menen we, overigens om Barneveldse van Rootselaars, bij de Pannemans om Nijkerkse, ten minste als we de beide Rootselaarfamilies *als verwante families* op deze wijze van elkaar mogen onderscheiden.

78.5. Johannes Overgoor, de getuige bij het huwelijk van het echtpaar Rutgers- Panneman, slagersknecht uit Nijkerk, is interessant vanwege het feit dat we de Overgoors, o.a. in de persoon van ook een Johannes Overgoor, nog bij de Rutgers zullen tegenkomen, en wel via Elbertha Maria Overgoor, geb. 8-2-1876, de bruid die Hendrikus Rutgers (stamreeks 3.4), een van Johannes Bernardus' zonen, een generatie later dus, zou huwen. Zie daarvoor de hoofdstukken 13, 14 en 15. Ook een Schueler trouwde rond die tijd overigens met een meisje Overgoor, te weten Maria Birgitta, Elbertha Maria's oudste zus.

78.6. Gegeven de vermelde leeftijd van zesentwintig jaar kan getuige Johannes Overgoor - geboren dus in 1827 - noch de grootvader van Elbertha Maria en Maria Birgitta zijn, noch hun vader. Althans wanneer de gegevens die wij van de vader van de meisjes - Johannes Overgoor, geboren 15-7-1841 - resp. hun grootvader - Johannes Overgoor, gedoopt 13-11-1798 - juist zijn. Zie ook voetnoot 80, waar wij de Johannes Overgoor uit 1827 nog eens tegenkomen, en wel als getuige bij het huwelijk van de oudste zoon van het echtpaar Rutgers-Panneman, aangeduid als koopman, *oom* des echtgenoots. Als oom dus van Theodorus Rutgers, de bruidegom. Dit overwegende concluderen we dat Johannes Overgoor, die uit 1827 dus, met een van de jongere zussen (zie 77.2) van Maria Elisabeth Panneman was getrouwd. Waarmee Johannes Overgoor een aangetrouwde oom van Theodorus was.

78.7. Wat daar ook van zij, uit het getuigeschap van Johannes Overgoor bij het huwelijk van het echtpaar Rutgers-Panneman blijkt dat de Barneveldse Rutgers en de Nijkerkse Overgoors elkaar al vele jaren kenden. Op zijn minst sinds 1853, het jaar van het huwelijk van het echtpaar Rutgers-Panneman. Iets wat we bevestigd zien door het huwelijk van Johannes Overgoor, geb. 1827, vleeschhouwer, koopman, te Nijkerk, op 7 juni 1854, met Wilhelmina Panneman, het een na jongste zusje van Maria Elisabeth, Johannes Bernardus' vrouw. Een jaar na het huwelijk van Maria Elisabeth, waar Johannes Overgoor getuige bij was. Zo zie je maar weer: van een huwelijk komt een huwelijk. Ook de van Wervens blijken, sinds o.a. een Overgoor-van Wervenuwelijk uit 1832, aan de Overgoors gerelateerd. Zoals ook de Rutgers: Theodorus, de oudste zoon van het echtpaar Rutgers-Panneman, huwde een van Werven, zoals we nog zullen zien (o.a. in voetnoot 81).

78.8. Toen dan ook Theodorus jongere broer Hendrikus (stamreeks 3.4) - ook hem komen we straks nog tegen - in 1903 met een Nijkerks meisje Overgoor huwde volgde hij een route, de Rutgers sinds jaar en dag bekend. Al kon nog geen familierelatie tussen de beide Johannessen Overgoor - die uit 1827 en die uit 1841 - worden aangetoond, de Nijkerkse katholieke kring was klein, kende je de een, dan kende je de ander ook. Twee *niet* aan elkaar verwante Nijkerkse families Overgoor, het lijkt ons onwaarschijnlijk.

78.9. Konden we zelf, zoals we zo even opmerkten, geen familierelatie tussen de beide Johannessen Overgoor aantonen, inmiddels kregen we die, dankzij Timo Ridder, Nijkerk-deskundige bij uitstek, aangereikt. Al verschillen ze veertien jaar in leeftijd en heten ze beiden Johannes, ze blijken volle broers te zijn. Een beetje ervaren genealoog, wat wij nadrukkelijk niet zijn, kijkt er niet van op wanneer binnen eenzelfde gezin, zonder dat het om hernoemingen gaat, twee kinderen dezelfde doopnaam blijken te hebben. Zoals het geval is wanneer de eerste genoemd wordt naar de vader van vader, en de tweede, meestal een zoveelste kind, naar de vader van moeder, of naar een broer van moeder of vader, die ook zo heette. Al zei men wel dat er geen zegen op rustte, in de praktijk van alledag maakte het niet uit, men verkortte de doopnaam of hanteerde de

tweede doopnaam dan wel een andere roepnaam. De beiden Johannessen blijken overigens terug te voeren te zijn tot het echtpaar Overgoor- Meulenkamp uit Ulft. Zie verder voetnoot 81 resp. 116.

In hun vreugde noemden zij ook hem Johannes Jozephus, wederom naar vaders vader, al aarzelden ze wel. Hoe vaak immers kwam het niet voor dat ook een tweede vernoeming niet in leven bleef ... (79).

79. Er zijn ons genealogieën bekend waarin zelfs drie herhaalde vernoemingen naar een vooroverleden broertje of zusje “het niet haalden” (zie ook voetnoot 57). Al formuleerden we het niet correct. Men vernoemde niet naar een vooroverleden broertje of zusje, maar vernoemde opnieuw naar het familielid waar het overleden broertje of zusje naar was vernoemd, al kon het zijn dat niet iedereen binnen het gezin zich daarvan bewust was. Menig maal ook werd een “opnieuw vernoeming” als tegelijk een vernoeming naar een overleden broertje of zusje ervaren. Voor wat betreft de vernoeming van Johannes Joseph, onze Rutgers-stamvader, zien we in voetnoot 54.15 dat een van zijn kleindochters haar twee jongste zonen naar hem noemt. Helaas overleden zij beiden op jonge leeftijd, waarmee vernoeming van Johannes Joseph de Rutgers in feite niet vergund is geweest.

... van de broers was Johannes Bernardus Jr. de grote regelaar en niet Theodorus. Die ging liever op in subtiel gepriegel met klokken, horloges, sieraden ook. Als hij zijn rol als oudste al eens oppakte was Johannes Bernardus hem meestal al voor geweest. Dan had zijn jongere broer al bedacht wat er moest gebeuren - en zijn zin gekregen ook - nog voor Theodorus door had dat er iets speelde dat om een beslissing vroeg (80).

80.1. Het moge duidelijk zijn: we zijn hier aan het romantiseren. Daarom, ter verantwoording van onze schrijfsels, nog eens aandacht voor hoe wij daarbij te werk gingen. En wel aan de hand van de hierboven geciteerde tekst. Welnu, een dergelijke tekst stoelt op de eerste plaats op *feiten*. Dat wil zeggen: op gegevens waar we zeker van zijn. Zoals dat hij horlogemaker werd, een eigen juwelierszaak begon in Hilversum, dat en met wie hij huwde enz. Dat hij aanvankelijk horlogemaker was in Barneveld weten we minder zeker, want weten we vanwege familie-overlevering. *Mondelinge overlevering* is daarmee dus een tweede bron. *Kennis van tijd en cultuur* een derde, *inleving, in combinatie met psychologisch inzicht* een vierde bron. *Verbeeldingskracht*, het vermogen, of liever: de gave, het boven water gehaalde tot een levendig, pakkend verhaal te smeden, vormt een vijfde bron. Een bron die over de eerste vier als het ware heen ligt. We vermelden dit - al valt er nog veel meer over te zeggen, zie daarvoor o.a. ook voetnoot 0 - vanwege het feit dat ook het deel van ons verhaal dat nu volgt, heel wat aan verbeeldingskracht ontleende romantisering zal bevatten.

80.2. Wat we in dit voorbeeld aan de *feiten* ontleen is duidelijk. Aan *mondelinge overlevering* ontleen we dat Johannes Bernardus de rol van oudste van Theodorus overnam c.q. aan wat we korthedshalve maar even de dominantie van Johannes Bernardus Jr. noemen. Ons werd door meerdere Rutgersrepresentanten uit de vierde generatie verteld dat onder de Rutgersbroers van de derde generatie, Johannes Bernardus de grote regelaar was. De anderen konden niet echt tegen hem op. Althans in ieder geval niet, zo lang zij hun eigen weg nog niet waren ingeslagen. Al zal elk van hen wel zijn eigen manier hebben gehad om hem, toen zij nog thuis woonden, waar nodig te omzeilen. Een toevoeging overigens die op *inleving* vooral is gebaseerd, maar daarover zo direct.

80.3. Aan *kennis van tijd en cultuur* ontleen we wat we schrijven over de rol van oudste jongen in het gezin. Aan *inleving* hoe Theodorus, de oudste, er over dacht: hij wilde wel en niet. *Wél*, omdat het van hem werd verwacht en het volgens hemzelf ook hoorde zo. Het was immers norm in die tijd. Een toevoeging die weer is ontleend aan *kennis van tijd en cultuur*. Hij wilde het *niet*, kon het ook niet, omdat hij door iets totaal anders gegrepen was. Dat iets - klokken en horloges repareren, sieraden maken en herstellen - daar lag zijn hart, daar had hij al zijn aandacht voor nodig. Het liefst wilde hij, als hij bezig was, door niets of niemand onderbroken worden. Gebeurde dat toch dan luisterde hij maar half, met zijn gedachten nog bij zijn werk. Bij waar hij gebleven was. Aldus waartoe *inleving* ons bracht. *In combinatie ook met psychologisch inzicht*.

80.4 Eveneens aan *kennis van tijd en cultuur* ontleen we wat we schrijven over de verwachting van vader Johannes Bernardus Sr.: vader wilde - althans zo lang hij nog geen uitzicht op andere opvolgers-zonen had - dat zijn oudste zoon in zijn sporen trad. Zo was dat in die tijd. Aan *inleving* in vaders houding toen hem bleek dat twee van zijn andere zonen hem wél zouden volgen, ontleen we de steun die vader uiteindelijk aan Theodorus gaf. Wanneer we schrijven dat Theodorus, als hij zijn rol als oudste al eens een keer oppakte, te laat was - we schrijven dat Johannes Bernardus het dan al geregeld had ... "nog voor hij door had dat er iets speelde dat om een beslissing vroeg" - ontleen we dat aan *psychologisch inzicht*. Meer in het bijzonder aan inzicht in wat we gemakshalve maar even trance noemen: een zodanig intense concentratie dat je alles om je heen, tegelijk ook je innerlijke roerselen, vergeet. Haalt iemand of iets je uit je trance dan duurt het even voor je weer bij je positieven, bij de les, bij de mensen bent. Voor je het weet ben je dan te laat, reageer je secundair.

80.5. Wanneer de verschillende bronnen - hierboven in cursief weergegeven - dan gegevens opleveren die met elkaar in overeenstemming zijn, elkaar zelfs versterken, dan is er voor *romantisering* meer grond nog dan er al voor was. Dat laatste nu is, naar wij menen, in ons voorbeeld het geval. Ons beperkend tot de dominantie van Johannes Bernardus Jr., zoals *mondeling* verteld, dan zien we die dominantie *feitelijk* bevestigd door zijn aanwijzing door Theodorus als beredderaar van diens nalatenschap, waarover in voetnoot 86 meer.

80.6. Tot zo ver deze toelichting. Niet dat wij bij ons verhalende geschrijf zo te werk zouden gaan. Ons geschrijf verloopt niet zoals we dat hierboven uiteenrafelden. Het gebeurt gewoon. *In trance*: alsof niet wij het zijn die er mee bezig zijn, die aan het woord zijn ook. In trance: doof-blind voor omgeving en innerlijke ruis, alle soorten gegevens onbevangen combinerend en deducerend. Bovendien, of juist vanwege die trance, vanuit de persoon die we op dat moment, zonder terughouding, zonder zelfreflectie, zijn. Gedachten gewijd aan onszelf komen gedurende die trance niet bij ons op. Totdat we merken dat iets van of over onszelf, in het geding raakt. Dan stopt de trance, voor even althans. En stappen we er uit, wat vanzelf gebeurt. Met name bij bovenmatige medevreugde, te zeer voor hen ingevuld verdriet. Dergelijke stoorzenders eenmaal op de staart getrapt, er naar gekeken, er afstand van genomen, neemt trance - in casu de Rutgersfamilie - het weer over. Zonder op inspiratie te hoeven wachten, waarover zo direct meer.

80.7. Wat we hier over trance te berde brengen heeft overigens niet tot bedoeling onze schrijfsels aan kritiek te onttrekken. Tekortschietende bronnen, onjuist gebruik ervan, onjuiste feiten, gebrekkige kennis van tijd en cultuur, gebrekkig psychologisch inzicht, projectie die inleving verdringt, ongebreidelde fantasie die het van verbeeldingskracht overneemt, chaotisering door met elkaar te willen combineren wat zich daar niet voor leent, hineininterpretieren, zoals de Duitsers zo treffend zeggen, dat alles kan zich ook bij trance voor doen. Voor de persoon zelf - voor ons dus - meer dan eens niet zichtbaar, terwijl een ander het wel onmiddellijk ziet.

80.8. In feite verschilt onze geromantiseerde reconstructie van de Rutgersgeschiedenis, en de trance die we daarbij ervaren, niet van het lezen, beleven en interpreteren van mythen, riten, sprookjes, fabels, verhalen, afbeeldingen, beelden en symbolen, en hoe de er op voorkomende informatie te plaatsen. Daar, bij onze reflecties daarover, bij onze columns - te vinden op www.yoga-intervision.com - die we er aan wagen, doen zich dezelfde fenomenen voor. Maar dan niet aanhoudend, maar per keer. Ook dan was en is het menigmaal zo dat we ons verbazen, achteraf niet begrijpen dat *wij* het waren die ze schreven. Wij waren het dan ook niet, en toch ook weer wel, in trance als we ze schreven, uiteindelijk schreven. Want bij die kortere exercities, is het tegelijk toch ook anders. Daarbij immers was en is het steeds wachten geblazen. *Wachten* als kenmerk van wat inspiratie heet. Wachten op wat ons overneemt. Pas eenmaal dat deurtje open, treedt trance binnen, gekenmerkt door *niet of slechts met moeite kunnen stoppen*. Bij onze columns steeds per keer, bij ons Rutgersverhaal, eenmaal ons verzet ertegen opgegeven, eenmaal inspiratie op de deur geklopt, in de vorm van een dwingende, ononderbroken, maandenlange stroom.

80.9. Tijd om ons mini-exposé over de bronnen van waaruit we ons verhaal schreven, te weten: feiten, overlevering, kennis van tijd en cultuur, inleving, psychologisch inzicht, en ten slotte verbeeldingskracht, nu af

te sluiten. En wel met de opmerking dat er voor ons nog een zesde bron is die er toe doet. We noemen die bron “systemisch geïnspireerd”. Het is vanuit deze laatste bron - te vergelijken met het deurtje dat open gaat waar we zo even over spraken - dat voor ons de trance stamt waar we in het voorgaande over spraken. Voor meer over deze, we geven het toe: mysterieuze bron, zie voetnoot 96.6 e.v.

Uiteindelijk had Senior zich er bij neergelegd, hij steunde hem nu zelfs: Theodorus werd horlogemaker-juwelier, eerst in Barneveld, daarna in Hilversum. Net als zijn vader vond Theodorus zijn bruid, Aleida Maria van Werven, in Nijkerk, bij een horlogemaker aldaar. Bij hem had Theodorus zich in zijn vak bekwaamd en diens dochter, Aleida, ontmoet. Eind juli 1885 trouwden zij (81).

81.1. Theodorus en Aleida huwden op 22 juli 1885. De ouders van Aleida Maria waren Anthonius van Werven, horlogemaker te Nijkerk, en Maria Bouwmeester. Als getuigen traden op: Hendrikus Johannes van Werven, oud vijfendertig jaren, horlogemaker wonende te Nijkerk, broeder der echtgenoot, Johannes Bernardus Rutgers, oud zeventwintig jaren, Albertus Rutgers, oud drieëntwintig jaren, broeders van den echtgenoot, en Johannes Overgoor, oud achteenvijftig jaren, koopman, wonende te Nijkerk, oom des echtgenoots. Waarmee we, vanwege de aanduiding van Johannes Overgoor, geboren in 1827 - dezelfde dus als die eerder getuige was bij het huwelijk van de ouders van Theodorus - duidelijk is dat de Johannes Overgoor, geboren in 1841 en die, geboren in 1827, *verschillende* personen zijn. Iets wat we intussen bevestigd zagen, al bleken zij wel broers te zijn. Zie wat we in voetnoot 78 er over schreven.

81.2. Zoals in die voetnoot al opgemerkt kenden de Barneveldse Rutgers en de Nijkerkse Overgoors elkaar dus al sinds lang. Minsten sinds 1853, het jaar waarin het huwelijk van het echtpaar Rutgers-Panneman plaats vond. Bovendien kenden, zoals we ook al zagen, de Overgoors en de Van Wervens elkaar. Theodorus zowel als Hendrikus, Theodorus' jongere broer, die in 1903, zo'n achttien jaar later dus, een huwelijk zou sluiten met een Nijkerkse meisje Overgoor, volgden een weg die reeds door hun ouders was gebaad. We merkten het in voetnoot 78 al op.

81.3. Het volgen van gebaande wegen zullen we ook bij Albertus' huwelijk nog tegenkomen. Zie daarvoor hoofdstuk 17 en bijbehorende voetnoten. Al waren er ook andere koppelingmethoden in zwang, zoals ijsbanen (zie hoofdstuk 17 resp. voetnoot 129). Later kwamen er andere methoden bij, waar vertegenwoordigers van Droste en Ringers een rol in speelden. Zij wezen waar nodig de weg, zoals marskramers dat eeuwen eerder ook deden, mogelijk zelfs nog in de vroegste Rutgers-tijd (zie voetnoot 31.9).

81.4. Waar in Barneveld had Theodorus overigens zijn winkel annex atelier? Het zou ons niet verbazen wanneer ook *zijn* begin in de Jan van Schaffelaarstraat gelegen heeft. Hij zou bij een al bestaande zaak ingetrokken kunnen zijn. Een winkelraam, gedeelde entree, door de winkel bij wie hij inhuurde naar achteren lopen, naar zijn atelier. Zo iets stellen wij ons bij een beginnend horlogemaker voor, eentje van rond de vijfentwintig nog maar. Hij zou best wel eens - als leerling - gewerkt kunnen hebben bij van Dronkelaar, destijds misschien wel de bekendste juwelier uit de plaats, op de plek waar nu Ibbink zit, drie panden slechts verwijderd van waar Albertus, zijn broer, zo'n vijftien jaar later, zijn eigen zaak begon.

81.5. Hoe, en vanaf wanneer, was het dat Theodorus in Hilversum belandde? Hij had er in ieder geval in 1899 al zijn zaak. Dat weten we vanwege een vermelding achter zijn naam, die daar op wijst. Dan immers treedt hij - horlogemaker te Hilversum - als getuige op bij het huwelijk van Albertus, zijn jongste broer (zie ook voetnoot 130.6). Naar verluidt echter had hij er in 1885 al een eigen zaak. Van wie kocht hij die trouwens? Begon hij er als horlogemaker, in dienst van de toenmalige eigenaar? Begon hij er gehuurd? We denken het laatste. Kijkend naar oude foto's van Hilversum zien we het pand waarin hij zijn zaak vestigde - althans de zaak die ook thans nog bestaat - gesitueerd in een straat, de Kerkstraat, die eind negentiende eeuw nog geen puur-winkelstraat was. Althans niet op die plek. Het lommerrijke plein voor Theodorus' pand was eerder nog park dan winkelstraat. Pas vele jaren later verscheen er het, intussen weer verdwenen standbeeld van van Heutsz.

81.6. Het beeld van een mengvorm van winkel-woonhuizen, woonhuizen en winkels, in een deftige straat, zien we ook terug in foto nr. 1822 op www.oudhilversum.nl. Theodorus' zaak bevond zich - de zaak bevindt zich ook thans nog op die plek - in het witte bepleisterde pand, in het midden van de straat rechts, een pand bestaande uit twee winkels naast elkaar, met, aansluitend (rechts vooraan) een woonhuisgedeelte. We namen de foto op onder afb. 33. Een andere afbeelding van het pand is te vinden in "Eigen Perk" 2007/2 blz.71, bovenste foto, toegankelijk via www.albertusperk.nl. Het betreft een prentbriefkaart uit rond 1910, met als opdruk (aan de zijkant): "Th. Rutgers Horloger, Bijoutier, Opticien. Kerkstraat ... h/d Kerkbrink. Hilversum".

81.7. Zij lieten ons niet los, de vragen naar de handel en wandel van Theodorus. Temeer daar hij kinderloos bleef, en we zo gauw niet zouden weten wie anders dan wij hem wat meer voor het voetlicht zouden kunnen of willen brengen. Op zoek dus naar meer gegevens schakelden we externe hulp in. Met als resultaat het volgende beeld. Theodorus - met achter zijn naam in het bevolkingsregister 1875-1890, folio 1819: horlogemaker - kwam op 27 juni 1884 vanuit Barneveld naar Hilversum. Hij vestigde zich er op het adres Kerkstraat 40 (zie afb. 31. In het bevolkingsregister dat de periode 1890-1920 beslaat, zien we, in folio 124, dat hij van daaruit naar Kerkstraat 88 verhuist. Dit adres betreft het rechtse gedeelte - het woonhuisgedeelte - van het pand dat op afb. 33 te zien valt. Het pand werd nadien hernummerd tot nr. 96.

81.8. Aan de transportakte betreffende de aankoop van het bewuste pand - Kerkstraat 96, huidig nummer - kunnen we zien dat het in de loop van 1898 moet zijn geweest dat Theodorus verkaste. De transportakte dateert namelijk van 18 mei 1898. De door "Theodorus Rutgers, horlogemaker en winkelier wonende te Hilversum", gedane aankoop betreft "twee huizen met erf aan de Westzijde van de Kerkstraat te Hilversum, kadaster Sectie G nummers 3783 en 3784, tezamen groot drie aren zevenzestig centiaren", huidig nummer 96, naar bleek. Verkoper was Jan Janszoon Reijn, fabrikant wonende te Hilversum. Aankoopprijs: fl 13.500,-

81.9. Dat Theodorus *als juwelier* verkaste valt op te maken uit de aanduiding "horlogemaker en winkelier" achter zijn naam. Hij had dus al, als horlogemaker-winkelier, in Hilversum een eigen zaak, een zaak die, zoals we zonet vermeldde, gevestigd was op Kerkstraat 40. Van dat, in 1930 afgebroken pand, valt een foto te bewonderen via googlen op zoekterm "Het album van Ane Buwalda". De bovenste foto op blz. 28 van het pdf-artikel dat dan op het scherm verschijnt, toont - op de hoek van de Kerkstraat en de Doelen - het woonwinkelhuis waar Theodorus zijn Hilversumse juweliersavontuur begon. Zie ook afb. 31.

81.10. Van dat pand is het het linker gedeelte, waarvan op de afbeelding een donkere winkeletalage te zien is, met een groot reclamebord op het dak, waar Theodorus zijn zaak had. In het overige, grotere deel van het pand was de 'Hygiënische Roomboterininrichting De Betuwe' gevestigd, met daarachter een aansluitende boerderij-achtige deel. Of dat echter in de jaren tachtig van de negentiende eeuw al zo was, konden we vooralsnog niet achterhalen. De boerderijstructuur van het pand - een structuur die we ook aantreffen op een foto van het betreffende pand in "Hilversum in oude ansichten", deel 1 - maakt het weinig aannemelijk dat het *op de bewuste hoek* was waar in 1885 Theodorus zijn juwelierszaak had. Zo veel winkeloppervlak - zich achter drie winkelramen bevindend - had hij als beginnend juwelier in die tijd beslist niet nodig. Iets wat ook blijkt uit het beperkte oppervlak van het winkelpand op nummer 96 waar hij zich daarna vestigde, zo te zien nog niet de helft van het etalage- en winkeloppervlak van de hoek van het nummer 40-pand.

81.11. In 1930 maakte het nummer 40-pand overigens plaats voor een enorm hoekpand - een van de mooiste woonwinkelhuizen van Hilversum uit de eerste helft van de twintigste eeuw - ontworpen door architect Trappenberg, met thans Douglas er in, daarvoor Noordman, destijds een bekende Hilversumse manufacturenzaak. Wie googelt op "Noordman Hilversum" - menu: afbeeldingen - ziet van dit toen nieuwe pand een foto anno 2012. Doe het, zouden we zeggen, want de transformatie van de oude situatie naar de nieuwe is indrukwekkend.

81.12. De foto van de oude situatie, van Theodorus' pand dus, geeft overigens een vertekend beeld van de toestand van het pand in Theodorus' tijd. De foto dateert namelijk van 1929-1930, dus van vlak voor de sloop. Niettemin geeft de foto een beeld - voor ons paradoxalerwijs juist door de haveloze toestand van het pand op de foto, een *ontroerend* beeld - van pand en situatie ter plekke toen Theodorus in de tachtiger jaren van de negentiende eeuw er zijn winkel had. Ontroerend ook, omdat de foto toont dat Theodorus' en Aleida's woongedeelte aan de sobere kant was, ook naar de normen van toen. Klein begonnen, weliswaar wel al in de goede straat, legden zij daar de basis voor de prachtige zaak van nu, gevestigd op nummer 96 van dezelfde straat, waarvoor plumeau!

81.13. Blij als we met de aangetroffen foto zijn gaan we proberen er een digitale versie van te bemachtigen, en toestemming voor plaatsing. Als dat lukt, nemen we de foto in ons verhaal op. Op die manier ontstaat er, net als van de pandengeschiedenis van de overige Rutgers, ook van Theodorus' pandengeschiedenis een vrijwel volledig beeld. Mogelijk zoeken we in dat verband ook nog uit of, en zo ja wanneer, Theodorus het gedeelte van het pand waar hij op nr. 40 zat, ooit in eigendom verkreeg, waaruit, uit deze plannen, weer eens blijkt dat antwoorden op vragen vrijwel steeds nieuwe vragen oproepen, en gespeur naar familiegeschiedenissen nooit als afgerond kan worden beschouwd.

81.14. Terug naar het pand Kerkstraat 96. Uit de transportakte uit 1898 vernemen we dat het pand op het moment van aankoop een huurder kende, en wel een zekere Johannes Theodorus Andriessen, wiens huurovereenkomst Theodorus gestand diende te doen. De aankoop betrof overigens twee huizen (zie 81.8). Omdat we weten dat in de voorste, duidelijk van de middelste winkel afgescheiden winkel, op het moment van aankoop, alsook vele jaren daarna nog, drogisterij J. de Vries gevestigd was, moet Andriessen dus een particuliere huurder geweest zijn.

81.15. Dat drogisterij J. de Vries er zat weten we o.a. vanwege een andere foto uit eerdergenoemd album, een foto op blz. 123 bovenaan. Terwijl een derde foto uit die tijd - google op zoekterm "fotoverzameling Willem Pel 4", ga dan naar foto drie - spreekt over drogist J. de Vries *en diens buurman juwelier Rutgers*. Ook langs andere weg weten we dat de Vries er zat, maar daarover later meer. Hoe dan ook, het drogisterijdeel - de voorste winkel - was *niet* bij de koop inbegrepen. In voetnoot 86 komen we er nog op terug. Zoveel is zeker: het was de middelste winkel waar Theodorus in 1898 naartoe verkaste, met een woonhuis er links voor naast. Zie afb. 33.

81.16. Wie afbeelding 33 nauwkeurig bekijkt en ook de bovenste afbeelding op blz. 23 uit het Album van Ane Buwalda, ziet niet alleen tramrails pal voor Theodorus' zaak - voor de paardentram die Hilversum met Naarden-Bussum verbond - maar ook, links naast het lage witte pand van Theodorus en de Vries, een *hoog* pand. Nog heel lang bevond zich voor dat hoge pand een klein tuintje, met een hek ervoor. Laten we lezen wat Willem Pel in deel 5 - zie vorige voetnoot - daar over zegt: "Bij drogist de Vries en zijn buurman, juwelier Rutgers, plaatsten opgeschoten jongens hun fietsen zo hinderlijk tegen de hekken dat de paardentram geen ruimte had om te passeren. Dan moest de tram stoppen en de conducteur uitstappen om deze hindernis weg te nemen" ... "mooi dat de tram dan voor de etalage van Theodorus stil stond", aldus voegen wij er aan toe.

81.17. Het materiaal waarover we beschikken verder onderzoekend, ook de koopprijs van fl 13.500,- wijst er op dat het om een waardevol pand ging, een pand in Hilversums drukste winkelstraat, vlakbij het postkantoor, op een voor een juwelierszaak uitermate goede stand. Iets wat tot op de dag van vandaag het geval is: de straat anno 2012 kent meerdere juweliers, waaronder Siebel, schuin tegenover de Rutgers-zaak van nu (voor een beeld van de huidige zaak zie afb. 63). Ten slotte iets over het moment van aankoop. Theodorus' aankoop van het pand vond niet lang na het overlijden van Johannes Bernardus Sr., Theodorus' vader, plaats. Zijn nalatenschap was toen al onder de broers verdeeld. De scheiding en deling van zijn vaders zaak, verleden bij akte van 20 augustus 1897 (zie voetnoot 76.7) had ook al plaats gevonden. Reden waarom Theodorus' liquiditeit aanmerkelijk moet zijn toegenomen, daarmee ook zijn voor de aankoop benodigde eigen geld.

81.18. Kondigden wij hiervoor al aan dat we wellicht nog aanvullend onderzoek zouden doen, googelend op “Hilversumse Melkinrichting” vonden we op www.tgooi.info de volgende toelichting bij een foto van een melkfabriek anno toen: “Hilversumsche Melkinrichting firma Huis in 't Veld, opgericht in 1878 door de melkverkoper M.J. Roeper (*bedrijf gevestigd aan de Kerkstraat*). Overgenomen door G. Huis in 't Veld, die het bedrijf in 1886 verplaatste naar de hoek Herenstraat/Groest. In 1941, op 8 september, ging het bedrijf op in de “Gooise Melk Centrale”. Dat nu maakt ons er weer nieuwsgierig naar of het nummer 40 was waar deze melkinrichting in gevestigd was en of niet daarna de Hygiënische Roomboterinrichting de Betuwe het bedrijf overnam, iets wat wij aannemelijk achten. Wellicht gaan we ook daar nog achteraan.

81.19. Intussen ontvingen we ook een mooie digitale versie van de foto uit het Buwalda-album (zie voetnoot 81.11 e.v.), plus toestemming voor plaatsing, mits met bronvermelding. Dus voegden we de foto aan ons verhaal - onder afb. 31 nu - toe, iets wat heel wat geschuif, hernummering en gesleutel aan onderschriften noodzakelijk maakte.

81.20. De afbeelding is trouwens op zich ook uiterst interessant. Wie er op in-zoomt ziet nr. 40 boven de voordeur staan, en ook dat de drie lichte winkelramen bij de melkinrichting horen. De winkel met de donkere etalage - waar Theodorus dus ooit zat - houdt finale uitverkoop, want verhuist naar Kerkstraat 18. Dat is nodig want spoedig na het moment waarop de foto werd gemaakt - ± 1930 - zou het pand worden gesloopt. Wat voor een soort winkel het op dat moment was valt aan de helaas wat schimmige objecten in de etalage niet te zien. Ook de schildering op de gevel verdient de aandacht: mogelijk is het de Hilversumse St. Vitus Kerk die we er zien afgebeeld. Naast de schildering staat dat in het pand het hoofdkantoor van de roomboterinrichting is gevestigd, en dat 260 het telefoonnummer is.

Ging Theodorus zijn eigen weg, ook Aleida mocht er in dat opzicht zijn: een vrouw die paard reed, en dat voor haar plezier, in een tijd waarin vrouwenemancipatie nog in de kinderschoenen stond ... Dat het echtpaar kinderloos bleef moet verdrietig geweest zijn. Wie huwde kreeg kinderen, kiezen voor géén was geen optie in die tijd. Zo kwam het dat Theodorus zich geheel wijdde aan zijn zaak. Die floreerde: na één horlogemaker, nam hij ook een tweede in dienst. Tot Aleida, veel te vroeg helaas - op 6 juni 1903 - overleed (82).

82.1. Dat Aleida Maria van Werven, Theodorus' vrouw, paard reed weten we dankzij mondelinge overlevering. Het werd aangevoerd als voorbeeld voor de eigen weg die ook Aleida ging. Dat Theodorus zich in zijn vak bekwaamde bij de Nijkerkse juwelier van Werven, zijn latere schoonvader dus, dat zijn Hilversumse zaak, annex optiek - de combinatie juwelier-opticien was gebruikelijk in die tijd - zo goed liep dat hij twee horlogemakers in dienst kon nemen, ook dat weten we vanwege mondelinge overlevering, later bevestigd door historische documenten en aanvullend onderzoek. We komen daar in voetnoot 86 nog op terug.

82.2. Wat de twee horlogemakers betreft - Berendsen en Kippersluis heetten zij - Theodorus zou hen in hun verdere loopbaan als juwelier in het zadel geholpen hebben, zoals onze zegsman het formuleerde. Wij denken echter dat het mogelijk ook anders kan zijn gegaan. Zie daarvoor voetnoot 86.3. Hoe dat ook zij, het bestaan van een van hen kregen we via het bevolkingsregister bevestigd: Lukas Jacobus Berendsen, geb. 11-1-1871, 's Hage horlogemaker, blijkt vanaf 10-10-1890 op Theodorus' adres ingeschreven te staan. Zoals destijds vaker voorkwam was hij dus intern, zoals dat toen heette. Na Theodorus' overlijden verhuisde hij naar de Prinsenstraat. Daar moet hij privé gewoond hebben, want, inderdaad, op Kerkstraat, huidige nr. 54, vonden we een vestiging van juwelier Berendsen en Kippersluis, zoals we in voetnoot 86.3 nog zullen zien. In die voetnoot zullen we ook het bestaan van Kippersluis, als Theodorus' andere bediende - sinds 1888 al - bevestigd zien.

82.3. Aleida Maria van Werven, Theodorus echtgenote, overleed op 6 juni 1903, tien jaar voor Theodorus' verscheiden. Aan de teksten op haar bidprentje te zien, moet zij in haar leven met het nodige lijden geconfronteerd zijn geweest, waaronder wel haast zeker verdriet vanwege haar kinderloosheid. Lijden werd, volgens de christelijke leer, in ieder geval destijds, gezien als loutering van de ziel. Vandaar dat op bidprentjes

het lijden van de overledene, met behulp van toepasselijke Bijbelteksten, doorgaans in dat perspectief wordt geplaatst. Zo ook op het bidprentje van Aleida Maria van Werven. “God heeft mij beproefd, gelijk het goud in het vuur beproefd wordt” ... zodanig dat het vloeibaar - en tot sieraad worden kan, aldus voegen wij er aan toe. Want zo moet, naar het ons voorkomt, deze destijds bekende bidprentjesspreuk worden verstaan. Soortgelijk een ander stukje tekst op haar bidprentje, ongeveer in het midden: “Gij, o Heer, hebt mijn lijden in vreugde verwisseld, opdat mijne ziel U lofzinge. Heer, God, in eeuwigheid zal ik U loven”.

82.4. Onvoldoende bijbelvast als we zijn, zijn we blij dat de vindplaatsen waar deze tekstjes op terug gaan, er achter staan vermeld: Job. XXX: 10,12 resp. Psalm XXIV: 12, 13. De aflat die er voor de overledene te verdienen valt, omvat een ruime periode: 7 jaren en 7 quadragenen. Nieuwsgierig naar hoe lang een quadrageen wel niet is, blijkt het een periode van veertig dagen te zijn, veertig dagen van boete, met het oog op kwietschelding van zonden. En te verwijzen naar de vastentijd van veertig dagen, voorafgaande aan Pasen, Jezus’ veertig dagen in de woestijn, de veertigjarige zwerftocht van het Joodse volk door de woestijn. Kennelijk werd de boetetijd in het vagevuur o.a. gemeten naar quadragenen dus, en naar perioden van zeven jaar, zeven, een getal dat naar volheid verwijst. Het is dus bijna 8 jaar minder in het vagevuur dat het de overledene - Aleida in dit geval - oplevert, wanneer je de teksten op haar prentje bidt. Ach, al wordt de vagevuurtijd niet in wereldse tijd gemeten, we denken dat zij er al lang uit is, intussen.

82.5. Wie voor zichzelf zeven jaar en zeven quadragenen aflat wil verdienen en dat wil combineren met een uitstapje naar het Limburgse Stein, meer in het bijzonder naar de Martinuskerk in Oud-Urmond aldaar, google op “Urmond, H. Antonius”. Voor meer over bidprentjes als sociaal-religieus fenomeen zie ten slotte voetnoot 26, 54, 60, 71, 82, 95, 115, 117, 147. Voor Theodorus’ bidprentje zie voetnoot 84.

Aleida’s overlijden was niet alleen verdrietig, het had ook praktische gevolgen: er moest een nieuwe regeling komen voor wat er met zaak, activa en passiva, diende te gebeuren, wanneer hijzelf overleed. Inclusief een beredderaar van de nalatenschap. Lang hoefde Theodorus daar niet over na te denken: broer Johannes Bernardus Jr., pater familias sinds Senior overleden was, was daarvoor de aangewezen man (83).

83.1. Dat Johannes Bernardus Jr. Theodorus’ nalatenschap beredderde weten we niet alleen vanwege mondelinge overlevering, we weten het ook vanwege Theodorus’ testament dat we aantreffen, ondanks dat er ons van alle kanten verzekerd was dat dat er niet was. Het testament dateert van 31 maart 1904, dus van vlak na de dood van Aleida, Theodorus’ vrouw. We vermoeden dat juist Aleida geen testament had gemaakt, iets wat, als dat zo is, Theodorus mogelijk voor problemen stelde. In geval immers van een huwelijk in gemeenschap van goederen kwam de helft van het vermogen aan Aleida toe, waarna die helft via erfrecht bij versterf geheel bij haar familie belandde. Als te zeer een zijspoor, zochten we het niet uit, mede ingegeven door schroom. Hoe dan ook, Theodorus had wél voor een testament gezorgd en “tot eenig en algeheele erfgenaam mijner nalatenschap de heer Johannes Bernardus Rutgers, broodbakker en kruidenier, wonende te Barneveld” benoemd. Dit onder het verzoek “met mijne nalatenschap te handelen overeenkomstig de schriftelijke aanwijzing die hij daarvan vermoedelijk in mijn inboedel zal vinden”. Meer tekst dan dat bevatte het testament niet, wat ook niet nodig was, gegeven de instructie waarnaar het verwees.

83.2. Hadden we tot dan toe gemeend dat bij gebreke van een testament Theodorus’ broers - Johannes Bernardus Jr., Hendrikus en Albertus - zijn wettige erfgenamen waren, en dat namens hen Johannes Bernardus Jr. de nalatenschap afwikkelde, zich belastte ook met de verkoop van Theodorus’ zaak, het lag dus verrassend anders. Hoewel misschien ook niet, we kennen immers de schriftelijke instructie die Theodorus had achtergelaten, niet. Een instructie die, net als de aanwijzing van Johannes Bernardus Jr. als enig erfgenaam, ongetwijfeld na overleg met hem was opgesteld. Het is natuurlijk gissen wat betreft de reden waarom Theodorus voor deze oplossing koos, het meest aannemelijk achten wij echter dat er van een aanmerkelijk positief saldo geen sprake was. Als dat zo is, was er natuurlijk in financiële zin het nodige te regelen, w.o. verkoop van pand en zaak, en viel er weinig of niets te erven.

83.3. Het is dan ook om die reden dat wij in ons verhaal spreken over Johannes Bernardus Jr. als *beredderaar* van diens nalatenschap. En niet van *erfgenaam*. Van ongenoegen met zijn twee andere broers is ons niets bekend, noch van een bijzondere voorkeur voor Johannes Bernardus Jr. Als Theodorus' nalatenschap overigens wél een aanmerkelijk positief saldo kende dan zou Theodorus via zijn instructie, langs de weg dus van een soort getrapt testament, ook zijn twee andere broers hebben kunnen bedacht. Vanuit de overlevering hebben we voor dat laatste echter geen aanwijzingen. Enige teleurstelling was er overigens wel: Theodorus' petekind, Johannes Theodorus Rutgers (stamreeks 4.2), de oudste zoon van Theodorus' broer Albertus, beoogd opvolger van zijn kinderloze oom, was pas twaalf, dus voor opvolging nog te jong. Bron: Alijda Maria Elbertha Rutgers, stamreeks 4.5, alsook Iet Harderwijk-Rutgers. Voor opvolging zou er trouwens ook nog een andere kandidaat zijn geweest. Zie daarvoor voetnoot 86.15.

Toen dan ook Theodorus op 10 augustus 1913 plotseling overleed, was het zijn broer die de instructie vond die Theodorus, met het oog op de afwikkeling van zijn nalatenschap, voor hem had opgesteld (84).

84.1. Het *plotselinge* van Theodorus' overlijden kregen we van diverse kanten aangereikt. "Zijn dood op 10 augustus 1913 veroorzaakte grote opschudding", aldus o.a. de zegsman van zo even. Ook tante Anny Bollen (stamreeks 4.1.1) vermeldt het plotselinge overlijden van Theodorus (in een aan ons gericht schrijven uit 1989). Theodorus' bidprentje bevestigt dit beeld. Het bevat o.a. als tekst: "Heden leeft de mensch en morgen verschijnt hij niet meer. Wees altijd daarom bereid: want op het uur, dat gij niet hadt verwacht, zal de Zoon des menschen komen (Th. à K., I:23)". De hier aangehaalde tekst van Thomas à Kempis (1380-1472) komt uit diens "Over de navolging van Christus", een boek, meestal in de vorm van een kerkboek, dat iedere katholieke destijds bezat. De tekst op Theodorus' bidprentje is een combinatie van de verzen 2, 19 en 20 uit Boek 1, hoofdstuk 23.

84.2. Het "wees altijd bereid" slaat op het "steeds voor ogen houden van het stervensuur en het zich dagelijks daarop voorbereiden (vers 15)". Wat in de praktijk van alledag betekende: het leiden van een christelijk leven. Iets wat een rechtgeaard gelovige doet door "zich zo te gedragen alsof hij vandaag nog moest sterven (vers 5)". Ziehier nog eens de "ars moriendi" uit voetnoot 54.6 in een notendop, door Theodorus duidelijk als een vermaning aan de levenden bedoeld.

84.3. Al staat er in de aanhef van de tekst dat hij overleed "voorzien van de HH Sacramenten der Stervenden", sinds onze beschouwingen over bidprentjes weten we dat een dergelijke formulering betekenen kan dat betrokkene de sacramenten ontving *nadat* hij overleden was. Iets wat in Theodorus' geval klopt met het plotselinge karakter van zijn sterven. Hopeloos was zo'n situatie voor overledenen niet, gelukkig maar, maar daarover wellicht een andere keer. Voor meer over bidprentjes als sociaal-religieus fenomeen zie ten slotte o.a. voetnoot 26, 54, 60, 71, 82, 84, 95, 115, 117, 118, 147. Voor Aleida's bidprentje zie voetnoot 82.

Met daarin suggesties voor de overname van de zaak. Theodorus voorkeur ging uit naar Arnoldus Johannes Maria Ridder, de juwelier die in de zaak van weduwe Voskuilen zat, een bekwaam vakman, aangetrouwde familie bovendien (85).

85. Voor Arnoldus Johannes Maria Ridder en de zijnen zie voetnoten 70 en 71. Ongetwijfeld kenden Theodorus en Arnoldus elkaar, niet alleen als collega-juweliers, maar ook omdat ze, weliswaar aangetrouwd, familie waren. Als zodanig waren Theodorus' broers, Albertus en Johannes Bernardus Jr., getuige geweest bij het huwelijk dat Arnoldus sloot met Josephina Johanna van Gemert, hun nicht. De Rutgers-broers moeten hebben geweten dat Arnoldus, oorspronkelijk uit Bolsward komend, in Barneveld zijn draai niet echt gevonden had. Bovendien had hij er niet zijn *eigen* zaak, eigendom als die was van zijn twee stiefzonen, Kees en Jan, later van Jan alleen, zoals we in de volgende voetnoot zullen zien. Dat Theodorus' voorkeur naar Arnoldus uit ging blijft desondanks een aanname van onze kant. We kennen immers Theodorus' instructie niet. Mogelijk dat daarin voor zijn opvolging uitsluitend verwezen werd naar Johannes Theodorus Rutgers (zie voetnoot 83.3).

Helaas, het ging niet door. Josephina Johanna van Gemert, zijn vrouw, wilde Barneveld niet uit. Haar zoons, Kees en Jan, uit haar eerdere huwelijk, die wilden wel. Zo kwamen de Voskuilens in de Rutgerszaak in Hilversum (86).

86.1. De juwelierszaak - lange tijd annex optiek - bevond zich in de Kerkstraat te Hilversum, nummer 96. We stipten dat in voetnoot 81 al uitvoerig aan. Ook thans is er nog een juwelierszaak onder de naam Rutgers in gevestigd, met op de gevel haast levensgroot die naam (zie afb. 63), gedreven door Marc Voskuilen, een kleinzoon van Kees, de Voskuilentelg die, aanvankelijk samen met broer Jan, de zaak van Theodorus Rutgers voortzette. Ook dat vertelden we al. In de voetnoten die nu volgen zullen we het over Kees en Jan gaan hebben, en over hun zus Cato, en hoe zij in Theodorus Rutgers' juwelierszaak in Hilversum terecht kwamen.

86.2. In welk jaar de overname precies plaats vond zoeken we wellicht nog uit. Dat dat in het jaar van overlijden van Theodorus was - hij overleed op 10-8-1913 - Kees was toen nog geen tweeëntwintig, Jan nog geen zeventien jaar - lijkt ons op het eerste gezicht niet waarschijnlijk. Theodorus had twee horlogemakers in dienst, een *onmiddellijke* oplossing zal dus niet geboden zijn geweest. Johannes Bernardus Rutgers Jr., belast met het regelen van Theodorus' nalatenschap, had dus, althans vanuit dit perspectief, enig respijt. Vanuit het perspectief echter zijn handen vrij te hebben was evenwel enige haast geboden.

86.3. Deze aannames sporen met het gegeven dat Berendsen en Kippersluis - zie ook voetnoot 82.2 - in november 1913 een eigen zaak openden. Onder hun gezamenlijke naam, ook in de Kerkstraat, en wel op huidig nummer 54. Van die datum - november 1913 - weten we vanwege een oud kaartje in de etalage van de, sinds een jaar of tien leeg staande zaak. Het vermeldt dat in november 1913 ... "Berendsen en Kippersluis, sinds 23 en 25 jaar werkzaam geweest bij de heer Th. Rutgers, de eer hebben kennis te geven dat zij zich alhier gevestigd hebben, een zaak in goud, zilver en uurwerken. Voor alle reparatiën en het opwinden van pendules." Zij vestigden hun zaak dus zo'n drie maanden *ná* het overlijden van Theodorus. Dit wijst er op dat het niet Theodorus was, maar zijn broer, Johannes Bernardus, die met de beide bedienden moet hebben overlegd over hun vertrek annex vestiging van een eigen zaak. Van de andere kant: drie maanden is wel erg kort om een juwelierszaak te vestigen, ook al was het in dezelfde straat. Mogelijk dat het overleg over het vertrek van de beide bedienden dus nog door Theodorus zélf was ingezet en hadden Berendsen en Kippersluis hun vestiging al eerder voorbereid. Hoe dat ook zij, Berendsen en Kippersluis heeft zo'n negentig jaar bestaan.

86.4. Even een zijspoor bewandelend, tegelijk een tijdsbeeld toelichtend, vragen wij - als zoon van een banketbakkersfamilie - ons af of het wel verstandig was om, als juwelier, aan nog een zaak in dezelfde straat mee te werken. "Typisch een vraag voor een bakker", zal een juwelier zeggen. "Het is juist goed dat juwelierszaken dicht op elkaar zitten, slaag je niet bij de een, dan slaag je bij de ander, net als bij de schoenen- en kledingbranche. Bovendien moeten er zaken zijn al naar gelang ieders beurs". Kijk, daar hadden we niet zo gauw aan gedacht. We denken te zeer vanuit een bakkersstandpunt. Want voor bakkers, banketbakkers idem, is het niet prettig wanneer er te veel van in dezelfde straat aanwezig zijn ...

86.5. Bovendien, een juwelier tegenover een bakker, soms is het ook een beetje wrang, zoals bij ons in Arnhem het geval was. "Zij hoeven maar een of twee klanten per dag te hebben, terwijl ze niet half weten wat *wij* er allemaal voor moeten doen voor we ook een beetje omzet halen", kon Alijda Maria Elbertha Rutgers (stamreeks 4.2.5) dan, een beetje klagerig, misschien ook wel een beetje jaloers, zeggen. Voor het gemak even vergetend dat elke branche haar eigen problemen kent. En dan te weten dat zij naar een juweliersvrouw was vernoemd, althans dat nemen we aan, te weten: naar Aleida Maria van Werven, gehuwd met oom Theodorus, onze Hilversumse Rutgers-juwelier, waar we intussen al heel wat voetnoten over aan het schrijven zijn.

86.6. We merken dit "opzien tegen juweliers" wat (banket)bakkers deden, tegelijk op om aan te geven wat een klus het voor Johannes Bernardus Rutgers Jr. geweest moet zijn om de kostbare Hilversumse juwelierszaak in

goede handen over te dragen. We zien het voor ons: een bakker uit Barneveld, van de ene dag op de andere interim-juwelier in Hilversum, het zou uitzonderlijk zijn wanneer dat werkte. Geen wonder dat Johannes Bernardus de suggestie van Theodorus om op juwelier Ridder af te stevenen, onderschreef. Hij kende hem goed, gehuwd als hij was met Josephina Johanna van Gemert, Johannes Bernardus' nicht.

86.7. De Hilversumse zaak moet meer toekomst hebben gehad dan de Barneveldse zaak, bovendien was de zaak in Barneveld Ridders eigendom niet, maar dat van zijn stiefzoons, Kees en Jan, zoals we hierna nog zullen zien. Wat Hilversum betreft, de plaats - aanvankelijk ook van agrarische aard - was het boenser gebleven Barneveld aan het voorbijstreven. In 1884 kende Hilversum al zo'n 12.000 inwoners, Barneveld, waarvan het inwonersaantal overigens ook gestaag steeg, de helft. In 1910 nam in Hilversum het aantal inwoners toe tot 30.000, om in 1960 de 100.000 te bereiken, waarna het aantal afnam tot 85.000 in 2010. Barneveld daarbij achterblijvend, niettemin toch ook flink gegroeid, telde er in 2010 zo'n 50.000.

86.8. Ons afvragend hoeveel tijd het in beslag moet hebben genomen voordat Josephina's kinderen, Kees en Jan Voskuilen, als zelfstandige ondernemers in de zaak in Hilversum zaten, vermoeden we dat dat, ondanks hun jeugdige leeftijd, niet lang moet zijn geweest. In ieder geval omstreeks oktober 1915 zaten zij er al. Het verhaal gaat namelijk dat Josephina en Arnoldus Ridder, haar man - haar eerste man, Willibrordus Voskuilen was vooroverleden - zich genoopt zagen het pronkstuk van hun zaak, een monumentale staande klok, van de hand te doen. De klok ging, met pijn in hun hart, naar een professor in Leiden, die, ondanks dat hij niet te koop was, er een bod op had gedaan. Zo zorgde onder andere deze klok voor de contanten die Kees en Jan - op zijn minst voor de overname van de inventaris - nodig hadden. Welnu, Josephina overleed op 21 oktober 1915, dus moet de overname in ieder geval vóór die tijd hebben plaats gevonden. Mogelijk vinden we nog aanknopingspunten voor een eerder moment. Zonder dus daarvoor meteen achter de transportakte aan te hoeven gaan.

86.9. Een dergelijk aanknopingspunt vonden we in ... een feestlied. Een feestlied, ten gehore gebracht op 8 augustus 1942, ter ere van het toen zilveren bruidspaar Kees en Marie, gezongen op de wijs van het wel heel toepasselijke "heb je wel gehoord van de zilveren vloot". Couplet twee luidt als volgt. "Die Rutgers die ging er zo plotseling dood, toen Kees er nog pas was te leren, familie van Rutgers die zat er in nood, verkocht haar, verkocht haar met ere". Om in het derde couplet te vervolgen met: "En heel de klandizie, het huisje meteen, verkocht zij aan Keesje Voskuilen, een knaap nog wel jong, van twintig plus één". Waarbij die "zij" uiteraard staat voor de familie Rutgers, meer in het bijzonder Johannes Bernardus Jr. Opeens komt ons de snelle verkoop van een zo kapitale zaak aan een zo jeugdige jongeman, begrijpelijker voor: *hij werkte er dus al*. Al was hij voor Johannes Bernardus Rutgers - de beredderaar van Theodorus Rutgers' nalatenschap - ongetwijfeld vanwege zijn jeugdige leeftijd tweede keus, Kees voelde zich niet gekwetst, wees de kans niet af, integendeel. Hij immers kende de zaak van binnenuit. Al was hij nog jong - de meerderjarigheidsgrens lag sinds 1901 bij eenentwintig jaar - er hoefde geen handlichtingsprocedure aan te pas te komen. Johannes Bernardus had haast bovendien: een bakker als succesvol interim-juwelier, en dat vanuit Barneveld, we twijfelden er in voetnoot 86.6 al aan.

86.10. Wat de moedige stap van, aanvankelijk, de *beide* broers betreft - Jan kwam mee, met de bedoeling dat hij deelgenoot zou worden in de zaak, althans dat zegt de overlevering, want lang bleef hij er niet zoals we nog zullen zien - niet alleen Josephina en haar man steunden hen, ook de toekomstige schoonvader van Kees deed dat, al was dat een paar jaar later, en alleen op Kees gericht. We hebben het over de Willemarstelg die het familiebedrijf, een kleermakerij, intussen tot grote bloei had gebracht, te weten: Bernardus Marie Willemars, geb. 7-7-1863, overl. 17-5-1926, gehuwd met Geertruida Schueler, geb. 10-1-1860, overl. 12-3-1952. Willemars zag wat in zijn aanstaande schoonzoon, zoals de overlevering vertelt.

86.11. Maar dit terzijde. We hadden het over Kees en Jan Voskuilen, en hun zus Cato, de drie kinderen die Willibrordus Voskuilen en Josephina Johanna van Gemert - Johannes Josephs kleindochter, voor wie het even vergeten is - kregen (zie afb. 34). De meer feitelijke gegevens over hen zijn als volgt. Als eerste kind werd geboren Cornelis Johannes (Kees) Voskuilen, geb. 22-12-1891 te Barneveld, overl. 2-9-1959 te Hilversum. Kees

huwde op 18-8-1917 met Maria Bernardina Willemars, geb. 23-9-1892 te Barneveld, overl. 7-1-1988 te Baarn, dochter van de Willemars, over wie we het in de vorige voetnoot hadden. Het echtpaar dreef de Hilversumse juwelierszaak Rutgers, zoals we al vertelden. Het was, aldus de overlevering, mede dankzij Maria Bernardina - zij ontpopte zich als een zakenvrouw met gevoel voor het juweliersvak - dat de overname van de juwelierszaak zo succesvol verliep. Het echtpaar kreeg vier dochters en een zoon. Voor wat betreft Ben, hun zoon, zie 86.23.

86.12. Catharina Francina Regina (Cato) Voskuilen, hun tweede kind - geb. 6-3-1894, overl. 8-12-1931 - eenentwintig toen haar moeder, Josephina Johanna van Gemert, in 1915 overleed - nam de zorg voor het huishouden van haar stiefvader Ridder, en haar halfbroertjes, op zich. Na of omstreeks het tweede huwelijk van vader Ridder - in 1921 - vertrok Cato naar Hilversum, waar zij broer Kees, diens gezin en zaak, tot steun was. In 1929 huwde zij met Mattheus Schouten, geb. 8-9-1887, overl. 28-5-1963. Helaas overleed Cato op de dag - 8-12-1931 - dat zij van haar tweede kind, Willibrordus, beviel. Eerder was het echtpaar Schouten-Voskuilen verblijd met een dochter: Truus, geb. 25-12-1930.

86.13. Na het overlijden van Cato kwam er een tante uit Nijkerk in huis, tante Toos, een zus van Alie Koelman, Timo Ridders moeder, een zus dus van een schoonzus van Mattheus Schoutens overleden vrouw. Catharina Maria (Toos) Koelman, geb. 21-5-1898 te Nijkerk, overl. 10-8-1971 te 's-Hertogenbosch, bleek voor de twee kinderen een lieve moeder. Het was van Truus Schouten dat wij de foto van Elbertha Maria Rutgers-Overgoor kregen, de foto waarop zij een toast uitbrengt, staand voor een imposante klok, te zien op afb. 58. Samen met tante Toos, haar Nijkerkse pleegmoeder, bezocht Truus haar af en toe. Vandaar dat zij haar had leren kennen.

86.14. Waarmee we in Cato Voskuilen en Toos Koelman - naast Marietje Ridder, zie voetnoot 70.11 e.v. - voorbeelden herkennen van wat in die tijd een algemeen gerespecteerde bestemming was, of kon zijn, van gehuwde of nog niet gehuwde dochters en/of zussen. In Cato zien we ook nog eens terug wat toen de normaalste zaak van de wereld was: stierf moeder voortijdig dan nam een van de dochters, vaak de oudste, zo jong als die soms nog was, de zorg voor de jongere kinderen en het huishouden op zich, iets wat in het Albertus Rutgersgezin ook zou gebeuren. Als de ongehuwde dochter in kwestie, of zus, vele jaren later, uiteindelijk ook nog eens de zorg voor de ouders op zich nam, was er sprake geweest van een leven, totaal gewijd aan anderen, iets - waaronder bijvoorbeeld het nooit hebben gehad van eigen kinderen, noch van een eigen plek - waarvan wij ons nauwelijks een voorstelling kunnen maken. Al willen we het niet dramatiseren, huwelijk en moederschap waren toch de idealen waar het bij de jonge vrouwen van toen om ging. We komen er - o.a. in voetnoot 91, 95, 121 - nog op terug.

86.15. Johannes Theodorus (Jan) Voskuilen, het derde kind dat het echtpaar Voskuilen-van Gemert kreeg, werd geboren op 19-12-1896. Hij overleed op 3 september 1993 te Soestdijk. Niet alleen Johannes Theodorus Rutgers - zie voetnoot 83.3 - zou voor Theodorus een geschikte kandidaat geweest zijn voor overname van zijn zaak. Ook Jan, eveneens vernoemd naar Theodorus, eveneens op het moment van overlijden van Theodorus daarvoor te jong, was dat, aldus gaat het verhaal. Hoe dan ook, na enige tijd bij broer Kees, in de Hilversumse Rutgerszaak te hebben gewerkt, keerde Jan naar Barneveld terug: hij ging werken bij zijn stiefvader, in de Voskuilen-Ridder-zaak. Tot hij op 1 juli 1924 met Geertruida Maria (Truus) Schueler - geb. 8-12-1898 te Barneveld, overl. 9-1-1992 te Soestdijk - huwde, en vlak daarna naar Soest vertrok. Via hun huwelijk kwamen de Rutgers, althans die van de Albertustak, en de Schuelers, daardoor *nog* eens dicht bij elkaar in de buurt. Was Jan Voskuilen via zijn moeder, Josephina Johanna van Gemert aan de Rutgers verwant, zijn vrouw, Geertruida Maria Schueler was een dochter van Cornelia (Neeltje) van den Hoven, Alijda van den Hovens zus, de Alijda dus die met Albertus Rutgers was getrouwd. Voor gegevens over Neeltje en haar huwelijk met Johannes Bernardus Schueler - invloedrijk kerkmeester van de RK-kerk - zie voetnoot 128.

86.16. Vlak na hun huwelijk vestigde het echtpaar Voskuilen-Schueler zich, zoals gezegd, in Soest, en wel op het adres: Burgemeester Grothestraat 11a, waar Jan als "horloger-byoutier" zijn eerste zaak had. Enige jaren later verplaatste hij zijn zaak - nu annex optiek - naar de van Weedestraat, huidig nummer 8. Uit die tijd ook - 1927 -

stamt de verkoop van de Barneveldse Voskuilen-Ridder-zaak aan de RK-kerk aldaar, door Jan, die er intussen enig-eigenaar van was (zie 86.21). “Rondom Twee Torens” (blz. 223) bericht dat pastoor Gowthorpe, met het oog op zijn plannen voor een nieuwe, grotere kerk in 1927, huis en tuin van Johannes Theodorus Voskuilen (op het huidige kerkplein) kocht voor de som van fl 13.000,--. Geld dat Jan - de Johannes Theodorus die Hoogenboom noemt, is de Jan waar wij het over hebben - na aftrek van de hypothecaire schuld die er op de zaak rustte, voor de aankoop en inrichting van zijn Soesterzaak in de van Weedestraat, althans dat nemen we aan, goed gebruiken kon.

86.17. “Hij (*pastoor Gowthorpe*) had die grond toen nog niet nodig”, aldus vervolgt de auteur, L.A. Hoogenboom, eind jaren zestig zélf pastoor van de RK-parochie, ... “maar misschien later, als de te bouwen kerk op den duur weer te klein zou zijn.” Hoogenboom maakt dus gewag van een van de Voskuilen-kinderen, te weten: Jan Voskuilen, als verkoper-eigenaar van het pand. Het zou te ver voeren om uit de doeken te doen welke dwingende wegen er door pastoor en kerkmeesters werden bewandeld om deze, op zijn zachtst gezegd merkwaardige aankoop, voor elkaar te krijgen. Een aankoop waar geen middenstander-juwelier - we hebben het nu over Arnoldus Ridder, Jan Voskuilens stiefvader - blij mee zou zijn. Maar goed, hij was geen eigenaar. Bijkomende omstandigheden moeten hem hebben belet voluit te protesteren. Zoals het gegeven dat pastoor en kerkmeesters mede de instigators van de aankoop waren geweest.

86.18. We durven ons aan deze reconstructie te wagen, mede vanwege de nodige bescheiden die er over handelen, bescheiden die we mochten inzien. Het verbaast ons dan ook niet dat Arnoldus Ridder, de Ridder-juwelier in kwestie, naar verluidt, zo hij de kans had gekregen, zaak en pand in kwestie, graag zelf had gekocht. Hoe dan ook, het gebeuren licht tegelijk toe hoe dwingend binnen de Barneveldse RK-gemeenschap de sociale druk van de RK-parochie was, en hoe dominant pastoor Gowthorpe. Iets wat we nog eens bevestigd zullen zien wanneer we komen te spreken over diens machinaties rond de verwerving van grond voor de uitbreiding van de RK-school. Zie daarvoor hoofdstuk 14 en bijbehorende voetnoten. Maar dit terzijde.

86.19. De veronderstelling van de pastoor dat de door hem in 1929 herbouwde en vergrote kerk voor de Barneveldse RK-gemeenschap ooit te klein zou zijn, werd overigens niet bewaarheid: de kerk bleek blijvend groot genoeg, zo niet te groot intussen nu. De aankoop van het Voskuilen-Ridderpand bleek niet nodig geweest. Neemt niet weg dat enige jaren na het overlijden van Arnoldus Ridder, de RK-kerk het pand - in 1956 - toch afbrak. “De vrijkomende ruimte werd kerkplein waardoor iedere passant de katholieke kerk kon zien (Rondom Twee Torens blz. 231)” ... Alsof pastoor Gowthorpe dit niet al in 1929 had voorzien. De kerk valt overigens vanaf de straat ook nu nog niet bijster op. Het kerkplein, klein gebleven, ligt er slordigjes bij.

86.20. We vertellen dit alles - al kennen we pastoor Gowthorpe's versie van het gebeurde niet, noch die van de overige betrokkenen - omdat het verdient om verteld te worden, zodat er enige genoegdoening wordt gegeven aan degenen die destijds voor de pastoor en diens kerkmeesters moesten wijken. Tegelijk geeft ons verhaal een doorkijkje in de dwingend-benauwende kant die de RK-kring van het Barneveld uit die tijd tegelijk ook had, iets waaraan we ook in ons afsluitende “Rode draden tot besluit” nog aandacht zullen besteden.

86.21. Het Barnevelds notarieel archief raadplegend vonden we de transportakte van de aankoop door de RK-kerk van het Voskuilen-Ridder-pand vooralsnog niet. Wellicht moeten we er voor in het kerkelijk archief zijn. Hoewel we de akte daar waarschijnlijk ook niet zullen aantreffen, immers “de pastoor deed alles alleen ... niemand kreeg inzage in de papieren, ook zijn opvolger niet; alle papieren heeft hij vernietigd”, aldus Rondom Twee Torens (blz. 221). Akten die we wél vonden laten zien dat het pand na het overlijden van hun moeder, Josephina Johanna van Gemert (21-10-1915), aan Kees en Jan werd toegescheiden, waarna Jan in 1920 - Jan werkte in die tijd bij stiefvader Ridder in de zaak - zijn broer Kees uitkocht, en het Jans uitsluitende eigendom werd. Dat de uitkoop in goed overleg met vader Ridder was gegaan moge blijken uit het feit dat Jan en hij niet lang daarna - 25 november 1921 - hun samenwerking onderbrachten in een vennootschap onder firma. Mogelijk dat de hypotheek van fl 4000,-, door Jan vlak daarvoor - 20 oktober 1921 - op het pand gesloten, voor

hun vof het startkapitaal vormde. De vennootschap die pleegvader en zoon Jan startten bestond overigens uit een groothandel in religieuze artikelen.

86.22. Jans hypothecaire lening kan echter ook betrekking hebben gehad op de uitkoopsom ten behoeve van broer Kees. De tweede hypotheek overigens die Jan een paar jaar later - 6 juni 1924 - ten bedrage van fl 1500,- op het pand sloot, zal te maken hebben gehad met Jans huwelijk op 1 juli 1924 en zijn vestiging in Soest die maand. Mede in verband daarmee zal het geweest zijn dat de vof op 18 september 1924 werd ontbonden. Wat Jan Voskuilens Soesterpand betreft, het staat er, in de loop van de tijd ingrijpend verbouwd, nog steeds: hoek van Weedestraat-Korte Melmweg. Er zit nu Hilton Herenmode in. Jans huwelijk bleef overigens kinderloos.

86.23. Ons Voskuilen-relaas nu langzamerhand afrondend, Ben, de enige zoon van Kees Voskuilen en Marie Willemars, voluit: Bernardus Cornelis Ignatius (Ben) Voskuilen, geb. 2-9-1927 te Hilversum, overl. 17-2-2010 eveneens te Hilversum, huwde met Marie-Louise (Puck) van Rhijn. Ben Voskuilen dus zette de Hilversumse juwelierszaak voort. Het echtpaar Voskuilen-van Rhijn kreeg drie kinderen: Marc, Inez en Frank, van wie Frank helaas op jeugdige leeftijd overleed. Van hen trad zoon Marc al spoedig in de voetsporen van de Voskuilen-juweliers. Hij is het die thans de Hilversumse juwelierszaak - al meerdere decennia overigens - leidt.

86.24. Vanuit ons verhaal over Johannes Bernardus en diens reilen en zeilen met de Hilversumse juwelierszaak, kwamen we als vanzelf in een uitweiding terecht over de broers Voskuilen en hun zus Cato. Ook de kant van Johannes Bernardus Jr. sluiten we nu af. Uiteindelijk kwamen we namelijk op het spoor van de transportakte betreffende de verkoop door Johannes Bernardus Rutgers Jr. van Theodorus' voormalige zaak aan Kees, de oudste van de twee Voskuilen-broers. Het koopcontract dat we vonden, is gedateerd op 10 februari 1914. Omschrijving en kadastrale aanduiding verschillen van de transportakte uit 1898: het verkochte onroerend goed betreft een woon- en winkelhuis met erf aan de Kerkstraat nummer 96 te Hilversum, kadastraal bekend onder Sectie G nummer 6307, groot twee aren negenenenentig centiaren. Bedroeg de oppervlakte van perceel en grond in 1898 nog 376 m², in de akte uit 1914 gaat het om zo'n 300 m².

86.25. Gegeven de vermelding van de verkrijgingstitel in het koopcontract uit 1914 weten we echter zeker dat het om hetzelfde pand gaat. Kennelijk verkocht Theodorus in de loop van de tijd een stukje van zijn grond. Vermoedelijk aan een achterbuurman, het was daar wat de naast en achter elkaar gelegen panden betreft immers dringen geblazen. Dat het nu om één woon- en winkelpand gaat, in plaats van de twee uit de akte van 1898, waarbij de twee kadastrale nummers nu vervangen zijn door één, overigens hernummerd, nummer, geeft aan dat de middelste winkel - die van Theodorus - en het woonhuis ernaast intussen als één geheel werden beschouwd. Drogist de Vries zat er nog, zoals - op afb. 33 - ook te zien is aan het uithangbord, althans wij ontwaren het, en wel omdat we over een andere foto beschikken waar het lange bord, en de positie ervan aan de gevel, duidelijker te zien zijn (googlel op "Het album van Ane Buwalda", bovenste foto blz. 123).

86.26. De verkoopprijs bedroeg fl 15.000,- . Of de koopsom inclusief inventaris, instrumentarium en voorraad was - Theodorus dreef ook een optiek - vermeldt de akte niet. Het lijkt ons niet aannemelijk. Hilversum overigens maakte goede jaren door. Aanpassing van het pand was geboden. Op een foto uit 1917, foto nr. 603218 op www.museumhilversum.nl (onder "collectie"), zien we dat terug: ook het woongedeelte van het pand - het rechter deel dus, zoals te zien op afb. 33 - is nu voorzien van een winkelpui, al kan het zijn dat de aanpassing van vóór Kees Voskuilens tijd, dus nog uit de tijd van Theodorus, stamt.

86.27. Uiteindelijk braken Kees Voskuilen, en, naar we aannemen zijn buurman, het oude pand af, om het te vervangen door een dubbel woon-winkelpand, ontworpen door de bekende Hilversumse architect Jan Dullaart (Amsterdamse School). Kees nam de laagbouw voor zijn rekening, volgens onze reconstructie althans. Zijn buurman dan wel mede-opdrachtgever, de hoogbouw, met thans La Ligna er in. Tot slot: waar Johannes Josephs schilderijen nu zijn - de kopie, mogelijk ook het origineel - we komen onderhand dicht in de buurt.

Johannes Bernardus Sr. had er een kopie van laten maken toen hij van pand verschoof. Kwam Het Wapen van Gelderland in andere handen, het zou zomaar uit de familie verdwijnen. De kopie - ook een pronkstuk intussen - was bij Theodorus, zijn oudste zoon, terecht gekomen. Die had het meegenomen, naar Hilversum (87).

87.1. Nemen we aan. Het kan natuurlijk ook anders zijn gegaan. Dat een dergelijk familiestuk - naast Johannes Josephs doopbewijs en familiekerkboek, welhaast het belangrijkste onder alle overige affiniteitsvoorwerpen - na het overlijden van Johannes Bernardus Sr., bij diens oudste zoon Theodorus terecht kwam, ligt in de lijn van wat toen gebruikelijk was. Nu trouwens nog steeds, zij het wellicht niet meer zo strikt. Mogelijk wordt een en ander thans meer tussen de kinderen verdeeld, ongeacht oudste of jongste, ongeacht ook zoon of dochter.

87.2. Wat dat verdelen van dierbare familie-objecten betreft, dat deden de Rutgers eigenlijk toen ook al. Johannes Josephs doopbewijs (zie afb. 6) kwam immers bij kleinzoon Hendrikus (stamreeks 3.4) terecht. Via hem bij diens zoon Rut (stamreeks 4.1.3). En via Rut bij ons, Rutgersnazaat via stamreeks 4.2.5. Het familiekerkboek van het echtpaar Rutgers-Panneman (stamreeks 2.1) volgde dezelfde weg. Het was het familiekerkboek van vader en moeder Panneman-Alkemeijer geweest (zie afb. 26). Zij schreven hun eigen namen, hun huwelijksdatum, en de namen van hun kinderen, vijf in getal, *achterin*. Maria Elisabeth, hun dochter, schreef de namen van de kinderen die zij samen met Johannes Bernardus Sr. kreeg, *voorin*. De namen van Theodorus en Johannes Bernardus Jr. werden echter door Johannes Bernardus Sr., de vader, genoteerd.

87.3. Van hun oudste zoontje, Joannes Jozephus - geb. 10-5-1854, overl. 16-12-1861, noteert Maria Elisabeth, dat hij overleed "in den jeugdigen leeftijd van zeven jaren en zeven maanden", waarmee de echo doorklinkt van haar verdriet (voor waaraan hij overleed zie hoofdstuk 12). Het is overigens door handschriftvergelijking - we beschikken immers over officiële ondertekende akten - dat we kunnen zien wie van beide ouders de namen van de kinderen en hun geboortedata schreef. Zo was het niet Johannes Joseph die dat in het familiekerkboek van hem en Anna Elisabeth Willemars, zijn vrouw, voor zijn rekening nam, maar Anna Elisabeth. Wie let op hoe zij de namen van haar kinderen schrijft, ziet dat zij ze schrijft zoals zij ze kennelijk uitspreekt en hoort, hier en daar dus anders dan in het doopboek genoteerd.

87.4. Anna Elisabeth schreef de namen van haar kinderen dus zelf. Met uitzondering van drie overlijdensnotities. De eerste heeft betrekking op haar oudste dochter, Anna Maria Rutgers (stamreeks 2.2), overleden op 5 september 1846. Die notitie kon Anna Elisabeth uiteraard niet zelf maken. Zes jaar daarvoor - op 27 mei 1840 - overleed zij immers zelf. Het heeft er de schijn van dat de aantekening afkomstig is van dezelfde schoonschrijver als die, die voorin in het kerkboek de naam van Joseph Rutgers te Barneveld (zie afb. 2) zo prachtig kalligrafeerde. Het komt ons, ook door handschriftvergelijking, als vrijwel zeker voor dat Johannes Joseph dat niet zelf deed.

87.5. De overige twee overlijdensnotities achter in Johannes Josephs kerkboek hebben betrekking op Maria Bernardina (stamreeks 2.4), overleden op 15 augustus 1874, en Johanna Alberta (stamreeks 2.6), overleden op 13 februari 1875. Het valt niet te zien, althans niet door ons - daarvoor zijn we niet handschriftdeskundig genoeg - van wie deze notities precies afkomstig zijn. Wat we er wel uit af kunnen leiden is dat het kerkboek intussen bij de volgende generatie in gebruik was, dan wel, vanuit het perspectief van trouw- en/of familieboekje, werd bijgeschreven. Mogelijk door Alberta Catharina (stamreeks 2.5), de langstlevende onder de kinderen, overleden op 11 mei 1886, van wie het overlijden niet in het kerkboek werd genoteerd. Het zou na te gaan zijn, zo we wilden. En wel door haar handtekening onder officiële akten - van haar hebben we er géén, maar daar valt wel aan te komen - met het handschrift uit het kerkboek te vergelijken. We laten het echter vooralsnog zo.

87.6. Aan de binnenzijde van de cover van het familiekerkboek van het echtpaar Rutgers-Panneman(voetnoot 87.2) treffen we een ex-libris van Rut Rutgers (stamreeks 4.1.3) (zie ook voetnoot 119), via wie wij het in bezit

kregen. Zonder de binnenzijde van de kaft te beschadigen valt het niet te verwijderen. We vinden het geen bezwaar. Net zoals bij restauraties monumenten tegenwoordig ook niet meer steeds in de oorspronkelijke toestand worden teruggebracht, laten we het, als een documentje in een document, graag zitten. Het hoort immers bij de geschiedenis van het eigenlijke document. De ex-libris is opgesierd met aan de linkerkant een pentekening van een soort kruid. In kleine lettertjes, alleen met een vergrootglas te lezen - vergrootglazen zijn bij dit soort speurwerk onontbeerlijk - staat er naast: "sedum tectorum op de sint olofskapel ". Het kan haast niet anders dan dat sedum tectorum - we konden het overigens niet in ons herbarium vinden, dus als we het mis hebben, excuus daarvoor - het bodembedekkende (tectorum) kruid is waar Rut dagelijks, vanuit zijn pittoreske bovenhuis aan de Amsterdamse Zeedijk, naar keek ... en rustig (sedum) van werd. Of zou Rut er iets anders mee bedoeld hebben?

87.7. We denken van niet. Rut woonde immers, samen met Els Wessels, zijn vrouw, naast de Sint Olofskapel. En van een kapel, daar word je normaliter rustig van. Als er dan nog groene bodembedekker op groeit - zoals ons inderdaad door Els werd bevestigd - dan al helemaal. Niet tijdens dit leven dan na dit leven wel. We schrijven dit vanwege de spreuk "spes altera vitae" - hoop op een beter leven - op de Sint Olofskapel (zie afb. 69), een spreuk die Rut - ook als classicus - aansprak. Vandaar dat de spreuk ook boven zijn overlijdensadvertentie stond. We komen er in voetnoot 119.7 op terug. Dateert Ruts ex libris van een handvol decennia geleden, het kerkboek waarin het prijkt (zie afb. 26), is, gegeven het titelblad uit 1704, zo goed als driehonderd jaar oud. Ouder nog dan dat van Johannes Joseph. Dat immers is, gegeven de er in opgenomen tafel van het kerkelijk jaar, die in 1761, bij zondag septuagesima begint, en tot 1785 loopt, zo'n tweehonderdveertig tot tweehonderdvijftig jaar oud.

87.8. Het familiekerkboek van Johannes Joseph belandde bij zijn oudste zoon, Johannes Bernardus Sr. (stamreeks 2.1), vervolgens kwam het bij diens zoon Albertus (stamreeks 3.5) terecht. Al zou het ons niet verbazen dat het pas bij Albertus arriveerde na jarenlang onder de hoede van Johannes Bernardus Jr. (stamreeks 3.3) te zijn geweest. Wat mogelijk zelfs ook voor het familiekerkboek van zijn ouders - het echtpaar Rutgers-Panneman - het geval kan zijn geweest. Maar dit tussen haakjes. We hadden het over het kerkboek van Johannes Joseph. Na Albertus kwam het bij diens oudste zoon, Johannes Theodorus (stamreeks 4.2.2), terecht. Via hem belandde het ten slotte bij diens dochter, let Harderwijk-Rutgers.

87.9. Familiekerkboeken werden dus door de Rutgers, zoals te doen gebruikelijk in die tijd, gebruikt als trouwen/of familieboekje. Thans liggen deze dierbare objecten - de twee kerkboeken én Johannes Josephs ingelijste doopbewijs - bij ons. Vergezeld door een ingelijste foto van ... Johannes Josephs schilderij. Ongeveer even groot, 20 bij 80, als de schilderijen - het origineel zowel als de kopie - zijn. Genoeglijk bij elkaar wachten deze objecten tot de zesde Rutgersgeneratie zich over hen ontfermt. Zie afb. 64.

87.10. Eigenlijk zijn er dus drie Johannes Joseph-portretten in omloop. De ingelijste foto immers is haast net zo'n kostbaar familie-object als de schilderijen, al bevinden die zich elders. Het was wederom Rut Rutgers (stamreeks 4.1.3) die het ons destijds - in 1990 - in bewaring gaf. Rut, die er achter gekomen was waar Johannes Joseph hing, had er een foto van laten maken en het in een oude familielijst ingelijst. Zijn Nijkerkse nicht, Ceciel Schueler, een dochter van het echtpaar Schueler-Overgoor - Maria Birgitta Overgoor, zijn moeders zus, was met een Schueler getrouwd - wilde die foto wel voor hem maken. Was de foto dus vrij recent, de lijst was oud, want nog door Ruts vader, Hendrikus (stamreeks 3.4), in elkaar geflanst. Ten slotte een vraag: zwerft er ergens nog een vierde Johannes Joseph-portret rond? We vragen dat vanwege een foto van het Albertus-pand uit begin jaren dertig, uit Theodorus Rutgers' tijd dus. Als we ons niet vergissen, zien we in de etalage, achter een foto van Albertus, vaag een afbeelding van een man met hoge hoed en lange pijp ...

Uit respect voor hun oom - want dat was hij voor hen - lieten de broers Johannes Joseph hangen, midden in de zaak. Terecht, immers ook Rutgers lieten zij op de gevel staan. Het ging ze goed, Kees en Jan, Jan - na korte tijd weer teruggegaan naar Barneveld - nadien in Soest. De Voskuilens na hen net zo. Mogelijk dat dat

mede kwam door Johannes Josephs schilderij. Immers ook het origineel was intussen bij de broers beland: bij Jan in Soest (88).

88.1. Dat Jan enige jaren na de overname van de Hilversumse zaak naar Soest vertrok, na eerst nog een tijd weer in Barneveld te hebben gewerkt, vermeldde we al eerder. Wat Johannes Josephs portret betreft, nog steeds vertelden we niet waar en bij wie precies Johannes Josephs schilderijen - kopie én origineel - zich *thans* bevinden. Ook nu vinden we er het moment niet naar, wellicht komt dat moment wel nooit. Maakt niet uit, de ingelijste foto waar we het in de vorige voetnoot over hadden, is haast even mooi. En *die* bevindt zich bij ons.

88.2. Voor een beetje speurneus is het overigens vast geen probleem om Johannes Josephs schilderijen te traceren. Wie de Prelude, verhaal en foto-onderschriften geduldig screent, Intermezzo en Finale niet overslaat, komt voldoende aanwijzingen tegen. Wie ten slotte wil weten hoe het origineel bij Jan Voskuilen terecht kwam, en wil vernemen hoe het er verder mee ging, leze voetnoot 71 nog eens. Of maken we het nu wat al te gemakkelijk?

Dat ook hij - gehuwd met de Nijkerkse Johanna Maria Alfrink - kinderloos bleef was een teleurstelling, maar nu het zo was had hij tijd. Tijd die anders aan zijn gezin zou zijn opgegaan (89).

89.1. Johanna Maria Alfrink (geb. 16-9-1853, overl. 1-11-1927) was het derde kind uit een katholiek gezin van negen kinderen, waarvan er drie op jeugdige leeftijd overleden. Haar vader, Jacobus Hendrikus Alfrink (1811 - 1899), was reeds de derde in de reeks Alfrinks die in Nijkerk het timmermansberoep uitoefenden. Net als in Barneveld had ook in Nijkerk slechts een kleine RK-gemeenschap de reformatie doorstaan, hechter in het geloof dan in het tolerantere Barneveld, levend in beslotener kring nog. Zelfs ook metterwoon geconcentreerd, midden in het stadje, rond de kerk. De Alfrinks vanaf 1837 zelfs pal naast de kerk, in de Holkerstraat. Een kring die haar geloof zo min mogelijk in het openbaar uitdroeg, zich ook voor het overige in Nijkerks openbare leven bescheiden gedroeg. Aldus samengevat, een summiere weergave van wat Ton H. M. van Schaik er in zijn "Alfrink; een biografie" (Utrecht 1997) over schrijft.

89.2. We halen deze beschrijving aan om een indruk te geven van de omgeving waar Johanna Maria Alfrink zich door wist gevormd. Een omgeving waar zij tot haar veertigste moet hebben gewoond, er een dienstje moet hebben gehad. Een omgeving die stilte, maar daarom niet minder volhardend, opkwam voor het behoud van het RK-geloof. Iets wat wellicht mede verklaart waarom Johanna Maria, eenmaal in Barneveld, tot de derde orde van de H. Franciscus toetrad, een lekenorde die bescheiden aan de zijlijn van kerkelijk en maatschappelijk leven bleef. Zie ook ons hoofdstuk 11 resp. afb. 39. De Alfrinks uit Nijkerk en de met elkaar bevriende Rutgers en Schuelers uit Barneveld waren overigens al met elkaar bekend. O.a. vanwege een huwelijk van een Schuelerzoon (Antonie Schueler) (1849-1913) en een Alfrink-dochter (Cecilia Gijsberta Alfrink) (1849-1933).

89.3. Terug naar de typering van het milieu waaruit Johanna Maria Alfrink afkomstig was, zoals weergegeven in 89.1. De korte schets licht namelijk tegelijk een ander aspect uit het leven van Johanna Maria toe. Het echtpaar Rutgers-Alfrink bleef namelijk kinderloos. In hun Nijkerkse neefje, Bernardus Johannes Alfrink (geb. 5-7-1900, overl. 23-12-1987), de latere kardinaal, troffen zij evenwel een remplaçant die hun liefdevolle zorg en aandacht op dat moment - de eerste vier jaar van zijn leven - meer dan gebruiken kon. Zie daarvoor hoofdstuk 12 en bijbehorende voetnoten (96 e.v.). Daarmee braken voor Johanna Maria gelukkige jaren aan. Temeer daar de banden met Nijkerk er door werden aangehaald, niet alleen met haar broers en zussen, ook met hun kinderen, Johanna Maria's overige neefjes. Een vrouw immers die huwt en vertrekt naar een andere plaats, maar kinderloos blijft, blijft sterker gehecht aan haar plaats van herkomst, dan anders het geval zou zijn geweest. Althans zeker in die tijd.

89.4. Langs welke weg Johannes Bernardus zijn bruid vond - hun huwelijk vond plaats op 18 oktober 1893 - weten we niet, al was het wel in Nijkerk, waar de Rutgers, zoals we zagen, met de kleine katholieke kring aldaar

reeds lang in contact stonden. Mijmerend over hen beiden treft het ons dat de een, Johannes Bernardus Jr., volop naar buiten trad, binnen de familie de grote regelaar was, zich, naast zijn werk als bakker, ook nog eens bezig hield, zoals we nog zullen zien, met handel in onroerend goed, een beetje zelfs voor bankje speelde, terwijl de ander, Johanna Maria, naar het ons voor komt een toch wat andere belangstelling had. Als dat al tot wrijving leidde dan was het de zorg voor hun neefje die onderlinge problemen voorkwam. Zie daarvoor o.a. voetnoot 96.

De St. Catharina Parochie, de enige RK-parochie die het overwegend protestantse Barneveld rijk was, vormde het centrum van een kleine, hechte katholieke gemeenschap. Naast pastoor, onderwijzer, kerkbestuur,, vervulde Johannes Bernardus er een centrale rol. Als kerkmeester had hij zijn handen vol aan onderhoud van kerk en pastorie, katholiek onderwijs, armenzorg. En het RK-zangkoor niet te vergeten. Al sloeg hij geen repetitie over, intussen had hij het zo druk, dat wat hij met zo veel genoeg deed, haast een belasting werd (90).

90.1. Wat de feiten betreft, ontleend aan bronnen als “Rondom Twee Torens”, het Barnevelds Gemeentearchief enz., wat de kleur betreft - zoals bijvoorbeeld in het slotzinnetje naar voren komt - gebaseerd op inleving. Het kerkkoor had overigens een heuse dirigent: bovenmeester Thanhauser. Bron: “Rondom Twee Torens” (blz. 218). Katholiek verenigingsleven kende Barneveld trouwens niet of nauwelijks. De katholieke gemeenschap, met toen zo’n 400 zielen maximaal - steeds minder dan 10% van de totale Barneveldse bevolking uitmakend - was daar te klein voor. Wat er aan gezelligs plaats vond werd vastgeknoopt aan de zondagse kerkgang, aan kerkelijke feestdagen vooral, waar er heel wat van waren. En niet te vergeten: aan doop- , communie- en huwelijksplechtigheden, begrafenissen zelfs ook. De katholieke gemeenschap was zo klein - het waren veertig, hooguit vijftig gezinnen waar zij in die jaren uit bestond - dat vrijwel iedereen elkaar bij die gelegenheden zag. Wat de kerkmeesters betreft, die kwamen op zondag, na de mis, bij elkaar, als hadden ze een heuse sociëteit. Waaronder dus Johannes Bernardus Jr. (bron: mondelinge overlevering).

90.2. Binnen die gemeenschap vervulde, hoe kan het ook anders, de pastoor, samen met zijn kapelaans, als hij die had, samen ook met de kerkmeesters, een centrale rol. Steeds was *hij* er bij, bij de belangrijkste levensgebeurtenissen van zijn parochianen, zoals doopsel, vormsel, huwelijk, overlijden, begravenis, gaf er mede richting aan. Geletterd als hij als een van de weinigen uit de parochie was, althans meer dan zijn parochianen, stond de pastoor hen ook in kwesties van maatschappelijke aard met raad en daad bij. Door de biecht beter dan wie ook op de hoogte van alles wat er binnen zijn parochie ook in sociaal-economisch opzicht speelde, hing het van zijn persoonlijke geaardheid en voorkeur af in hoeverre hij het maatschappelijk leven binnen de parochie medebepaalde en welke richting hij die gaf. Hoe die geaardheid of voorkeuren ook waren, wat de armen- en ziekenzorg betreft was het zijn aanwijzing die veelal de doorslag gaf.

90.3. Geloof en maatschappelijk leven liepen daarbij geruisloos in elkaar over. Zo hielp de pastoor ernstig zieken, voorafgaand aan het afnemen van de biecht en het vervolgens toedienen van de sacramenten der stervenden, dan wel in lijn daarmee, bij het opstellen van een eventueel testament. Als hij door gelovigen, die de weg naar de notaris wel tijdig insloegen, al niet eerder daarover was geraadpleegd, dan wel daarover had geadviseerd. Wat daarover in “Rondom Twee Torens” beschreven staat moge dan gelden voor de zestiende en zeventiende eeuw, het is een beeld dat, zij het in afnemende mate, representatief is voor de tijd erna, tot en met zelfs het midden van de twintigste eeuw.

90.4. Laten we de auteur ervan, L.A. Hoogeboom, zelf ooit pastoor van Barneveld, aan het woord laten: “De pastoor hielp de zieke bij het maken van het testament voor hij hem de sacramenten toediende; om misbruik te voorkomen, moesten daar twee getuigen bij aanwezig zijn. Het maken van het testament en het horen van de Biecht liepen ongemerkt in elkaar over; tekortkomingen moesten goedge maakt worden, die in tijdelijke zaken door het testament, en de zonden door de Biecht; restitutie en berouw gingen hand in hand. Het testament moest ook dienen tot zaligheid van de zieke en kon daarom niet zonder raad van de pastoor worden

opgesteld.” Hoogeboom schreef dit zonder te weten hoe ooit een van zijn voorgangers wel misbruik had gemaakt van de bijzondere positie die de pastoor temidden van zijn gelovigen innam. Zie daarvoor hoofdstuk 14 resp. voetnoot 113, waar we vertellen hoe pastoor Gowthorpe de doodzieke Albertus Rutgers onder druk zette, dit met het oog op het verwerven van de voor de uitbreiding van de RK-school geoormerkte grond.

90.5. Aannemende dat het hier een uitzondering betrof, vaker kwam het voor dat de pastoor uit eigen waarneming, of vanwege de biecht, situaties bekend waren die niet door de beugel konden, zoals die tussen man en vrouw. Menig zielenherder aarzelde niet om dan sturend op treden. We zagen er voorbeelden van, zoals in het geval van het huwelijk tussen Josephina Johanna van Gemert, Johannes Joseps kleindochter, met Arnoldus Johannes Maria Ridder (zie hoofdstuk 10 resp. het onderschrift bij afb. 19, alsook voetnoot 70). Denk ook aan, een generatie eerder, het huwelijk van Johanna Alberta Rutgers, Johannes Josephs jongste dochter, met Johannes van den Beld (zie voetnoot 59). Dat pastoors huwelijkspartners aan elkaar koppelden, daarvan zagen we in de persoon van Südlohns pastoor Aversch, nog weer een generatie eerder, een mooi voorbeeld. Al geven we toe dat dat voorbeeld niet op feiten berust (zie ons verhaal, slot hoofdstuk 2).

90.6. Kortom, al waren kerk en staat gescheiden, op plaatselijk-parochiaal niveau was daar nog lang geen sprake van: de kerk bestierde het dagelijks leven, de sociale controle vanuit de kerkgemeenschap was groot. Des te groter naarmate de gemeenschap in kwestie kleiner was, meer ook een minderheid was, wat dus voor Barneveld, daarmee ook voor de Rutgers, gold ... Al is de verleiding om aan deze minibeschouwing nog van allerlei vast te knopen, groot, we doen het niet en sluiten hiermee dit doorkijkje in het katholieke parochieleven uit de negentiende eeuw - zich overigens uitstrekkend tot ver in de jaren vijftig van de twintigste eeuw - af, al komen aspecten ervan hierna nog terug. Zoals o.a. in voetnoot 145.4.

Gelukkig, Johanna Maria steunde hem. Hechter in het geloof dan hij, opgegroeid in Nijkerk, in een nog kleinere, daarmee geloviger, katholieke kern dan in Barneveld, koos zij, nu zij niet tot het moederschap verkoren was - voor een katholiek meisje Gods opdracht in die tijd - voor een welhaast intensere weg. Als lid van de Derde Orde van de H. Franciscus bepaalden strenge leefregels het dagelijks leven. Elke dag naar de H. Mis, de getijden bidden, geregeld gebed, penitenties, het onder je kleding dragen van koord en klein habijt, sober leven, daden van barmhartigheid, dat en nog meer werd van een tertiarijs verwacht (91).

91.1. Geen kinderen krijgen was voor vrouwen in maatschappelijk opzicht erger dan het thans is of kan zijn. Het hoorde niet alleen sowieso bij hun taak binnen de samenleving, was je echter katholiek dan was het zwaarder nog te dragen wanneer je geen kinderen kreeg. Huwelijk en moederschap immers waren iets waartoe in beginsel *ieder* meisje door God uitverkoren was. Werd je dat onthouden dan werd wat heel vroeger gezien werd als een vloek, dan wel als straf ook voor wat jijzelf of je familie mogelijk had misdaan, gezien nu als een beproeving van God. Een beproeving die je had te doorstaan, die je louterde, dichter bracht bij God.

91.2. Idealiter, wel te verstaan, want lukte je dat niet, dan faalde je - hoe wrang - ook daar nog eens in ... in de ogen van God, daarmee in die van de mensen ook. Dan ook kon het zijn dat je, intussen getrouwd, extra je best deed het offer van kinderloosheid te dragen, op te dragen zelfs aan God ... We beweren niet dat we daarmee Johanna Maria hebben getypeerd, wat we wel met deze mini-beschouwing beogen, is: haar te begrijpen vanuit het beeld van die tijd. Zie ook wat we er, in archetypische zin, over schrijven in voetnoot 95 en 121.

91.3. Het klein habijt bestond uit twee lapjes van geweven wol, beide ongeveer een decimeter groot, door twee linten aan elkaar gebonden. Het ene lapje, afhangend voor de borst, het andere op de rug. Het mocht boven, maar ook onder de kleding worden gedragen. Klein habijt en koord belichaamden de verandering die in de tertiarijs had plaats gevonden. Ze herinnerden de tertiarijs blijvend aan diens roeping. Het koord, dat geen lint of riem mocht zijn, had drie knopen en moest het middel omgorden. Het stond voor het gebonden zijn aan Christus, de drie knopen symboliseerden Franciscus' idealen: armoede, gehoorzaamheid en zuiverheid.

91.4. Voor de tertiariissen - zij stonden midden in het leven, en konden dus ook gehuwd zijn - waren deze idealen aan hun situatie aangepast: armoede werd *soberheid* - soberheid in het gebruik van aards bezit. Gehoorzaamheid werd *trouw* - aan geloof en kerk, Paus en Bisschop. Zuiverheid werd *matigheid*. Matigheid qua geoorloofd lichamelijk genot, en behoedzaamheid voor de geringste kwetsing van de deugd. Bron: Handboek der Serafijnse Orde van Tertiariissen in de wereld (uitgave: Centraal Bureau Derde Orde, Brummen 1951), alsmede overlevering van de kant van een zus van vaderszijde van de auteur van "De Barneveldse familie Rutgers", van de "wij" dus uit ons verhaal, die ook lid van de Derde Orde was. Net als overigens haar vader, onze grootvader van vaderszijde dus.

91.5. Overeenkomstig de geest van de H. Franciscus liepen tertiariissen niet te koop met hun lidmaatschap, ook al verborgen zij het niet. Zoals ook blijkt uit Johanna Maria's bidprentje (zie voetnoot 104.12). Slechts hun intimi wisten van het koord en klein habijt, van het hoe en waarom van hun sobere leefwijze. Zo kon het zijn dat hun sobere leefwijze voor armoede werd aangezien. Zoals, naar wij menen het geval was bij onze zegsvrouw - Alijda Maria Elbertha (stamreeks 4.2.5) - toen zij van die soberheid bij Johanna Maria Alfrink getuige was: "oom Bernard en tante Anna lieten achter hun zaak - op een stukje grond, grenzend aan de Barneveldse Beek - een klein huisje bouwen ... arm hadden zij het er".

91.6. Waar onze zegsvrouw op doelt is het moment waarop Johannes Bernardus Jr. zijn zaak aan de Jan van Schaffelaarstraat aan bakker Bronstring uit Laren verkocht. We schrijven 1914. In voetnoot 107 komen we er op terug. Kennelijk bouwde hij voor zichzelf en zijn vrouw, ruimte makend voor Bronstring en zijn gezin, een huisje op braakliggende grond achter zijn zaak. Wij verifieerden dat echter niet, wellicht doen we het nog eens. Dat van dat "arm" echter, daarvan menen we, gegeven de materiële welstand van Johannes Bernardus en zijn vrouw, dat dat, vanwege haar lidmaatschap van de Derde Orde, zelfverkozen soberheid moet zijn geweest. Aannemende dat de herinnering van de zegsvrouwe over dat "arme" in deze klopt.

91.7. Iets waarvan we - ook wat onze overige zegslieden betreft - uitgaan. Vrijwel alle herinneringen waar we feitelijk materiaal bij vonden werden door dat materiaal bevestigd. Andersom geformuleerd: bij vrijwel alle herinneringen waarvan we verwachtten dat er feitelijk materiaal over zou kunnen bestaan, vonden we dat materiaal meestal ook. Corresponderend dus met de bewuste overgeleverde herinnering. Dat we dit echter juist bij deze herinnering opmerken komt omdat zij een van de weinige is die niet, althans niet zonder meer, met de feiten correspondeert.

Dat de regels voorschreven dat gehuwde vrouwen voor hun professie de volle toestemming van hun echtgenoot nodig hadden, begreep hij best, nu echter ook de pastoor - pastoor Gowthorpe - haar zijn zegen gaf, had ook Johannes Bernardus ja gezegd (92).

92.1. Pastoor Godert Alexander Francois Adriaan Gowthorpe (geb. 21-1-1878 - overl. 12-5-1954) diende de Barneveldse St. Catharinaparochie vijfendertig jaar, en wel vanaf 17 februari 1919 tot zijn overlijden. Het zou te ver voeren op deze plaats in extenso weer te geven wat in "Rondom Twee Torens" over hem te lezen valt, we houden het dus kort. Hij wordt er in beschreven als een markante man, gewaardeerd zielenherder zowel als zakenman, want (ver)bouwer van kerk en school. Gezaghebbend voor het geestelijk en sociaal leven binnen Barnevelds RK kring, was hij soms wat al te dominant. Al vermeldt "Rondom Twee Torens", geschreven als het is door een latere Barneveldse pastoor, dit laatste niet. Wel dat hij zijn gang ging zonder al te veel overleg met anderen - wat wij een aanruidig eind in de buurt van dominant vinden komen - iets wat hij overigens gemeen had met Johannes Bernardus Jr.

92.2. We kunnen het echter niet laten een enkel aspect van zijn leven als pastoor hier te vermelden. Daarvoor geven we Gerjan Crebolder, Barnevelds ex-gemeentearchivaris, mede-auteur van "Meest Vreemdelingen uit Münsterland", het woord: "Gowthorpe heeft veel tot stand gebracht, onder andere de bouw van een nieuwe kerk. Toen hij daarvoor toestemming vroeg aan de toenmalige aartsbisschop van Utrecht, Henricus van de

Wetering, ving hij bot. Hierop liet Gowthorpe de kerk afbreken, maar de toren staan. Daartegenaan bouwde hij een nieuw godshuis. Dat moet van de Wetering niet lekker hebben gezeten want voor de wijding van de kerk kwam hij niet naar Barneveld. Gowthorpe zegende daarop zelf de kerk in.” Bron: “Het dorp Barneveld in de jaren vijftig; deel 2”.

92.3. In “Rondom Twee Torens”, zoals gezegd, dus meer over deze markante, ondanks zijn eigenzinnig optreden, volgens auteur Hoozeboom geliefde pastoor. In dat boekje ook de enige foto die er ooit van hem gemaakt is. Van foto’s van hemzelf was hij namelijk niet gediend. Iets wat we overigens voor een als bescheiden man bekend staande pastoor verdacht vinden. Geen foto’s van jezelf in omloop willen zien wijst immers - zo weten we sinds Freud - op het tegendeel, op heimelijke trots. Wat dat laatste betreft, zijn uitgaanstenuue mocht er wezen: onder zijn zwarte toog een kuitbroek, schoenen met zilveren gespen, zijn hoofd bekroond met een bonnet. Of zag iedere pastoor uit die tijd er zo uit? Bron: mondelinge overlevering, bevestigd door “Barneveld in de jaren vijftig; deel 1”(blz. 133).

92.4. We komen de pastoor in de volgende hoofdstukken nog tegen bovendien. Zijn doortastende kant raakt dan, ten koste van Albertus - Johannes Bernardus’ broer - wat al te zeer op drift. Een foto van zijn graf - het monumentale karakter dat wij ons er van herinnerden valt bij nader inzien mee - is na enig zoeken, maar dat zal vast wel lukken, te vinden op online-begraafplaatsen.nl. Op afb. 31 is zijn graf trouwens ook te zien. Ook de moeder van de pastoor ligt er, zoals uit het opschrift op de steen blijkt, begraven. Zij had haar laatste levensjaren bij haar zoon - in de pastorie - doorgebracht. Bron: “Rondom Twee Torens”.

92.5. Johannes Bernardus Jr. overleed op 15 april 1925. Dat was vlak na de sluiting van de oude begraafplaats. Aangezien hij aldaar geen familiegraf had gereserveerd werd hij, als een der eersten, op de nieuwe begraafplaats begraven. En wel op het op deze begraafplaats afgescheiden RK-gedeelte. Al spoedig werd daar ook de moeder van pastoor Gowthorpe begraven. De pastoor had voor haar, en voor hemzelf, een familiegraf laten aanleggen. Wellicht is er vervolgens, als vanzelf, een soort perk van graven van kerkmeesters, aansluitend op het Gowthorpe-graf, ontstaan (zie voetnoot 103). Eerder denken we echter dat de graven bewust zo werden gegroepeerd. We plozen het niet nader uit. Voor meer over de graven van de broers Johannes Bernardus Jr. en Albertus zie hoofdstuk 13.

92.6. Voor het bezoek dat wij als familie - de vijfde generatie Rutgers dus - tijdens de familiedag op 10 november 2000 aan ook het graf van pastoor Gowthorpe brachten, zie voetnoot 103. Het ging ons toen vooral om het graf van Johannes Bernardus Jr., dat, zoals zo even opgemerkt, samen met de graven van vijf andere kerkmeesters, aansluitend op het graf van de pastoor is gesitueerd. Zie ook afb. 38.

Leven echter, zonder vertrouwen, zonder dankbaar te zijn voor Gods hulp, kwam niet bij hen op. Dagelijkse kerkgang hoorde daarbij, en af en toe een offertje brengen. Dat Hendrikus, zijn broer, priester had willen worden, hoe trots waren zijn ouders daar niet op geweest. En hoe teleurgesteld toen hij had afgehaakt, vooral moeder (93).

93.1. Over de priesterpoging van Hendrikus - waarvan we ook op grond van het nodige feitenmateriaal weten - komen we nog te spreken. Over de trots en teleurstelling van zijn ouders weten we vanwege mondelinge overlevering. Moeder Panneman zou de eerste jaren nadien geen woord meer met Hendrikus hebben willen wisselen. Zoals de meeste katholieke gezinnen uit die tijd - zelfs tot in de vijftiger jaren van de twintigste eeuw - had ook het gezin Rutgers-Panneman als ideaal ten minste één priester te leveren. Zo niet, dan toch ten minste een zuster.

93.2. Deze idealen waren mede ingegeven door de gedachte dat een dergelijk offer, teruggaand op Abrahams offer van Izaäk, zijn zoon, en vandaaruit daterend van nog veel verder terug - want een offer, dat was het ook, je stond je kind immers af - ten goede kwam van familie en gezin (zie ook voetnoot 95). Een gedachte die we

binnen alle overige wereldreligies tegenkomen. Ook in het Albertusgezin (stamreeks 4.1) komen we deze gedachte tegen. We komen daar in voetnoot 147.1 op terug. Binnen katholieke gezinnen was er trouwens onder de kinderen altijd wel een die zich daarvoor aanbood, een die gevoelig was voor een taak en wereld, immaterieel van aard, die hem of haar persoonlijk oversteeg. Ook kon het zij dat een van de kinderen, zonder gevoel geroepen te zijn, vanuit een inherent gevoel van plicht, er voor bezweek, met als gevolg: het eigen leven als offer zelf, een offer, twee maal zo groot.

93.3. Het brengen van offertjes overigens is zo oud als de mensheid. Al lijkt het een bezigheid eerst en vooral van religieuze aard, het is tegelijk, nog steeds, magie wat er in meespeelt. Aan het brengen van offers, ook die uit dank, ligt immers het ervaringsgegeven ten grondslag dat het resultaat van inspanning en vernuft van zo veel meer factoren afhankelijk is dan van die inspanning en dat vernuft alleen. Factoren die zich niet laten dwingen, maar niet ongevoelig lijken voor offer, eredienst, gebed. Factoren die, in geval van voorspoed, dank behoeven, willen zij zich niet van ons afkeren. “Dit kan niet goed blijven gaan”, is dan een opmerking, bezweringsformule, die je bij langdurige voorspoed tot op de dag van vandaag horen kunt.

93.4. Zo goed als blijdschap over voorspoed tot tegenslag lijdt, het boze oog oproept, zoals dat vroeger heette, en daarom om ingetogenheid vraagt, zo ook dient droefenis gematigd te worden. Iets wat de Rutgers samen vatten in de spreuk: “blijde zonder uitgelatenheid, droefenis zonder neerslachtigheid”. Leven naar die spreuk kwam hen - zo ook trouwens ons, indachtig het aloude stoïcijnse gedachtengoed - voor als wijs.

Misschien was het wel dáárom dat moeder Panneman de laatste jaren van haar leven - na een attack halfzijdig verlamd - zo stilletjes had doorgebracht, gekluisterd aan haar stoel (94).

94. Mondelinge overlevering. Datzelfde geldt voor het verhaal over de overlijdensoorzaak van Joannes Jozephus, geb. 10-5-1854, overl. 16-12-1861 (stamreeks 3.1). Mogelijk kon zij nog wel borduren, iets wat zij, gegeven een tweetal prachtige geborduurde schilderijen van haar hand, graag en veel moet hebben gedaan.

Of had zij haar taak als spil in het gezin toch nog te licht opgevat? Treurde zij soms nog over Joannes Jozephus, het vrolijke joch, dat haar - hij was nog geen acht - ontvallen was ... Dan overleed ook nog eens haar jongste, tegelijk haar laatste kind, nog in zijn eerste maand ... zijn moeder had haar portie wel gehad (95).

95.1. Het jongste overleden kind betreft Joannes Jozephus, geb. 23-4-1863, overl. 18-5-1863 (stamreeks 3.6). Het bidprentje van Maria Elisabeth Panneman (afb. 36) spreekt over haar als volgt: “Zij was zeer godvrezend en niemand was er die eenig kwaad van haar sprak (JUD. VIII:8). Zij was eene vrouw, gehecht aan haren man, vol opofferende liefde jegens hare kinderen, voorbeeldig in het bestuur van haar huisgezin. Oprecht en minzaam in haren omgang, droeg zij de armen een medelijdend hart toe, en, met een ware godsvrucht beziel, was zij immer haar stervensuur indachtig”. Al is hier, zoals nogal eens bij bidprentjes het geval was, mogelijk sprake van een wat geïdealiseerd beeld, het prentje geeft perfect weer wat in die tijd van een gehuwde vrouw werd verwacht, maar daar komen we in voetnoot 95.6 e.v. nog op terug. Wat haar medelijdend hart betreft dat zij de armen toedroeg, daaruit valt op te maken dat het gezin Rutgers-Panneman een zekere maatschappelijke status had verworven, bovendien niet onbemiddeld was.

95.2. Wat het “haar stervensuur indachtig” betreft, daarmee komt wederom het “ars moriendi”, een van de andere belangrijke idealen uit die tijd, naar voren, ook voor mannen dus: het altijd doordrongen zijn van het feit dat het leven eindig is, dat het niet het jouwe, maar het Zijne is. Eerbied en ontzag voor de grootsheid van Zijn schepping, en de ondoorgrondelijkheid van Zijn raadsbesluiten, stonden daarbij voorop. Het zich aan Hem willen overgeven, tegelijk schuldig en angstig dat niet te kunnen, met die dubbelheid werden gelovige christenen - in ieder geval de katholieken uit die tijd - geconfronteerd. En al zeker in hun stervensuur.

95.3. Wie dat voor ogen hield stond ernstig in het leven, was niet tevreden over inzet en ijver, niet trots op zelf verworven kunnen. Temeer niet omdat “niets pochen kon lijden”, zoals de ervaring van alledag leerde. Zo ongeveer moet, in de geest van die tijd, Maria Elisabeth Panneman tegenover God en het leven hebben gestaan. Althans, zoals wij dat menen te mogen reconstrueren dus. Hoewel dat “dus” - al hebben we er gronden voor - uiteindelijk toch een vermoeden is.

95.4. Vanuit een dergelijk Gods- en wereldbeeld achten wij het niet ondenkbaar, waarschijnlijk zelfs, dat we in Maria Elisabeth Panneman, onze overgrootmoeder, een bron treffen van waaruit de ernst van de Rutgers, let wel: mede, stamt. Ernst, afkomstig bovendien uit Nijkerks kleine katholieke kring. Een kring die zich binnen het nadrukkelijk protestants-christelijke Nijkerk, zoals we in voetnoot 77 en 89 al vermeldde, op bescheiden wijze, al zeker niet uitgelaten, bewoog.

95.5. Ernst, als kenmerkend voor de Rutgers dus. Om niet te zeggen: het wat zwaar op de hand zijn, zoals althans wij dat via overlevering van de Rutgers hebben vernomen, en ook zelf wel van hen hebben ervaren, bij onszelf tegelijk, althans soms, herkennen ook. Ons daarbij overigens beperkend tot de Albertustak. Ernst, die dus, via Maria Elisabeth Panneman, naar wij menen, daarmee mede een Nijkerkse herkomst heeft. Iets waarvan we de invloed terug zien in het feit dat drie van de vier Rutgers-zoons, waaronder Johannes Bernardus Jr. dus, ongetwijfeld via moeder Panneman, hun bruid uit die plaats haalden. Een plaats waarvan, zoals gezegd, de kleine katholieke gemeenschap - een kleinere nog dan die van Barneveld - vaster nog in het katholieke geloof was gefundeerd dan de Barneveldse katholieke gemeenschap.

95.6. Tegelijk echter ook een gemeenschap waar men, net als in Barneveld, op elkaar lette, en waar, juist door de sociale controle die er het gevolg van was, godsvrucht gelijke tred moet hebben gehouden met een al te spoedige schaamte voor al wat menselijk was. Godsvrucht, paradoxalerwijs - zo’n paradox is dat overigens niet voor ons, want valkuil van iedere gemeenschap die haar eerste identiteit aan haar geloof ontleent - gepaard gaand dus met het tegendeel, met wat menselijk opzicht heet, trots en schaamte, met onderlinge naijver zelfs. Iets wat we in het geval van Maria Elisabeth Panneman kunnen afleiden uit het feit dat zij niet meer met Hendrikus, haar zoon, heeft willen spreken sinds deze terug kwam op zijn besluit priester te worden. Maar nu lopen we vooruit op wat in hoofdstuk 13 (en in voetnoot 108) nog komen gaat.

95.7. Overigens moeten we haar dat niet euvel duiden. Dat ten minste één kind priester dan wel religieuze zou worden was een ideaal dat menige RK-familie in die tijd voor ogen stond. We stipten het in voetnoot 93 al aan. De ouders legden er eer mee in, al schreef de deugd van bescheidenheid voor dat je je trots verborgen hield. Al was het alleen maar omdat trots tot onheil leidde, je er op wachten kon, dat het mis ging dus. Het ideaal van een priesterzoon en/of kloosterdochter paste in die tijd, en ook nog lang daarna, tot ver in de jaren vijftig van de vorige eeuw zelfs. Het was de archetypische pendant van waar de overige kinderen van oudsher voor stonden. Stonden deze laatsten garant voor materiële continuïteit, voor het voortbestaan van de betreffende samenleving, kinderen die de religieuze weg in sloegen zorgden voor de ideeële kant ervan, voor dank, voor plaatsvervangende boete ook. Zie ook wat we er over schrijven in voetnoten 91, 121 en 127.

95.8. Wat het moederschap betreft, het werd door het katholieke geloof, geïnspireerd ook door Maria, Jezus’ moeder, geïdealiseerd. Meisjes werd voorgehouden niet alleen dienstbaar te zijn aan haar man, maar ook nog eens de zichzelf wegcijferende spil te zijn waar in het gezin alles om draaide. Was een eigen huwelijk niet voor haar weggelegd dan was er altijd nog een broer, een zus, een neef, een oom, in het gezin van wie zij steun en toeverlaat kon zijn. Zie ook voetnoten 86.14, 91, 121.

95.9. Waaraan goed te zien is hoe de kerk in de tijd van de Rutgers naadloos aansloot op wat sinds oeroude tijden als de ideale bestemming van de vrouw werd gezien - zie daarvoor voetnoot 52 - dat zijn de huwelijks-gedachtenisprentjes. “De allereerste bestemming van het huwelijk is en blijft de lichamelijke en geestelijke

voortbrenging van den mensch, de voortplanting van het menschedom”, aldus een standaard- prentje uit 1925, typerend voor die tijd. “Van deze, der vrouw toevertrouwde taak hangt het voortbestaan dezer wereld en der menscheid af ... Van oudsher, bij het Volk Gods, maar ook bij alle natiën der oudheid, werd het moederschap door de echte vrouw als de hoogste plicht en waardigheid beschouwd ... en het is zware zonde voor God gehoor te geven aan de aanprijzing van Nieuw Malthusiaansche praktijken om met voorbijzien der ware echtelijke liefde het kinderaantal te beperken ...”, aldus besluit het prentje haar instructieve tekst (prentje uit: “Prentjes uit de Rijke Rooms Katholieke cultuur”, door Frans Pluijmaekers, Hulsberg 2011).

95.10. Logisch dat ook de Rutgers-vrouwen haar maatschappelijke identiteit, haar aanzien, eerst en vooral ontleenden aan hun man, ten dienste van wie zij, conform het beeld van die tijd, maar hadden te staan. Niet minder ook rekende de buitenwacht het haar aan wanneer de kinderen er niet netjes bijliepen, zich niet oppassend en vroom gedroegen. Op rimpelingen daarin werden de vrouwen, niet de mannen - dan wel niet openlijk, dan toch heimelijk - aangezien. Met als gevolg dat menige Rutgers-moeder de lat hoog, mogelijk wat al te hoog, legde, leggen moest, iets wat, denken we, bij Maria Elisabeth Panneman het geval is geweest. Zoals onder andere blijkt uit haar teleurstelling over het afhaken van Hendrikus: aan de mate ervan kunnen we zien hoe trots Maria Elisabeth op haar zoon moet zijn geweest, even trots dus als haar, vast en zeker naar buiten toe verborgen schaamte resp. haar op Hendrikus, door haar zwijgen, gerichte heimelijke boosheid was.

95.11. Al is het met aarzeling dat wij dit laatste opmerken, immers ons begrip voor haar en haar tijd houden we graag overeind. Temeer willen we haar niets al te euvel duiden, het was haar immers niet vergund - zoals dat helaas bij de meeste overige Rutgersmoeders en Rutgersvaders vanwege hun late huwelijken ook het geval was - van kleinkinderen te genieten, door hen te vermilderen ook.

Als dat al eens gebeurde dan was er altijd nog haar Alfrink-neeffe, dat haar aandacht vroeg. Zijn moeder, de vrouw van haar broer, was plotseling overleden (96).

96.1. Het gaat hier om het echtpaar Alfrink-Ossenvoort. Elisabeth Catharina Ossenvoort, zwanger van een tweeling, overleed op 21 juli 1901 in haar kraambed. Haar twee kinderen, Elisabeth en Caecilia, die op die dag het levenslicht zagen, overleden enige maanden daarna. Haar eerdere tweeling was overigens ook jong overleden. De vader, Theodorus Johannes Alfrink, Johanna Maria's broer dus, bleef met drie kinderen achter. Daarvan was Bernardus Johannes, geb. 5-7-1900, de jongste. Zie ook voetnoot 89.

96.2. Het was in die tijd niet ongewoon dat vaders die plotseling alleen kwamen te staan, een of meer van hun kinderen tijdelijk bij familie onderbrachten. Ook al wisten de pleegouders dat het kind in kwestie te zijner tijd weer huiswaarts zou gaan, dat zij zich hechtten aan het aan hen toevertrouwde kind was onvermijdelijk. Des te intenser naarmate het om jongere kinderen ging. Dat nu was het geval: Bernardus Johannes Alfrink was net een jaar oud toen hij aan de zorgen van het echtpaar Rutgers-Alfrink werd toevertrouwd. Hij bleef er drie jaar zeker, eerder vier ... “want het jongetje kon intussen praten en had bovendien al de openbare kleuterschool in Barneveld bezocht”. Het joch beschouwde hen als vader en moeder, Johanna Maria als moeder al zeker, aldus de in voetnoot 89 aangehaalde Alfrinkbiografie, waaruit ook het hierboven aangehaalde citaat (blz. 29).

96.3. We moeten niet onderschatten - dat doet vast ook niemand - wat het teruggeven van het joch aan zijn hertrouwde vader, voor het echtpaar Rutgers-Alfrink betekend moet hebben. Bernardus Johannes was, afgaande op wat de Alfrinkbiograaf er zo even over zei, toen vijf jaar, wat een even afhankelijk-vertederende als avontuurlijk-ontroerend-eigenwijze leeftijd is. Als zo'n joch vertrekt wordt wie zich al menig jaar vader of moeder waande, weer met de eigen kinderloosheid geconfronteerd. Nu echter, wetend hoe het had kunnen zijn, dubbel zo hard. Dat “hun” joch nadien in de vakanties kwam logeren, was fijn, maar nooit zonder pijn. De pijn van te weten dat hij, ook nu weer, zou vertrekken, net als toen, aan het eind van die vier jaar.

96.4. “Tante Anna en oom Bernard waren vrome en hardwerkende mensen: zij was lid van de Derde Orde van St. Franciscus en hij zanger in het kerkkoor en bovendien kerkmeester van de parochie van Barneveld, die ook aan St. Catharina was toegewijd net als thuis in Nijkerk”, aldus vervolgt de biograaf, die ook nog eens, zoals een schrijver van haast heiligenverhalen betaamt, refereert aan de eerste overgeleverde woorden van de latere kardinaal. Ze moeten, heel triviaal overigens, geluid hebben: pec isse necker ... “waarmee de kwaliteit van het spek werd aangeprezen die het ondeugende kereltje uit de sucadekoeken in de bakkerij wist te peuteren, een actie waarbij hij ooit op heterdaad werd betrapt”. De biograaf beschrijft vervolgens wat Bernardus Johannes in Barneveld voor sfeer aantrof. “Het milieu waarin het jongetje terecht kwam leek in veel op dat van thuis, al was het in Barneveld dan wat royaler dan in Nijkerk en al moest de kleine als enig kind bij een kinderloos echtpaar zijn grote broers missen.”

96.5. “Het landschap bleef dat van de Noord-Veluwe”, aldus vervolgt de biograaf zijn typering ... “plat en uitgestrekt, met kleine boerderijen en burgermanshuisjes, ’s-zomers met lome koeien in de wei, ’s-winters onder een sneeuwdek nog stiller en ontoegankelijker dan anders, een omgeving waarvan door de mensen die er wonen met de beste wil van de wereld niets bijzonders kan worden verteld, maar die door buitenstaanders steeds weer als “typisch Nederlands” wordt omschreven.”

96.6. Tot slot een opmerking - nou ja, een uitweiding eigenlijk - over hoe we er toe kwamen over het echtpaar Rutgers-Alfrink te schrijven zoals we in ons verhaal, maar ook in deze voetnoot, deden, tegelijk een aanvulling op wat we in voetnoot 80 over de voor ons verhaal gebruikte bronnen schreven. We doen dat aan de hand van wat we schreven over de pijn die het echtpaar Rutgers-Alfrink naar aanleiding van hun kinderloosheid moet hebben ervaren, aan de hand ook van wat we schreven over de vreugde die hun neefje hen bracht, en het verdriet dat hen dat deed toen zij hem aan de zorg van zijn vader moesten teruggeven. Zoals we ook spraken over de vreugde die zij aan hem beleefden als hij tijdens vakanties te logeren kwam, echter, vanaf het eerste moment dat hij dan kwam, vermengd met pijn dat hij aan het eind ervan weer vertrekken zou.

96.7. Welnu, dat alles ontleenden we aan een feitelijke basis weliswaar, het was echter vanuit inleving, in combinatie met psychologisch inzicht - voor zover we daarover beschikken uiteraard - dat we er woorden voor vonden. Feiten, inleving en psychologisch inzicht, belangrijke bronnen - drie van de vijf die we in voetnoot 80 onderscheidden - van waaruit wij ons Rutgersverhaal schreven. Het was echter ook dank zij genade dat wij, al schavend, de voor ons gevoel passende woorden vonden. Dezelfde soort genade als die we, steeds weer, bij onze andere schrijfsels mochten ervaren, al is genade niet precies het juiste woord. Toch komt de dankbaarheid die we ervaren wanneer voor ons gevoel verwoording lukt, er dicht bij in de buurt. Een beter woord wellicht dan genade is het meer seculiere begrip “geïnspireerd”. Geïnspireerd: ontvangen - letterlijk: ingeblazen - vanuit wat ons overstijgt, bezielt. Waarmee we het toch weer religieus getinte trekjes geven.

96.8. Tegelijk systemisch, zoals dat tegenwoordig heet: afkomstig vanuit tijdloze - verleden en heden zijn in deze context irrelevant - alom aanwezige, allesomvattende kennis en ervaring. Kennis en ervaring waarmee ieder van ons, onderling verweven met alles en iedereen als wij zijn, verbonden is. Kennis en ervaring, voor iedereen toegankelijk, onder bepaalde condities althans: zelf omarmde condities, dan wel opgelegde, daarmee doorgaans node aanvaarde. Waarmee we een zesde bron - misschien wel de belangrijkste - noemen, van waaruit wij ons verhaal schreven. We noemen deze bron, met een woordcombinatie van eigen makelij: systemisch geïnspireerd. We verwezen er in voetnoot 80.9 naar. Al realiseren we ons dat deze bron voor menigeen abacadabra is, ongeloofwaardig klinkt, toch menen we dat we haar, als passend binnen het kader van dit document, dat mede dient ter verantwoording van ons verhaal, moeten noemen.

96.9. Het is, voor ons althans, uit deze bron dat de trance stamt - trance waarover we het in voetnoot 80 al zo uitgebreid hadden - van waaruit we ons verhaal schreven. Een soortgelijke trance als die van sjamanen, rishis, zieners, profeten. Trance als noodzakelijke conditie voor die bron. Trance, ook als conditie waarin die bron de persoon in kwestie plaatst, want nodig voor diens getuigen of verwoorden. We bedoelen de persoon die door

systemische kennis en ervaring - menigmaal er zich tegen verzettend - wordt overvallen dus. Niet degene die er zich, vanuit een innerlijke noodzaak, zelf toe zet. Niet omdat we ons in het gezelschap van rishis en profeten wanen, verwijzen we naar hen. Dat “systemisch geïnspireerd” op hun toestand lijkt merken we slechts op ter verduidelijking van waar deze zesde bron voor staat. Ter verduidelijking van iets wat ons ook niet duidelijk is, en dat ook niet hoeft te zijn, want ons overkomt. Welkom voor zover het om hun vreugden gaat, medevreugde oproepend voor zover het het welslagen van hun leven betreft, minder welkom, verdrietig ook, wanneer het gaat om wat voor de Rutgers van destijds moeilijk te dragen bleek, mogelijk zelfs onuitgesproken bleef.

96.10. Niet zonder verzet overigens wijdden wij ons er aan, aan het Rutgersverhaal. Trance is, voor ons althans, *niet bewust geleefde tijd*. Tijd waarin wij er zelf niet zijn. Niet in het hier en nu. Ook voor onze omgeving niet. Geen aandacht voor de dingen van alledag - ADL zoals we dat vroeger noemden: activiteiten van het dagelijks leven, als opstaan, wassen, aankleden, tafel dekken, dat soort zaken - normaliter een feest. Geen aandacht voor wie, zonder dat we dat waarnemen, wellicht op onze aandacht wacht. Daarmee is “systemisch geïnspireerd” als bron, tegelijk iets waarmee en waarin, wanneer je er niet zelf voor koos, trouwens ook wanneer je dat wel deed, je jezelf wegschenkt. Niet eventjes, maar maanden lang. In tegenstelling tot inspiratie, waar je geduldig op wacht, tot zij even plots als zij verschijnt, weer verdwijnt. Weggeschonken tijd is het waar “systemisch geïnspireerd” toe leidt, even lang van duur als trance ons bezet.

96.11. En lang duurt het. Steeds stuiten we op nieuwe informatie, dringen zich nieuwe beelden op, gaan we hernieuwd op onderzoek uit. Pas als we ons verhaal hebben gepresenteerd, pas dan stopt dat proces. Althans dat nemen we aan, is ons voornemen ook. “Onszelf wegschenken” is trouwens té veel eer, want “gestolen tijd” dat is onze trance tegelijk ook: van onze poging een beetje een contemplatief leven te leiden komt al maanden en maanden niets terecht. Zo zie je maar weer hoe broos zo’n poging is. Er hoeft maar iets te komen dat je grijpt en weg is het. Het is niet om te klagen dat wij er over rapporteren, het is vanuit acceptatie en begrip. Hopelijk ook voor anderen die iets soortgelijks overkomt. Zonder klok en kloosterbel, zonder vaste tijden voor tevoren op ons genomen, opgedragen werk, schieten we er weliswaar in tekort, tegelijk is het dit tekort dat voedingsbodem is voor onze creativiteit. Voor zover we daar zelf van mogen spreken, wel te verstaan.

96.12. Terug nu naar ons, dicht bij het “creatieve tekort” van daarnet liggende, selfmade-begrip “systemisch geïnspireerd”. Ook in ander opzicht bleek het een behulpzame referentie. Het bood, ons althans, een begrijpend kader voor het plaatsen van de faites et gestes binnen de begeleidingscommissie, de commissie die adviseerde bij de totstandkoming van “Meest vreemdelingen uit Münsterland”, het boek dat de aanleiding vormde voor ons Rutgersverhaal. Een commissie dus waarin nazaten van de Münsterlandse migranten van destijds zitting namen, waaronder wij voor de Rutgers. Samenstelling van de commissie, rol en inbreng van de leden, de manier van omgaan met elkaar enz., in dat alles spiegelde zich het verleden. Dat echter niet alleen: door het opdoen van goede ervaringen met elkaar werden - zonder dat dat nader hoefde te worden geëxpliciteerd, reden waarom wij dat ook nu niet doen - hobbels uit dat verleden gladgestreken. Conform wat de laatste twee decennia “familieopstellingen” heet (voor informatie daarover volstaat een snelle googleblik).

96.13. Genoeg daarover nu. Voor wie dit allemaal te ver gaat, voor wie het mogelijk zelfs wartaal is, die vergeet het maar, dit “systemisch geïnspireerde” als bron van ons verhaal. De eerste vijf bronnen van waaruit wij ons verhaal schreven, genoemd in voetnoot 80, doen er al meer dan genoeg toe. Als, door tussenkomst van die bronnen, de Rutgers van toen zich door de Rutgers van nu gekend weten, alsook door de aan hen verwante families en andersom, dan hebben die bronnen hun werk gedaan. We zijn ze er erkentelijk voor, we weten ons aan hen verplicht. We waren graag - nou ja: tussen aanhalingstekens dan - hun intermediair.

Johanna Maria had de zorg voor de jongen, net één jaar oud, graag op zich genomen. Vier dankbare jaren lang, tot haar broer hertrouwde, daarmee zijn gezin weer op poten had (97).

97.1. Wat de Alfrinkbiograaf daarover schrijft is typerend voor hoe in die tijd weduwnaars met kinderen zich een nieuwe moeder voor hun kinderen zochten, tegelijk een nieuwe echtgenote dus. Typerend ook voor de taak waarvoor tweede moeders stonden. Laten we hem dus aan het woord laten, temeer omdat Albertus (stamreeks 3.5), en zijn tweede vrouw, Adriana Maria van Erp, tien jaar later eenzelfde weg gingen. Zie hoofdstuk 18 resp. voetnoten 137 e.v.

97.2. “Vader Alfrink besloot spoedig tot een tweede huwelijk. In juni 1903 kwam Anthonia Gerarda Gerver, vanuit het huis van haar getrouwde zuster aan de Utrechtse Zonstraat, als huishoudster in het Nijkerkse gezin kennismaken, en op 2 september, nog geen zes weken na haar entree, trad zij in het huwelijk met Theodorus Alfrink. Zij was bijna drieënveertig, hij ruim eenenvijftig jaar oud” ... “Anthonia Gerver was afkomstig uit Alkmaar, en was ruim twaalf jaar dienstbode geweest in het deftige huis van de katholieke notaris Huybers aan de lijnrechte en fraaie Herenstraat in Utrecht. Hoe vader Alfrink met haar in contact is gekomen blijft onduidelijk. Het kan zijn dat hij een advertentie heeft geplaatst waarop de toen werkeloze Anthonia heeft gereageerd, het is ook mogelijk dat een familielid of een goede bekende, te denken valt aan de pastoor, de ontmoeting tussen de twee heeft gearrangeerd.”

97.3. “Voorlopig is de kleine Bernard gebleven waar hij was, misschien omdat zijn oom en tante aan hem gehecht waren geraakt, of omdat vader Alfrink het verstandiger oordeelde zijn tweede vrouw eerst aan haar nieuwe huis en de beide oudste jongens te laten wennen. Rond zijn vijfde verjaardag of misschien nog een half jaar later, hij zal toch minstens een jaar in Barneveld op de bewaarschool zijn gebleven, terwijl vaststaat dat hij ook nog bij de zusters in Nijkerk op de bewaarschool is geweest, moet de jongen in het gezin van zijn vader zijn teruggekeerd.”

Ze was er maar wat trots op dat hun Bernard priester werd. Wat zij toen niet wisten, maar hen niet zou hebben verbaasd, was dat hij Aartsbisschop van Utrecht werd, later zelfs kardinaal. Dat zij getuigen waren van zijn priesterwijding - in 1924 - sprak vanzelf (98).

98.1. Tot nu toe spraken we niet over hoe Bernardus Johannes, het Alfrinkneefje, de scheiding van zijn pleegouders ervaren moet hebben. Het valt ons overigens nu pas op dat hij eigenlijk net zo heette als Johannes Bernardus, zijn tijdelijke stiefvader. Al stonden de beide namen van elk van hen in omgekeerde volgorde, beiden werden met Bernard aangesproken, wellicht de jongste met een koosnaampje soms. Wederom zijn de passages die de Alfrinkbiograaf aan het afscheid van zijn tijdelijke ouders wijdt, te mooi om er niet enkele van te citeren. Temeer ook omdat de relatie tussen het joch en zijn nieuwe tweede moeder - eigenlijk zijn derde moeder intussen - er ook in aan de orde komt. Ook echter omdat de passages ons hart treffen, passages die bovendien laten zien hoe ook van Schaik, de biograaf in kwestie, romantiseert, eenzelfde soort bronnen hanteert als die wij in voetnoot 80 beschreven.

98.2. “Het kind was nu groot genoeg om de scheiding van zijn oom en tante en de omgeving in Barneveld als een emotionele breuk te ervaren. Het huis van de bakker in Barneveld was zijn thuis, Nijkerk zei hem nog niets. De verhuizing moet een ingrijpende en pijnlijke ingreep voor hem zijn geweest en de kennismaking met de twee broers een evenement dat hij nauwelijks heeft kunnen bevatten. Toch is de tweede moeder erin geslaagd zijn hart te winnen zoals zij dat van Jacob en Johan (zijn beide broers) had gewonnen.” Sprekend over de dubbele emotionele breuk van de jongen - eerst weg uit Nijkerk, dan weg uit Barneveld - vraagt de biograaf zich af “hoe het kan dat Alfrink zelf deze gebeurtenissen uit zijn vroege jeugdjaren altijd min of meer heeft gebagatelliseerd, althans de invloed ervan op zijn verdere ontwikkeling van vraagtekens voorzien”.

98.3. “De vraag is echter”, zo vervolgt hij zijn beschouwing, “in hoeverre iemand met zulk een cerebrale aanleg als onze hoofdpersoon in staat is deze psychische factoren te wegen, waar nog bij komt dat anderen hier altijd scherper zien dan de persoon in kwestie. De binding van een eenjarig kind aan zijn moeder is nog een symbiotische, net zo goed als een kleuter van vijf moeilijk een oom en tante loslaat die een vader en moeder

voor hem zijn geweest.” Een passage die refereert aan het echtpaar Rutgers-Alfrink. Zijn ontroerende reflecties vervolgend, merkt de biograaf, nog poëtischer haast dan hij al deed, op: “Nu moet hij het dan vinden met zijn tweede moeder, die in feite zijn derde moeder is, hij moet haar gezicht en haar stem gaan herkennen, haar manier om hem te wassen en aan te kleden, hem te laten eten, naar zijn bed te brengen en hem aan te spreken.” Dat dat gelukt is dankt het joch mede aan haar. “De oudere broers en ook Bernard zelf zullen later bij herhaling getuigen: “Wij hebben onze tweede moeder nooit anders gekend dan als onze *moeder*”, met een zekere nadruk op dat laatste woord”, aldus licht biograaf van Schaik toe.

98.4. Net als de meisjes Burgering, intussen lang geleden in ons verhaal - zie hoofdstukken 4 en 5 resp. de voetnoten 45 t/m 50 - confronteert het verhaal rond het jongetje Alfrink ons met breuken in het bestaan en hoe ingrijpend die zijn. Breuken die hoe dan ook de levens van wie het aangaat bepalen. Op de eerste plaats van betrokkenen zelf, zoals het Alfrink-joch. De Alfrinkbiograaf beschrijft - o.a. op blz. 529 - de impact ervan op Alfrinks latere leven. Meer dan de moeite waard om te lezen, vinden wij.

98.5. Niet minder impact ook heeft een dergelijke breuk voor het leven van degenen van wie gevraagd wordt om “voortijdig los te laten”. In dit geval het echtpaar Rutgers-Alfrink. Al bleef er contact, hun pijn was een pijn die nooit went, pijn ook die juist door het herhaalde contact nooit verdween. De vreugde van ieder weerzien immers behelsde, op hetzelfde moment als die vreugde werd beleefd, de pijn van het komend afscheid al. Iets wat iedere gescheiden ouder, aan wie de kinderen niet werden toevertrouwd, weet. Hoe met die pijn om te gaan, in een tijd waarin voor een dergelijke pijn geen woorden waren, in een tijd waarin je die pijn nauwelijks met anderen kon delen, dat was waarvoor het echtpaar stond. “Geen tijd om er bij stil te staan” vanwege zorg voor eigen kinderen was bij het echtpaar - tegen de vijftig waren zij nu - bood geen soelaas.

98.6. Al maakte trots veel goed, pas toen ook sleet hun pijn: Bernardus Johannes Alfrink werd op 15 augustus 1924 priester gewijd. Alfrinks biograaf beschrijft hoe ... “*vanuit de voorste banken*, ook tante Anna en oom Bernard uit Barneveld ontroerd aanzien hoe de wijdelingen op de vloer in de oude gebedshouding liggen uitgestrekt (blz. 88)” ... niet bevroedend dat hun neefje, nu Heer Neef, ooit nog eens - eind 1955 - zou worden benoemd tot aartsbisschop van Utrecht, daarna, in maart 1960, ook nog eens tot kardinaal, aldus voegen wij er aan toe ... Van een pausschap kwam het niet. Hoewel het verhaal gaat dat dat van hem, toen hij in zijn wieg lag, was voorspeld (bron: mondelinge overlevering van de kant van de Albertustak binnen de Rutgersfamilie). Mogelijk overigens dat dit “wapenfeit” er later vóór is geplakt, zoals dat binnen de RK-kerk bij heiligenverhalen sinds jaar en dag gebruikelijk is.

98.7. Dat dat verhaal over Alfrinks pausvoorzegging binnen de Rutgersfamilie de ronde deed verbaast ons overigens niet. Het had natuurlijk alles te maken met de trots die er ook bij de *vierde* generatie Rutgers leefde: de kardinaal was hun kameraadje geweest. Zij - Albertus’ kinderen - al was het dan tijdens hun dreumes- en kleutertijd, waren samen met hem opgegroeid. Lies en Theo, de oudste twee (stamreeks 4.2.1 resp. 4.2.2), hadden samen met hem op de kleuterschool gezeten. De openbare destijds, want de katholieke gemeenschap had er in die tijd nog geen voor zichzelf. Ook nadien kwamen de kinderen Rutgers - Albertus’ kinderen dus - de kardinaal in de dop in het dorp nog regelmatig tegen. Tijdens menige schoolvakantie - ook in zijn seminarietijd - kwam Johannes Bernardus bij oom en tante te logeren. Nog geen honderd meter bij de Rutgers-kinderen vandaan. Bij ook *hun* oom en tante. Dat hij priester zou worden dat moesten ze wel weten, hoor. “Tobenda” - naar To, Ben en Da (Alijda) - zo doopte hij ooit, met water uit de pomp, de Rutgerskat ... die zich, luid krijsend, uit hun armen wrong.

98.8. Maar dit terzijde. We hadden het over hoe trots het echtpaar Rutgers-Alfrink op hun neefje was. Bij zijn wijding gaven zij hem als geschenk een gouden horloge. In hoofdstuk 14 vertellen we dat. Een waar familiestuk. Johannes Bernardus Jr. had het van zijn vader geërfd. Het was nog van diens vader, Johannes Joseph, geweest. Dat nu had Johannes Bernardus Jr. niet moeten doen. Zijn broers konden zijn affiniteitsgebaar niet waarderen en vroegen het horloge terug. Temeer omdat het door Johannes Bernardus Jr. aan Albertus’ jongste zoon -

Johannes Bernardus (stamreeks 4.2.6), naar hem vernoemd - was beloofd. Tevergeefs. Vanuit het standpunt van Johannes Bernardus Jr. begrijpelijk. Niemand immers gaat graag met zo'n boodschap terug naar degene die het geschenk ontving.

98.9. Een veel langer leven was het horloge overigens niet beschoren. Als ten minste waar is wat er wordt verteld. Namelijk dat het tijdens de brand die er op 30 juli 1938 op groot seminarie Rijsenburg woedde, waar Alfrink docent was toen, verloren is gegaan. Alfrink, op dat moment met vrienden op rondreis langs Franse kathedralen, las het in de per poste restante ontvangen krant. Met op de voorpagina een grote foto van Rijsenburg in lichterlaaie. "Alfrink", zo vervolgt zijn biograaf, "kon zijn kamers op de tweede verdieping direct lokaliseren, en vaststellen dat de vlammen er metershoog uitsloegen (blz. 151)". Subiet onderbraken zij hun Franse reis. Ze gingen terug om te helpen en de schade op te nemen ... "Het was een van de zeldzame keren dat hij uit zijn evenwicht was. Studenten zagen hem kribbig, radeloos en regelrecht in paniek. Alles was hij kwijt, boeken, aantekeningen, zijn kleren en andere persoonlijke bezittingen, het was allemaal in de brand en het daarop gevolgde noodweer verloren gegaan (blz. 152)."

98.10. Ten slotte: over zelfde namen gesproken, Johannes Bernardus, de jongste dus, de Johannes - voor ons oom Ben - aan wie het horloge was beloofd, haalde jaren later, zonder het overigens zo te hebben bedoeld, alsnog zijn gram. Als toerist in Rome stuurde hij alle Rutgers een kaart. "Bernardus Johannes uit Rome groet u", zette hij er op. Al was de volgorde van zijn namen als die van Alfrink, iedereen wist van wie de kaart afkomstig was. Behalve de zusters uit het klooster waar Bens zus Berna zat, zr. Adelaide heette ze daar, we komen haar nog tegen. "Oh, zr. Adelaide kreeg een kaart van de kardinaal", het klooster was in rep en roer. "Nu komt hij ons beslist een keer bezoeken ... ". Mooi niet dus.

... had Johannes Bernardus de Barneveldse afdeling van de Bond van Bakkerspatroons in Nederland mee opgericht, het secretarisschap ervan op zich genomen. Ook de Barneveldse Vereniging voor Vreemdelingenverkeer en Plaatselijk Belang had geen vergeefs beroep op hem gedaan: hij werd er penningmeester van (99).

99.1. De Barneveldse afdeling van de Bond van Bakkerspatroons werd opgericht op 6 april 1916, met J.B. Rutgers als secretaris. Hoewel ook wel 17 januari 1917 als oprichtingsdatum vermeld wordt (in het notulenboek). Mogelijk dat de bond de voortzetting was van de in 1908 opgerichte Barneveldse Bakkers Patroonsvereniging. Hoe dan ook, prijsbeheersing - als tegenwicht tegen de onderlinge concurrentie - was er een punt van grote zorg. Leden die zich niet aan de afgesproken tarieven hielden werden op de vingers getikt.

99.2. Ook om andere redenen was onderlinge saamhorigheid van groot belang: broodprijzen waren om de haverklap voorwerp van overheidsbemoeienis, zowel op landelijk als op gemeentelijk en plaatselijk niveau. Hoe ver die bemoeienis, ook in Barneveld, kon gaan - hoe gedetailleerd ook de voorschriften waren - valt te lezen in het eerder geciteerde nummer van "Oud Barneveld" (nr. 28, van juli 1992). Zo kostte in 1919 een wit- en een tarwebrood van 800 gram fl 0.33 resp. fl 0.15 en een roggebrood van 5600 gram fl 1.00..

99.3. De Barneveldse Vereniging voor Vreemdelingenverkeer en Plaatselijk Belang werd opgericht op 21 oktober 1898. Met J.B. Rutgers als penningmeester in o.a. 1921. Ontleend aan Kroniek 20ste eeuw Barneveld, via het Barnevelds gemeentearchief. Zie ook "Meest Vreemdelingen".

Menigmaal trad hij bij transacties voor anderen op, verstrekke hij hypotheken, stond hij borg wanneer op zijn financiële gegoedheid een beroep werd gedaan (100).

100.1. Van de eerste drie generaties Rutgers was het met name Johannes Bernardus Jr. die zich met financiële transacties, vooral betreffende aan- en verkoop van onroerend goed, bezig hield. Voor een indrukwekkende lijst daarvan zie Barnevelds notarieel archief. Daaronder een groot aantal grondtransacties, alsook verkoop van

hout uit percelen grond die hij, deels samen met anderen, bezat op “Jonkerskamp” resp. “Beerenkamp”. Wat Johannes Bernardus’ financiële gegoedheid betreft, met die, een beetje in onbruik geraakte term, willen we niet suggereren dat hij dit alles belangeloos deed. Uiteraard niet, zouden we haast zeggen.

100.2. Wat grond betreft zien we Johannes Bernardus zaken met familie doen. In 1915 verkoopt Albertus, zijn broer dus - meester-bakker staat er in de akte achter zijn naam - een vierde deel in één hectare 87 are bouwland “Jonkerskamp” en een zestiende deel in één hectare 23 are bouwland “De Beerenkamp” aan hem. Ook Johannes Bernardus Jr. wordt er overigens als meester-bakker in aangeduid. Tegen fl 1.500,- . We vertellen dit om een idee te geven om welke bedragen het ging.

100.3. Hoe Albertus aan zijn aandelen in die grond kwam, het is verleidelijk om na te gaan. De omschrijving in vierden en tienden wijst er op dat het grond is die uit onverdeelde boedels kwam. Gegeven het een vierde zou “Jonkerskamp” zeer wel afkomstig kunnen zijn van de boedel van Johannes Bernardus Sr., die immers vier kinderen had, waaronder Johannes Bernardus Jr. en Albertus. Wat het een zestiende betreft zou “De Beerenkamp” afkomstig kunnen zijn van een boedel die zestien erfgenamen telde. Waarschijnlijk gaat het daarbij om een getrapte situatie.

100.4. Dat laatste blijkt te kloppen. We komen De Beerenkamp bij een van de vier kinderen van Johannes Joseph tegen, te weten: Maria Bernardina (stamreeks 2.4). En wel via een akte uit 1876, haar man, Gerhardus Burgering betreffend. Nu echter als *een vierde* deel. We laten de redenering die we volgden nu maar even weg, want wat we willen zeggen is dat de grond afkomstig was van ... Johannes Joseph, ongesplitst. Via het een vierde deel dat Johannes Bernardus Sr. erfde, erfden diens vier zoons ieder een zestiende deel.

100.5. Dat op zich roept weer nieuwe vragen op. Zoals: hoe kwam Johannes Joseph aan die grond? Had de grond te maken met zijn beroep als bakker? Had hij er zijn takkenbossen voor zijn oven vandaan? Wat bewoog Johannes Bernardus Jr. om het een zestiende deel dat broer Albertus had, van hem te kopen? Had Albertus geld nodig? Of had Johannes Bernardus de twee overige een zestienden - in bezit nog van zijn twee andere broers - al opgekocht en wilde hij zijn aandeel in de grond vervolledigen? Wat deed hij er vervolgens mee? Verkocht hij zijn deel in de grond nadien? Welke winst maakte hij er mee? Het valt allemaal na te gaan, we vinden het echter een zijspoor, tijdrovend van aard bovendien, en laten het hierbij. Intussen is duidelijk: Johannes Bernardus Jr., als mini-speculant in onroerend goed en grond, boerde niet slecht.

100.6. De geschiedenis van de streek gezien vanuit wat er in de loop van de tijd gebeurde met prachtig naamgegeven percelen als “Jonkerskamp” en “Beerenkamp” is overigens iets wat waard is om door hobbyisten te worden negespeurd. Ook vanuit het perspectief van natuurbeheer. Interessant in dit opzicht is de detailkaart van Barneveld West die we aantreffen onder het historisch materiaal dat onder onze hoede kwam, te weten: kaart nr. 429, verkend 1885, herdrukt 1896. “Jonkerskamp” en “De Beerenkamp” troffen we er echter niet op aan. Mogelijk staan de percelen op kaart nummer 430.

100.7. Wat op de bewuste kaart wel goed te zien is, is hoe de Barneveldsche Beek achter de Jan van Schaffelaarstraat langs loopt. De beek liep, niet ver ervan verwijderd, achter de panden aan het eind van de straat, waaronder dus ook die waar Johannes Joseph en diens zoon Johannes Bernardus Sr., daarna Johannes Bernardus Jr., hun bakkerij hadden. Het heette daar niet voor niets ook wel Beekeneinde, al loopt de beek, naar wij menen gewoon verder door. Zoals zij, al eerder afgetakt, ook ten zuiden van Barneveld verder loopt. De bewuste kaart tenslotte kwam - via let harderwijk-Rutgers - tevoorschijn uit de nalatenschap van Albertus’ oudste zoon, Johannes Theodorus (stamreeks 4.2), iets vader. De erop met potlood aangegeven plekken geven de plaatsen weer waar Johannes Theodorus, vaardig amateur-schilder als hij was, “naar de natuur placht te schetsen en schilderen”, aldus let.

Alleen met Barnevelds Vrijwillige Brandweer lag het anders. Vlak voor de oprichting ervan - in 1910 - had in zijn bakkerij een felle brand gewoed. Al eerder - in 1904 - was een schuur van hem in vlammen opgegaan. Schoot de gemeente voordien tekort, bezorgde burgers namen nu het initiatief. Johannes Bernardus was het met hen eens: hij liet het ditmaal graag aan hen (101).

101.1. Bron: “100 jaar vrijwillige brandweer” (via www.barneveld.nl te raadplegen). De eerdere brand had op 13 juli 1904 plaats gevonden. Van de brand in 1910 lezen we dat Maria van Schothorst er getuige van was. Bij raadpleging van “Als eene stadt betimmert” blijkt het een buurvrouw van een paar huizen verderop te zijn (pand 163 blz. 56). Overigens had men in die tijd al lang brandverzekeringen. Zeer waarschijnlijk heeft Johannes Bernardus die ook gehad. Of Johannes Bernardus’ grootvader, Johannes Joseph, een brandverzekering heeft gehad, dat echter weten we zo net nog niet. Al bestonden brandverzekeringen toen ook al. We merken dit niet voor niets op. Op 21 juli 1830 of daaromtrent, zo lezen we in “Kronieken periode 1801-1900” (via Barnevelds Gemeente archief), breekt brand uit in de school en het huis van Rutgers aan de latere Jan van Schaffelaarstraat ... Je zou haast zeggen: zo vader, zo kleinzoon.

101.2. Bakkers beoefenden in die tijd, zelfs tot in de jaren dertig van de twintigste eeuw, een brandgevaarlijk beroep uit. Dit vanwege hun met takkenbossen gestookte ovens. Vandaag de dag hebben we er geen idee meer van hoe arbeidsintensief het beroep van bakker was. Hoe vroeg je er voor op moest staan. En dat in een tijd waarin je niet over elektriciteit beschikte, je water moest halen bij de pomp, vooraan in de straat. In een tijd ook waarin er nog geen riolering bestond. Met alle wateroverlast van dien. Vooral in de Jan van Schaffelaarstraat stond het in geval van heftige regen gauw blank. Het ergst en het snelst in het midden van de straat, precies op de hoogte van Albertus’ zaak, zoals we in noot 76.16 al vertelden. Vreemd eigenlijk dat we er geen verhalen over hebben gehoord.

101.3. Bakkers hadden meestal slechts één knecht in dienst, hooguit twee, soms een winkeldochter, zoals winkeljuffrouwen ook wel heetten toen. Het hele gezin werkte mee, zo bleven de kosten laag. Vaak waren er eigenlijk te veel bakkers, in Barneveld ook, zoals we al eerder (noot 68) zagen. Met winkelverkoop alleen konden ze niet volstaan, ze gingen ook de huizen in de buurt en omliggende buurtschappen langs. Daar hadden ze een venter voor in dienst, als het ze goed ging ten minste, anders deden ze het er zelf ook nog eens bij.

101.4. We weten overigens niet of brood venten ook bij de Rutgers het geval was. Johannes Joseph zal het niet hebben gedaan - de boeren uit Barneveld en omgeving bakten in zijn tijd veelal nog zelf hun brood - Johannes Bernardus Sr. en Jr. vermoedelijk wel. We vermoeden dat omdat bakker Bronstring, die in 1914 de zaak van Johannes Bernardus Jr. overnam, met een bakkersmandfiets reed, althans zijn zoon of knecht. Zie afb. 13. Albertus ventte vermoedelijk niet of niet meer. Hij concentreerde zich op wat luxere producten, waaronder met name sprits. Uit de overlevering hebben we over venten nooit iets gehoord.

101.5. Een aardige impressie van het bakkersleven uit de tijd van takkenbosovens en bijbehorend brandgevaar, vonden we via google, onder de titel “herinneringen uit het leven van een bakkersjongen”, geschreven door Jan Brummelman. Op de detailkaart van Barneveld, afkomstig uit de Albertushoek, waar we het in voetnoot 100.6 over hadden, zien we overigens een bosperceel met potlood nader aangeduid. Mogelijk dat het een aanwijzing was voor de hout en takkenbossen die Albertus en Johannes Bernardus Jr. er wisten. Je voorraad op peil houden moet een heel georganiseerd geweest zijn. Al opperden we in 100.7 een andere mogelijkheid.

101.6. Het apart aan de Barneveldse bakkers gewijde nummer van “Oud Barneveld” (nr. 28, juli 1992) vermeldt daarover dat iedere takkenbosopbergplaats, zo goed als iedere hooimijt die er nog stond, bij de plaatselijke overheid bekend was. We vermoeden dat dat was vanwege het brandgevaar. Op de zogenaamde minuutkaart van het kadaster (1822) staan bij de betreffende panden vaak kleine vierkantjes met een kruis erdoor getekend. Of er bij de panden van de Rutgers een kruisje stond gaan we wellicht nog eens na. Albertus

overigens stookte de laatste jaren van zijn bakkersleven - in ieder geval vanaf 1928 - al niet meer op takkenbossen. Zie voetnoot 76.23.

101.7. Mogelijk ook betrokken de Rutgers hun takkenbossen van de percelen die we onder 100.6 vermeldde, percelen waar zij mede-eigenaars van waren. Indien bospercelen uiteraard. Los daarvan troffen we in Barnevelds notariële archieven vele openbare houtverkopen aan, waaronder enige waar Johannes Bernardus Sr. als mede-verkoper bij betrokken was.

Al had Johannes Bernardus zijn blik verbreed, het belang van de RK-gemeenschap hield zijn eerste aandacht. Zo nodig liet hij zijn eigen belangen er voor wijken. Dan verkocht hij een stuk van zijn grond, zodat er, vlakbij de kerk, een eigen RK-school kon worden gebouwd (102).

102. Voor een beschrijving daarvan zie hoofdstuk 14 en bijbehorende voetnoten.

Toen het aan het verzakken was herstelden wij het. Wij als familie, wel te verstaan, twee generaties na hem (103).

103.1. Dit vond eind 2000 plaats. En wel op initiatief van Tine Hagdorn, oudste dochter van Alijda Maria Elbertha Rutgers (stamreeks 4.2.5). Zij was gebeld door Openbare Werken van de Gemeente Barneveld, door de heer van Delen, een van de ambtenaren aldaar. Na een inspectie van het graf - door Tine en zus Guusta - had hij hen ervan overtuigd: er moest wat aan gebeuren, voor het met het graf van kwaad tot erger kwam.

103.2. Dus richtte Tine zich, bij schrijven van 19 oktober 2000, tot haar neven en nichten, met daarin een bezielende oproep, vergezeld van een voorstel om er wat aan te doen. Haar oproep kreeg bijval. Eenmaal hersteld, wijdde de familie er op 10 november daaropvolgend een gezellige familiedag aan. Niet dan na het herstelde graf geïnspecteerd en de overige graven bezocht te hebben. Inclusief het graf van Albertus en de zijnen op de oude begraafplaats, intussen park, aan de Kallenbroekerweg. Zie hoofdstuk 13 resp. afb. 40.

Ook Johannes Bernardus' vrouw, Johanna Maria Alfrink, ligt er begraven. Zij overleed op 1 november 1927, tweeënehalf jaar na het overlijden van haar man ... niet dan na een aanmerkelijk bedrag aan de "weleerwaarde heer J. B. Alfrink te Rome" te hebben gelegateerd (104).

104.1. Toen Johanna Maria eind 1927 overleed studeerde Alfrink aan het pauselijk Bijbelinstituut te Rome. "Hij was daar voor zijn exegesestudie en promotie, afgerond misschien met het Rutgersgeld, in Jerusalem. De dissertatie werd trouwens niet erg in het conservatieve Rome gewaardeerd en moest gedeeltelijk herschreven worden, wat hij blijvend als een belediging heeft beschouwd", aldus schrijft Timo Ridder ons (eind 2011).

104.2. Johanna Maria's legaat staat overigens vermeld in een brief van de Barneveldse notaris Blok van 2 juni 1928, gericht aan Hendrikus Rutgers (stamreeks 3.4), betreffende de afwikkeling van Johanna Maria's nalatenschap. De brief, vergezeld van een gedetailleerde bijlage, bevat de verantwoording van het deel dat Hendrikus uit haar nalatenschap toekomt. Waarschijnlijk gaat het daarbij om hetgeen de nog levende twee Rutgersbroers uit de nalatenschap van Johannes Bernardus, waar Johanna Maria het vruchtgebruik van moet hebben gehad, na haar overlijden toekwam.

104.3. Johanna Maria's erfgenamen waren: Theodorus Johannes Alfrink, broer van de overledene en vader van priesterneefje Alfrink, kinderen Alfrink te Laren, alsmede Hendrikus en Albertus Rutgers. Elk voor een vierde gedeelte. Minus legaten aan de RK Kerk resp. aan de RK-armen te Barneveld, en ... "den Weleerwaarde Heer J.B. Alfrink te Rome." De specificatie van de notaris is om meerdere redenen interessant. Zo zien we van Hendrikus een schuld opgevoerd van fl 2.500,- (exclusief rente), zijnde het restant, eerder nog de hoofdsom, van een lening, hem door het echtpaar Rutgers-Alfrink verstrekt. Hoogstwaarschijnlijk ter gelegenheid van

Hendrikus' aankoop, eind 1913, van een eigen huis in Vught (zie voetnoot 117). Waarvoor het ook was, wat we hier zien is dat Johannes Bernardus zijn broer Hendrikus, door een lening aan de nodige financiën hielp.

104.4. Aan dezelfde specificatie zien we tevens dat het echtpaar een lening had verstrekt (van fl 4.000,-) aan "kinderen Alfrink te Laren". Vrijwel zeker betreft het de kinderen van een andere, vooroverleden broer van Johanna Maria. Vanwege het zijspoorkarakter ervan zochten we het niet verder uit. Althans *nog* niet (zie voetnoot 104.13). Voor nu is het voldoende te weten dat het ook hier gaat om het restant, mogelijk nog de hoofdsom, van een door het echtpaar Rutgers-Alfrink verstrekte lening. Daarmee om wat het ons over Johannes Bernardus leert. Het beeld immers dat vanwege deze leningen van het echtpaar Rutgers-Alfrink, daarmee van Johannes Bernardus Jr., oprijst, is dat van een Rutgers die zijn familie hielp. Of het nu zijn eigen kant betrof of die van zijn vrouw, hij maakte geen onderscheid. Daarmee deed hij wat de Rutgers vóór hem deden, en na hem zouden blijven doen: elkaar steunen wanneer het nodig is, ook aangetrouwde familie, iets wat trouwens in die tijd gebruik was. Inclusief overigens de problemen die er soms door ontstonden.

104.5. Hoe de nalatenschap van Johanna Maria zich verhoudt tot die van Johannes Bernardus Jr., haar vooroverleden man, hoewel het via het Barnevelds notarieel archief mogelijk uit te zoeken is, we deden het tot nu toe niet. Wellicht komen we er nog aan toe. Alles wijst er echter op dat het echtpaar in gemeenschap van goederen gehuwd was. Aangevuld door een regeling ten voordele van de langstlevende inzake vruchtgebruik van de nalatenschap van de eerstoverledene. Overigens had Johannes Bernardus Jr. zijn zaak lang voor hij overleed al verkocht. Zie daarvoor voetnoot 107.

104.6. We zochten Johannes Bernardus' regeling van zijn nalatenschap niet alleen niet op, gegeven alles wat nog wachtte op nader onderzoek, we twijfelden echter ook of we er wel goed aan zouden doen. Welk soort nieuwsgierigheid bevredigen we ermee, wanneer we alles tot in detail uitzoeken, vervolgens uitpluizen en van commentaar voorzien, aldus vroegen we ons af. Anders ligt het ten aanzien van informatie waarover wij - door de familie beschouwd als een soort familiearchivaris - al beschikken. Dergelijke informatie, zeker wanneer het om akten gaat, werd niet voor niets door de familie bewaard.

104.7. Mochten speurders na ons echter toch in de nalatenschappen, daarmee tegelijk in de financiële handel en wandel van de Rutgers, willen duiken, dan hebben zij onze zegen. Want interessant - qua tijdsbeeld en wat het aan verrassende familiegegevens opleveren kan - is het wel. Wie weet kunnen we het zelf uiteindelijk ook niet laten, en volgt er in dit document nog het een en ander over. Al was het maar om met wat meer feiten dan waarover we al beschikken, te onderbouwen wat wij menen te constateren: al ging het hen bij hun streven naar welvaart eerst en vooral om hun kinderen, sommige Rutgers raakten toch wat in de ban van bankje spelen, handelen in onroerend goed, speculeren, zoals we in hoofdstuk 19 overigens ook zullen opmerken.

104.8. Met alle respect voor hem, Johannes Bernardus Jr. hoort, menen we, onder die sommigen. Niet omdat hij geen kinderen had, en hem daarmee - binnen de context van zo even - een acceptabel motief ontbroken zou hebben. Dat zou een onredelijk verwijt aan zijn adres zijn. Bestaanszorgen kun je ook hebben zonder dat je kinderen hebt. Hoe dan ook, Johannes Bernardus Jr. springt er qua "handel" binnen de handel en wandel van de Rutgers, voor ons duidelijk uit. Ondanks de sobere leefwijze van hem en zijn vrouw (zie voetnoot 91). Iets wat - soberheid en het tegelijk toch wat in de ban zijn van geld - voor Johannes Bernardus' broer Albertus, ons aller grootvader, ook geldt, zoals we nog zullen zien.

104.9. Terug naar Johannes Bernardus' levensloop, althans naar de afsluiting ervan. Johannes Bernardus overleed op 15 april 1925. Uit mondelinge overlevering weten we dat hij in de loop van zijn leven zeker vijf maal longontsteking had. In een tijd waarin er nog geen antibiotica bestonden was je dan doodziek. Niet alleen figuurlijk, ook letterlijk. "Wij als kinderen mochten dan niet in de breed uitlopende straat voor zijn huis en zaak spelen, we werden verderop gestuurd. De burens belegden de straat dan met kift. Dat dempte voor de dan doodzieke man, het geluid van paard en wagens die er reden ...", aldus onze informante van destijds.

104.10. De kift waar zo even sprake van was bestond “uit turfmoel of eikenschors, dat als restproduct van de leerlooierij van Schueler vandaan kwam”, aldus lezen we onder afbeelding 31 uit “Barneveld en de Barnevelders”. het moet, zo lezen we in het onderschrift “een hels kabaal geweest zijn, wanneer vroeger de boerenkarren met hun wielen met ijzeren velgen over de kinderkopjes in de straten van Barneveld ratelden en knarsten”. Dus al zeker voor de zo zieke man als Johannes Bernardus dan was. Van een smartelijk sterfbed vernemen we, langs de weg van zijn bidprentje, niets. Gelukkig, zouden we haast zeggen. Wat ons van het bidprentje treft, is wat Johannes Bernardus, net als zijn vrouw op het hare later ook zal doen (zie afb. 39), zijn Alfrinkneefje ten slotte vraagt ... “En Gij dierbare Heer Neef, gedenk mij aan het altaar des Heeren”.

104.11. Een blik op het bidprentje van Johanna Maria Alfrink, Johannes Bernardus’ vrouw - zie afb. 39 - leert ons dat Johanna Maria lid was van de zogenaamde Derde Orde van de H. Franciscus, waarover we in voetnoot 91 al uitgebreid spraken. Teksten op bidprentjes waren soms heel subtiel. De overledene te zeer, of alleen maar prijzen, ging al gauw tegen de deugd van bescheidenheid in. Wat Johanna Maria’s lidmaatschap van de Derde Orde betreft zien we hoe dat hier wordt opgelost: de overledene heeft *als het ware met behulp van haar menselijke zwakheden*, het gebed dat de regel van de orde van haar vroeg, volbracht. Waarmee wij, behoudens nog een nabrander in de volgende twee voetnoten, de voetnoten, horend bij een hoofdstuk met de wat plagerige titel “Brand bij een notabele” afsluiten. In de hoop dat wij ook Johannes Bernardus Jr.- alsook Johanna Maria, zijn vrouw - door toedoen van ons verhaal, en bijbehorende voetnoten, de eer hebben gegeven die hem en haar zonder meer toekomen.

104.12. Onze nabrander heeft te maken met de “kinderen Alfrink te Laren” uit voetnoot 104.4, aan wie Johanna Maria een aanmerkelijk bedrag legateerde. We vroegen Timo Ridder, Alfrinkdeskundige bij uitstek, om welke kinderen het zou kunnen zijn gegaan. Inderdaad bleek het te gaan om twee, mogelijk drie kinderen, van haar andere broer, Petrus Alfrink, geb. 31-1-1860 te Nijkerk, die intussen (13-8-1921) overleden was. Net als overigens diens vrouw, Wilhelmina Catharina Overgoor, geb. 2-7-1859 te Nijkerk, overl. 13-10-1920 te Nijkerk, dochter van het Nijkerkse echtpaar Overgoor-Panneman, een echtpaar dat wij in voetnoot 78 al tegenkwamen.

104.13. De kinderen om wie het ging waren: Geertruida Cecilia Maria Alfrink (geb. 26-12-1892 te Nijkerk, overl. 22-4-1962 te Laren) en Jacobus Johannes Petrus Alfrink (geb. 23-11-1896 te Nijkerk, overl. 1-5-1976 te Laren). Mogelijk ook: Wilhelmina Maria Alfrink, geb. 16-7-1895 te Nijkerk, overl. ??-4-1962 te ??). De zussen Geertruida en Wilhelmina dreven in Laren een handwerkwinkelje aan de Toerenlaan, aldus liet Harderwijk-Rutgers, die er in haar jonge jaren nog maaswol en klosjes garen had gekocht. Maar dit terzijde. Dat het echtpaar Rutgers-Alfrink de kinderen een warm hart toedroeg blijkt o.a. uit het feit dat zij van hun neef Jacobus doopgetuigen waren geweest. Geertruida ten slotte, van wie wij een bidprentje hebben, zou voordien een dienstje bij het echtpaar Rutgers-Alfrink kunnen hebben gehad, aldus berichtte Timo ons.

Waarom ligt Albertus niet in de buurt van zijn broer, is de vraag die zich stelt. Waarom moeten we voor zijn graf elders in Barneveld zijn? Was het omdat Albertus - eenvoudig man, wars van ijdelheid, zoals op zijn bidprentje staat vermeld - niet tot de notabelen had behoord (105)?

105.1. Albertus’ bidprentje getuigt van zijn pijnlijke ziekbed met de volgende tekst: “Eene krankheid trof mij en er was niemand die mij kon helpen, ik riep tot den Heer en uit mijn kwellingen heeft Hij mij verlost”. Het prentje typeert hem met: “Hij was een eenvoudig en oprecht man, godvrezend, ten hoogste bemind, en hij zag niet om naar de ijdelheid dezer wereld.” Opmerkelijk is: het prentje vermeldt niets over de Sacramenten der Stervenden, terwijl Albertus die wel ontvangen had. Niet echter van de pastoor van de eigen parochie, maar van die van het Infanterie Schietkamp De Harskamp.

105.2. Dat had te maken gehad met het gebeurde rond de verkoop van een stukje grond ten behoeve van de uitbreiding van de RK-school (zie hoofdstuk 14). Dat Albertus’ familie voor diens Heilig Oliesel naar de

Harskampse pastoor uitweek, kon pastoor Gowthorpe - want over hem hebben we het - ondanks diens eigen weigering, vermoedelijk wel billijken, maar het als feit op Albertus' bidprentje vermelden, durfde de familie mogelijk niet aan. Aldus onze reconstructie, aannemende dat pastoor Gowthorpe Albertus' uitvaart deed.

Had pastoor Gowthorpe er de hand in gehad? Aldus vroegen wij ons in een eerder schrijfsel af (106).

106. Het eerdere schrijfsel betreft: "Nog eens de Barneveldse familie Rutgers" d.d. november 2000. Dit schrijfsel komt hiermee te vervallen. Datzelfde geldt voor het daaraan voorafgegangene "Herkomst van de Barneveldse familie Rutgers" d.d. september 1991,

Voor een graf op de oude begraafplaats, als hij dat al had gewild, was Johannes Bernardus dus net te laat (107).

107.1. Of het met zijn gezondheid te maken heeft gehad, of dat hij het zich kon permitteren, of dat het een combinatie van die twee factoren was, feit is dat Johannes Bernardus in 1914 zijn bakkersloopbaan beëindigde. Aan het eind van dat jaar, op 25 november 1914 - een kopie van de akte is in ons bezit - verkocht hij zijn zaak aan bakker Gerardus Bronstring uit Laren. Voor een bedrag van fl 9.500,-, een bedrag dat er op wijst dat het een bloeiende zaak betrof.

107.2. Kijken we echter naar de afbeeldingen op Beeldbank Barneveld - via zoekterm "Bronstring" - dan zien we onder nummer 03.0537 een foto - gedateerd tussen 1915 en 1935, maar voor ons duidelijk van voor 1925 van een aantrekkelijke zaak. We namen de afbeelding in ons verhaal onder afbeelding 24 op. Zoals hierna nog zal blijken was het pand niet door Johannes Bernardus, maar door Bronstring tot die staat verbouwd. Het linkerdeel van het pand zou, aldus het onderschrift, de bakkerij van Bronstring betreffen, het rechtergedeelte de bakkerij van J. B. Rutgers. Als zouden er onder één dak twee verschillende bakkerijen gezeten hebben: Bronstring en Rutgers. Het kan niet anders of het onderschrift berust op een vergissing. Beide zaken behoren Bronstring toe. Het linkerdeel betreft de kruidenierszaak die hij dreef, het rechterdeel zijn bakkerij, "voorheen Rutgers" uiteraard, al zien wij dat niet op de etalage staan. Daar staat duidelijk te lezen, in een ronde boog: BRONSTRING BAKKERIJ (zie ook detailfoto 06.0765).

107.3. Dat deze conclusie klopt blijkt uit foto 06.0772. We zien daar wederom een foto van het pand. Daaruit blijkt dat het inderdaad om uitsluitend zaken van Bronstring gaat. De foto is van later datum, evenwel van voor 1925. De entree is veranderd, die is nu geheel centraal - al was dat mogelijk voordien ook al het geval - het kruideniersgedeelte is opgeheven, het pand is nu geheel ingericht als (banket)bakkerij. Dat de hier besproken Beeldbankfoto's van vóór 1925 zijn, weten we aangezien Bronstring er tot 1925 zat. Daarna kwam bakker Koobs er in. Het linker gedeelte van het pand werd in de jaren daarna afgebroken. Zie ook ons onderschrift bij afb. 25 uit ons verhaal. In "Met de Kiekkast door Barneveld" (blz. 20) wordt bakker Bronstring overigens niet vermeld. Daar wordt, in het onderschrift onder een oude foto van de Jan van Schaffelaarstraat, niet Bronstring, maar bakkerij Rutgers als voorganger van Koobs genoemd. Ook niet helemaal juist dus. Ach, niet iedere nuance kan nu eenmaal in een onderschrift worden vermeld. Dat is intussen onze eigen ervaring ook!

107.4. Een wel heel interessante foto uit de hier besproken Beeldbank Barneveldserie namen we in ons verhaal op onder afbeelding 13. Gegeven het Beeldbank-onderschrift bij de foto - het is foto 06.0769, gedateerd tussen 1920 en 1925 - gegeven ook de twee panden naast het afgebeelde pand, te weten: pand 172, maar toen nog zonder schuin dak, resp. pand 173, Café Spoorzicht - gaat het hier om een foto van pand 170-171. En wel om een foto van het pand *in zijn oorspronkelijke staat*, de staat dus waarin het pand zich bevond toen Bronstring het in 1914 van Johannes Bernardus Jr. overnam. Vrijwel zeker zin we het pand hier in de staat die het had toen zijn vader, Johannes Bernardus Sr., er, rond 1870, in trok, zoals verteld in hoofdstuk 8 van ons verhaal resp. in voetnoot 70 nader toegelicht.

107.5. Gegeven de gehele fotoserie op Beeldbank Barneveld was het dus Bronstring die pand 170-171 verbouwde, er een verdieping boven op zette, het aan de eisen van de tijd aanpaste. In de fotoserie zien we ook nog eens Bronstrings enorme oven afgebeeld (foto 06.0768). Ook het laatste stadium van de oorspronkelijke Rutgerszaak kennen we. Er staat namelijk op Beeldbank Barneveld ook een foto van het pand - gedateerd tussen 1950 en 1955 - toen bakker Koobs, die de zaak in 1925 van Bronstring overnam, er in zat. Waarna er, in of omstreeks 1955, Divebo, een dierenspecialzaak, in kwam. Voor hoe het pand, althans wat er nog van rest, er nu uit ziet, en welke zaak er thans in huist, zie daarvoor afbeelding 25 uit ons verhaal.

107.6. Deze voetnoot afsluitend ten slotte een nuance wat betreft Albertus' graf, voetnoot 107 gaat immers eigenlijk over Albertus' graf. En wel deze: een van Albertus' nazaten - ook een Albertus, maar dan een, afkomstig uit stamreeks 4.2.2 - liet Albertus' graf een paar jaar geleden recht zetten, waarvoor lof. Was warempel ook Albertus' graf aan herstel toe, want uit het lood geraakt.

Al wist hij dat hij zijn ouders teleurstelde, vooral zijn moeder, zichzelf trouwens ook, naar het grootseminarie Rijsenburg, waar hij was toegelaten, ging Hein niet (108).

108.1. Bron wat betreft Hendrikus' afhaken: mondelinge overlevering, door tal van stukken bevestigd. Wat betreft Hendrikus' verblijf op het kleinseminarie in Culemborg, dat legde hij zelf vast. Het door hem vertaalde doopbewijs van Johannes Joseph ondertekende hij met: vertaald door H. Rutgers, studius Seminarii Culemburgensis, gedagtekend 5 Juny 1878. Hendrikus, bijna negentien jaar oud, zat toen in de laatste klas.

108.2. Hoewel wij aanvankelijk vermoedden dat Hendrikus vervolgens naar Rijsenburg (in Driebergen) ging, zoals het destijds op het kleinseminarie in Culemborg aansluitende grootseminarie heette, kregen wij dat, na daarop gericht onderzoek door derden - de archieven van het seminarie bleken niet vrij toegankelijk - niet bevestigd. Het was natuurlijk geen must dat Culemborgse klein seminaristen hun studie in Rijsenburg vervolgden, waren er bijvoorbeeld kandidaten onder hen die gaandeweg meer voor een missionarisloopbaan waren gaan voelen, dan vervolgden die hun studie elders. Er was destijds ruim keus. We merken dit op omdat Els Rutgers-Wessels aanvoert dat volgens Rut, wijlen haar man (stamreeks 4.1.3), Hendrikus pas ná zijn wijding tot subdiaken - subdiakens assisteerden o.a. bij het zingen en lezen van de mis - had afgehaakt. En die wijding ontvingen priesterstudenten eerst in de loop van de laatste jaren van hun grootseminarietijd. Na de wijding tot subdiaken volgde die tot diaken, daarna die tot priester. Bij de diakenwijding kon je eigenlijk niet meer terug, want dan legde je tevens je celibaatsgelofte af, aldus voegen wij er, ons in priesterstudenten inlevend, aan toe.

108.3. "Hein liep al in priesterkleding rond", aldus een van onze andere informanten, waarschijnlijk doelend op de zwarte knoopjes-soutane, waar grootseminaristen, net als gewone geestelijken doordeweeks, in rond liepen. Mogelijk echter dat destijds ook klein seminaristen al in hun laatste jaar zo gekleed gingen. Als dat zo was, dan ook Hendrikus, toegelaten tot het grootseminarie als hij was. Al had onze informante dat natuurlijk niet zelf waargenomen, in de jaren 1877-1878 als dat moet zijn geweest. Wellicht dat er nog materiaal opduikt dat meer licht werpt op deze kwestie. Wat hopelijk ook zal gebeuren met betrekking tot onze veronderstelling dat Hendrikus een onderwijzers-tussenstap zette. Zie voetnoten 108.6 en 108.7.

108.4. Dat Hendrikus vanwege zijn voortijdige afhaken zijn ouders teleurstelde weten we vanwege mondelinge overlevering. Hendrikus' moeder, Maria Elisabeth Panneman, zou geen woord meer met hem hebben gewisseld. Of zij dat gedurende de zeventien jaar die zij na Hendrikus' afhaken nog leefde heeft volgehouden valt te betwijfelen, dat dat echter van haar gezegd werd, geeft weer hoe groot de teleurstelling, schaamte ook, voor Hendrikus' moeder, daarmee ook voor zijn vader, geweest moet zijn. We schreven er in noot 95 al over.

108.5. Dat zijn afhaken ook voor Hendrikus zelf een teleurstelling was spreekt, mede gezien vanuit de verwachtingen waaraan hij, zowel van de kant van zijn ouders als van hemzelf, moest voldoen, voor zich. Want ambitieus, dat was hij zeker, dat beeld werd ons van meerdere kanten aangereikt. Neemt niet weg dat zijn

beslissing hem als terecht moet zijn voorgekomen, hem ook goed zal hebben gedaan, om niet te zeggen, hem van wat hij meer en meer als een druk moet hebben ervaren, zal hebben bevrijd.

108.6. In 108.3 spraken we de hoop uit dat we nog aanvullend materiaal zouden tegenkomen, en warempel dat gebeurde. Twee fotoboeken van de kant van de Hendrikustak resp. de Overgoors, afkomstig van Rut Rutgers (stamreeks 4.1.3), die we in 1990 van hem in bewaring kregen, kwamen retour. Met, los voorin, getuigschriften uit 1879, 1880, 1884, 1895 en 1896. Uit die getuigschriften blijkt dat Hendrikus het kleinseminarie te Kuilenburg met goed gevolg doorliep, maar niet naar het grootseminarie Rijsenburg ging, noch naar enig grootseminarie elders. In plaats daarvan was hij inderdaad - in 1879 al - het lager onderwijs ingegaan. Begonnen - aanvankelijk vrijwel zeker als hulponderwijzer - in Uden en Grave, was hij vervolgens onderwijzer aan lagere scholen te Heesch, Amsterdam en Hilversum.

108.7. Wanneer hij precies in 's-Hertogenbosch aardrijkskundeleraar aan o.a. de Rijks-HBS werd, bleek niet uit dit materiaal. Uit de aankondiging, d.d. 14 augustus 1903, van zijn huwelijk met Elbertha Maria Overgoor valt op te maken dat hij er toen al doceerde. Achter zijn naam staat "leraar m.o.", met 's-Hertogenbosch als zijn woonplaats. Daarbij slaat m.o. op middelbaar onderwijs (zie ook voetnoot 115.4), Hendrikus was dus leraar intussen. Dat hij dat was zien we ook nog langs andere weg bevestigd, en wel aan de hand van een groepsfoto van het HBS-docentenkorps, een foto die zich ook onder het materiaal bevond. We zien hem daar staan: een nog betrekkelijk jonge man, helemaal achteraan, op de laatste rij. Achter op de foto staat "vader als leraar!". Aan zijn plaats op de foto te zien: beginnend docent. Op Hendrikus' docentschap komen we nog terug.

Misschien dat Albertus, intussen uitgeloot, hem wilde vervangen. Die kon best een tijdje weg uit vaders zaak, Johannes Bernardus werkte er toch ook. Hij zou het hem vragen, je wist maar nooit (109).

109.1. Albertus, die deed het, de goeierd. Dat "goeierd" was de kleur die Albertus' broederdienst voor een van onze informanten had. Dezelfde die tegen Hendrikus opzag, en die haar oom, vanwege diens intellectuele bagage en altijd deftige kleding, een beetje verwaand zelfs vond. Vanuit haar optiek als bakkersvrouw, met slechts anderhalve klas na de lagere school, begrijpelijk wellicht: tot leraar aan een HBS, zo ver had geen Rutgers het nog geschopt, dan ging hij zich ook nog Henricus noemen, terwijl je zijn naam toch duidelijk als Hendrikus schreef en hij voor hen altijd oom Hein had geheten ...

109.2. Wat zijn voornaam betreft moeten wij haar gelijk geven, die luidde inderdaad Hendrikus en niet Henricus. Zowel voor de burgerlijke stand als voor zijn ouders, die zijn naam zo in hun familiemissaal hadden genoteerd. Dat Hendrikus zijn naam zelf had verdept - aldus ook ons eerste zinnetje in hoofdstuk 15 - staat voor ons buiten kijf. Iets kwaads bedoelen we er niet mee, per slot deden wijzelf ook zo iets: we verengelden onze naam, voegden er zelfs onze hindoe-doopnaam aan toe.

Albertus deed het, een ware broederdienst (110).

110. Broederdienst werd later een specifiek begrip. Het hield in dat, als in een gezin twee broers de dienstplicht hadden vervuld, dan wel vervulden, de volgende broer er van was vrijgesteld. In 1996 werd de dienstplicht overigens afgeschaft. Hoe het in de tijd van Hendrikus en Albertus met de dienstplicht zat valt te lezen in een boeiend artikel van de hand van F. Straatman: "De lotingsinstrumenten voor de Nederlandse dienstplicht", te vinden op internet. Daarin ook een beschrijving van het remplaçantensysteem waar Hendrikus gebruik van maakte. Ook de kinderen van Hendrikus bewezen elkaar dergelijke diensten. Zo vertelt Els Rutgers-Wessels, de echtgenote van Rut Rutgers (stamreeks 4.1.3), dat Rut in de plaats trad van Bernardus, zijn oudere broer (stamreeks 4.1.2).

Een stukje grond, niet ver van de kerk - het was zijn eigendom - was er voor nodig. Dus verkocht hij het. De financiering van de bouw kregen ze door een spectaculaire loting rond. Zo verrees er, in 1907, de eerste St. Antoniusschool (111).

111.1. In “Rondom Twee Torens” wordt uitvoerig beschreven wat er allemaal voor kwam kijken voor het zo ver was. “Eerst moest er grond komen. Kerkmeester Johannes Bernardus Rutgers, bakker te Barneveld, werd de verkoper van een stuk grond bij het Kerkstraatje te Barneveld, groot ongeveer tien aren en vier centiaren. Koopsom fl 1.000,- (kad.nr. 205 sectie D). De akte van transport vond plaats op 20 augustus 1906.”

111.2. De bouw werd aanbesteed voor de somma van fl 7.421,- . De borgen waren E. Erkens en H. W. Willemars, inderdaad een van Aalbert Willemars nazaten. “Het kapitaal, nodig voor de koop van de grond en de schoolbouw, werd vooral verstrekt door een zeer gunstig geslaagde loting; 2700 prijzen werden ingebracht, 20.000 loten à fl 0.50 werden verkocht. Vele steden in ons land hebben een groter of kleiner deel der loten genomen”, aldus staat in het parochie-archief te lezen (citaat uit “Rondom Twee Torens”, blz. 215). Op die pagina ook een afbeelding van hoe de loten er uitzagen. Verloot werden “voorwerpen van kunst en huishoudelijke artikelen”, waarvan de trekking plaats zal vinden in oktober 1906. Aldus het RK Kerkbestuur te Barneveld, namens deze: J.C. Bos, Pastoor, Gr. Nieuwstad en ... J.B. Rutgers.

111.3. De school werd ingewijd en in gebruik genomen op 1 september 1907. In de Barneveldsche Courant van 5 september daaropvolgend is een uitvoerig verslag van de memorabele gebeurtenis te vinden (geciteerd in “Rondom Twee Torens”, blz. 216). We vermelden dit om te benadrukken wat er binnen de Barneveldse RK-gemeenschap speelde in die tijd: als overal in het land richtten de katholieken zich weer op. Ook in Barneveld begonnen zij aan het inhalen van hun achterstand. In sociaal-politiek en maatschappelijk opzicht dus. Zoveel is zeker, Johannes Bernardus Jr. had er een aandeel in.

111.4. Wie zich afvraagt naar welke school katholieke kinderen vóór die tijd gingen - waaronder Hendrikus en Albertus in hun tijd - dat was de openbare school. Iets wat het ongedwongen verkeer van de kinderen van verschillende gezindten ongetwijfeld ten goede kwam. Ook later, wanneer zij volwassen waren, kwam dat de onderlinge verhoudingen ten goede, men had immers bij elkaar op school gezeten. Vanaf eind jaren tachtig van de negentiende eeuw kwam daar verandering in. Toen namelijk kwam er ook in Barneveld specifiek protestants-christelijk lager onderwijs en wat later dus apart katholiek lager onderwijs.

De eerste? Inderdaad, want een tweede volgde. De toename van het zielental van de parochie tot rond de 400, vroeg er om. De nieuwe school werd gepland achter de oude. Wat alleen kon indien Johannes Bernardus opnieuw een stuk van zijn grond aan de kerk verkocht. Zodra de bouw aan de orde was zou hij dat doen (112).

112.1. In 1925 bedroeg het aantal zielen van de RK-parochie in Barneveld rond de 400. Zie het desbetreffende staatje achter in “Rondom Twee Torens”. Dat Johannes Bernardus het bedoelde stukje grond zou verkopen “zodra de bouw aan de orde was” was door hem vast en zeker in vergaderingen van het kerkbestuur toegezegd. Of zijn broers er van wisten is nog maar de vraag. Mogelijk vond hij dat ook niet nodig, de grond was immers zijn eigendom. Johannes Bernardus had de grond in 1905 verworven, en wel door aankoop op een publieke veiling van “een huis met erf en tuin aan het Eerste Achterdorp te Barneveld, sectie D nr. 1190, groot 25 are en 50 centiaren”.

112.2. Toen Johannes Bernardus het bewuste huis, inclusief grond, eind 1924 aan een particulier verkocht, zonderde hij het stukje grond af, dat voor de komende uitbreiding van de school nodig was. Hij bleef er dus de eigenaar van. Als “de Roomsche Katholieke Bijzondere School Sint Antonius te Barneveld” er echter geen gebruik van zou maken, dan konden de kopers van pand en grond het bewuste stukje grond alsnog kopen.

Tegen fl 500,- , dezelfde prijs als Johannes Bernardus van de school ontvangen zou. Aldus, kort samengevat de verkoopakte van 2 december 1924.

112.3. Wie een indruk wil krijgen van het vernuft waarmee Johannes Bernardus, en de notaris uiteraard, de bewuste verkoopakte opstelden, moet de akte beslist eens inzien. Hetzij bij het Barnevelds notarieel archief, hetzij bij ons. Wij merken dit op omdat daarmee wellicht duidelijk wordt van wie sommige Rutgers - we bedoelen Rutgers uit latere generaties - hun zakelijk inzicht, annex vooruitziende blik, hebben.

Gelukkig was een collega-pastoor, die van - mind you - Infanterie Schietkamp De Harskamp, daar wel toe bereid. De grondtransactie overigens kwam alsnog tot stand. Medio 1930 was de nieuwe school een feit (113).

113.1. Dat de Harskampse pastoor daar wel toe bereid was weten we uit mondelinge overlevering. Het staat er wel zo kort en bondig, maar het moet een drama zijn geweest. Stel je de schrik bij Albertus over de weigering van zijn eigen pastoor eens voor. Hij kon zich niet voorbereiden op de dood. Althans niet op de wijze waarop dat voor hem als rechtgeaarde katholiek hoorde, zijn zonden niet belijden, berouw tonen, vergeving krijgen - zijn laatste biecht - voorafgaand aan de ziekenzalving, het ontvangen van het Heilig Oliesel. Niet voor het laatst, te midden ook van zijn gezin, de Communie ontvangen, dat heilige voedsel voor onderweg naar de eeuwigheid. Daar leek het even op. En dan die gang naar Canossa, die smeektocht naar de naburige pastoor! Wie uit Albertus' gezin belastte zich met die vernederende tocht? Ten behoeve van een man die, half verlamd, zelf die tocht niet meer ondernemen kon (zie ook voetnoot 139).

113.2. Hoe het overleg tussen de doodzieke Albertus en zijn broer Hendrikus tot stand kwam, we weten het niet, de afloop kennen we wel: het leidde tot de verkoop van het bewuste stukje grond. De plannen voor de nieuwe school konden worden verwezenlijkt. In "Rondom Twee Torens" lezen we dat de gemeente de verdere financiering ervan op zich nam. School en kerk hadden geen beter moment kunnen kiezen. Sinds de Onderwijswet van 1920 hadden bijzondere scholen, mits met een minimum omvang van 40 leerlingen destijds, immers recht op dezelfde financiële steun als de openbare.

113.3. Dat succes was dus mede te danken aan de bereidheid van de eigenaren van het bewuste stukje grond. Wellicht wat ingewikkeld, want van die erfgenamen waren er, op het moment van overlijden van Johanna Maria Alfrink, vier. Op de eerste plaats de erfgenamen van Johannes Bernardus, te weten zijn broers Albertus en Hendrikus. Ieder voor een vierde deel. Hun aandeel in de nalatenschap van hun broer kwam kennelijk pas ter beschikking na het overlijden van diens vrouw, reden waarom wij aannemen dat deze het vruchtgebruik ervan verkregen had. De overige twee vierden vielen aan de erfgenamen van Johanna Maria Alfrink toe. Wie dat waren zie daarvoor voetnoot 104.3.

113.4. Vandaar dat de pastoor Albertus, al was die nog zo ziek, er over aansprak. Dat de pastoor aan belangenverstrengeling deed, Albertus onder druk zette, waar hij juist geestelijke bijstand nodig had, wilde biechten, om vervolgens, bij vol bewustzijn, de sacramenten der stervenden te ontvangen, dat merkten we in voetnoten 90.4 en 90.5 al op. Hoe dat ook zij, ook met de overige erfgenamen, mede-eigenaren van de grond, moest er van de kant van de pastoor overleg over worden gevoerd. Zij echter hadden kennelijk al met de transactie ingestemd: verkoop van de grond tegen fl 500,- , hetzelfde bedrag als waarvoor Johannes Bernardus het een aantal jaren eerder aan de school had gegund.

Van rancune ten opzichte van de kerk bleek bij de Rutgers geen sprake. Albertus oudste zoon, Theodorus, en diens architectenzoon uit Laren, ook een Theo, stonden aan de wieg van een eigen kerkje voor de katholieke gemeenschap in het aan Barneveld grenzende Voorthuizen (114).

114. Bron: "Rondom Twee Torens", blz. 246. En dan te bedenken dat Theodorus nog bijna door pastoor Gowthorpe uit de kerk was gezet, als hij zijn plannen - medio twintiger jaren - voor een jongelingen-dansclubje destijds had doorgezet. De architectenzoon Theo betreft: Theodorus Wilhelmus Maria Rutgers, geb. 28 maart 1935 te Barneveld, overl. 25 maart 2011 te Laren (NH), zoon van Johannes Theodorus Rutgers, de Theodorus waar we het over hebben dus (stamreeks 4.2.2.). Andersom - pastoor Gowthorpe bedoelen we - werd er ook niet wrokkig omgekeken, als we tenminste mogen afgaan op de herderlijke briefjes uit 1942 en 1943, die de pastoor aan Albertus' jongste zoon, Johannes Bernardus, ter gelegenheid van diens verjaardag, stuurde, gericht aan diens Haarlems adres, waarvan kopieën in ons bezit (zie ook voetnoot 151).

Zo werd hij leraar aardrijkskunde en geschiedenis aan de Rijks HBS te 's-Hertogenbosch, aan het Stedelijk Gymnasium en de RK-Kweekschool Mariënborg (115).

115.1. Bron: mondelinge overlevering, Hendrikus' overlijdensbericht, Elbertha Maria's kasboek enz. We weten intussen dat Hendrikus, na zijn kleinseminarie zijn priesteropleiding niet vervolgde. Hij ging het lager onderwijs in. Hij huwde op vierenveertigjarige leeftijd, en wel op 1 september 1903. Hij was toen al leraar aan de Rijks HBS te 's-Hertogenbosch. Zie voetnoot 108. Dat hij zo laat huwde heeft, denken we, te maken met het feit dat hij nog geen gezin kon onderhouden, althans niet voldoende naar zijn zin. Tot ver in de twintigste eeuw trad je pas in het huwelijk zodra je een voldoende, geregeld, inkomen had. Bovendien startte Hendrikus zijn onderwijzersloopbaan in een tijd dat je als onbezoldigd hulponderwijzer begon, dan wel daar nauwelijks iets mee verdiende. Ook het feit dat hij bezig was met het halen van aktes - van de kant van meerdere informanten bevestigd - waar hij al zijn vrije tijd aan moet hebben gewijd, kan er mee te maken hebben gehad.

115.2. Het MO-akten systeem dat decennia lang in Nederland gangbaar was, bestond, als wij goed zijn geïnformeerd, echter toen nog niet. Tot 1912, toen het gangbaar werd, diende je voor je bevoegdheid tot het geven van middelbaar onderwijs hetzij een universitaire studie te volgen, hetzij staatsexamen te doen. Voor die staatsexamens had je private opleidingen, een weg die even veel doorzettingsvermogen vroeg als de latere MO-opleidingen, veel avond- en weekendstudie vergde. Toen dan ook Hendrikus' vader - Johannes Bernardus Sr. - in 1897 overleed en Hendrikus deelde in diens nalatenschap, moet het zijn geweest dat hij - volgens een van onze informanten - in Amsterdam zijn akten-eindsprint inzette. Of hij daar toen ook woonde is ons niet bekend. In 1894 in ieder geval wel, iets wat we weten vanwege een in ons bezit zijnde verklaring van goed gedrag. Vanwege een akte van scheiding betreffende het onverdeeld eigendom van zaak en pand van zijn overleden vader, weten we dat hij in 1898 in Weert woonde. Vermoedelijk was hij toen nog onderwijzer.

115.3. Niet lang na het behalen van zijn aardrijkskundebevoegdheid - mogelijk echter terwijl hij nog doende was die bevoegdheid te verwerven - zou Hendrikus, vermoedelijk rond 1900, in 's-Hertogenbosch zijn eerste lerarenbaan hebben gekregen, zich er metterwoon hebben gevestigd ook. Waarna hij op 1 september 1903 in het huwelijk trad. We weten van een drietal aanstellingen: aan de Rijks HBS resp. het Stedelijk Gymnasium te 's-Hertogenbosch en aan de RK-Kweekschool te Mariënborg. Welke vakken - aardrijkskunde en/of geschiedenis - hij op deze scholen gaf, zochten we niet uit. Wat de bevoegdheid tot het geven van geschiedenis betreft, die behaalde hij later, nodig als dat was voor het krijgen van voldoende lesuren. Aldus een van onze informanten.

115.4. Na in 's-Hertogenbosch gewoond te hebben, in een huurhuis, gelegen in de St. Josephstraat, nr. D157, huidig nummer 33, vlakbij de Sint Jan, - het blokje woningen van destijds staat er nog - betrok het echtpaar een groot, statig huis in de Taalstraat te Vught (afb. 59). Het moet na augustus 1910 geweest zijn dat dat plaats vond. De eerste vijf kinderen werden immers nog in 's-Hertogenbosch geboren, de vijfde op 12 augustus 1910. Bovendien hebben we een briefkaart, gericht aan Hendrikus, op dit adres, afgestempeld op 17 juni 1909. Hoe dat ook zij, ook in hun nieuwe huis op de Taalstraat begon Hendrikus gehuurd, zoals we in voetnoot 117 nog zullen zien, waarna hij het eind 1913 kocht. Dat overigens de woning in 's-Hertogenbosch een huurwoning was, weten we vanwege een kasboek uit 1908-1909, bijgehouden door Elbertha Maria, waarin de huurpenningen onder de uitgaven genoteerd staan. Op dit kasboek komen we in voetnoot 117 nog uitgebreid terug.

115.5. Wat het over de post verstuurde overlijdensbericht van Hendrikus betreft, het is het eerste, tegelijk ook het enige, dat we van de eerste drie generaties Rutgers tegenkwamen. Gewoonlijk volstond men in die tijd met het na afloop van de uitvaartdienst uitreiken van bidprentjes, waarvan we er van Hendrikus uiteraard ook een hebben. Zowel een met zijn foto, als een met de gebruikelijke stichtelijke afbeelding er op. Het overlijdensbericht overigens is ook om een andere reden interessant. Het bestaat uit bericht en enveloppe in één. Met een uitgespaarde ruimte voor het adres. Dat van ons betreft een ongeadresseerd exemplaar. Bij navraag blijkt dat dergelijke, laten we zeggen: handige overlijdensberichten, al veel langer bestonden, minstens al sinds eind negentiende eeuw.

115.6. Terug naar Hendrikus' bidprentje. Laten we er een blik op slaan. Zoals gezegd zien we aan de ene zijde van het bidprentje een standaard-afbeelding. Je kon er in die tijd meerdere verschillende bestellen. Dat was bij Hendrikus ook gebeurd. Er waren echter ook prentjes bij met een foto van hem er op. Nagenoeg dezelfde foto als die we op afb. 41 zien: ernstig, waardig, zoals in die tijd gebruik. Nu echter met bril. Wat we daaraan, aan het plaatsen van een foto op het prentje, zien, is dat ook de Rutgers met hun bidprentjes in de richting van gedachtenisprentjes aan het verschuiven waren. Van Johannes Bernardus Jr., Hendrikus' vijf jaar eerder overleden broer, waren ook al prentjes gemaakt met een foto van hem er op. Decennia later kwamen gedachtenisprentjes in gebruik, met meestal aan een kant een foto, aan de andere kant een typering van de overledene, soms ook met een vrijere lay-out. Die werden dan niet meer aan het eind van de rouwdienst uitgereikt, maar als bedankbriefje later over de post opgestuurd.

115.7. In Hendrikus' geval - of moeten we nu maar Henricus zeggen - zitten we, ondanks een stuk of wat prentjes met zijn foto er op, echter nog in de bidprentjestijd. De fotoprentjes overigens gingen meestal vooral naar familie en verwanten. Degene die ze uitreikte selecteerde er op. De tekst was natuurlijk steeds dezelfde. Wat Hendrikus - Henricus dus - betreft, het prentje prijst hem "om zijn langen, liefdevollen arbeid". Wat er op wijst dat hij zijn taak als leraar met plezier en aandacht vervulde. Gegeven het "lange" vrijwel zeker tot aan zijn pensioen, iets wat bij leraren, vanwege het inspannende en veeleisende karakter van hun beroep, vast en zeker ook toen al niet steeds het geval was.

115.8. Zijn "schone talenten, ijver en innige godsvrucht", daarvoor dankt het prentje de gever er van, ongetwijfeld in navolging van Hendrikus, die er zelf ook dankbaar voor moet zijn geweest. Het prentje spreekt over hem als "reine ziel" - wij nemen het zonder aarzeling aan. "Stichtend was zijn lijden en sterven. Doch voor zijn echtgenoot blijft hij spreken: Ik sterf, maar mijn liefde voor U sterft niet. Eeuwig duurt mijn dank voor uw liefdevolle verzorging", aldus vervolgt de tekst. Al klinken de woorden, zo vaak al door anderen gebruikt, wellicht als cliché, voor de nabestaanden, ook voor ons, zijn ze dat niet. Sterven was en is een heldendaad. Zien wij onze dierbaren dat waardig doen, dan geeft dat ons hoop dat ook wij daarin ooit zullen slagen. Wat Hendrikus' lijden betreft, daarvan werd hem niets bespaard. Zie daarvoor voetnoot 124.5.

115.9. Over het standaard karakter van teksten op bidprentjes spraken we al eerder. Zo treffen we ook op Johannes Bernardus' (stamreeks 3.3) bidprentje een soortgelijk stukje tekst: "mijn liefde sterft niet voor U". Tot slot van dit bidprentjes-intermezzo: het is de derde generatie Rutgers die op haar bidprentjes eigen foto's plaatst. Behoudens de oudste, Theodorus (stamreeks 3.1), en de jongste, Albertus (stamreeks 3.5.), die deden het, bij ons weten niet. Voor meer over bidprentjes als sociaal-religieus fenomeen zie voetnoot 26, 54, 60, 71, 82, 84, 95, 117, 118, 147.

Elbertha Maria Overgoor, dochter van een slagersfamilie uit Nijkerk, werd zijn vrouw. Hein kende haar via zijn moeder (116).

116.1. In voetnoten 77 en 78 lichtten wij toe hoe de Rutgers en de Overgoors elkaar - via Maria Elisabeth Panneman, Heins moeder - vóór die tijd al moeten hebben gekend. Het kan echter ook zijn dat Hein zijn bruid

via Theodorus, zijn broer, had leren kennen. Bij Theodorus' huwelijk, op 22 juli 1885, met Aleida Maria van Werven, was immers "Johannes Overgoor, oud achtenvijftig jaren, koopman wonende te Nijkerk, *oom des echtgenoots*" getuige. Om welke Johannes Overgoor het gaat doet er nu even niet toe - zie daarvoor voetnoot 78 - wat we er mee willen zeggen is dat uit de gearceerde typering blijkt dat er ook van een familierelatie tussen de Overgoors en de van Wervens sprake was. Ook broer Theodorus zou dus zeer wel de verbindende schakel voor Hein en Elbertha Maria kunnen zijn geweest.

116.2. De herkomst van Elbertha Maria Overgoor in schema gebracht, leidt tot het volgende overzicht:

Johannes Overgoor (geb. 24-1-1765 te Ulft, overl. 18-6-1830 te Nijkerk) geh. met
Hendrica Meulenkamp (geb. 4-10-1762 te Nijkerk, overl. 12-1-1845 te Nijkerk)

-

Johannes Overgoor (geb. 14-11-1789 te Nijkerk, overl. 14-2-1870 te Nijkerk) geh. met
Elbertha van Hamersveld (geb. 14-2-1803 te Hoevelaken, overl. 22-6-1847 te Nijkerk)

--

Johannes Overgoor (geb. 15-6-1841 te Nijkerk, overl. 17-5-1917 te Vught) geh. met
Johanna Geertruida Block (geb. 21-5-1846, overl. 22-6-1912 te Vught)

-

Elbertha Maria Overgoor (geb. 18-2-1876 te Nijkerk, overl. 12-8-1969 te Vught) geh. met
Hendrikus Rutgers (1859 - 1930) (stamreeks 3.4)

116.3. De eerste hierboven opgevoerde Johannes Overgoor was schoenmaker te Nijkerk, de volgende Overgoors waren slager. Elbertha Maria's grootvader was wat men toen vetweijer noemde: een slager dan wel veehandelaar die koeien weidde, uitsluitend voor de slacht. Elbertha Maria had een prachtig getekend portret van haar grootvaders slagersgezin geërfd, met daarop grootvader als weduwnaar, met zeven kinderen voor hem op een rij. Het zou zich thans bij de Schuelers uit Nijkerk - zie o.a. voetnoot 116.10 - bevinden, aldus werd ons verteld. Maar dit terzijde. Ook Elbertha Maria's ouders, Johannes Overgoor (1841-1917) en Johanna Geertruida Block (1846-1912), hadden een slachterij/slagerij. Hun zaak ging echter helaas failliet, iets wat hen noopte uit Nijkerk te vertrekken. Een faillissement, zeker in die tijd, werd als een schande ervaren. Het leidde tot openbare verkoping van inventaris en overig roerend goed. Zaak en privé waren niet gescheiden zoals bij besloten vennootschappen thans het geval is. Wie failliet ging stond soms zelfs op straat. Zeker als het een zakenpand betrof, waar je boven woonde, kon dat het geval zijn.

116.4. Het faillissement dreigde al vele jaren, aldus een zegsman. "Johannes Overgoor was 's-ochtends en 's-avonds, bij het openen en sluiten van zijn zaak, steeds omslachtig met zijn kassa in de weer. Zo wilde hij de indruk wekken dat het nog goed ging met zijn zaak. Totdat het uiteindelijk toch nog tot een faillissement kwam." Het zou uit te zoeken zijn wanneer het faillissement plaats vond, vrijwel zeker na 1 september 1903, de datum van Elbertha's huwelijk. Elbertha's ouders trokken namelijk bij haar en haar jonge gezin in. Samen met Anna, Elbertha's ongehuwde jongste zus ... en haar hond.

116.5. Om precies te zijn, met Elbertha's zus bedoelen we Johanna Maria (Anna) Overgoor, geb. 2-2-1879 te Nijkerk, overl. 9-6-1958. Anna overleed weliswaar te Utrecht - vermoedelijk was zij toen in huis bij Annie Bollen-Rutgers, haar nicht - haar overlijden werd aangegeven te Vught, alwaar zij ook begraven werd. Wij tekenen dit aan omdat Anna, naar ons door alle informanten die over haar vertelden werd verzekerd, bij Elbertha Maria was blijven wonen. De aangifte van haar overlijden en haar begrafenis in Vught stroken daar mee.

116.6. Gaven wij in hoofdstuk 15 en 16 al een doorkijkje in Elbertha Maria's leven, als aanvullende beelden reiken we nog het een en ander aan, ontleend aan informanten die Elbertha Maria en Anna persoonlijk hebben gekend. Zoals dat Elbertha Maria van de twee zussen de intelligentste was, zich breder had ontwikkeld ook, trots als zij was een leraar te hebben getrouwd, kinderen te hebben gekregen die goed konden studeren, arts

waren geworden, classicus, geoloog, gepromoveerd zelfs, terwijl Anna, wat simpel, zich met het huishouden bezig hield, kookte, boodschappen deed. Elbertha, die slechts de lagere school had doorlopen, resp. voor haar huwelijk een dienstje had gehad, wat normaal was in die tijd, had graag door willen leren.

116.7. “Als je Anna alleen sprak, dan viel het best mee, dan was ze zo dom nog niet, ze werd wat door Elbertha overvleugeld, dat was het eerder wellicht, Anna was er een beetje het sloofje ...” ... “Je was er altijd welkom, tante Bartje was een gezellig mens, geestig, bij de tijd. Altijd bezig met kruiswoordpuzzels, doorlopers, gewone puzzels, of aan het handwerken, steeds achter een ovale tafel aan het raam, bezaaid met woordenboeken, puzzelboeken, leesboeken ook. Ging de bel dan keek zij in het spionnetje, dan zag zij wie er stond. Anna deed dan open. Daarvoor trok zij aan het lange touw, bovenaan de steile trap. Dronken we koffie, aten we een koekje, dan ruimde Anna af, veegde met haar krom gegroeide handjes de kruimels van tafel op, schudde ze vervolgens op de grond weer van zich af ...” ... “Tante Bartje was lid van een puzzelclub. Eens per twee maanden arriveerde er per post een puzzeldoos. Een voorbeeld was er niet bij. Dat was nu juist de kunst, en verrassing ook, want je wist niet wat het werd. Enorme puzzels verschenen er dan op tafel ... ik geloof dat ze vanwege evenwichtsstoornis of iets dergelijks, aan die tafel gekluisterd was.”

116.8. Een andere informante, Els Rutgers-Wessels, de vrouw van Rut, Elbertha's tweede zoon, vult aan: “Jaar in jaar uit bezochten wij eens per maand op zondag Ruts moeder, en Anna, haar zus. Elbertha, een beetje gebocheld, sinds haar zeventigste al niet meer goed ter been, kwam het huis haast niet meer uit. Toen Anna in 1958 overleed kwam Nellie bij haar in huis, die er tot Elbertha's dood bleef ...” ... “Schuin tegenover Elbertha, in de Taalstraat, had notaris Frank zijn kantoor. Het was het oudste notariskantoor van Vught. Frank, een gezette man, kinderloos, was een huisvriend, ik zie hem nog komen, met een sigaar in de mond, dan kwamen de koekjes op tafel, dan voelde Elbertha zich in haar element. Wat die ovale tafel betreft, midden in de kamer stond nog een tafel: een grote ronde, mahoniehouten, met middenpanelen. Die kwam uiteindelijk in mijn notariskantoor, in Avenhorn, terecht. Notaris Frank overigens betrok op een gegeven moment met zijn kantoor Elbertha Maria's benedenverdieping. Zo trok zij er wat huurpenningen uit.”

116.9. Elbertha bleef Nijkerk bezoeken, zeker de eerste jaren, aldus andere informanten. Maria Birgitta Overgoor, geb. 8-1-1872 te Nijkerk, overl. 15-1-1948 te Nijkerk, de oudste van de drie nog levende kinderen van het echtpaar Overgoor-Block - vier andere kinderen overleden op jeugdige leeftijd - was er immers blijven wonen. Zij huwde met Bernardus Johannes Schueler, geb. 31-3-1875 te Nijkerk, aldaar overleden op 30-5-1952, nazaat van een der overige Münsterlandse Barnevelders. Dat het echtpaar Overgoor-Block na het faillissement van de slagerij niet bij Maria Birgitta en haar man introk, had, aldus onze zegsman, te maken met de wens van het echtpaar om uit Nijkerk te vertrekken. Het faillissement had tot gezichtsverlies geleid. Of het echtpaar Schueler-Overgoor overigens ruimte voor hen zou hebben gehad, is de vraag. Het echtpaar had intussen vijf kinderen. Hoewel, de zorg voor de ouders ging ver in die tijd.

116.10. Vóór Elbertha Maria, geb. 8-2-1876, kreeg het echtpaar Overgoor-Block overigens een eerdere Elbertha Maria, geb. 29-1-1874. Helaas overleed het meisje anderhalf jaar later al (13-8-1875). Beide Elbertha Maria's werden, althans dat vermoeden we, vernoemd naar Elbartus Overgoor, geb. 17-4-1834, overl. 3-7-1916, een van de broers van haar vader, ook slager te Nijkerk, gehuwd met Alijda Petronelle Block, een zus van Elbertha Maria's moeder. Er waren dus in Nijkerk - vanwege twee broers die met twee zussen huwden - destijds twee echtparen Overgoor-Block, beide slagersfamilies. Elbertha Maria Overgoor ten slotte was de peettante van Alijda Maria *Elbertha* Rutgers (stamreeks 4.2.5.), moeder van kinderen Hagdorn resp. Draaisma, waaronder dus de “wij” uit ons verhaal.

Decennia lang woonde zij in de Taalstraat te Vught, dezelfde woning als waar zij destijds met man en gezin uit 's-Hertogenbosch naartoe was verhuisd (afb. 59). Sinds Hendrikus' overlijden was voor Elbertha en Albert, haar jongste zoon, en Anna, het bovenhuis meer dan voldoende. Gelijkvloers werd kantoor, de

huurinkomsten waren welkom, Elbertha's zoons studeerden immers nog: Bernard aan de tekenacademie, Henk op de textielschool, Rut en Theo aan de universiteit. Albert zat nog op de middelbare school (117).

117.1. We zouden niet weten van wie we het document ooit kregen - als verzameldepot van familiemateriaal verzuimden we dit keer het te noteren - de aankoopbevestiging, geschreven door de verkoper van het bewuste huis, berust echter onder ons beheer. De heer J.H.H. van Groenendaal, architect te 's-Hertogenbosch, bevestigt in een schrijven van 6 december 1913 gericht aan de "Weledele Heer H. Rutgers, leeraar te Vught ... de mondelinge overeenkomst betreffende den verkoop van het tegenwoordig door Ued. bewoonde huis te Vught" (gesloten op 4 december daaraan voorafgaand).

117.2. De passage "het tegenwoordig door Ued. bewoonde huis" wijst er op dat Hendrikus het huis ten tijde van de aankoop reeds huurde, want het van de eigenaar-verhuurder kocht. Onder aan de brief zien we dat bevestigd, aangezien daar de huurpenningen voor de periode tussen koop en betaling van de koopsom, aan de orde komen. Hoe lang Hendrikus er al woonde zochten we, vanwege het zijspoorkarakter ervan, niet uit. Het moet in ieder geval vanaf na 12 augustus 1910 geweest zijn, de datum waarop Theo, het vijfde kind van het echtpaar Rutgers-Overgoor, net als de voorgaande vier, in 's-Hertogenbosch geboren werd (hun zesde, Albert, werd in 1914 in Vught geboren). Wat de omschrijving van de woning betreft, de aankoopbrief spreekt van: "een heerenhuis met tuin, gelegen Taalstraat te Vught, kadastraal bekend sectie B nr. 2640, groot vier aren, vierendertig centiairen". Het huisnummer, destijds 203, werd medio dertiger jaren vernummerd naar 183. Het huis, het middelste van een blok van drie, staat er nog, vandaar dat we de hernummering vermelden. Zie ook afb. 59. Gegeven de oppervlakte van het perceel moet het huis een achtertuin hebben gehad van wel veertig meter lang. We komen op de tuin, het uitgebouwde achterhuis en de aangebouwde serre, nog terug.

117.3. Om een indruk te geven van de aard van de woning en de prijzen van destijds, rekening houdend met het feit dat het een door de koper, in casu Hendrikus, gehuurde woning betrof: de koopprijs bedroeg fl 6.010,- . waarvoor, zoals we in voetnoot 104 zagen, Hendrikus fl 2.500,- leende bij Johannes Bernardus Jr., zijn broer. De Taalstraat was destijds een deftige straat, met een rijke historie bovendien. Wie googelt op "Taalstraat Vught" komt spoedig een geheel aan die straat gewijde website tegen. Met ook daarop Hendrikus' pand van destijds: een grote woning - de middelste van een huizenblok van drie onder een kap, met een prachtige aan een achttal klassieke zuiltjes gehechte gietijzeren kettingafscheiding tussen huis en stoep. Het huis had aan de achterzijde een grote uitbouw. De daarop aansluitende serre was voorzien van een glas in lood-raampartij. Op de serre een groot balkon, waar je vanuit het achterhuis op kon, We hebben er verscheidene foto's van. Dit grote huis - al speelde standsverbetering ook een rol, zie daarvoor voetnoot 124 - was noodzakelijk: Elbertha Maria's vader - haar moeder was intussen overleden - en zus Anna, woonden immers bij het gezin in, bestaande uit vader, moeder en vijf kinderen. De zesde en laatste, Albert, moest nog geboren worden.

117.4. Na het overlijden van Hendrikus in 1930 - Elbertha's vader was in 1917 overleden - stond Elbertha er, zij het met wat hulp van Anna, alleen voor. Haar zonen studeerden nog. Zonder extra inkomsten redde zij het niet, al was het vast en zeker voor Elbertha even slikken, gelijkvloers verhuurde zij als kantoor, de bovenverdieping was, gegeven ook het aangebouwde achterhuis, ruim genoeg. Daar was moed voor nodig, en vertrouwen dat het wel goed zou komen, vertrouwen dat Elbertha mede ontleend moet hebben aan haar geloof. Want ook het Hendrikusgezin bleef de RK-kerk trouw, al was het op een wat lichtvoetiger wijze dan in Barneveld en Nijkerk..

117.5. Naast zijn leraarschap op de RK Kweekschool "Mariënborg" gaf Hendrikus les op de Rijks HBS en het Stedelijk Gymnasium, neutrale scholen dus. Ook dat zal er toe hebben bijgedragen dat het gezin, in ieder geval Hendrikus, niet zwaar was in de leer, om maar eens in protestants-christelijke termen te spreken. Zo geloofde hij niet in de erfzonde, niet in hel en vagevuur (bron: Els Rutgers-Wessels). De tijd waarin de katholieke geestelijkheid de gelovigen uit angst voor een mislukt hiernamaals nog tot een zedelijk leven wist te verleiden, was wat hem betreft voorbij. Ook langs de weg van het redelijk verstand kwamen mensen tot een moreel verantwoord leven, aldus had de Verlichting - kenmerkend voor de achttiende eeuw - hem geleerd.

117.6. Wat de kosten betreft waar Elbertha nu voor stond, als we over de huishoudboeken annex kasboeken zouden beschikken, die Elbertha nauwgezet bijhield, zouden we er inzage in hebben gehad, er over hebben kunnen vertellen. We hebben echter alleen haar huishoudboek annex kasboek over het jaar 1908/1909, waar we uiteraard al heel blij mee zijn, want op zichzelf ook uiterst informatief. Wat meteen op valt is hoe keurig en nauwgezet Elbertha Maria de gedane uitgaven bijhield, met aan het eind van het boek een weergave van de inkomsten, het geheel afsluitend met een saldo. Gelukkig positief. Het kan haast niet anders of het voeren van een sluitende financiële huishouding had, gegeven de faillissementservaring van haar ouders, prioriteit. Het zou te ver voeren op deze plaats uitgebreid op het kasboek in te gaan, voor enkele aspecten ervan maken we toch graag een uitzondering. Het betreft aspecten die te maken hebben met kerkelijke en maatschappelijke gebruiken rond de geboorte van een nieuwe loot binnen het gezin. Het gaat om Henk, geboren op 29 november 1908. Het was juist vanwege Henks geboortjaar dat Hanneke Rutten, Henks levenspartner, het kasboek uit dat jaar bewaarde.

117.7. Welnu, in de weken rond Henks geboortedatum zien we uitgaven opgevoerd die alle te maken hebben met hoe nieuwe borelingen destijds binnen de kerkgemeenschap werden opgenomen, althans wat betreft hun start. Zo worden er voor de doop gewijde kaarsen gekocht, krijgen kapelaan, pastoorsmeid, stoelenrechter, koetsier en baker een doopfooi, worden aanspreker en kraamwaschvrouw betaald, krijgt de baker een, let op: navelfooi. In de laatste week van december vindt dan de kerkgang plaats. De kerkgang die hier wordt bedoeld bestaat uit dankzegging aan God, gevolgd door het afsmecken over moeder en kind van diens zegen. Het ritueel vindt plaats wanneer de moeder na de bevalling voor het eerst weer de kerk bezoekt. Als een soort eregeleide vergezelt de priester de moeder dan naar het altaar, om haar en haar kind aan God aan te bevelen en onder Maria's bescherming te stellen. De brandende kaars die de moeder daarbij draagt, laat zij als offerkaars achter bij het Maria-altaar. Doop en kerkgang vinden overigens sinds lang gecombineerd plaats. De moeder is er gewoon zelf bij, bij de doop, een doop die niet meer zo snel mogelijk na de geboorte plaats hoeft te vinden (vrij naar een artikeltje van de hand van Omèr de Wilde, *Devotionalia*, augustus 2011). Aan de uitgaven zien we dat ook Elbertha dit ritueel volgde. Onder het hoofdje "uitgaven kerkgang" verantwoordt zij de aanschaf van een kaars en krijgen priester, koster, stoelenrechter, koetsier en baker elk weer een fooi.

117.8. We spraken zo even nu wel van een eregeleide door de priester, veel vrouwen vonden de kerkgang echter vernederend. Of Elbertha bij haar gang naar het altaar de priester nog bij diens stola heeft moeten vasthouden kunnen we natuurlijk niet aan de uitgave in haar kasboek zien, maar zo hoorde het wel, en verliep het in haar tijd ook nog. Dat het een reinigingsritueel was, dat nog stamde uit de Joodse traditie, net als de Joodse rituelen rond menstruatie, dat was bekend, juist daarom echter kon men het maar moeilijk plaatsen. Temeer omdat wie kort na de geboorte een kindje verloor de kerkgang ook moest doen, waarom eigenlijk? Al legde de kerk, zoals gezegd, in de loop van de tijd het accent op dankzegging, kerkgang als afzonderlijk ritueel verdween al voor de kerk aan het leeglopen was (vrije bewerking van een tekst over kerkgang van de hand van Frans Pluijmaekers, uit diens "Prentjes uit de Rijke Rooms Katholieke cultuur", Hulsberg, 2011)."

117.9. Zo zijn er overigens meer stille getuigen te vinden wat betreft overige RK-rituelen die het Hendrikusgezin in acht nam. Een week na de kerkgang loopt Johan (Rut) (stamreeks 4.1.3), het net iets oudere broertje, voor het eerst, waar een geldoffertje aan de kerk tegenover staat. Als Hendrik (Henk), de boreling van zo even, in de derde week van juli 1909 zijn eerste tandje krijgt, leidt ook dat tot een geldoffertje aan de kerk. Het is trouwens niet allemaal ritueel wat de klok slaat, er worden in dat jaar ook duifjes gekocht ... en een marmotje ... al was Hendrikus' zakgeld, van fl 2,50 per drie weken, weer wel een ritueel, een werelds ritueel wel te verstaan ... Terug weer even naar Elbertha Maria's kerkgang. Wat we, in het verlengde daarvan, over Elbertha en haar geloofsbeleving schreven, verschaft tegelijk een doorkijkje in hoe het in het Albertusgezin, in RK-Barneveld, en RK-Nijkerk, in dit opzicht moet zijn toegegaan. Het is om die reden dat we er zo uitgebreid bij stil stonden. Juist ook omdat bij de Rutgers in het dorpsere Barneveld de ideeën uit de Verlichting nog niet zo doorgedrongen waren als bij Hendrikus en de zijnen in 's-Hertogenbosch en Vught.

117.10. Wat bidprentjes betreft zien we overigens bij dat van Elbertha Maria - in ons verhaal niet afgebeeld, maar bij velen uit de familie welbekend - een verdergaande ontwikkeling, weg van de aloude traditie, in de richting van wereldse gedachtenisprentjes. Iets wat mede komt doordat haar bidprentje uit 1969 dateert. De uitvoering is liggend, de foto van de overledene, op de linkerhelft van het kaartje, komt onmiddellijk in het zicht. Nu is het de overledene zelf, Elbertha dus, die bepaalt hoe het prentje er uit moet zien, en wat er, onder de aankondiging, die ook in haar geval standaard begint met “gedenk in uw gebeden”, op moet komen te staan. Nadrukkelijk wordt immers op het prentje vermeld dat de gekozen tekst van haar eigen hand is. Ook het “Mevrouw” voor haar naam, en het “Weledele Heer” voor de naam van haar man, moeten op haar initiatief er in zijn gekomen, wat strookt met het belang dat Elbertha hechtte aan de door haar man bereikte maatschappelijke status, iets waar de informanten die we spraken gewag van maakten.

117.11. Een volgende stap in de richting van gedachtenisprentjes bestaat dan uit het weglaten van het “gedenk in uw gebeden”, het weglaten van Bijbelteksten ook. Bij het prentje van Elbertha is het zo ver nog niet. De tekst op haar prentje - onder de aankondiging dus - luidt als volgt: “Op haar verzoek volgt in dit in memoriam deze tekst, genomen uit Joh. 17: 12, 13, 15: “Vader, terwijl ik bij hen was bewaarde ik hen, die Gij mij gegeven hebt. Doch nu kom ik tot U. Ik vraag niet dat Gij hen wegneemt uit de wereld, maar dat Gij hen bewaart voor het kwaad”. Alleen binnen de Hendrikustak zal bekend zijn over wie van de kinderen, eventueel kleinkinderen zij zich zorgen maakte, wie zij subtiel vermaande zelfs. Al denken we te weten waarom het haar ging: drie van haar vijf zonen waren immers gescheiden, zelfs haar oogappel, jongste zoon, iets wat Elbertha moet hebben bezwaard, vermengd met mogelijk schaamte ook.

117.12. Kijken we naar het bidprentje van Elbertha's dochter, Zr. Anna Laurentia - waarover in de volgende voetnoot meer - dan zien we dat het nu wel zo ver is, zelfs binnen een religieuze orde als die van haar: Bijbelteksten en vermaningen ontbreken. Op de buitenkant van het dubbele, open te vouwen prentje, uitgegeven door de orde waartoe Anny behoorde, zien we een kleine foto van haar, gemaakt niet lang voor haar overlijden. Aan de binnenzijde een compacte levensbeschrijving. Bijbelteksten ontbreken, de enige religieuze symboliek die we aantreffen bestaat uit een klein kruis, geplaatst op de voorkant van het prentje, schuin boven de foto.

Toen haar kinderen op hun bestemming waren - haar man was lang daarvoor al overleden - trad Anny in het klooster, bij de Zusters van O.L. Vrouw Visitatie te Tilburg. Helaas ging ons voorgenomen contact met haar destijds niet door - later kwam het er niet meer van - waarmee een schat aan informatie over de Hendrikustak voor ons verloren ging (118).

118.1. Johanna Elizabeth Maria Rutgers (stamreeks 4.1.1.), geb. 26-9-1904 te 's-Hertogenbosch, overl. 27-1-1995 in het kloosterbejaardenoord te Someren, huwde op 28 juli 1925 met Petrus Hubertus Laurentius Bollen, geb. 2-2-1896, overl. 11-1-1937. Haar man, ex-priesterstudent - ook hij verdeftigde zijn naam, het werd Pierre - was leraar klassieke talen aan het Bossche gymnasium, in welke hoedanigheid hij Anny, zijn latere vrouw, als leerlinge had. Vervolgens werd hij leraar aan het Sint Bonifacius College te Utrecht. In die tijd woonde hij met zijn gezin in Bilthoven. Anny - we schrijven haar naam met een y, omdat zij dat zelf ook deed - overigens kreeg met haar gymnasium alfa toebedeeld wat haar moeder, Elbertha Maria, graag gewild had: vervolgonderwijs, van niveau bovendien. Elbertha had goed kunnen leren, onderwijzeres willen worden, maar het was er niet van gekomen, het werd, na de lagere school, een dienstje, zoals regel was in die tijd.

118.2. Of Elbertha's dochter na haar eindexamen op een universitair vervolg heeft gehoopt, zoals een van onze informanten vertelde, en haar huwelijk met een jongere collega van haar vader, door haar ouders gearrangeerd was, we weten het niet, het *zou* kunnen. Een goede partij, een goed huwelijk sluiten, was in de ogen van de ouders uit die tijd, voor meisjes van groter belang dan doorstuderen, we hadden het er al vaker over. Of haar vroege huwelijk, toen zij het sloot, nu wel of niet volledig haar wens was, in retrospectief deed

het er voor Anny vermoedelijk niet toe: haar bidprentje spreekt over een “gelukkig en mooi huwelijk met Pierre Bollen (dat) na ruim 11 jaar verbroken (werd) door het plotselinge overlijden van haar echtgenoot.”

118.3. “Als een sterke vrouw heeft zij dit offer gebracht en zich moedig en liefdevol aan de opvoeding van haar drie kinderen gewijd”, aldus vervolgt de tekst. “Nadat haar kinderen hun levensweg hadden gevonden is bij haar het verlangen gerijpt om zich ten volle te geven aan God in het religieuze leven. Het leven van haar jongste zoon Paul bij de Trappisten heeft hierin een grote rol gespeeld”. Anny Bollen-Rutgers, eenenzestig jaar was zij toen, trad in in het toenmalige (slot)klooster van de zusters van O.L. Vrouw Visitatie te Tilburg, een contemplatieve orde, die zich in de tijd van Anny meer en meer openstelde voor de samenleving. Zie “Honderd jaar Onze Lieve Vrouw Visitatie in Tilburg”, http://www.oblaten.osfs.nl/sales/visitatie_in_Nederland.shtml. Mocht de link niet werken google dan op de titel van de brochure, of vraag een kopie bij ons op.

118.4. Zoals gezegd, de regels van het klooster waar Anny intrad werden allengs milder. Zo mocht Anny haar voornaam als kloosternaam behouden en er haar mans tweede doopnaam - Laurentius, in de vorm van Laurentia - aan toevoegen. Ook Anny's bidprentje (zie 117.6) getuigt van die vermildering, vertellend hoe “zij altijd nauw met haar gezin verbonden gebleven (is) en genoot van de vele bezoeken. Haar oudste zoon Piet en zijn vrouw Mariet waren dikwijls op bezoek bij haar en zij was ook altijd bij hen welkom. Hun huis was nu het tweede “thuis” geworden voor het hele gezin.” Thans, we schrijven december 2011, zijn er van de orde nog slechts twee zusters over. De ene woont in een bejaardenhuis in Grubbenvorst, de andere in Tilburg, nog zelfstandig. “Zuster Anna Laurentia was een lieve, zachtmoedige vrouw, opgeruimd van karakter, die, ondanks haar bescheidenheid, wist wat zij wilde en waar zij voor stond”, aldus typeerde zr. Elisabeth uit Tilburg haar. “Kwam er familie uit Canada over - haar dochter Anneke, schoonzoon Riens, en de kleinkinderen - dan waren er altijd wel gastenkamers waar zij in konden worden ondergebracht.” Het was van zr. Elisabeth dat we prachtige foto's van tante Anny's inkleding kregen, waarvan we er een - afb. 44 - in ons verhaal opnamen.

118.5. De inkledingsplechtigheid binnen de orde waar tante Anny toetrad vond in de regel plaats na een proeftijd van een half jaar. “Gekleed als bruid van Christus - in een heuse bruidsjapon - ontvangt de postulant, tijdens een plechtige dienst, habijt en ring. Na nog eens een proeftijd, nu van een jaar, volgt het afleggen van de tijdelijke geloften, na drie jaar die van de eeuwige”, aldus zr. Elisabeth, die zich de inkleding van tante Anny nog goed herinnert. “Ik zie nog de ontsteltenis van Piet Bollen (118.9), haar oudste zoon, op diens gezicht toen hij zijn moeder in die bruidsjapon zag”, aldus Els Rutgers-Wessels, Rut Rutgers' echtgenote (stamreeks 4.1.3), die ook bij deze plechtigheid aanwezig was ... Tante Anny, als echtgenote en moeder, kreeg overigens drie kinderen. In de stamreeks vermeld (onder 4.1.1.) als “kinderen Bollen”. Zie voetnoot 118.7 e.v.

118.6. Anny's bidprentje vermeldt dat “God haar het lijden niet bespaarde. Het overlijden van haar (trappisten)zoon en van haar schoonzoon Riens (Hettinga) heeft haar veel pijn gedaan. Dat haar dochter Anneke en haar kleinkinderen, die haar ook zeer dierbaar waren, zo ver weg woonden in Canada, was ook een offer voor haar.” Tante Anny - Zr. Anna Laurentia, geb. Johanna Elisabeth Maria Rutgers - overleed, na voorzien te zijn van het Heilig Sacrament van de Zieken, op 27 januari 1995 in het Kloosterbejaardenoord te Someren. Zij werd “te ruste gelegd op het Kloosterkerkhof van de Zusters van O.L. Vrouw Visitatie te Tilburg op 31 januari d.o.v.”. Waarmee ook wij ons eerbetoon aan tante Anny Bollen afsluiten. Net zoals het Albertusgezin veertig jaar eerder een religieuze had voortgebracht - in de persoon van tante Anny's nicht en generatiegenote, onze tante Berna, Zr. Adelaide, zoals we in hoofdstuk 18 resp. voetnoot 147 nog zullen zien - had ook het Hendrikusgezin aan deze aloude katholieke opdracht voldaan.

118.7. Ook het gezin Bollen-Rutgers, een generatie later, volgde deze traditie. De jongste zoon van het echtpaar Bollen-Rutgers, Paulus Laurentius (Paul) Bollen, geb. 7-10-1931, overl. 24-8-1988, trad, zoals zo even zijdelings ter sprake kwam, in het klooster. Hij koos voor de Cisterciënzerabdij Lilbosch te Peij-Echt (Limburg). Ook hij mocht zijn kloosternaam zelf kiezen, was zijn moeder daarin in feite voorgegaan. Als tweede naam koos hij voor de naam van zijn vader: Laurentius, zoals zijn moeder na hem ook zou doen (zie 118.4). Zijn roeping

vormde voor haar een belangrijke inspiratiebron, voor haar eigen intrede dus (zie 118.30). Het leven liep echter anders dan moeder en zoon hadden verwacht: toen Paul de moed opgaf - het zwijgende leven viel hem zwaar - uittrad en opgevangen diende te worden, legde zijn moeder tijdelijk haar habijt af. Toen hij zijn roeping hervond en weer intrad, nu als familiaris - iemand die hetzelfde leven leidt als de monniken, maar zonder de geloften te hebben afgelegd - pakte zijn moeder haar kloosterleven weer op. Aldus tal van informanten. Een verhaal ook dat binnen de familie steeds opnieuw verteld werd en wordt. Een verhaal dat we bevestigd kregen van de kant van de zr. Elisabeth (zie voetnoot 118.4).

118.8. “Het was tevoren zo afgesproken”, vertelde zr. Elisabeth. Kennelijk wist de orde uit ervaring dat het kon gebeuren dat een ingetreden weduwe door omstandigheden toch weer een tijdje voor haar kinderen nodig was. Zoals bij Anny ten opzichte van haar zoon Paul het geval was. Opnieuw dus zijn toevlucht in het klooster gezocht, eert zijn gedachtenisprentje - ook hier een korte typering en weinig religieuze referenties - hem als volgt: “Paul was een echte zoeker. Niet alleen wat levensbeschouwing betreft, maar ook op technisch gebied deed hij niets liever dan knutselen en experimenteren. Ondanks al zijn zoeken bleef hij vasthouden aan de christelijke beginselen die hij van huis uit had meegekregen. Hij was een stille, in zichzelf gekeerde man, die echter altijd voor iedereen klaar stond. Hij kon intens genieten van de natuur, waarin hij op eigen wijze Gods grootheid bewonderde. Moge hij nu Gods grootheid van aangezicht tot aangezicht aanschouwen.” Binnen de familie overigens was het Paul die hen, iedere maal wanneer zij bij tante Anny in het klooster op bezoek waren, steeds op de gevoelige plaat vastlegde. Een aantal van die foto’s is intussen in ons bezit. De meeste echter zijn bij familie in Canada (zie 118.10).

118.9. Petrus Laurentius Henricus (Piet) Bollen, Anny Bollens oudste zoon, geb. 9-8-1926, overl. 26-6-2005, huwde met Maria Ida (Mariet) op den Camp, geb. 13-7-1932, overl. 10-6-1996. Het echtpaar - het tweede “thuis” voor de familie, zie voetnoot 118.4 - dat zelf geen kinderen kreeg, was zeer bij het Brielse RK-gebeuren betrokken. Brielle kende in hun tijd nog diverse subparochies, waaronder ook een in Oostvoorne, waar zij woonden. Piet, in het dagelijks leven bankemployee, was van het kerkje de zeer gewaardeerde kosten-vrijwilliger, Mariet werkte in het verpleegtehuis te Den Briel. Beiden werden helaas met een pijnlijk ziekbed geconfronteerd, neiden overleden in het Brielse verpleegtehuis..

118.10. Als tweede volgde Anna Maria Bertha (Anneke) (An) Bollen, geb. 11-6-1930 te Bilthoven, overl. 18-10-2000 te Hamilton (Ontario, Canada). Anneke, ook wel Kiek genoemd, huwde op 13 mei 1961 te Ontario (Canada) met Regnerus Bonifacius (Rients) Hettinga, geb. 26-2-1925 te Wirdum, overl. 21-7-1994 te Guelph (Ontario, Canada). Riens emigreerde in 1952 naar de VS, vervolgens naar Canada, waar hij als technisch ingenieur werkzaam was in de vliegtuig- resp. landbouwindustrie. Riens en Anneke kregen vijf kinderen: Jan Gerhard (John), geb. 4-2-1962, Petrus Laurentius (Peter), geb. 21-6-1963, Jaring Maurits (Jack), geb. 15-8-1964, Paul Albert (Paul), geb. 31-5-1966, Eduard Paul (Eddy), geb. 25-6-1970, overl. 25-6-1970. Het gezin Hettinga-Bollen - ook Anneke was, mede als tertiarius (zie daarvoor 91.4), het RK-geloof intens toegedaan - woonde in St. Catharines resp. Guelph, in de staat Ontario (Canada). Bron: Els Rutgers-Wessels resp. www.hettingastichting.nl.

Na Anny kwamen er - voor Elbertha wat vlug en veel - vier jongens, daarna nog een jongen, welkom nakomertje, oogappel ook (119).

119.1. De oudste van de vijf jongens was Bernardus Johannes Antonius Rutgers (Ben), geb. 20-2-1906 te 's-Hertogenbosch, overl. 4-3-1942 te Bandoeng, naast Albert (Appie), de jongste - zie 119.14 - moeders favoriet. Ben huwde met Lucie Clementine Laoh (Lucie), geb. 30-6-1914 te Pangkalan Brandan, overl. 19-2-2005 te Doorn, dochter van Philip Laoh, een in Nederland opgeleide arts, van Indische afkomst, huisarts te Bandoeng, in 1912 tot Nederlander genaturaliseerd, en Ans Govers, van Nederlandse afkomst. Ben had Lucie leren kennen toen zij op dezelfde tekenacademie - de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten te Den Haag - zat als hij. Na afronding van hun opleiding vertrokken Ben en Lucie op 13 september 1933 naar Nederlands-Indië, waarna

zij op 28 februari 1935 in het huwelijk traden. Helaas kwam Ben op 4 maart 1942, vlak voor de capitulatie van Nederlands-Indië - zie wat wij er in hoofdstuk 16 over schrijven - door granaatscherven om het leven. Hulp van Theo, zijn broer-arts, mocht niet meer baten. Mede vanwege haar Nederlands-Indische afkomst van vaderszijde, bleef Lucie en haar dochters een gedwongen kampverblijf bespaard. Iets wat overigens niet wil zeggen dat het - zoals in het algemeen niet voor 'buitenkampers' - een gemakkelijke tijd voor hen was.

119.2. Zowel Ben als Lucie waren in Nederlands-Indië schilder- en tekenleraar. Niet verbazingwekkend, kijkend naar het portret dat Ben van zichzelf schilderde (afb. 46). Ook van Lucie is onder afb. 46 een teken van haar kustzinnige vaardigheid te zien: een ingekleurd portret van haar zwager Henk, ons in bewaring gegeven door Hanneke Rutten, Henks levenspartner. Lucie overigens, afkomstig uit een protestants-christelijke Indisch-Nederlandse artsenfamilie, werd voor Ben katholiek. Annemarie, haar oudste dochter, die we recent leerden kennen, vertelde ons: "Als moeder met ons een gebedje bad wist je niet of het van katholieke of protestantse herkomst was, maar dat gaf niet ... Ikzelf werd voor mijn man, die dominee was - vlootpredikant, later predikant in Odijk - weer protestant, wat mijn moeder prima vond".

119.3. Na het overlijden van Ben trad Lucie op 8 juni 1946 in Bandoeng in het huwelijk met Henri Theodoor Marie (Harrie) Leeman, geb. 18-10-1901, overl. 1984, wiskundeleraar aan de Koning Willem III-School te Batavia, later hoogleraar aan de Technische Universiteit te Bandoeng, die twee kinderen (zonen) uit een eerder huwelijk had. De twee dochters die het echtpaar Rutgers-Laoh kreeg - Annemarie en Liesbeth - vonden in hem een echte vader, aldus Annemarie. Lucie en Harrie, en hun kinderen, repatrieerden eind 1958 naar Nederland. Annemarie was, vanwege de opleiding die zij volgde aan de Amsterdamse Kunstnijverheidsschool, thans Gerrit Rietveld Academie, al in Nederland. Lucie ten slotte overleed te Doorn, op 19 februari 2005. Liesbeth, haar jongste dochter, bleek, toen wij contact met haar zochten, helaas in 2004 te zijn overleden.

119.4. Beide dochters van het echtpaar Rutgers-Laoh huwden. Annemarie (Anna Maria, geb. 7-3-1937 te Bandoeng), gehuwd met Johan Willem Bernard Smit, kreeg drie zonen, w.o. Hans Filip Smit, de oudste, met wie Rut en Els een bijzondere band hadden (zie ook voetnoot 120.1). De twee overige zonen betreffen Rutger Bernhard Henri Smit (Ruben) resp. Rafaël lucius Clemens Smit (Rafaël). Liesbeth (Elisabeth Clementine, geb. 30-7-1939, overl. 2-5-2004), die in Nederland een opleiding tot bibliothecaresse volgde, trad in het huwelijk met Rudolf Willem de Vries. Het echtpaar kreeg twee dochters en een zoon: Marilou, Peter en Nicole. Ook met Rudolf maakten wij onlangs kennis. Dat wij Annemarie zowel als Rudolf leerden kennen verheugt ons zeer, niet alleen zonder meer, maar ook omdat via hen alsnog een stukje familiegeschiedenis voor het voetlicht kwam. Bovendien is het nu mogelijk hun kinderen - de kinderen Smit resp. de Vries - van wie de moeders Rutgers-dochters zijn, te attenderen op het komende "Meest Vreemdelingen uit Münsterland" resp. ons Rutgers-verhaal, zowel als op overige Rutgers-nazaten. Het echtpaar Leeman-Laoh ten slotte, kreeg geen kinderen.

119.5. Als tweede zoon werd geboren Johannes Henricus Antonius Rutgers (Rut), geb. 12-6-1907 te 's-Hertogenbosch, overl. 18-2-1993 te Amsterdam. Rut studeerde klassieke talen en oude geschiedenis. Hij stapte het onderwijs in, waar hij zijn leven lang met plezier in heeft gewerkt. Op 19 april 1957 huwde hij met Elisabeth Grada Maria Wessels (Els), geb. te Eindhoven, 7-11-1923, opgegroeid in het Brabantse Best, oudste dochter van Eduard Antonius Petrus Wessels, procuratiehouder bij de Bestse Boterfabriek, en Francisca van Mook. Rut en Els kenden elkaar sinds 1950, van een reis naar Oostenrijk, waar Rut reisleader van was. Net als zijn vader huwde Rut dus niet alleen laat, ook *zijn* bruid was vele jaren jonger. Rut, die grote bewondering voor zijn vader had, was, net als hij, in hart en nieren docent, o.a. in Amsterdam, Haarlem en Rotterdam, aldus Els. "Als er in Nederlands-Indië destijds voldoende vraag naar docenten Grieks en Latijn was geweest, was hij vast en zeker zijn broers gevolgd", voegde zij er aan toe.

119.6. Na haar gymnasium beta werkte Els bij de Boerenleenbank in Eindhoven, de Bossche Courant resp. de Nederlandse Gidsenbeweging in Utrecht. Na enige jaren als secretaresse van Prof. Pompe - destijds Nederlands beroemdste criminoloog - gewerkt te hebben, ging Els rechten studeren, daarna notariaat. Van de advocatuur

stapte Els vervolgens over naar het notariaat. De laatste twaalf jaar van haar werkzame leven was zij notaris in Avenhorn (Gemeente Wester-Koggenland). Na het overlijden van Rut - Rut en Els zouden net een huurcontract sluiten voor een flat in de Oosterparkstraat, vlak bij het O.L.V.G. - vestigde Els zich in Frankrijk (Nerbis, Landes), in de boerderij die Rut en Els enige jaren daarvoor hadden gekocht. Thans woont Els in Halluin, Noord-Frankrijk, vlak over de Belgische grens. Het echtpaar Rutgers-Wessels kreeg geen kinderen.

119.7. In Nederland bewoonden Rut en Els een pittoresk bovenhuis, hoek St. Olofspoort-Zeedijk, te Amsterdam. Naast hun woning van destijds staat de Sint Olofskapel, met daarop de spreuk “*spes altera vitae*”, waar we het in voetnoot 87.7 ook al over hadden (zie ook afb. 69), doorgaans vertaald door “hoop op een beter leven”. Eigenlijk is die vertaling niet correct, vond Rut, classicus in hart en nieren. “Letterlijk vertaald staat er immers: andere hoop van leven. Voor “hoop op een beter leven” was “*spes alterius vitae*” wellicht beter geweest”, aldus merkte hij op. Als wij zijn woorden ten minste goed weergeven. Hoe dan ook, de spreuk stond ook boven zijn overlijdensadvertentie, dus zij sprak hem aan. Vandaar ons uitstapje naar de Sint Olofskapel, ten tijde van Rut en Els eigendom van het Golden Tulip Hotel, en daar ondergronds mee verbonden. Of Rut, die een man van weinig woorden was, bij de spreuk “*ars moriendi*” in gedachten had, in de zin zoals van oudsher door gelovige christenen bedoeld - zie o.a. voetnoten 54.6 en 82.4 - denken we overigens van niet. Al is het wijzer om het in het midden te laten.

119.8. Het was overigens Rut die ons wees op de Münsterlandse herkomst van Johannes Joseph (1780-1854). Hij was er, samen met Els, voor naar Südlohn geweest. Van Rut ook kregen wij het doopbewijs uit 1809 waarmee Johannes Joseph zich destijds legitimeerde. In de Duitse taal als het was gesteld was het bij Hendrikus, de vader van Rut, terecht gekomen. Gezien zijn seminarieverleden was Hendrikus het Duits machtig. Als tegenprestatie vertaalde hij het document in het Nederlands. Het ingelijste origineel, en de vertaling ervan, waren dus beide in Ruts bezit (zie ook voetnoot 87).

119.9. De derde zoon van het echtpaar Rutgers-Overgoor was Henricus Bernardus Josephus Rutgers (Henk), geb. 29-11-1908 te 's-Hertogenbosch, overl. 23-3-1979 te Eindhoven. Eenmaal de Tilburgse Textielschool doorlopen kwam hij in dienst van de Borneo Sumatra Handelsmaatschappij (Borsumij), die hem - eind 1946 - als textielinkoper naar Indonesië zond. Op 7 juni 1951 huwde hij, te Djakarta, met Constance Diederica Kakebeeke (Connie), geb. 4-7-1923 te Rotterdam, welk huwelijk een jaar later door echtscheiding ontbonden werd. Sinds 1958 definitief terug in Nederland werkte Henk ook daar in de textielbranche.

119.10. De eerste jaren na zijn terugkeer, ook nog ten tijde van het overlijden van Elbertha Maria, zijn moeder, woonde Henk - zijn bezittingen waren door de Indonesische overheid geconfiskeerd, een lot dat eind jaren vijftig de meeste Nederlanders in Indonesië beschoren was - bij zijn moeder, aan de Taalstraat te Vught, mede om haar tot steun te zijn. Eind jaren zestig vond Henk in Hanneke Rutten een nieuwe levenspartner. Tot hij 23 maart 1979 in Eindhoven overleed. Van Els Rutgers-Wessels (zie 119.5), die we - we schrijven begin maart 2012 - onlangs opzochten, kregen we Hanneke's adres. Ook Hanneke zochten we op. Van haar kregen we tal van foto's en ander historisch materiaal, met bijbehorende verhalen, waar we, net als dat het geval was bij ons bezoek aan Els, haar zeer erkentelijk voor zijn. Het is mede dank zij Els en Hanneke, alsook dank zij Annemarie Smit-Rutgers uiteraard, en Rudolf Willem de Vries, dat het Hendrikusgezin voor ons tot leven kwam.

119.11. De vierde zoon, Theodorus Bernardus Henricus Albertus Rutgers (Theo), geb. 12-8-1910 te 's-Hertogenbosch, overl. 1-7-1972 te 's-Hertogenbosch, vertrok, geïnspireerd door zijn broer Bernard, op 25 juni 1937 naar Bandoeng, waar hij in de huisartsenpraktijk van Bernards schoonvader, Philip Laoh (zie 119.1), ging werken. Op 31 mei 1940 trad hij in het huwelijk met Maria Wilhelmina Elisabeth van Es (Mimi), geb. 23-10-1916 te 's-Gravenhage, overl. 15-4-2004 te Maastricht. De ouders van Mimi - het echtpaar van Es-van den Brink - dreven een van de destijds grootste hotels van Nederlands-Indië, het ook thans nog bestaande Savoy Homann Bidakar Hotel te Bandoeng.

119.12. Ook in Nederlands-Indië brak de oorlog uit, het hotel werd door de Japanners gevorderd. Na de oorlog bood het tijdelijk onderdak aan het Internationale Rode Kruis. Ook voor het echtpaar Rutgers-van Es had de inval van de Japanners ingrijpende gevolgen: Theo en Mimi kwamen in Japanse interneringskampen terecht. Het echtpaar had toen net een zoontje gekregen: Henricus Johannes Albertus (Henk), geb. 8-4-1941 te Bandoeng, dat bij zijn moeder in het kamp verbleef. In de loop van 1947 teruggekeerd naar Nederland, specialiseerde Theo zich in Groningen tot longarts, waarna hij geneesheer-directeur van Sanatorium Kalorama te Beek-Ubbergen werd, daarna directeur van de Provinciale Raad voor de Volksgezondheid Noord-Brabant.

119.13. Naast Henk - helaas op jonge leeftijd, 3 augustus 1973, te Horst overleden - kreeg het echtpaar nog drie kinderen: Luukje (Helena Maria Rutgers, geb. 21-7-1946 te Bandoeng), helaas op 13 december 2007 te Utrecht overleden, Marja (Maria Francesca Rutgers, geb. 10-9-1950 te Groningen) en Elsje (Liz) (Elisabeth Anna, geb. 11-10-1953 te Nijmegen). Luukje, gehuwd geweest met Fokke Marius Visser, kreeg twee kinderen: Frans (Franciscus Henricus Visser, geb. 30-5-1967) en Wendy (Wilhelmina Maria Visser, geb. 13-3-1971). Het echtpaar Rutgers-van Es ging medio zestiger jaren metterwoon uit elkaar. Mimi vertrok, samen met haar kinderen, naar Maastricht, alwaar zij in 2004 overleed (zie 119.11). Theo ten slotte vond in Lies Houtzaager, schoolarts te 's-Hertogenbosch, een nieuwe levenspartner, tot hij 1 juli 1972, vlak voordat zij zich op Mallorca zouden vestigen, plotsteling overleed.

119.14. De jongste van de zes kinderen van het echtpaar Rutgers-Overgoor ten slotte, Albertus Thomas Crijssostomus Rutgers (Albert, ook wel Appie), geb. 24-12-1914 te Vught, overleden 12 september 2003, een nakomertje, moeders oogappel, zestien jaar toen haar man overleed, studeerde geologie aan de RU te Utrecht, een vakgebied waarin hij promoveerde. Als zodanig was hij - i.h.b. in de aardolie-industrie - wereldwijd werkzaam. Albert huwde met Ludmila Surinovich, geb. 28-2-1921, overleden 16 maart 1991, arts, afkomstig uit Rusland, gevlucht voor het communistisch bewind. Na enige omzwervingen kwam Ludmila in Nederland terecht. Aangezien haar artsdiploma niet werd erkend ging zij als verpleegkundige aan het werk. Onder andere in Kalorama te Beek-Ubbergen, waar Theo, Alberts broer, geneesheer-directeur was, en waar Albert en Ludmila elkaar ontmoetten. Begin jaren vijftig emigreerden zij naar Canada. Dit mede vanwege de angst van Ludmila voor de lange arm van het communistisch regime en diens KGB. Voor hun kerkelijk huwelijk overigens moesten zij naar het bisdom Haarlem uitwijken. Voor een huwelijk in het Brabantse land gaf het bisdom 's-Hertogenbosch geen toestemming: een katholieke man met een Russisch orthodoxe vrouw, dat kon daar niet.

119.15. Het echtpaar Rutgers-Surinovich - hun huwelijk werd door echtscheiding ontbonden - kreeg vier kinderen: twee zonen en twee dochters. De beide dochters van het echtpaar kregen geen kinderen. De jongste van de twee overleed op jeugdige leeftijd. Met Ann Georgina Rutgers, de oudste dochter, legden wij, tot onze vreugde, intussen contact. Henry, de oudste zoon, kreeg één zoon. Ook met Albert John, de tweede uit het gezin, ontstond contact. Albert John kreeg een zoon: Benjamin en recent van hem een kleinzoon. In Ann, Henry, Albert en diens zoon, Benjamin, en kleinzoon, ontmoeten wij dus nog Rutgers-naamdragers. Net als in Marja en Elsje Rutgers, intussen vrouwen van middelbare leeftijd. Het echtpaar Rutgers-Surinovich ten slotte, had ook een adoptiefdochter: Roos (Roosmarie), van Indiaanse origine. Deze kreeg geen kinderen.

Onder de vier, als tweede: Rut (1907-1993). Het was Rut die aan de wieg van onze Rutgers-interesse stond. Vandaar dat wij ons verhaal afsluiten met een foto van hem en Els Wessels, zijn vrouw (zie afb. 70). Rut ook was het die ons destijds op de Münsterlandse herkomst van Johannes Joseph wees, ons diens doopbewijs in bewaring gaf (zie afb. 6). Ruts vader, Hendrikus, had het, in het Duits als het was gesteld, nog in zijn seminarietijd vertaald. Vanwege zijn affiniteit met de familiegeschiedenis waren doopbewijs en vertaling bij Rut terecht gekomen (120).

120.1. Rut - voluit: Johannes Henricus Antonius Rutgers - werd geboren op 12 juni 1907 te 's-Hertogenbosch. Hij overleed op 18 februari 1993 te Amsterdam. Het was Rut dus die ons destijds op de Münsterlandse herkomst van Johannes Joseph wees, ons diens doopbewijs in bewaring gaf (zie afb. 6). Het door zijn vader

opgestelde vertalingsdocumentje - na het te hebben gekopieerd - droegen wij over aan een niet-naamdrager-Hendrikusnazaat uit de zesde generatie Rutgers, te weten Hans Filip Smit (stamreeks 4.1.2), de oudste zoon van Annemarie Smit-Rutgers (zie voetnoot 119.2). Samen met historisch materiaal van de kant van de Overgoors, waaronder een grote antieke barometer, alsmede twee oude fotoboeken, afkomstig van de Overgoors (zie afb. 57). Bij Hans Filip overigens was, afkomstig van Els en Rut, al eerder het nodige historisch materiaal beland, waaronder mahoniehouten meubels uit de studeerkamer van Hendrikus, een oude Franstalige Bijbel, verlucht met prachtige prenten, door Hendrikus nog in zijn seminarietijd gekocht van een Barneveldse handelaar die er geen raad mee wist, alsook een levensgroot schilderij van Hendrikus, geschilderd door diens zoon Bernardus (stamreeks 4.1.2), met een vergulde lijst er om.

120.2. Wat het vertalingsdocumentje betreft, dat kwam intussen weer onder ons beheer. De Overgoor-fotoboeken idem. Bij een twintigtal foto's blijkt door kleine papiertjes - in het handschrift van tante Anny Bollen-Rutgers - te zijn aangegeven om wie het gaat. Els, die we er begin maart 2012 over spraken, vertelde dat Rut en zij na het overlijden van Elbertha met de fotoboeken naar Anny waren gegaan. Dit om er zo veel mogelijk te kunnen thuis brengen. Vandaar die papiertjes.

120.3. Nu we, twintig jaar nadat wij de fotoboeken voor het eerst zagen, beter op de hoogte zijn van de familie, blijken de foto's plus papiertjes, van grote waarde. Ook voor wat de geschiedenis van de portretfotografie betreft, en de manier waarop familiefoto's werden bewaard en getoond, vinden we ze opeens van belang. We komen daar nog op terug. Maar goed, we hadden het over dierbare familie-objecten die Rut de familie naliet. Welnu, enige andere affiniteitsvoorwerpen gingen naar Nijkerkse Schuelers, met wie de Hendrikustak, via Birgitta Maria Overgoor, Elbertha Maria's oudste zus (zie voetnoot 116.9), was gelieerd. Daaronder een imposante staande klok. De klok was, zoals we nog zullen zien, uit het faillissement van Elbertha's ouders gered, en in Vught terecht gekomen, waarna hij na Elbertha's overlijden, na een omweg - ook daarover later - bij Rut was beland.

120.4. Volgens Ruts wens - conform ook de wens van zijn broers en zus - ging de klok naar neef Bernardus Hendrikus Schueler (geb. 2-1-1911), de jongste zoon van de Nijkerkse zus van Ruts moeder: Maria Birgitta Overgoor, gehuwd met Bernardus Johannes Schueler (zie 116.9). Na het overlijden van Bernardus Hendrikus Schueler, 11 november 2002, ging de klok naar diens oudste zoon, Jacques. Om precies te zijn: Jacobus Bernardus Schueler, geb. 20-7-1949, te Nijkerk, gehuwd met Catharina Jacoba Willemars (Karen), geb. 27-10-1952, bij wie de klok, sinds Jacques' overlijden op 23 september 2009, ook thans nog staat. De klok, te zien op afb. 58, had weliswaar onderdeel gevormd van het faillissement dat Hendrikus' schoonouders, het Nijkerkse slagersechtpaar Overgoor-Block, overkomen was, Hendrikus echter had zijn portemonnee getrokken en de klok uit de faillissementsboedel gered.

120.5. Zo kwamen niet alleen zijn schoonouders en schoonzus - met hond - bij Hendrikus in huis, zoals we in hoofdstuk 16 nog zullen zien, ook de klok arriveerde er. Gezien de respectabele geschiedenis die het staand horloge al achter de rug had, terecht: een aan de binnenzijde opgehangen ingelijst bidprentje getuigt ervan dat de klok - in 1745 door klokkenmaker van Haerst uit de Amsterdamse Warmoesstraat gemaakt - haar levensweg begonnen was bij de Blocks, ooit gekocht door een oudoom van Elbertha Maria, te weten: Adrianus Block, destijds een bekend Nijkerks hoeden- en pettenfabrikant. Via Elbertha Maria's moeder, Johanna Geertruida Block (zie ook 120.12 resp. afb. 47 en 57), was de klok bij de Overgoors terecht gekomen, waarna zij dus bij de Rutgers was beland. "Er was geen tweede van, en zo die er al was, dan stond die bij de koningin", aldus werd er in de familie, half plagerig, half in ernst gezegd.

120.6. De klok werd gered, dank zij Hendrikus, daarmee de eer van zijn schoonouders een beetje ook. Het lijkt onderhand net zo'n verhaal te worden als dat rond Johannes Josephs schilderij, alleen ... van de klok bestaat geen kopie, geen tweede, behalve bij de koningin dan ... en op marktplaats. Beginnen we zelf ook nog te plagen ... We waren dan ook blij verrast toen wij van de klok in kwestie een foto bemachtigden (afb. 58). Of liever

gezegd: een foto, met daarop Elbertha Maria Rutgers-Overgoor, staande voor de klok, een fruitmand aan haar arm, een glas wijn in haar hand, gemaakt op haar tachtigste verjaardag. Achterop de foto schrijft zij, gericht aan al diegenen aan wie zij de foto destijds stuurde: "80 jaar ! ik heb u een voorbeeld gegeven: E.M. Rutgers-Overgoor". Degene van wie we de foto kregen, was Truus Schouten. Hoe dat kwam, zie daarvoor voetnoten 86.12 en 86.13. Wat de klok betreft, die kon nauwelijks in de kamer. De Altas-figuur, die zich er bovenop bevond - bijna twee meter zestig hoog werd de klok er door - moest er, toen Elbertha naar de bovenverdieping verhuisde, af. De famen, aan iedere kant een (zie hierna), konden blijven staan, zoals op afb. 58 is te zien.

120.7. Het overleg tussen Elbertha Maria's kinderen - nou ja, kinderen ... allen intussen zestigers of daar tegenaan - over waar de klok naartoe moest, kostte de nodige hoofdbrekens. Albert, de jongste zoon - geoloog in Canada - wilde hem graag hebben. Elbertha Maria echter had aangegeven dat de klok het land niet uit mocht, er waren buiten Nederland immers geen klokkenmakers die zo'n typisch Nederlandse klok aan de praat konden houden, konden repareren als dat nodig was. Het antieke kabinet, uit 1681, ging overigens wel naar Appie (Abert) toe. Met haar kanttekening over deskundige klokkenmakers had Elbertha een punt, de klok in kwestie was - en is - namelijk een prachtig voorbeeld van de voor Amsterdam en Holland destijds zo karakteristieke staande klokken, voorzien van een platina uurwerk, uitgerust met een ankergang en een lange slinger, vaak bekroond door Atlas, de Griekse gigant die vanwege zijn opstand tegen de goden, voor straf eeuwig het hemelgewelf diende te stutten. Vandaar dus die wereldbol op zijn nek. Met naast hem, aan weerszijden famen: hulpgodinnen die tot uitsluitende taak hadden de roem van de Griekse goden en helden uit te bazuinen, Atlas voortdurend in te peperen hoe dom hij wel niet was geweest om zich tegen de goden te verzetten ... de famen dus die er bij Elbertha Maria op haar bovenverdieping nog net wél op konden.

120.8. Van Elbertha's zonen had alleen Henk verstand van klokken, per slot had hij, teruggekomen uit Indonesië, toen hij bij zijn moeder woonde de klok aan de praat weten te houden. Hij was het ook die wist wat Atlas deed, daar boven op de klok: in feite hield hij, door de hemel te stutten, de kennis van de stand der planeten en sterren - lang geleden onmisbaar voor het meten van tijd en plaats - in stand. Zoals te zien ook aan de twee bewegende scheepjes bovenaan op de wijzerplaat en het maan- en planetenschijfje onderaan. Dus ging de klok naar Henk. Onder de afspraak dat de klok na Henks dood naar Rut zou gaan. Het even geopperde idee dat de klok wellicht nog het beste in een historische omgeving kon worden ondergebracht, en dat het Scheepvaartmuseum daarvoor de meest geschikte plek was - Atlas, met zijn sterrenbeschermingstaak was toch van kardinaal belang geweest voor het verkeer op zee destijds - haalde het niet. Moeder zou dat niet hebben gewild, al was het voorstel zo gek nog niet. Niet vanwege Atlas, want dat maakten wij er gekscherend van, maar vanwege het romantisch schilderstukje onder de wijzerplaat, met de Schreierstoren er op, dezelfde toren waar je vanuit het Scheepvaartmuseum ook zicht op had. Het argument overtuigde echter niet. Zo kwam de klok bij Henk terecht, zo kwam het ook dat de klok, toen Henk in 1979 overleed, Henks levenspartner: Hanneke Rutten, de klok overdroeg aan Rut en Els, al was het, vanwege de herinnering aan Henk vooral, met pijn in haar hart.

120.9. Ook bij Rut en Els, in hun huis op de Zeedijk, kon de klok niet in volle glorie staan. Net als op de bovenverdieping in Vught, bij Elbertha, net als in Eindhoven, bij Henk en Hanneke, kon Atlas er ook bij hen niet op. Wat de reus, nu hij zo vlak bij zijn geboortehuis weer was - het atelier in de Warmoesstraat was een huis of vijf van Rut en Els vandaan - vast en zeker jammer vond. Maar ook een klok kan niet alles hebben wat zij wenst, is het niet. Gelukkig was de klok er een van het soort dat ook wel paste in het interieur van een notariskantoor, uitermate goed zelfs. Zo kwam de klok bij Els in haar Avenhornse notarishuis terecht, met Atlas er nu wel weer bovenop, het firmament door de Griekse geweldenaar weer gestut. Alleen ... Atlas had het kunnen weten, Els bleef niet eeuwig notaris daar, de klok nog niet terug in hun huis op de Zeedijk, of de reus moest er weer af ... Of Atlas er intussen weer op staat, bij de Schuelerfamilie in Nijkerk, waar de klok na Ruts overlijden naar toe ging - zie voetnoot 116.9 resp. 120.4 - wie het weten wil moet het hen maar eens vragen. Feit is dat de klok, na haast een eeuw uit Nijkerk weg te zijn geweest, weer terug is in de plaats waar hij ooit uit vertrok. Terecht, menen we.

120.10. Terug naar de foto van Elbertha, staand voor de klok (afb. 58). Elbertha Maria volgde haar aanmoediging aan de geadresseerden om, net als zij, een hoge leeftijd te bereiken, zelf ook op. Overleden op 12 augustus 1969 werd zij drieënnegentig jaar. Hoewel haar oproep achter op de foto niet speciaal tot haar petekind - Alijda Maria Elbertha Rutgers (stamreeks 4.2.5), moeder van de "wij" uit ons verhaal - was gericht, voerde die haar instructie letterlijk uit: ook zij werd drieënnegentig jaar. Elbertha Maria's zus, huisgenote-hulp, Johanna Maria Overgoor (Anna), volgde haar voorbeeld echter niet: Anna overleed op 7 juni 1958, twee jaar na de tachtigste verjaardag van haar zus, het moment van de foto. Negenenzeventig was Anna toen. Voor meer over haar zie voetnoot 116.4 e.v. Na Anna kwam Nellie - zij hielp de beide intussen bejaarde zussen al jaren af en toe - metterwoon in huis. Zonder hulp zou Elbertha er niet hebben kunnen blijven wonen.

120.11. Wat de foto-albums betreft, waar we in voetnoot 120.1 melding van maakten - zie ook afb. 57 - we beloofden er nader op terug te komen. Dat doen we nu - we schrijven intussen begin februari 2012 - op deze plaats. We vragen ons af hoe het komt dat die twee familieboeken, qua familielijn toch tamelijk ver van de Rutgers verwijderd, in ieder geval van ons, na twintig jaar toch weer bij ons verzeild zijn geraakt? Hoe komt het dat zij niet bij de Hendrikustak zijn terecht gekomen, dan wel gebleven? Hoe krijgen wij ze daar alsnog? Of bij de Overgoors, want daar horen ze eigenlijk thuis. In ieder geval het bruine. Want we hebben een bruine, met een lederen kaft, en een rode, met een fluweelachtige kaft. Beide fotoboeken hebben, aan de resten ervan te zien, een hangslot gehad. Het rode album is aan de voorzijde voorzien van een anoniem wapenembleem, iets opgewerkt plat, goudkleurig messing, de bruine idem, maar dan uitgespaard in het leer.

120.12. Elk van de fotoboeken is 21 bij 27 cm groot resp. 8 cm hoog, elk telt 14 dikke kartonnen dubbele insteekbladen. De meeste uitsparingen zijn bestemd voor foto's van visitekaartformaat (10.5 x 6.5 cm) enkele voor foto's van het grotere kartonformaat (17 x 10.5 cm). Beide albums dateren uit omstreeks 1880, de tijd waarin deze albums in zwang waren. De datering baseren we tevens op het feit dat de albums duidelijk afkomstig zijn van de generatie die aan Elbertha Maria Overgoor vooraf ging. Het bruine album moet hebben toebehoord aan - dan wel zijn begonnen door Elbertha Maria's moeder: Johanna Geertruida Block (1846-1912), gehuwd met Johannes Overgoor (1841-1917). Het is háár foto die voorin prijkt. Het album bevat o.a. een aantal zeer oude foto's, waarvan enige vermoedelijk afkomstig uit de hoek van de Blocks, mogelijk zelfs nog van twee generaties terug.

120.13. Zo te zien heeft Elbertha Maria het album hier en daar aangevuld met eigen, vroege foto's, iets wat wellicht vanzelf ontstond vanwege het in huis komen van het echtpaar - haar ouders dus - bij haar in Vught. Zo zien we, na de foto van haar moeder op de beginpagina - ter wille van onze foto ervan (zie afb. 57) beeldden we ze naast elkaar af - Elbertha Maria in een sketchje optreden, samen met een Overgoor-neef. De foto is gedateerd september 1895 en werd gemaakt tijdens het zilveren huwelijksfeest van haar ouders (gehuwd op 28-9-1870). Zelfs de titel van het sketchje kennen we: "Willem en Siene van Krabbendieke", waarbij we Elbertha Maria als Siene zien verkleed. Dat alles weten we doordat het achter op de foto staat geschreven. Een van de weinige foto's overigens - uit beide albums helaas - waarop achterop gegevens staan vermeld. We komen daar in voetnoot 120.18 op terug.

120.14. Al bevat het andere album - het rode - slechts enkele foto's die voor de Rutgers rechtstreeks relevant zijn, het album is minstens zo interessant. Uit de foto's op de beginpagina's valt af te leiden aan wie het album oorspronkelijk moet hebben toebehoord, te weten aan het echtpaar Hermanus Overgoor (1836-1903) - Johanna Maria Dieks (1836-1905). In het markante handschrift van Elbertha Maria zelf - we kennen het uit andere bronnen - zijn hun namen onder de foto's te lezen. Ook onder enige andere foto's - van familieleden, een of twee generaties ouder dan Elbertha Maria - staan namen, dan wel aanduidingen, zoals "broer van grootmoeder", "zuster van grootmoeder" e.d. meer. Oude foto's dus. Foto's waar we graag vorsers uit de hoek van de van Hamersvelds, de Blocks, de Andriessens, op zouden willen attenderen. Het is dus ook daarom dat we zo veel aandacht aan de albums besteden. Je weet maar nooit wie dit ooit leest.

120.15. Het echtpaar Overgoor-Dieks bleef kinderloos, iets wat we weten vanwege informatie uit het Eemlands Archief. Vandaar dat hun foto-album bij Elbertha Maria belandde. Oom en tante moeten voor nichtje Elbertha Maria van bijzondere betekenis zijn geweest. Andersom natuurlijk ook. Alleen dat al rechtvaardigt dat wij aan hen en hun fotoboek zo veel aandacht besteden en het open legden op de pagina waarop hun foto's staan (zie afb. 57). De foto's zowel als de albums zijn bovendien interessant omdat zij teruggaan naar het begin van de portretfotografie, toen, na een korte aanloop, foto's zodanig konden worden afgedrukt dat zij gemakkelijk op visitekaartformaat-kartonnetjes konden worden geplakt, waarna, mede vanwege de aanzienlijke prijsdaling, sindsdien een ware "cartomanie" uitbrak. Bijna iedereen kon zich nu dergelijke foto's veroorloven. Aldus ook "Het Nederlandse Fotoportret 1860-1915" (M. van Dorpel e.a., Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage 1989).

120.16. Tot slot iets over wat een ieder die ons verhaal en deze voetnoot las intussen duidelijk zal zijn: we zijn familievoorwerpen-freak. We besteden niet voor niets zo veel aandacht aan Johannes Josephs schilderij, zowel aan het origineel als aan de kopie. Het is niet om de heb, dat wij familievoorwerpen zo waarderen, maar vanwege onze affiniteit ermee, men noemt ze niet voor niets ook wel affiniteitsvoorwerpen. Nee, om de heb is het niet, het is omdat de familiegeschiedenis zich mede aan de hand van historische familie-objecten ontsluit. Daarvoor hoeven we ze niet zelf te hebben, ze mogen net zo goed hangen of liggen bij broer of zus, oom of tante, neef of nicht. Eigenlijk liever nog, immers bij hen op bezoek kom je er daardoor, nog meer dan normaliter al het geval, door thuis. Voor plaats en streek, voor panden - voor waar de familie woonde en werkte - geldt dat uiteraard ook. Bij uitstek zelfs. Vandaar ook dat we er in ons verhaal zo veel over vertellen, er zo veel foto's van op namen.

120.17. Andersom, familie-objecten worden des te dierbaarder naarmate we meer weten over de ontstaans- en verwervingsgeschiedenis ervan, over de weg ook die de voorwerpen in de loop van de jaren, soms eeuwen zelfs, gingen, iets wat wederom bij uitstek voor panden en woningen geldt. Het is precies daarin dat we de ziel van door mensenhanden gemaakte, door familie aangeschafte voorwerpen, aantreffen. Eigenlijk heeft elk voorwerp, ook wanneer het niet van familie afkomstig is, zo'n ziel. Ook gebruiksvoorwerpen, disposables zelfs. Ze zijn alle met liefde ontworpen, met liefde gebruikt, nou ja, meestal dan. Ruïnes, vervallen huizen, verwaarloosde tuinen, onbegaanbare wegen, overwoekerde paden, ooit namen mensen er het initiatief toe, waren ze er trots op, hadden ze een functie.

120.18. Zo, die mini-ode is nu ook uitgebracht. Een ode die ook geldt voor familiefoto's en voor het belang dat ze door volgende generaties te identificeren zijn. Over dat laatste kunnen we kort zijn. De enige afdoende oplossing is: schrijf achter op de foto - voorzichtig uiteraard, desnoods met behulp van post-its - om wie het gaat, om welk jaar, om welke gebeurtenis c.q. ter gelegenheid waarvan. Gaat het om gescande foto's dan kan in het raampje, bestemd voor de naamgeving, zoveel tekst worden getypt als men maar wenst. Het is overigens een advies dat wij ook aan onszelf geven. We deden het zelf ook nog niet, althans nog niet over de gehele linie.

Terug nu naar het echtpaar Rutgers-Overgoor, naar Elbertha Maria, moeder van vier overzeese zoons. De pijnlijke kant, hen te hebben moeten uitzwaaien, werd gecompenseerd door trots: net als haar man hadden haar kinderen het ver gebracht (121).

121.1. Mondelinge overlevering. Elbertha Maria's trots plaatsen we mede in het licht van de tijd. Een tijd waarin gehuwde vrouwen - nog los van het als katholiek meisje door God uitverkoren zijn voor huwelijk en moederschap (zie daarvoor o.a. voetnoot 95) - hun maatschappelijke identiteit ontleenden aan de positie van hun man, en aan "hoe de kinderen het deden". Dit in aansluiting op het oeroude archetypische beeld van de taak van de vrouw: dienstbaar zijn aan de man, eerst de echtgenoot, en zodra die er door overlijden niet meer is, aan de oudste zoon. Zelfs wanneer het om grillen van de man gaat, of erger nog, diens inhumane

bejegening. Was haar man overleden, de weduwe noemde zich naar haar man, werd vaak ook zo aangesproken. In de regel stond zij met haar mans naam, met Wed. er voor, onder de rouwkaart zelfs.

121.2. Overkwam man of kinderen tegenslag, dan was zij het die, al had zij er part noch deel aan, daar debet aan was, dan wel dat zo ervoer. Iets - dit archetypische beeld - wat in Afrika en India ook heden ten dage nog leeft, een archetypisch beeld ook dat zo diep in ons aller ziel is ingesleten, dat het ongeweten ook thans nog speelt. We beweren daarmee niet dat dit alles bij Elbertha Maria aan de orde is geweest, met onze mini-beschouwing beogen we slechts begrip, geven we te kennen dat wat bij Elbertha Maria door deze of gene voor trots werd aangezien, even goed dankbaarheid en opluchting kan zijn geweest. Voor wat we over dit thema, bezien vanuit religieus perspectief, schrijven, zie ten slotte voetnoot 91.

Zonder zorgen was het voor Elbertha nu ook weer niet. Zorgen over hoe zij het maakten daar, juist nu de wereld in beroering was. Zorgen die bewaarheid werden toen Bernard, haar oudste zoon, vlak voor de capitulatie van Nederlands-Indië, op 4 maart 1942 door granaatscherven om het leven kwam, Theo enige maanden later in een mannenkamp werd geïnterneerd, Mimi, samen met Henk, hun peuter-zoon, in een vrouwenkamp (122).

122. Bron: genealogische en historische gegevens resp. mondelinge overlevering. Niet alleen Henk, voluit Henricus Johannes Albertus Rutgers - helaas op 3 augustus 1973 overleden - werd in Bandoeng geboren (8-4-1941), ook Luukje (Helena Maria Rutgers) hun tweede kind, helaas op 13 december 2007 overleden, zag daar het levenslicht (21-7-1946). Marja (Maria Francesca Rutgers) werd in Groningen geboren (10-9-1950), Elsje (Liz) (Elisabeth Anna Rutgers) in Nijmegen (11-10-1953). Voor Bandoeng, de stad op West-Java, die voor de Rutgers van zo'n groot belang was geweest, en na de Japanse capitulatie nog geruime tijd blijven zou, zie: "Bandoeng, beeld van een stad", door R.P.G.A. Voskuil e.a. (Asia Major, Purmerend 1996).

Zo ook Elbertha Maria's ouders, de familie Overgoor-Block. Het echtpaar vertrok naar 's-Hertogenbosch, waar het bij Elbertha Maria en Hendrikus, en hun nog jonge gezin, in trok (123).

123. Bronnen: mondelinge overlevering resp. Centraal Bureau voor de Genealogie resp. Genlias.

Anna, zoals gezegd, die bleef. Hun nieuwe huis, een huis op stand, aan de Taalstraat in Vught, bood het gezin nu ruimte genoeg. Ook aan Anna's hond. Die had het in de aangebouwde serre - 's-winters toevluchtsoord voor hongerig en gewond gedierte - net als de kinderen, al spoedig naar zijn zin (124).

124.1. Het hierboven weergegeven citaat slaat op de situatie van na 1917, van na het overlijden van Elbertha Maria's ouders dus (haar moeder in 1912, haar vader in 1917). Wat hun nieuwe huis betreft, in voetnoot 117 gaven we aan dat het om een groot, statig huis ging, in een destijds deftige buurt. Zoals te zien op afb. 59. Er was sprake van een aanmerkelijk ruimere woning dan de vorige, aan de St. Josephstraat D 157, huidig nummer 33, een woning waar zij dus met hun tieners - de jongste was nog niet geboren - gewoond hadden. Hendrikus verhuisde, menen we, dus niet eerst en vooral omwille van standsverbetering, zoals sommige informanten suggereerden, al speelde het als motief ongetwijfeld mee. Vught was destijds een chique plaats, waar veel adel woonde, en tal van belangrijke families, de Taalstraat een van de deftigste straten. Bron: Vught in oude ansichten (Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1972), met daarin op blz. 17 een afbeelding van Hendrikus' woning (situatie 1914), ons ter hand gesteld door Els Rutgers-Wessels (afkomstig uit de boedel van haar echtgenoot, Rut Rutgers).

124.2. De enorme serre was, aldus de informanten die we spraken, tot groot plezier van de kinderen, welhaast een mini-dierentuin. Vader was niet alleen aardrijkskunde- en geschiedenisleraar - en niet zo maar een, daarover zo direct - in zijn vrije tijd was hij bioloog haast ook. Ieder kind had een eigen stukje tuin, de tuin was wel veertig meter diep. Als de jaarlijkse Hillegomse catalogus kwam, mocht elk van hen er de mmoiste zaadjes

uit kiezen. Door hem daartoe aangespoord hielden de kinderen bij hoeveel verschillende dieren, vooral vogels uiteraard, er wel niet in de tuin verschenen. Waren er gewond dan verzorgden zij ze in de serre. Viel er te vroeg een reiger, uit de reigerkolonie, niet ver van hen vandaan, die dan kreupel vliegend in de tuin belandde, Henk, de vierde van het stel, verzorgde hem, maakte 'm tam. Ging hij naar school, het beest liep met hem mee. Dat de Siamese kat van vader de reiger duldde, de papegaai van moeder de kat niet in de haren vloog, de reiger de kauw niet verdreef, kunnen we ons haast niet voorstellen.

124.3. Bij al dit aanschouwelijk onderwijs hoorde ook nog eens het bijenvolk: vader had op de Vughtse heide een paar korven staan, ook daar leerden ze mee om te gaan. En dan het weerstationnetje in de tuin, vader rapporteerde op geregelde tijden aan het KNMI - een van die rapportjes is in ons bezit - wat wil een kind nog meer? Dat hij veel van zijn overige tijd op zijn studeerkamer zat, hoorde er bij. Hij - leerling van de destijds befaamde Prof. Kan - had er stilletjes gewerkt aan een tweedelig aardrijkskundeboek: "Elementen der Aardrijkskunde; handleiding bij het middelbaar onderwijs in de aardrijkskunde", in 1918 verschenen bij Jos. M. Krijnen te Vught. Geen wonder dat vier van zijn zes kinderen globetrotters werden.

124.4. "Alle exemplaren zijn geteekend door den schrijver", staat er op de laatste binnenpagina van deel 1. Dankzij Hanneke Rutten, levenspartner van Hendrikus' zoon Henk, aan wie wij, net als aan Els Rutgers-Wessels, schatplichtig zijn, bezitten wij er twee exemplaren van. En inderdaad: in beide treffen we Hendrikus' handtekening aan, zoals bij alle Rutgers duidelijk leesbaar geschreven. We kunnen het niet laten en controleren of het om unieke handgeschreven ondertekeningen gaat. En jawel hoor, het klopt: de twee handtekeningen verschillen iets. We begrijpen de Albertus-familie, die tegen Hendrikus' geleerdheid opzag, hem voor een beetje verwaand aanzag, nu een beetje beter, al was het natuurlijk ook de kift.

124.5. Al zag de familie dan tegen Hendrikus op, in het licht van de dood waren zij, net als ieder van ons, allen gelijk. Zoals zijn broer Albertus een tweetal jaren eerder was overkomen - zie daarvoor voetnoot 139 - kende Hendrikus, vanwege de longkanker waar hij op het eind van zijn leven aan leed, een hoogst pijnlijk sterfbed, gekenmerkt ook door toenemende ademnood. We maakten daar al zijdelings melding van in voetnoot 115.8. Voor Elbertha en de kinderen - Hendrikus werd, net als Albertus, thuis verzorgd, zo ging dat in die tijd - was het niet gemakkelijk om van zijn lijden, zonder verlichting te kunnen bieden, getuige te zijn, aldus een van onze informanten. Kijken we naar een van de laatste foto's waar Hendrikus op te zien valt - zie afb. 53 - dan menen we een gelouterd man te zien, met een lief, zachtaardig gelaat, waar de voorafschaduw van de dood al op valt waar te nemen. Een foto waarop hij bovendien zit op een wijze - iets afgewend van Elbertha Maria, zijn vrouw, niet kijkend in de lens, maar schuin omhoog - alsof hij al half elders is. Al kan het zijn dat we dat, nu we van zijn lijden weten - een lijden dat toen, naar wij begrepen hebben, nog niet aan de orde was - er allemaal zelf in leggen.

Wat Hendrikus' broer, Albertus, qua zorg voor zijn ouders deed, is bekend. Hij bleef langer thuis dan hij had gewild (125).

125. Bron: mondelinge overlevering. Ook voor wat betreft het "langer thuis dan hij had gewild". Zelf zou Albertus er van hebben gezegd dat in een gezin met alleen jongens de zorg voor de ouders vanzelfsprekend bij een van hen terecht kwam, en dat hij, als jongste, dat graag had gedaan. De huwelijksdata van hem en zijn broers corresponderen hier mee. Ook in de leeftijd waarop zij huwden vinden wij een bevestiging. Met uitzondering overigens van Hendrikus, die om andere redenen - zie voetnoot 115.2 - laat in het huwelijk trad: op vierenvestigjarige leeftijd. Albertus huwde op zevenendertigjarige leeftijd, Johannes Bernardus was vijfendertig toen hij huwde, Theodorus dertig. Zie voor het late huwen van de Rutgers ook voetnoot 74.

Al hadden ze hulp, Albertus kon voor zijn gevoel niet weg. Zelfs niet toen moeder overleed, want prompt werd vader ziek (126).

126. Bron: mondelinge overlevering. Dat zij hulp hadden is voor ons, gezien de aan haar stoel gekluisterde vrouw des huizes, vrijwel zeker. Temeer ook omdat een hulp in de winkel destijds, als het zo uitkwam, ook in het huishouden hielp, en omgekeerd. Het ging de familie bovendien niet slecht, dus zij konden het zich permitteren. Moeder Panneman overigens zat niet werkeloos in haar stoel. Naar verluidt maakte zij de prachtigste borduurschilderingen, waaronder ook een, geborduurd naar een vrome afbeelding van het Lam Gods, door de jaren heen door de Rutgers op de zolder van het Albertuspand bewaard.

Wat hem betrof mochten zij van Leeuwarden naar Barneveld over komen, een bovenwoning tegenover zijn zaak kwam vrij. Zijn dochters wilden vast wel bij hun huishouding helpen, hen iedere dag een maaltijd brengen. Waar voor acht werd gekookt, konden er twee ook nog wel bij (127).

127.1. Na het overlijden van zijn eerste vrouw, Alijda van den Hoven - wij komen nog uitvoerig over haar te spreken - huwde Albertus op 27 januari 1914 met de toen tweeënveertigjarige kleermakersdochter Adriana Margaretha van Erp, geb. 24-8-1871 te Leeuwarden, overl. 24-5-1950 te Eibergen. Adriana was een dochter van Willem Johannes van Erp, geb. 13-4-1847 te 's-Gravenhage, overl. 2-9-1923 te Barneveld, en Frederica Arnoldina Scheepers, geb. 11-7-1843 te Leeuwarden, overl. 3-11-1875 te Leeuwarden. Het echtpaar van Erp-Scheepers kreeg twee kinderen: Adriana Margaretha en Margaretha. Deze laatste echter overleed binnen een jaar na haar geboorte.

127.2. Na het overlijden van Frederica Arnoldina huwde Willem Johannes van Erp op 2 juni 1877 met Geertruida van de Pol, geb. 18-6-1853 te Leeuwarden, overl. 6-3-1929 te Barneveld. Met haar kreeg hij drie kinderen: een zoon, Johannes (zie voetnoot 140.2), en twee dochters, beiden Catharina geheten, van wie de eerste op jeugdige leeftijd overleed. Adriana Margaretha van Erps moeder overleed toen Adriana vier jaar was. Twee jaar later, Adriana was toen zes, kwam haar tweede moeder in haar leven, op een leeftijd waarop de switch naar een tweede moeder - we bedoelen: als moeder - als het klikt althans, nog mogelijk is. Temeer mogen we aannemen dat Adriana en haar tweede moeder het goed met elkaar konden vinden, omdat het juist Adriana was, en niet een van haar twee halfzusjes - natuurlijke kinderen van haar tweede moeder - die haar, samen met haar man, Adriana's vader, naar Barneveld liet overkomen.

127.3. Aan die overkomst ging een verzoek van het echtpaar vooraf: of Lies, Albertus' oudste dochter, die goed kon naaien, niet naar Leeuwarden wilde overkomen, om te helpen in de kleermakerij, iets wat Lies en haar vader geen goed idee vonden. Vandaar dat het echtpaar van Erp-van de Pol naar Barneveld kwam. Adriana en Albertus boden hen een setting, te vergelijken met wat later aanleunwoning dan wel verzorgingsflat ging heten. In een van de huizen tegenover de bakkerij - te zien in "Als eene stadt betimmert", blz. 46, pand 164, huidig nr. 41, alsook op afb. 62 - stond een bovenverdieping leeg. Albertus zorgde er voor dat het echtpaar die kon betrekken. Ze woonden er vanaf 29 februari 1916. In november 1920 verhuisden ze naar de bovenverdieping van een huis, nog méér pal tegenover Albertus' zaak dan het vorige huis, namelijk naar huidig nr. 27, afgebeeld in "Als een stadt betimmert", op blz. 55, pand 160, eveneens te zien op afb. 62.

127.4. Albertus' dochters hoefden dus maar de straat over te steken of zij waren al bij hen, iets wat dagelijks aan de orde was. Zij deden namelijk de boodschappen, hielden de verdieping schoon, brachten hen, op toerbeurt, iedere dag een warme maaltijd enz. Elk van hen kreeg er een kwartje voor per week. Maar daarvoor deden Albertus' dochters het niet. Hadden de Albertuskinderen geen eigen grootouders gekend, in het echtpaar van Erp-van de Pol troffen zij volwaardige remplaceanten, "significant others", zoals dat wel heet. Zie daarvoor voetnoot 132.12. "Vooral grootmoeke was lief voor ons", aldus een van de Albertus-kinderen.

127.5. Wat de controleerbare data betreft zien we dat de tweede moeder van Adriana Maria van Erp, grootmoeke dus, nog leefde - haar man was op 26-9-1923 overleden - toen Albertus 26 augustus 1928 overleed. Adriana, daarin gesteund door Albertus' dochters, zette de zorg voor haar voort. Iets wat we ook weten dankzij mondelinge overlevering. Totdat ook zij, Geertruida van de Pol, een half jaar later - 6 maart 1929

- overleed. Overigens was zij toen - te ernstig ziek om nog zelfstandig te wonen - al enige tijd bij Adriana en de kinderen in huis. Niet alleen van Adriana vroeg de zorg voor haar, vanwege haar even pijnlijke als moeilijk te verzorgen sterfbed, het uiterste, ook Toos en Lida stonden - voor de tweede maal in korte tijd - voor de opgaaf een dierbaar medemens bij te staan zonder echt te kunnen helpen, iets wat voor hen in termen van nu een traumatische ervaring moet zijn geweest.

127.6. Over de vanzelfsprekendheid waarmee de dochters van Albertus de zorg voor de ouders van hun tweede moeder oppakten, kunnen we niet nalaten het volgende op te merken. Zorg voor ouders en grootouders maakte onderdeel uit van wat traditioneel tot de levensopdracht van kinderen werd gerekend. Die traditie stelde op een lange, zeer lange historie. Was het wellicht in tijden van schaarste zo, dat wie voor het overleven van stam of groep nutteloos was, dus ballast, het archetypische beeld bestond toch vooral uit separate samenlevingen die, ter wille van hun voortbestaan, elk meerdere generaties omvatte. Kinderen vormden binnen en voor die gemeenschappen een onvervangbare rijkdom, “voorziening voor de oude dag”, zoals tot op de dag van vandaag, zeker in Aziatische landen, door menige vader en moeder nog met nadruk wordt gesteld. Ouderen waren - in ieder geval in tijden van voorspoed - bron van kennis en ervaring, mogelijk van wijsheid ook. Als je hen, in plaats van te eren, miskende, wachtte je ooit eenzelfde lot.

127.7. In de grond van de zaak bestond het archetypische beeld waar wij op doelen hieruit: kinderen, zodra volwassen, kregen hun kinderen niet alleen ter wille van het voortbestaan van henzelf als ouders, als *kernfamilie*, het was mede vanwege het veilig stellen van de zorg voor de ouderen uit de betreffende samenlevende *grootfamilie*. Eigenlijk eerder nog dáárom, al lag - ligt - aan procreatie-drang ten diepste het voortbestaan van de soort ten grondslag: wie kinderen kreeg redde - redt - de mensheid, bood ze aan de gemeenschap aan. Wie ze niet kreeg schoot ten opzichte van de gemeenschap tekort. Zo dat niet onomwonden werd gesteld, beklagenswaardig waren kinderlozen - onder hen de vrouwen op de eerste plaats, menigmaal gezien als schuldig er aan - in ieder geval. Het archetypische beeld waar wij het over hebben werd wereldwijd vertaald - verankerd - in religieuze voorschriften en rituelen, met daarbinnen God als symbool voor en drager van de gemeenschap. Denk aan het opdragen van kinderen aan de tempel. Denk aan doop en andere initiatierituelen, rites de passage ook, van religieuze, daarmee hecht sociaal verankerde aard.

127.8. Al is dat alles aan het verdwijnen, al mogen kinderen nog zo zeer deel uit maken van de geplande eigen levensvervulling van de ouders in kwestie, al zal de huidige generatie jonge ouders deze archetypische beelden als motief voor het krijgen van kinderen niet herkennen, voor ons zijn zij nog onverkort van kracht, spelen zij ook bij hen. In het omarmen van dit archetypische grondmotief van het menselijk bestaan treffen we een -, zo niet dé basis van onze wereldwijde solidariteit met elkaar. Het is vanuit deze visie dat wij respecteren, bewonderen, dat Albertus' dochters de zorg voor de ouders van Adriana Margaretha van Erp op zich namen. Terwijl, voor Albertus' dochters althans, een van de twee stiefgrootouders zelf ook nog eens stiefmoeder, daarmee stiefmoeder van stiefmoeder, was. Kortom, zó vanzelf sprak het voor de Rutgersdochters. Voor meer over Adriana Margaretha van Erp ten slotte, zie hoofdstuk 17 en 18.

Zoals ooit Johannes Joseph zijn Schuelervriend had getipt over een meisje uit Scherpenzeel, zo informeerde twee generaties later een Schueler zijn Rutgersvriend over een meisje uit Hoogland. Bernardus Johannes Schueler had bij de van den Hovens zijn bruid gevonden: Neeltje (128).

128.1. Bernardus Johannes Schueler, geboren te Barneveld op 1 oktober 1852, zadelmaker aldaar, huwde op 22 oktober 1890, te Hoogland, met Cornelia van den Hoven. Een van de getuigen bij de aangifte van zijn geboorte was Johannes Bernardus Rutgers Sr., de vriendschap tussen de Schuelers en de Rutgers, bij Johannes Joseph Rutgers en August Anton Schueler (Anthony) begonnen (zie voetnoot 31), bestond een generatie na hen dus nog steeds. Zowel Bernardus Johannes Schueler als Johannes Bernardus Rutgers Jr., een generatie na hen weer, speelden een vooraanstaande rol binnen de Barneveldse RK-kerkgemeenschap. Ook zij kenden elkaar goed, beiden waren er kerkmeester.

128.2. Bernardus Johannes Schueler was het vierde kind van het echtpaar Johannes Bernardus Schueler - Johanna ten Koppel. Vader Johannes Bernardus was de oudste zoon van August Anton Schueler (Anthony) - een van de Münsterlandse migranten van destijds - en Maria Hoogland. Wij kwamen het echtpaar in hoofdstuk 3 al tegen. Het was bij hun huwelijk dat Johannes Joseph getuige was (zie voetnoot 28 resp. 31).

128.3. Cornelia van den Hoven (Neeltje), Bernardus Johannes' bruid, werd geboren te Hoogland op 21 december 1860. Zij overleed op 8 juli 1948 te Barneveld. Neeltje was het zesde kind uit een gezin van elf. Over haar gezin van herkomst komen we, in verband met haar zus, Alijda van den Hoven (Aaltje) - Albertus' bruid - in voetnoot 130 nog uitvoerig te spreken. Getuigen bij het huwelijk waren: Antonie Schueler, zadelmaker, oud veertig jaren, wonende te Nijkerk, en Hendrikus Schueler, leerlooier, oud vierendertig jaren, wonende te Barneveld, beiden broeders van den bruidegom, Cornelis van den Hoven, broodbakker, oud zeventwintig jaren, broeder van de bruid, Johannes Schoonderbeek, landbouwer, oud veertig jaren, zwager van de bruid, wonende beiden te Hoogland.

128.4. Getuige Antonie Schueler overigens, zadelmaker - geb. 10-12-1849, overl. 6-12-1913 - gehuwd met een Nijkerkse Alfrink, te weten: Cecilia Gijsberta Alfrink, geb. 26-10-1849, overl. 6-11-1933 - bracht ook een Bernardus Johannes voort. En wel: Bernardus Johannes Schueler, geb. 31-3-1875, overl. 30-5-1952. We kwamen hem al eerder tegen, namelijk als zwager van Hendrikus Rutgers (stamreeks 3.4), want gehuwd met Maria Birgitta Overgoor, de oudste zus van Hendrikus' vrouw, Elbertha Maria Overgoor. De jongste zus van deze laatste Bernardus Johannes Schueler, te weten: Geertruida Schueler, geb. 10-1-1860, overl. 12-3-1952, huwde met Marie Bernardus Willemars, geb. 7-7-1863, overl. 17-5-1926. We merken dit op om nog eens de onderlinge verwevenheid van de Münsterlandse Barneveldse en Nijkerkse families weer te geven.

128.5. Omdat we ons kunnen voorstellen dat dit alles, voor de niet-insider wat de Schuelers betreft, waaronder wijzelf ook, met al die Johannes Bernardussen en Bernardus Johannessen, moeilijk te volgen is, hieronder de Schuelers in schema gebracht:

August Anton Schueler (Anthony) (geb. 11-11-1777 te Olfen, overl. 10-6-1850 te Barneveld)
geh. met Maria Hoogland (1789 - 1818) (tweede huwelijk met Hendrica M. Rabeling)

-

Johannes Bernardus Schueler (geb. 8-11-1812 te Barneveld, overl. 15-3-1881 te Barneveld)
geh. met Johanna ten Koppel (geb. 14-12-1815 te Barneveld, overl. 2-5-1905 te Barneveld)

-

Bernardus Johannes Schueler (geb. 1-10-1852 te Barneveld, overl. 11-11-1934 te Barneveld)
geh. met Cornelia van den Hoven (geb. 21-12-1860 te Hoogland, overl. 8-7-1948 te B'veld)

-

Johannes Bernardus Schueler (5^e kind)
(1896 - 1978) (zadelmaker)
geh. met A.C. van Klooster (†)

-

Johannes Bernardus Schueler (Jan)
(1933) (lederwaren/sportzaak)
geh. met C.J. Dekkers

Cornelis Antonius Schueler (8^e kind)
(1900 - 1965) (veearts te Oss)
geh. met A.M.J. Middeldorp (†)

-

Joh. Bern. Schueler (Jan Bernard)
(1927) (huisarts te Rucphen)
geh. met A.A.C.M. van Berkel (†)

128.6. Voor nadere gegevens over de van den Hovens en de Westerlakens uit Hoogland, de families waaruit Neeltje', en dus ook Alijda's ouders afkomstig waren, zie voetnoten 130 en 131. Neeltje van den Hoven en haar man, Bernardus Johannes Schueler, kregen overigens negen kinderen. Van de zes meisjes overleden er twee op jeugdige leeftijd. Voor verdere informatie, zie het, tegelijk met "Meest Vreemdelingen" uit te komen, Schueler-familieboek. Een saillant gegeven echter vermelden we nog graag in dit verband: de Albertus Rutgers-kinderen

(stamreeks 4.2) groeiden samen met de Schuelerkinderen op. We bedoelen daarmee de kinderen van tante Neeltje, hun neven en nichten dus. Al waren die wel wat ouder dan zij.

128.7. Wie het Schueler-familieboek er op naslaat zal zien dat twee van de overige leden van de “Meest Vreemdelingen-Begeleidingscommissie”, de neven Johannes Bernardus Schueler (Jan Bernard) (geb. 12-7-1927 te Oss) en zijn naamgenoot Johannes Bernardus Schueler (Jan) (geb. 28-7-1933 te Barneveld), beiden kleinkinderen van het echtpaar Schueler-van den Hoven zijn. De eerste, Jan Bernard, van 1955 tot 1992 huisarts te Rucphen, is een zoon van Cornelis Antonius Schueler (geb. 23-3-1900 te Barneveld, overl. 20-5-1965 te Oss), veearts te Oss. Deze was het achtste kind van Neeltje van den Hoven. Zie schema onder 128.2.

128.8. De tweede, Jan, tijdens zijn werkzaam leven directeur van een lederwareenzaak - o.a. te Arnhem - is een zoon van Johannes Bernardus Schueler (geb. 4-6-1896 te Barneveld, overl. 6-2-1978 te Barneveld), zadelmaker te Barneveld. Deze was het vijfde kind van Neeltje van den Hoven. Zie schema onder 128.2. Waarmee wij tegelijk duidelijk hebben gemaakt dat de “wij” uit ons verhaal en de twee Schueler-neven - via Neeltje en Alijda van den Hoven - achterneven van elkaar zijn.

128.9. Een van de kinderen van Tante Neeltje, te weten nicht Truus Schueler, die we al eerder tegenkwamen - o.a. in voetnoot 86.15 - huwde met Jan Voskuilen, die we leerden kennen als juwelier in Soest. Jan Voskuilen, via zijn moeder, Josephina Johanna van Gemert, al aan de Rutgers verwant, was daardoor van de Albertus Rutgers-kinderen ook nog eens hun aangetrouwde neef. In hun latere leven bezochten zij af en toe elkaar. We weten dat in ieder geval Alijda Maria Elbertha (stamreeks 4.2.5) dat deed.

128.10. Gegeven al deze informatie menen we dat ons verhaal over het ijsbaan-arrangement (zie hierna) gerechtvaardigd is. Net zoals wij bij het huwelijk van Bernardus Johannes' grootvader, August Anton Schueler (Anthony), in 1812, in Scherpenzeel, onze romantische fantasieën de vrije loop lieten, zo doen wij dat nu ook bij het huwelijk van Johannes Josephs kleinzoon, Albertus. Al werden huwelijken destijds veelal door de ouders gearrangeerd, ook broers en zussen, vrienden en vriendinnen, traden voor elkaar als koppelaars op. Zeker wanneer het om laatbloeiers in de liefde ging. En laatbloeiers, dat waren zij. Zowel Bernardus Johannes Schueler - hij huwde met Neeltje op achtendertigjarige leeftijd - als Albertus, die ook op zijn achtendertigste huwde. Maar dan negen jaar later, op 31 mei 1899, met Alijda, Neeltjes jongste zus.

En die had weer een jongere zus ... Dus toen de winter kwam, het weiland van zwager, boer Jan Schoonderbeek, voor van heinde en ver weer ijsbaan was, was de connectie snel gelegd (129).

129.1. In bijlage 2 vertellen we over de ijsbaan in kwestie. Hoewel op zichzelf, menen we, een aardig verhaal, licht het eerst en vooral de context toe waaruit Alijda - en ook Dina en Neeltje - afkomstig waren, een context van gegoede boerenstand, voorzien van zakelijk inzicht ook. Een google-check op “Ijsbaan De Maat” bevestigt overigens het bestaan ervan: de ijsbaan lag op de grens van Amersfoort en Hoogland, op een weiland, tussen de Hamseweg en de Maatweg, iets ten noorden van De Schans, aan de Oude Eem. De Schoonderbeeks pachtten de weilanden aan de Oude Eem - al ruim honderd jaar - van grootgrondbezitters Verloren van Themaat op landgoed Schothorst.

129.2. De boerderij van de Schoonderbeeks droeg de naam “Groot Weede”, net als het statige huis dat de van den Hovens in Hoogland bewoonden. Dina van den Hoven, de oudste dochter, zus van Alijda en Neeltje, ging, toen zij met Johannes Schoonderbeek huwde, dus van de ene “Groot Weede” naar de andere. Huis en boerderij - een biologische nu, intussen al drie generaties geleid door de familie Kok - heten ook nu nog zo. De Koks overigens zetten de ijsbaantraditie voort, totdat dat vanwege toenemend vandalisme niet meer mogelijk was. De schuur - oorspronkelijk een oude schaapskooi - die in de winter ijsbaankantine was, werd toevluchtsoord voor baldadige jongeren. Hij brandde in 2008 zo goed als af. “Dat de boel in de fik zou vliegen, zag je aankomen”, aldus boer Kok in het Algemeen Dagblad van 28-2-2008.

129.3. Terug nu naar de van den Hovens, naar het echtpaar van den Hoven-van Westerlaak. Pro memorie: slechts vier van hun elf kinderen - een twaalfde werd dood geboren - bleven in leven, waaronder Alijda, de jongste, Dina en Neeltje. Een eerder Neeltje overleed op zesjarige leeftijd. Als enige van de jongens bleef Cornelis (geb. 21-10-1864, overl. 27-2-1931) in leven, een eerdere Cornelis, geb. 22-6-1859, overleed op 26 januari 1863. Cornelis komen we - in voetnoot 132 - nog uitgebreid tegen, samen met zijn vrouw, Anna Catharina Visser, binnen de Rutgersfamilie bekend als tante Naatje, vraagbaak voor menige Rutgers-speculant.

129.4. Nu we de kindersterfte binnen het ouderlijk gezin van Neeltje en Alijda memoreerden, onze informante van destijds schreef die o.a. toe aan het, zoals zij het noemde: veel te vochtige huis annex bakkerij dat het gezin bewoonde. Het betrof een groot pand, "Groot Weede" genaamd, net zo genoemd dus als de boerderij van Schoonderbeek, we vertelden het zo even al. Het pand zou om die reden in 1910 deels opnieuw opgetrokken zijn, op begane grondniveau een meter hoger dan voorheen.

129.5. Het was voor ons - begin november 2011 - een heuglijk moment om, staand in de kamer, bij de familie van den Hoven-van Zanten, op de Hamseweg nummer 8, het hoogteverschil met de straat buiten te ervaren en bevestigd te krijgen dat er zich onder de vloer sinds 1910 een loze kruipruimte bevond. Herbouwd was het huis destijds volgens de familie echter niet. Eerder was er sprake geweest van een verbouwing, en dan nog slechts van het voorgedeelte. Waarmee het vochtverhaal als een van de oorzaken van het overlijden van de kinderen uit het gezin van destijds ons opeens veel minder aannemelijk leek.

129.6. Het pand - het oudste deel ervan zou uit 1600 stammen - maakte deel uit van adellijk bezit. Door de Hooglandse Historische Kring werden er diverse publicaties aan geweid. Medio negentiende eeuw was het in het bezit van genees-, heel- en verloskundige Willem Frederik van Bouwdijk Bastiaanse, van wie Dirk van den Hoven, de vader van Neeltje en Alijda, het in 1864 kocht en er een bakkerij in vestigde. Toen we het pand in 1990 bezochten - hartelijk verwelkomd door de van den Hoven-familie die er toen haar bakkerij in had - stond het er, op de Hamseweg nr. 8, in de staat van 1910, nog steeds.

129.7. Thans - we schrijven november 2011, twintig jaar later - staat het er nog. Ook nu werden we door de familie van den Hoven - het pand is intussen uitsluitend woonhuis, met de bakkerij is de familie intussen gestopt - hartelijk ontvangen. Al is het destijds deels opnieuw opgetrokken, het onder afb. 68 afgebeelde huis geeft niettemin een goede indruk van waar Alijda de eerste dertig jaar van haar leven heeft doorgebracht. Het huis, niet alleen zoals afgebeeld, maar ook qua indeling aan de voorzijde, is nog steeds hetzelfde huis als het huis dat regelmatig door Albertus en zijn kinderen, ook nog door Alijda zelf, werd bezocht. Ook de Schuelers kwamen er vaak, aldus onze informante. Begrijpelijk, immers een van hen was, zoals we zagen, met Alijda's zus, Neeltje, gehuwd. Sommige van Albertus' kinderen kwamen er zelfs tot in de zestiger jaren van de vorige eeuw.

129.8. Daaronder ook Johannes Theodorus Rutgers (stamreeks 4.2), Albertus' oudste zoon. Gert van den Hoven, kleinzoon van de tante Naatje uit voetnoot 129.3 - zij woonde, we vermeldden het al eerder, tot haar dood op "Groot Weede", vertelde ons zich dat goed te herinneren. "Dat is toch de man van de Barneveldse sprits? Ik kreeg ooit nog eens het recept van hem, ben het gaan gebruiken ook. Ik had natuurlijk al de nodige ervaring met sprits, maar dat van hem voldeed nog het best. Zijn sprits werd niet zo zanderig, niet zo melig, bleef krokant." Was de Barneveldse sprits, komend uit Gouda, ook nog eens in Hoogland beland ...

129.9. Wat we over de geschiedenis van het huis weten, alsook, ten dele althans, over de Schoonderbeeks, ontleenden we aan "Den Nieuwe Hoofd, den Ouden Hoofd en de drie stamreeksen van den Hoven", een publicatie van G.A. Pommer uit 1996. We vertelden er over om aan te geven dat het huis allure had. Ook nu nog, maar zeker destijds. Allure, een woord om aan te geven dat wie er woonde zichzelf van goeie stand wist. Een beeld dat overeenkomt met wat we via mondelinge overlevering van Alijda weten.

Al liep Albertus al tegen de veertig, Alijda zat er niet mee, als dertigjarige was ook zij wat aan de late kant (130).

130.1. Alijda - wij volgen voor haar naam *Alijda* als schrijfwijze, haar naam voor de burgerlijke stand, de naam ook waaronder zij het meest voorkomt, al staat op haar bidprentje *Aleida* vermeld - werd, als jongste van, op het moment van haar geboorte: zes kinderen, geboren op 18 maart 1869. Vermoedelijk werd zij vernoemd naar Aaltje van Westerlaak, geb. 11-5-1832, overl. 19-4-1910, de jongste zus van Trijntje, Alijda's moeder. Aaltje en Trijntje - officieel Catharina - kwamen uit een gezin van zes kinderen, waarvan Trijntje het tweede kind was (zie ook voetnoot 131.5). Aaltje, als verkorting van Alijda, komt, aldus het Meertensinstituut, van Adelheid, wat "van edele gestalte" betekent (oorspronkelijk: vrouw uit een edel geslacht). Vandaar dat wij vermoeden dat Alijda - een deftiger vorm van Aaltje - naar haar tante, Aaltje van Westerlaak, werd vernoemd.

130.2. Toen Alijda - ook zij werd in de wandel Aaltje genoemd op 31 mei 1899 huwde was zij dertig jaar. Haar late huwen had - aldus onze reconstructie - te maken met het voortijdige overlijden van haar vader, in 1882, en dat van haar moeder, een kleine tien jaar later, in 1891. Van haar wellicht wat bevoorrechte positie als jongste uit het gezin heeft Alijda dus niet lang kunnen genieten. Sinds de dood van vader runden moeder en Cornelis winkel en bakkerij, geleidelijk meer en meer geholpen door Alijda. Althans, daar mogen we van uit gaan. Op het moment dat moeder overleed, waren - zoals we in voetnoot 132.2 zullen zien - immers alleen Cornelis en Alijda nog thuis. Dina en Neeltje, hun twee oudere zusjes, waren intussen al getrouwd. Uit moeders testament - het testament dus van Catharina van Westerlaak (Trijntje) - verleden 17-11-1888, blijkt dat zij huis en erf met tuin en schuur, inclusief de zaak dus, aan haar zoon Cornelis legateerde. Tegen inbreng in de boedel van de waarde ervan.

130.3. De bepaling in het testament dat de zaak nog tot drie jaar na haar overlijden op dezelfde voet zou dienen te worden voortgezet werd evenwel geschrapt. Ongetwijfeld had die bepaling te maken met het feit dat Cornelis en Alijda al tijdens het leven van erflaatster - Catharina van Westerlaak, moeder Trijntje - de zaak samen exploiteerden. Kennelijk kwam zij er later - wellicht bij voorlezing van de akte - op terug, en vond zij de bepaling niet nodig. Haar kinderen waren mans genoeg om hun samenwerking ook na haar overlijden, zelf te regelen, aldus heeft zij zich wellicht gerealiseerd. En dat waren ze. Alijda bleef bij broer Cornelis - hij was nog steeds vrijgezel - in de zaak, deed de huishouding ook.

130.4. Al zullen zij beiden ook wel hulp van een enkele bakkersknecht - mogelijk tevens broodventer, want van oudsher ventten de van den Hovens brood en toebehoren, tot ver in Amersfoort - hebben gehad. Mogelijk ook van een winkelmeisje dat tegelijk in de huishouding hielp. Kortom, we denken dat het Alijda en Cornelis de eerste jaren simpelweg aan tijd en energie ontbrak om op vrijersvoeten te gaan. Totdat het, gegeven ook ons aller natuur, dan toch zo ver was. Na zo'n acht jaar samengewerkt te hebben huwde eerst Alijda, Cornelis was ook toen nog vrijgezel. Tot ook hij twee jaar later in het huwelijk trad. Het moet in der minne zijn gegaan, Alijda's afscheid van Cornelis en de zaak, anders zou Cornelis geen getuige bij haar huwelijk zijn geweest. En dat was hij wel, zoals uit de huwelijksakte blijkt (te zien ook via www.archiefeemland.nl). Als overige getuigen traden op: Alijda's zwager, Johannes Schoonderbeek - we kwamen hem in het ijsbaanverhaal al tegen, gehuwd met Dina, Alijda's oudste zus - alsook Theodorus Rutgers en Johannes Bernardus Rutgers Jr., Albertus' broers.

130.5. Wat Albertus' vertrekpositie bij zijn huwelijk op 31 mei 1899 betreft, ook zijn ouders waren overleden, maar die van hem vrij recent: moeder vier jaar geleden, vader ruim twee jaar geleden. Voor hen was het vooral dat hij in huis gebleven was, zoals we eerder zagen. Niet alleen voor meisjes in die tijd was de huwelijkse staat de bestemming waar elk van haar naar uitkeek, voor mannen gold hetzelfde: alleen blijven was geen optie, gold als zonderling. Of je was een armoedzaaiër die geen gezin onderhouden kon, want dat was de norm destijds, wilde je huwen. Was je de dertig gepasseerd dan kwam je, ook sociaal gezien, toch wat onder druk te staan. Mogelijk Albertus ook. Zoals we in voetnoot 76.7 beschreven had de toescheiding van vaders zaak aan Albertus' broer, Johannes Bernardus Jr., eind april 1897 plaats gevonden. In de tweede helft van 1898 kocht

Albertus zijn eigen zaak - de transportakte dateert van 7 oktober 1898, zie voetnoot 76.4. Waar was hij in de tussentijd, zo vroegen we ons af. Vergeleken met wat we allemaal nog uit te zoeken hadden was het een detail, dus lieten we het er bij. Tot we er bij toeval een antwoord op kregen. Ten dele althans.

130.6. Het bevolkingsregister van Hilversum in verband met Theodorus, Albertus' broer, raadplegend zien we en passant dat Albertus op Theodorus' adres in de Kerkstraat (huidig nummer 96) geregistreerd staat, en wel van 27 juli 1897 tot 31 mei 1898. Een flink stuk dus van de tijd tussen de toescheiding van zijn vaders pand aan zijn broer en het moment van de aankoop van zijn eigen zaak. Waaruit we concluderen dat Albertus vrij snel na het moment van toescheiding zijn eigen weg al ging, mogelijk omdat hij zijn broer en diens vrouw niet tot last wilde zijn, mogelijk ook om daarmee zijn handen beter vrij te weten. Van ongenoegen tussen Johannes Bernardus Jr. en Albertus gaan we overigens niet uit. Wat we tevens uit Albertus' tijdelijk verblijf bij Theodorus kunnen concluderen is, dat de band met Theodorus, sinds 1884 uit Barneveld weg, was blijven voortduren.

Willen we de Rutgers van toen - althans die uit de Albertustak - een plaats kunnen geven dan is het zaak om bij de van den Hovens stil te staan. Al doen we dat niet hier, maar in the making of (131).

131.1. Aldus merkten we op die plaats in ons verhaal op. Intussen zijn we dat - het aandacht geven aan de van den Hovens - in ons voetnotendocument al uitgebreid aan het doen. We doen dat opdat er, vanuit een schets van Alijda's herkomst en omgeving, van Albertus' vrouw, wie zij was, dan wel zou hebben kunnen zijn geweest. Een schets waarmee we aan het slot van voetnoot 129, alsook in voetnoot 130, al een begin maakten. Dit opdat zij alsnog door ons wordt gekend, door ons wordt geëerd. Alijda verdient het, althans zo dunkte het ons, dat we de beelden, zowel als geheimzinnigheid waarmee haar gestalte voor velen onder ons is omringd, nuanceren. Beelden die zij door haar voortijdig overlijden niet zelf heeft kunnen corrigeren of aanvullen.

131.2. Dit gezegd zijnde hervatten we onze schets door te vertellen over Alijda's en Neeltjes ouders en grootouders, en over mogelijk nog verder terug. Laten we bij haar vaders lijn beginnen, even veel generaties terug als we bij Albertus deden. We starten bij Alijda's overgrootvader dus. Met dank aan degene aan wie wij de gegevens ontleenden, te weten mevr. F.G.W. de Wit te Culemborg en de in voetnoot 129.9 genoemde publicatie van de heer Pommer. Wie overigens meer genealogische informatie over de van den Hovens wenst kan terecht bij het archief van de Historische Kring Hoogland.

131.3. Hieronder de zo even aangekondigde genealogische gegevens. Daarbij tekenen we aan dat alle genoemde voorouders van Alijda werden geboren, zowel als zijn overleden in Hoogland. En dat het steeds om katholieke families gaat, Hoogland was namelijk overwegend katholiek gebleven.

Frederik Gijsbertse van den Hoven (bouwman) (ged. 1757, overl. 24-1-1830) geh. met
Gijsbertje Hendriksen Kuijer (ged. 31-1-1755, overl. 1-4-1812)

-

Gijsbert Frederikse van den Hoven (landbouwer) (ged. 14-10-1790, overl. 14-9-1837) geh. met
Cornelia (Neeltje) Peterse van Mispelaar (ged. 23-11-1786, overl. 19-9-1827)

-

Dirk van den Hoven (broodbakker) (geb. 5-6-1824, overl. 17-4-1882) geh. met
Catharina (Trijntje) van Westerlaak (broodbakster) (geb. 9-10-1824, overl. 10-2-1891)

-

Alijda van den Hoven (geb. 18-3-1869, overl. 16-6-1912) op 31-5-1899 geh. met
Albertus Rutgers (geb. 14-8-1861, overl. 26-9-1928) (zie ook stamreeks 3.5 resp. 4.2)

131.4. In feite gaan er nog twee generaties Hooglandse van den Hovens aan de drie uit 131.3 vooraf. Dan echter heten zij Brunonis Gisbertse (Breunis Gijsbertsen) (overl. 5-2-1725) resp. Gijsbert Breunissen van den Hove (overl. 29-1-1803). Het is bij de laatstgenoemde dat "van den Hove(n)" achter de naam verschijnt. Een

verwijzing, een verkorting in feite, naar de plek waar Gijsbert Breunissen van den Hove, en daarna diens zoon Gijsbert Frederikse van den Hove, woonden, namelijk op 't erf "den Nieuwenhove" onder Emiclaer. Waarbij "Emiclaer" staat voor een toenmalige Hooglandse hoeve dan wel maalschap - te vergelijken met een buurtschap dat de beschikking had over gemeenschappelijke grond, ongeveer zoals de hooke uit de Mühlenkamp die ook kende - en "onder" voor: vlakbij. Bron: de eerder geciteerde publicatie van de heer Pommer resp. de website van de gemeente Amersfoort.

131.5. Ook van moederszijde stamt Alijda van een katholieke Hooglandse familie af. De van Westerlaaks woonden tenminste al drie generaties in Hoogland. Alijda's moeder, Catharina (Trijntje) van Westerlaak (broodbakster) (geb. 9-10-1824, overl. 10-2-1891) immers was een dochter van Cornelis Geurtse van Westerlaak, een Hooglandse winkelier-landbouwer (ged. 19-4-1778, overl. 19-2-1857) en de Hooglandse Dina Hermanusse (Dientje) Brundel (ged. 20-3-1798, overl. 2-12-1876). Cornelis Geurtse, Alijda's grootvader, op zijn beurt was een zoon van Geurt Peterse van Westerlaak (geb. 15-8-1742, overl. 5(?) - 5-1804) eveneens een Hooglandse landbouwer, gehuwd met Hendrikje Peterse (Hentje) Smit (geb. 23-8-1739, overl. 6(?) - 11-1809).

131.6. Wat we vanuit deze gegevens, alsook uit de geschiedenis rond het pand dat de toenmalige familie bewoonde, gestalte zien krijgen is een Alijda die van vaderszijde, zowel als van moederszijde, afstamt van families die sinds jaar en dag in Hoogland woonde, welgestelde families, zeker van vaderszijde. Dit onder andere vanwege het huwelijk dat Frederik Gijsbertse van den Hoven, Alijda's overgrootvader, sloot met Gijsbertje Hendriksz Kuijer, een dochter van Hendrik Geurtse Kuijer (geb. 15-4-1709, overl. 21-8-1783), een van de rijkste en invloedrijkste boeren die Hoogland rond 1750 kende, in 1760 o.a. schepen van Hoogland.

131.7. Op grond van deze gegevens mogen we er van uit gaan dat Alijda beschikte over het vanzelfsprekende zelfvertrouwen dat je had wanneer je hecht geworteld was in streek, plaats, familie, huis. Iets wat Albertus, aldus stellen we ons voor, naast natuurlijk van allerlei ander bijzonders, in Alijda trok.

De invloed van de van den Hovens was groot. Al overleed Alijda toen de oudste twaalf was, en de jongste drie, zij had hen in hun meest ontvankelijke jaren onder haar hoede gehad. Albertus en de kinderen bleven Hoogland bezoeken, hun moeder mocht dan fysiek uit hun leven verdwenen zijn, de band met haar en haar familie, die bleef bestaan (132).

132.1. Sprekend in ons verhaal over de invloed van de van den Hovens bedoelen we zowel de erfelijke kant als de sociale. De erfelijke kant, zoals bijvoorbeeld terug te vinden in lichaamsbouw, haarkleur, kleur van de ogen, de sociale kant, zoals onder andere gerepresenteerd door de aandrang die sommige Rutgers ervoeren om te handelen in aandelen en onroerend goed, en de neus die enkelen van hen daarvoor ontwikkelden, of zou daarin ook een erfelijke component schuil gaan? Wat die neus voor aandelen en beleggen betreft is overigens een uitweiding op haar plaats. Een uitweiding in de richting van de enige broer van Neeltje en Alijda die in leven bleef, te weten: Cornelis van den Hoven en diens vrouw, Anna Catharina Visser, voor ons tante Naatje dus. In voetnoot 129.3 hadden we het al over haar.

132.2. Voor we dat doen gaan we terug naar de ouders van Alijda, daarmee ook naar die van Cornelis en Neeltje, haar broer en zus. Zoals we eerder vermeldden overleed vader Dirk van den Hoven in 1882. Op 17 april van dat jaar, om precies te zijn. Moeder Trijntje - Catharina van Westerlaak - zevenenvijftig was zij toen, bleef achter. Samen met drie van haar dochters, Neeltje, Hendrika, Alijda, en Cornelis, haar zoon. Dina, de oudste dochter, was het huis al uit, want met boer Schoonderbeek getrouwd (zie 129.6). Toen Hendrika op 19 december 1882 overleed - 1882 was een rampjaar voor het gezin, vader immers was acht maanden daarvoor ook al overleden - waren het Neeltje, intussen 22 jaar, Cornelis, 18 jaar, en Alijda, 13 jaar, waar moeder Trijntje de zorg voor had zowel als op steunen kon. Dat laatste meer dan het eerste denken we.

132.3. De steun die moeder van den Hoven bij haar kinderen vond had niet slechts met hun onderlinge band te maken, niet slechts met liefde en zorg, die steun betrof net zo goed het huishouden en de bakkerij. Zoals in iedere bakkerij werkten ook bij de van den Hovens, zeker nu moeder er alleen voor stond, ongetwijfeld de kinderen mee. Vader was, zoals uit zijn bidprentje blijkt, een hardwerkende man geweest, ook als werkkraft moeilijk te vervangen dus. “Zijn brood heeft hij niet in ledigheid gegeten” is wat het bidprentje o.a. over hem vermeldt. Of er dus veel ruimte was voor Alijda om af en toe eens verdrietig stil te staan bij wat haar en het gezin overkomen was - vaders ziekbed was, zoals ook uit zijn bidprentje blijkt, niet gemakkelijk geweest - wij betwijfelen het. Eerder denken we dat het werk van alledag het gebeurde op de achtergrond drong. Naar school zal Alijda intussen niet meer zijn gegaan.

132.4. Al zeker moet dat - de hulp die Alijda bood in huishouden en zaak - het geval geweest zijn toen ook Neeltje, vanwege haar huwelijk in 1890, het ouderlijk huis verliet. We zien het voor ons: moeder Trijntje en dochter Alijda in de winkel - twintig jaar was Alijda nu - Cornelis in de bakkerij - als vijftientwintjarige meerderjarig, daarmee de verantwoordelijke man in huis - zo moeten zij hun zaak en huishouding hebben gerund ... Helaas was hun samenwerking van kortere duur dan gehoopt. Moeder overleed op 10 februari 1891.

132.5. Het overlijden van moeder viel op een moment dat Alijda nog minderjarig was. De leeftijdsgrens lag toen nog bij drieëntwintig jaar. Of Alijda er zélf de hand in heeft gehad of haar voogd - Jan van den Hoven, een van haar vaders broers - de overlevering vertelt dat Alijda's verzoek tot handlichting door de rechter werd ingewilligd, wat inhield dat Alijda in zakelijk opzicht handelingsbekwaam, vervroegd meerderjarig werd. Of een dergelijke beschikking werd afgegeven konden we, ondanks een dag lang graven in het Utrechts archief, waar de beschikkingen van het kantongerecht Amersfoort zijn opgeslagen, niet achterhalen. Ook bij zoeken vanaf Alijda's zestiende jaar vonden wij de handlichtingsbeschikking niet. Wat niet betekent dat een dergelijke beschikking niet zou zijn verstrekt, het archief vertoont namelijk de nodige hiaten.

132.6. Waarom we ook vanaf Alijda's zestiende jaar zochten is overigens vanwege het binnen de familie in omloop zijnde verhaal dat de handlichting zou zijn verleend toen Alijda zestien was. Toen haar beide ouders waren overleden, aldus werd er bij verteld. Dat laatste kan echter niet kloppen, aangezien Alijda's moeder, zoals we hierboven vermeldde, toen nog leefde. Hoe dan ook, voor de Hooglanders was de beschikking niet nodig, voor hen moet het duidelijk zijn geweest: broer Cornelis, en zus Alijda als diens compaan, zetten de bakkerij voort. Tot Alijda op 31 mei 1899 met Albertus huwde en naar Barneveld vertrok.

132.7. Aldus onze reconstructie van wat door diverse informanten, bij herhaling, als opmerkenswaardig, kenmerkend ook, over Alijda werd verteld: haar vroege zelfstandigheid, een zelfstandigheid, versterkt nog door het gegeven dat zij bij haar huwelijk enig eigen geld inbracht. Waaronder, naar ons uit officiële akten bleek, een aan haar, uit de boedel van haar overleden moeder toegescheiden, voor fl 135,- per jaar verhuurd weiland uit Hoogland. Waarmee wij allerminst willen beweren dat dit alles, die vroege zelfstandigheid, de verdrietige, mogelijk zelfs traumatische kant van het vroege verlies van eerst haar vader en zus, daarna haar moeder, zou hebben gecompenseerd. Wij komen daar nog op terug.

132.8. Iets soortgelijks moet overigens ook bij Alijda's broer, Cornelis van den Hoven, gespeeld hebben. Cornelis, het achtste kind van het echtpaar van den Hoven-van Westerlaak - een eerdere Cornelis was op driejarige leeftijd overleden - werd geboren op 18 februari 1864. Dat hij in de voetsporen trad van zijn vader en ook bakker werd, vertelden we al. Alsook dat hij na het overlijden van moeder de zaak zo'n acht jaar lang, naar we voor vrijwel zeker aannemen: samen met Alijda, dreef. Cornelis op zijn beurt trad op 6 juni 1901 in het huwelijk. En wel met Anna Catharina Visser, geb. 14-7-1874 te Haarlemmermeer. Het echtpaar kreeg vijf kinderen: eerst twee meisjes, daarna drie jongens. Cornelis overleed op 27 februari 1931, niet dan na een smartelijk ziekbed. Anna Catharina, zijn weduwe, zette de bakkerij voort. Al kan het ook zijn dat Rudricus, hun tweede zoon, gehuwd met Geertje Uppelschoten, intussen de bakkerij al dreef.

132.9. Hoe dat ook zij, Anna Catharina, beter bekend als tante Naatje - grootmoeder voor de kinderen van Rudricus en Geertje, waaronder ook Gert (geb. 3-8-1948), de van den Hovenzoon die de bakkerij na Rudricus zou voortzetten - vormde samen met hen één familie. Tot ook Anna Catharina - na een geduldig lijden, aldus de overlijdensbrief - op 25 juni 1968, op drieënnegentigjarige leeftijd overleed. Haar bidprentje vermeldt niets dan lof. Zoals onder meer: "opgeruimd van karakter dacht zij niet slechts aan zichzelf, maar stond zij steeds onvermoeibaar klaar voor anderen."

132.10. Wij besteden zo veel aandacht aan Anna Catharina, tante Naatje, niet alleen omdat zij dat zonder meer al verdient, we doen dat ook omdat zij voor de Rutgers, althans voor de Rutgers-Albertustak, van grote invloed is geweest. Niet alleen vanwege haar persoonlijkheid, maar ook vanwege de neus die zij had voor aandelen en beleggen. Al ontkwam ook zij niet aan de mini-krach van 1912, noch aan die van 1918, noch, in verband daarmee, aan gedwongen verkoop van de nodige grond die zij op de Veluwe bezat, toen de betrouwbaarste aandelen uit die tijd - de Russische dus - vanwege de revolutie aldaar, van de ene dag op de andere tot nul komma nul werden gereduceerd. Zie ook voetnoot 143.7. Hoe het haar met de krach uit de dertiger jaren is vergaan weten we niet - Albertus was voordien al overleden, hij ontsnapte er dus aan - uit mondelinge overlevering weten we echter wel dat tante Naatje haar verliezen goed maakte. Meer dan dat. Reden te meer waarom zij door menigeen uit de familie over effecten en beleggingen ook daarna nog geraadpleegd werd. Dat haar bidprentje vermeldt dat zij voor iedereen klaar stond, waaronder voor Albertus en Alijda - later ook voor Johannes Theodorus Rutgers (stamreeks 4.2.2) - verbaast ons dus niet.

132.11. Albertus en de kinderen bleven ook na het overlijden van Alijda van den Hoven, Hoogland bezoeken. Al moge het, gegeven wat we er zo even over vertelden, er wellicht op lijken dat het Albertus daarbij vooral om financiële adviezen ging, zo was het niet. De wederzijdse banden waren van hechtere aard. Zoals o.a. blijkt uit het feit dat Cornelis van den Hoven, Alijda's broer, na het overlijden van Alijda in 1912, op voorstel van Albertus, tot toezienend voogd over de kinderen werd benoemd. Een hoedanigheid die Cornelis nog had wat Johannes Bernardus Rutgers (stamreeks 4.2.6) betreft, de jongste toen nog minderjarige zoon, op het moment dat Albertus overleed.

132.12. Wij twijfelen er dan ook niet aan: Cornelis van den Hoven en zijn vrouw, Anna Catharina Visser, tante Naatje, waren - naast, zoals we in voetnoot 127.4 zagen, de ouders van Adriana Margaretha van Erp, hun tweede moeder - voor de Albertus-kinderen wat vandaag de dag "belangrijke ander" (significant other) heet. Waarmee we bedoelen te zeggen dat, náást de eigen ouders - in dit geval Albertus en diens tweede vrouw - de van den Hovens medebepalend waren voor de vorming van de Rutgers-kinderen, veilig adres ook om onderweg naar volwassenheid onzekerheden en eventuele missers mee te mogen delen. Wij menen dan ook niets te veel te hebben gezegd toen wij opmerkten: "Moeder Alijda mocht dan fysiek uit hun leven verdwenen zijn, voor de herinnering aan haar gold dat niet". Mede dank zij - wij herhalen het nog eens - de van den Hovens uit Hoogland. Op het overlijden van Alijda ten slotte, komen we in voetnoot 135 nog uitvoerig terug.

Soortgelijk de invloed van de Overgoors op de Hendrikustak. Mogelijk was die nog groter, opa en oma Overgoor woonden immers de laatste jaren van hun leven bij hen in huis. Kortom: willen we de Rutgers van toen en nu begrijpen, dan kan de Albertustak niet om de van den Hovens -, de Hendrikustak niet om de Overgoors heen. Ook de Willemars en Pannemans - de Pannemans uiterlijk al zeker - lieten hun sporen na (133).

133.1. Het belang dat wij aan roots hechten - roots die voor ons bestaan uit een genetische en sociale component, ook wel nature resp. nurture genoemd - laat onverlet dat er nog een derde factor bij ons mensen, bij onze vorming ook, in het geding is. Een die naar onze mening aan roots vooraf gaat, een die wij van meer belang achten dan nature en nurture, want er de grondslag van vormt, richting aan geeft. Een ook, die pas tevoorschijn komt, in de zin van herkenning en erkenning, wanneer we onze roots hebben omarmd. Roots die vanaf dat moment, hoewel nog steeds van belang, geleidelijk minder belangrijk worden.

133.2. Waar die derde factor uit bestaat valt moeilijk te verwoorden. Net als het Spaans-Braziliaanse “fuente”, het Portugese “saudade”, alsook het Nederlandse “gezellig”, moeilijk te verwoorden zijn. Neem nu fuente, dat onnaspeurbare “het”, die collectieve begeestering waarin eenieder zich verliest en toch ook weer niet, want juist daardoor vindt ieder zichzelf - die er tussen zangers uit de spaans-braziliaanse cultuur en hun publiek, kan ontstaan. Terwijl die fuente, die onzelf overstijgende begeestering, al zijn alle condities er ogenschijnlijk voor vervuld, desondanks niet af te dwingen valt. Is er geen fuente dan is er - wat ook al waardevol is - slechts sprake van een performance: een optreden door iemand met een bepaalde aanleg (genetische component), die zich voegt binnen een muzikale traditie (sociale component). Met excuses voor de complexe formulering. Geen wonder wanneer het over fuente gaat.

133.3. Neem ook het Portugese saudade, bezongen in de prachtigste fado's. Saudade, dat op heimwee lijkt, maar toch ook weer niet, saudade, het weemoedige terugverlangen naar wat ooit is geweest, mogelijk zelfs nooit, maar had kunnen zijn, herinnerd werd. Hebben we daarmee, met deze hopelijk poëtische beschrijvingen, uitgelegd wat fuente is, wat saudade is? Nee toch zeker! Alleen wie het meemaakt, wie het ondergaat, wie het overkomt, weet wat saudade is, verdwijnt er in, zoals in fuente ook. Soortgelijk kan het zijn dat, wanneer we naar onze kinderen of kleinkinderen kijken, zich opeens een wonderlijk besef, inderdaad als van een wonder, als bij saudade en fuente, opdringt. Een even mysterieus als dankbaar besef, dat *zij*, onze kinderen, iets meebrachten, iets zijn, dat *niets* met *onszelf* te maken heeft, noch te maken heeft met wat we hen aanreikten. En dat het *dát* iets is dat wezenlijker is dan die twee, wezenlijker dus dan de genetische en de sociale component van zo net.

133.4. Dan kan het zijn dat we beseffen dat *ook wij* dat iets in ons hebben, dat dat iets *ook ons* draagt, dat ook wij uiteindelijk niet zijn van wie we afstammen, niet zijn als of naar wie ons vormden. En dat het uiteindelijk alleen *dát* iets is dat wij - in absolute zin voor ieder van ons gelijk - gemeen hebben met elkaar, terwijl het tegelijk datzelfde iets is dat ons tot vrije, individuele, unieke mensen maakt ... Aan het slot van ons verhaal, bijna op het eind van “Rode draden tot besluit”, en in voetnoot 154, refereren we er aan.

133.5. Terwijl, uiterst paradoxaal en toch ook weer niet, die derde, magische factor, universeel-kosmisch van aard als zij voor ons is, tegelijk onze vrije mogelijkheden begrenst. Immers uiteindelijk bepaalt, zoals men wel zegt, de stand van de sterren - in de zin van alles dat zo veel groter is dan wijzelf, en ondanks dat tegelijk in ons opgeslagen is - ons lot. Zoals ook - dichterbij dan de stand van zon, maan en sterren, en ons in even verregaande mate overstijgend als bezielend - natuur en milieu dat doen, tijd en cultuur, waar we in zijn ingebed, de geschiedenis van volk en werelddeel, waar we deel van uitmaken en wat al niet ... Hè hè, dat is er uit. Nou maar hopen dat niemand zegt dat wij ons Rutgersverhaal er finaal mee ondergraven. En dat ons eerbetoon aan degenen van wie wij afstammen, aan degenen door wie wij ons mede gevormd weten, overbodig dan wel ongeloofwaardig is.

133.6. Niet dat we het nog bonter willen maken, maar ook een andere relativering van het belang van roots lijkt ons op zijn plaats. Die relativering heeft te maken met zaken als mobiliteit, communicatietechnologie, verstedelijking, globalisering, afnemende invloed van het vroegere patriarchaat, vrije beroepskeuze en dergelijke meer. Wij wonen niet meer in dezelfde plaats of streek, als waar wij drie, vier of vijf generaties lang, woonden. En al zeker de na ons komende Rutgersgeneraties niet. Het is ook niet nodig meer. Iedereen vormt zijn eigen kring, bestaande uit familie, vrienden, collega's, komend van her en der, levend overal verspreid. Een kring die hem of haar, via geavanceerde mobiele apparatuur en internet, permanent vergezelt, ongeacht waar hij of zij zich bevindt.

133.7. Wij oefenen niet meer hetzelfde beroep uit als dat van onze voorouders, wij leven niet meer binnen een kring van met elkaar verwante families. Te vergelijken met wat in Aziatische culturen “extended family”, of ook wel “joint family”, heet: grotere, meerdere generaties omvattende familieverbanden, waarbinnen, vanwege de

dominerende patriarchale cultuur, de vrouwen, vanuit de optiek van de mannen-naamdragers - geheel ten onrechte weliswaar, vaak ook tegen beter weten van die mannen in - eigenlijk slechts passanten zijn. In zekere zin migranten zelfs, want eigen huis en haard verlatend, om definitief in te trekken bij de familie van de man ... Nee, die tijd is, althans hier, voorbij. Vervangen als dat alles is door wat sociale netwerken heet.

133.8. Ook dit, deze relativering, is er uit! Ten dele althans. En dat laten we zo. Van voetnoten mini-essays maken, is nu ook weer niet onze bedoeling, al doen we het hier en daar toch. Mocht deze of gene zich afvragen - die kans achten we niet uitgesloten, zoals we zo even al opmerkten - waarom we dan toch zo veel moeite doen om onze roots bloot te leggen, terwijl die er, zoals we zo even beweerden, langzaamaan steeds minder toe zouden doen, dan luidt ons antwoord: inderdaad, we achten het niet ondenkbeeldig, waarschijnlijk zelfs, dat het bij de huidige populariteit van genealogie en familiegeschiedenissen, om een soort afsluitend na-effect gaat van een periode die, zoals we zo even opmerkten, goeddeels voorbij is. Waarmee we bedoelen te zeggen: *nu*, voor de huidige generaties dus, is het nog relevant om aandacht te besteden aan onze roots.

133.9. Nu nog wel. Nu de familiale herkomst van de huidige generaties nog niet geheel heeft plaats gemaakt voor de supergrote “extended family” die er, menen wij, aan zit te komen. Straks, wanneer ieder van ons eerst en vooral lid is van een iedereen omvattende familie, in het dorp dat wereld heet, niet meer. Naarmate globalisering, verstedelijking, wereldwijde mobiliteit, afnemende dominantie van patriarchaat, vrije beroepsontplooiing, wereldwijd toenemend vrij beroepsverkeer, vrij datingverkeer, in omvang toenemen, naar die mate zal, aldus verwachten we, het belang van roots op de achtergrond raken. Al kan het zijn dat, nu het, al weer enige decennia lang, weer in is om van adel te zijn, menigeen, net als zij, zijn herkomst zo ver mogelijk terug in de tijd wil zien vastgesteld. Als zou hij of zij daarmee ook van adellijke herkomst zijn.

133.10. Aansluitend op deze laatste kanttekening een opmerking over de vraag of het zinvol is om bij speurtochten naar roots meer dan vijf of zes generaties terug te gaan. Iets waarover we ook al spraken in voetnoot 1. We hebben het daarbij over *familieroots*, en niet over landschappelijke omgeving, volksaard, etnische herkomst, cultuur en dergelijke meer. Waarmee we het eigenlijk al hebben gezegd: wie verder dan vijf tot zes generaties teruggaat komt, voor ons althans, terecht in fictie, in familiesages uit de literatuur. Interessant en boeiend, dat wel, ook qua tijdsbeeld, maar voor roots, zowel in genetische als in sociale zin, te ver terug om nog relevant te zijn.

133.11. Met adellijke geslachten, vorstendommen e.d. ligt het, zoals we zo even al zijdelings opmerkten, mogelijk anders. Als identiteitsdragers van volk en cultuur, streek of domein, hebben representanten van die geslachten te maken met roots die veel verder terug gaan dan die vijf of zes generaties van ons. Bovendien nog eens eenzijdig patriarchale roots, gestileerd en gekoesterd. Ook qua geïnstitutionaliseerde missie. Het is hun afstamming, een afstamming die zij dienden te kunnen aantonen, en mede daarom registreerden, koesterden, die hun rechten, hun bevoorrechte positie van destijds, bepaalde. Dat alles is bij de Rutgers niet het geval, laat staan dat een dergelijke behoefte bij hen zou bestaan. We hebben het dan ook niet voor niets in ons verhaal - zie het citaat boven deze voetnoot - over het begrijpen van de Rutgers *van toen en nu*.

Terug nu naar Albertus en Alijda. Vier dochters kregen ze, en twee zonen, in de stamreeks te vinden onder generatie 4.2. Elk van hen zette een eigen lijn uit, elders dan in Barneveld. Bij elk van hen begint een nieuw verhaal, verhalen die wij niet gaan vertellen. Wij hebben het tevoren toch gezegd, dat wij ons verhaal tot de Barneveldse Rutgers zouden beperken (134)!

134. Voor de reikwijdte van ons verhaal, zie de inleiding er op resp. voetnoten 0 en 1. Voor de kinderen van Albertus en Alijda, zie stamreeks 4.2, alsook, zij het summier, de laatste twee hoofdstukken van ons verhaal, plus bijbehorende voetnoten. Wat de kinderen van Hendrikus en Elbertha Maria betreft treden we in dit voetnotendocument overigens wat meer in detail. Dit omdat de Hendrikustak deels uit het zicht van de Albertustak verdween, en we dat langs deze weg wat goed maken, althans virtueel.

Wat Albertus betreft, met zijn zaak had hij succes. Privé lag het anders: op 16 juni 1912 overleed Alijda, een grote slag voor hem en zijn gezin, de ontredde was groot. In ons voetnotendocument gaan wij daar uitgebreid op in (135).

135.1. In een poging om te begrijpen wat er moet zijn gebeurd, lezen we ook zelf nog eens wat we in voetnoten 129 t/m 132 over Alijda schreven. We beschreven haar achtergrond, we portretteerden haar, althans probeerden dat, mede met het oog op juist dat betere begrip. Zo vroegen wij ons af hoe het voor Alijda was om Hoogland te verwisselen voor Barneveld, welke verwachtingen en idealen zij had. Was het voor haar net zo'n stap als het voor Elbertha Maria Overgoor was geweest om Nijkerk, de plek waar Elbertha was opgegroeid, waar zij al haar familie wist, te verlaten voor het verafgelegen Vught? Viel de moeite die ook Alijda mogelijk had om uit haar thuisland, Hoogland, te vertrekken wellicht weg tegen haar verlangen naar een eigen leven, een eigen gezin? Naar kinderen ook, kinderen die zij, naar de overlevering vermeldt, hogerop wilde brengen. Met behulp ook van het beste onderwijs, onderwijs zoals gegeven op pensionaten, pensionaten die in RK-middenstandsfamilies gangbaar waren, maar waar onvoldoende geld voor was. Was de plaats waarheen, na jaren van hard werken in de zaak, samen met haar broer, als het maar een lieve man was die zij trof, van minder belang?

135.2. Al zijn en blijven onze overwegingen van speculatieve aard, we denken het. Vast en zeker begon Alijda haar nieuwe leven met goede moed. Als zij al heimwee had, zus Neeltje, gehuwd met haar mans vriend, Bernardus Johannes Schueler, woonde ook in Barneveld, Hoogland lag bovendien dichtbij. Als je een beetje doorfietste was je er in vijf kwartier. Voelde zij zich aanvankelijk op haar plek, geleidelijk moet, denken we, het beeld veranderd zijn. Wellicht dat de vijf, kort op elkaar volgende zwangerschappen het frêle meisje dat zij voor haar huwelijk nog was geweest, meer en meer waren gaan bezwaren. Mogelijk begon haar ideaal om in Barneveld voor haar en haar gezin eenzelfde sociale positie te bereiken als zij in Hoogland had gekend, haar partten te spelen. Temeer wellicht omdat dat ideaal - waar de Hooglandse bevolking overwegend katholiek was gebleven - in het protestants-christelijke Barneveld minder gemakkelijk bereikbaar bleek dan zij had gedacht.

135.3. Was het wellicht daarom, om dat alles bij elkaar, dat zij zich richtte op wat zij *wel*, en tegelijk *niet*, onder controle had: haar gewicht? Kijkend naar de boedelinventaris, zoals we in voetnoot 76.12 e.v. deden, zien we geen vrouw die eventuele teleurstellingen compenseerde door overdreven huisraad, allerhande eigen opsmuk, uiterlijke schijn. Want die weg had zij ook in kunnen slaan, al was haar, aldus de overlevering, een hang naar mooie spulletjes en antiek niet vreemd - net als Maria Elisabeth Panneman, haar schoonmoeder, kon Alijda prachtig borduren. Speelde wellicht soms mee dat zij zich nu pas realiseerde, wat zij tijdens haar jeugd had gemist? Was haar eerder - met betrekking tot het beheer van haar vaders erfdeel - iets dergelijks overkomen, zoals binnen de familie wordt verteld? Kwam de klap daarom zo hard aan? Was er een genetische component in het spel - ook bij zus Neeltje wellicht - zoals iedere familie die wel kent? Neeltje van wie bekend is dat ook zij ooit opgenomen was geweest, en wel in het St. Nicolaasgesticht van de zusters Franciscanessen te Denekamp.

135.4. Hoewel we het niet weten, voorzichtig opperen we het, deze cluster van mogelijke verklaringen. Dat alles in een poging om te begrijpen wat we uit mondelinge overlevering weten, namelijk dat Albertus, mede op instigatie van Alijda, aan het speculeren ging. Aanvankelijk ging hem dat niet slecht af. Tot daar in 1912 een bruuske ommekeer in kwam. Aandelen in Surinaamse goudmijnen werden van de ene dag op de andere waardeloos. Albertus had op prolongatie gekocht, zijn aandelen beleend, om er nieuwe bij te kunnen kopen. Rente en aflossing vormden een zware last. We weten dat niet alleen uit de overlevering, officiële akten, in ons bezit, laten zien dat het om aandelen ging, uitgegeven door de in 1901 opgerichte "NV tot exploitatie der Verenigde Goudplacers Concessie Gros", aandelen die niet lang voor Alijda's overlijden, inderdaad van nul en generlei waarde bleken te zijn.

135.5. Neem daarbij de schuld die Albertus aan de commissionair in effecten had, ad fl 715.- , en het plaatje tekent zich af. Een plaatje dat nou niet direct een florissant beeld laat zien. Niet dat een faillissement dreigde, hoewel ... zaak en huis waren volledig verhypothekerd, zoals we kunnen zien aan de scheiding en deling van 14 maart 1913. Solvabel was Albertus, gegeven de contanten ten tijde van Alijda's overlijden in huis, gelukkig nog wel. De schuld aan de commissionair in effecten was echter intussen tot fl 1.300,- gestegen.

135.6. Voor Alijda - al was haar Hooglandse weiland nog vrij van hypotheek - was de situatie verontrustend genoeg om zich zorgen te maken. Die waren niet ongegrond. Zeker niet wanneer we kijken naar wat er, na de scheiding en deling - na haar dood dus - per saldo voor de kinderen resteerde, te weten fl 2.431,96 om precies te zijn, te delen door zes. Gelden die, vanwege de minderjarigheid van de kinderen, niet hoefden te worden uitgekeerd - gelukkig maar, want Albertus had ze niet - maar door hem als voogd over de kinderen voor hen werden beheerd, waarvoor hij hypothecaire zekerheid moest stellen, dat wel. Maar dat laatste was gebruik.

135.7. Hoe dan ook, het verhaal gaat dat voor Alijda - op dat moment net bezig met vermageren - de financiële tegenslag een klap bleek die zij op eigen kracht niet verwerken kon. Reden waarom zij werd opgenomen in het Sint Elisabethgesticht - destijds geleid door de zusters van St. Jozef te Amersfoort, thans een verpleeghuis voor mensen met lichamelijke en geestelijke klachten - te Delden. Vanwege een nicht van Alijda, die er religieuze was, viel de keus op Delden, waar Alijda al eerder opgenomen was geweest. De zusters zouden haar onvoldoende aan het eten hebben kunnen krijgen, zodat zij uiteindelijk vanwege algehele zwakte, mogelijk in combinatie met longontsteking, overleed. Aldus hetgeen de mondelinge overlevering vertelt.

135.8. Met klem herhalen we dat we niet zeker weten, niet kunnen weten ook, wat er door Alijda moet zijn heengegaan, wat er zich precies heeft afgespeeld. Wat wij als familie er ook wel over hoorden, was dat het om een "zenuwberoerte" was gegaan, waar dat ook voor moge staan. Wat daar ook van zij, de HH Sacramenten der stervenden heeft Alijda ontvangen, zoals het prentje vermeldt. Voor het overige respecteren we wat Alijda's bidprentje, daarmee dus ook Alijda en haar onmiddellijke nabestaanden, vertelt: "In het midden mijner dagen ga ik naar de poorten des grafs. De Heer heeft het zo gewild. Wie zal durven vragen waarom Hij zo gehandeld heeft."

135.9. Dat wij ons toch aan een poging tot reconstructie waagden is uit eerbetoon aan haar, ons aller grootmoeder, (over)overgrootmoeder intussen ook. Alijda verdient het om zich, in de voor haar leven relevante aspecten alsnog gekend te weten. Wij doen dat tegelijk uit eerbetoon aan haar kinderen - onze ouders dus, grootouders intussen ook - voor wie hun moeders overlijden een even aangrijpende als ingrijpende gebeurtenis was. Ook daarop komen we hierna uitvoerig terug. Kortom, Alijda verdient ons aller aandacht, al zeker in het jaar dat het 100 jaar geleden is dat zij overleed. Waarmee naar wij hopen - met onze explicaties dus, en mogelijk daarop volgende corrigerende dan wel aanvullende, beelden - tegelijk het waas van geheimzinnigheid wordt opgeheven dat rond haar overlijden hangt en hing. Want ook daarin vonden wij een motief voor ons relaas.

135.10. Niet dat er binnen de familie niet over gesproken werd, het bleef echter bij wat we er zo even over vertelden. Met daaraan toegevoegd dat het lichaam van de overledene - totaal vermagerd, haar haren geheel wit - voor een RK-begrafenis naar Barneveld werd overgebracht. "Het was een klein groepje mensen - vrijwel alleen familie - dat achter haar baar aanliep", aldus vertelde een van onze informanten. Waarmee zij de verslagenheid die er heerste - mogelijk schaamte ook - onderstreepte. Al schrijven we over schaamte in de zin van "mogelijk", het kan haast niet anders of Albertus en zijn familie hielden details over wat Alijda was overkomen het liefst buiten de openbaarheid.

135.11. Deze -, hun verhulling, kwam voort uit gêne, iets wat begrijpelijk is, in ieder geval kenmerkend voor die tijd. Psychische labiliteit hield men zo veel mogelijk verborgen, en al zeker gold dat voor aandoeningen van psychiatrische aard, al hanteerde men die terminologie toen niet. Pas zestig, zeventig jaar later hoefde dat niet

meer. Toen emancipeerden ook zij die, laten we zeggen: niet stevig in de schoenen stonden, dan wel even de weg kwijt waren, soms die weg structureel niet konden vinden. Het waren publiekscampagnes van de kant van de geestelijke gezondheidszorg eind jaren zeventig, die mede daarvoor hadden gezorgd. Menigeen zal zich de folders en posters uit die tijd herinneren, zoals “Leven is de moeite van geholpen worden waard” en: “Ooit een normaal mens ontmoet? En beviel dat?”

135.12. Wat was de kinderen trouwens over moeder en haar uiteindelijke overlijden verteld, zo vroegen wij ons af. Destijds verzuimden we er op door te vragen als het onderwerp aan de orde kwam. Tot we onlangs hoorden dat vader Albertus de kinderen had verteld dat moeder van de trap was gevallen en daarbij ongelukkig was terecht gekomen, zo ongelukkig dat zij daaraan overleden was. Aldus hetgeen de informante van nu, van wie wij dit vernamen, wist.

135.13. Ons in de situatie van toen inlevend hebben we geen reden om aan de juistheid van deze informatie te twijfelen. Sterker nog, we achten het aannemelijk dat het zo is gegaan. De kinderen meteen met de werkelijkheid confronteren - waaruit bestond die eigenlijk precies, zal hij zich wellicht hebben afgevraagd - moet vader Albertus op dat moment niet opportuun gevonden hebben. Tegelijk staat, gegeven de herinnering van dezelfde informante, vast dat de kinderen *later wel* de werkelijke toedracht rond het overlijden van hun moeder te horen hebben gekregen, althans de toedracht zoals zij ons, Alijda's kleinkinderen dus, vertelden.

135.14. De vraag die zich namelijk stelt is of niet ook zij - Alijda's kinderen dus - kozen voor een verhaal waarbij toch nog het een en ander bleef verhuld. Mogelijk dat dat gebeurde, Ingegeven door de gedachte dat volledige opening van zaken niet alleen henzelf, maar ook hun kinderen in verlegenheid zou brengen - de gênekant, de schaamtekant - hen mogelijk zelfs zou schaden ook. Zoals vader Albertus dat mogelijk ten opzichte van hen ook had gedacht. De gedachte dat op grootmoeder - naar de kennis van nu - een psychiatrisch ziektebeeld van toepassing zou zijn geweest, zou voor hun kinderen, Alijda's kleinkinderen dus, zo maar belastend hebben kunnen zijn. Niet beseffend dat, door geen volledige opening van zaken te geven, hierdoor het duistere dat toch al rond Alijda's overlijden hing, werd versterkt.

135.15. Kinderen voelen zo iets haarscherp aan. Zij - grootvader Albertus, alsook zijn kinderen toen deze zelf ouders van eigen kinderen waren - wisten het niet in die tijd, wij nu wel: verhulling werkt contraproductief. Temeer omdat familiegeheimen uiteindelijk niet te verhullen zijn, althans niet qua kleur en impact.. Houding en emotie spreken duidelijker taal dan woorden. Zoals bijvoorbeeld angst, de angstige blik waarmee in dit soort situaties ouders soms kunnen kijken naar hoe de ontwikkeling van de eigen kinderen verloopt, in hun opvoedingsgedrag anticiperend op waar zij bang voor zijn, meer dan eens daardoor juist oproepend wat mogelijk anders niet verschenen zou zijn.

135.16. Angst dus die in dat geval *nurture* is, dat wil zeggen van sociale - vormende - opvoedkundige aard, en niets van doen heeft met *nature*, in de zin van welke genetische component dan ook. Terwijl, helaas, een dergelijke angst toch, mogelijk zelfs *juist daardoor*, aan volgende generaties wordt doorgegeven. Zelfs door ouders met betrekking tot kinderen ten aanzien van wie de betreffende voorouder er één uit zestien, soms zelfs één uit intussen tweeëndertig voorouders is.

135.17. Ook wanneer er werkelijk sprake zou zijn geweest van een genetische component, wat overigens niet meer te achterhalen is, is een dergelijke angst, daar zijn we van overtuigd, even contraproductief als ongegrond. Alle Swaabs van vandaag de dag - de Swaab van “Wij zijn ons brein” - ten spijt. Zie ook wat wij er in voetnoot 133 over opmerken. Tijd dus om aan dit soort even onnodige als ten onrechte alsmaar doorwroetende misverstanden - voor zover die bij de Rutgers nog mochten spelen - een halt toe te roepen. Al geven we toe dat over onze overwegingen ook anders kan worden gedacht. De vraag is immers of dit alles op de wijze en in de mate waarin we het verwoordden, heeft gespeeld destijds. We weten het niet. Neemt niet weg dat wat we vertelden niet uit de lucht gegrepen is. We ontleenden het aan wat wij, als kinderen van

Alijda's kinderen, er over hoorden en er, als huidige oudere Rutgers-nazaten, zelf ouders intussen, onderling over uitwisselden. In respect overigens voor onze ouders en grootouders. In respect ook voor Alijda zelf.

135.18. Genoeg daarover. Terug dus naar het van de trap af val-verhaal uit voetnoot 135.11. Het een - de val - hoeft het ander - overlijden door extreme magerzucht, mogelijk gevolgd door niet langer te (willen) eten en drinken zelfs - niet uit te sluiten. Zo bezien zou het kunnen dat vader Albertus de waarheid geen geweld aandeed toen hij de kinderen, mogelijk de jongsten onder hen, vertelde dat moeder van de trap gevallen was. Iets wat immers bij iemand die al een tijd lang nauwelijks nog eet, vanwege onverwachte duizelingen, niet onwaarschijnlijk is. De herinnering van een van onze informanten - de een na jongste uit het gezin, de andere kinderen moeten op dat moment naar school zijn geweest, de jongste, nog geen drie, speelde mogelijk elders in huis - ondersteunt deze veronderstelling. Haar herinnering betrof moeder Alijda's gil. Waarop zij - aldus haar verhaal - op moeder wilde toeren, maar door vader daarvan afgehouden werd.

135.19. Later kwamen daar dus andere beelden bij, beelden waar wij het al uitvoerig over hebben gehad. Beelden ook die de kinderen ongetwijfeld moeten hebben ontleend aan wat vader, en ook andere, oudere familieleden, geleidelijkaan over de achtergrond van (groot)moeders overlijden vertelden. Beelden die het "van de trap af val-verhaal" naar de achtergrond drongen. Hoe de kinderen van Albertus en Alijda hun moeders overlijden destijds, toen het zich voordeed, ervaren hebben, we kunnen het hen niet meer vragen. Als het juist is dat moeder Alijda bij perioden, laten we zeggen: uit haar normale doen was, dan stellen we ons voor dat dat voor hen, als kinderen die van hun moeder hielden, afhankelijk waren van haar liefde ook, reden moet zijn geweest - mogelijk vooral voor de meisjes - om extra lief voor haar te zijn. Om te voorkomen wat zij vreesden: moeders terugval, al weten we niet waaruit die precies bestond, wilden besparen, menend dat het aan hen lag wanneer dat niet lukte. Zoals zij - eigen aan kinderen - mogelijk ook dachten dat het aan hen lag wanneer moeder uit haar doen was. Iets wat we, sinds Alice Miller - baanbrekend psycho-analytica - weten.

135.20. Kunnen we de kinderen van Alijda dus niet meer naar hun ervaringen van destijds vragen, wat we in ieder geval weten is dat zij, intussen zelf vader en moeder van eigen kinderen, bij tijd en wijle over haar spraken. We merkten dat al eerder op. Daarbij memoreerden zij bij herhaling haar tragisch overlijden, én haar persoonlijke geaardheid die daarin een rol had gespeeld. Iets dat er van getuigde dat zij hun moeder, conform haar wens, niet hadden vergeten: ze waren loyaal aan haar gebleven. Conform wat sinds Boszormeyi-Nagy - een andere baanbrekende psycholoog-gezinstherapeut, evenknie van Alice Miller - de onverbreekelijke band tussen ouders en kinderen heet. Want dat was - al was het een standaard tekst - wat op haar bidprentje stond: "Mijne kinderen! Uwe moeder verlaat u. Zij verlaat deze wereld, alwaar zij veel geleden heeft ... Vergeet haar niet in Uwe gebeden ... Ik heb u allen zoo teeder bemind! Blijft vereenigd onder elkander, dient God getrouw en eert uwen vader. Vaartwel, mijne dierbaren, wij zullen elkander in den Hemel wederzien"

135.21. Mogelijk dat wij met het voorgaande de impact die het overlijden van moeder Alijda op haar kinderen had, wat te sterk aanzetten. Wie die mening is toegedaan, verdient respect. Wij hopen echter dat dat niet af doet aan onze bedoeling, zoals in voetnoot 135.9 verwoord: Alijda en haar kinderen, onze (groot)ouders dus, in dit belangrijke deel van hun levensgeschiedenis gekend te doen weten, daarmee aan hen recht te doen.

135.22. Ten slotte nog dit. Dat Alijda in het Elisabethgesticht in Delden was opgenomen, zagen we bevestigd toen we in de boedelbeschrijving van 22-11-1912, na Alijda's overlijden opgemaakt - zie voetnoot 76.12 - een nog openstaande rekening, vanwege haar verblijf aldaar, tegenkwamen. Alijda overleed op 16 juni 1912, na, zoals we al eerder opmerkten, "te zijn voorzien met de HH Sacramenten der stervenden", aldus haar bidprentje. Zowel zij als haar man en kinderen, en de familie, zullen daar ongetwijfeld troost uit hebben geput.

Zonder nieuwe levenspartner redde Albertus het niet. Begin 1914 huwde hij - drieënvijftig was hij toen - met de tien jaar jongere Adriana Margaretha van Erp (136).

136.1. De realiteit van alledag eiste dat Albertus zich herpakte zoals dat wel wordt genoemd. Gesteld voor zaak en gezin bleek al spoedig dat hij dat alleen niet kon. Al weerde Maria Elisabeth Alida, de oudste, zich kranig - haar vroege zelfstandigheid zou haar latere leven tekenen - uiteindelijk was zij, toen Alijda overleed, toch pas twaalf. Vandaar dat Albertus naar een nieuwe moeder voor zijn kinderen, tegelijk een nieuwe levenspartner, zocht. Bovendien, het paste in die tijd: weduwnaars met jonge kinderen adverteerden voor hulp. Reflectanten wisten dat het menigmaal om een verkapte huwelijksadvertentie ging. Of het zo gegaan is weten we niet, hoeven we ook niet te weten, feit is dat Albertus anderhalf jaar na Alijda's overlijden hertrouwde met Adriana Margaretha van Erp. Wij vertelden in voetnoot 127 al uitvoerig over haar. De eerste tijd na Alijda's overlijden overigens schoot nichtje Catrien Schueler (Kaatje) (geb. 28-2-1894 te Barneveld, overl. 7-4-1988 te Wageningen) - een van de dochters van Neeltje, Alijda's zus - het gezin te hulp.

136.2. Het werk in de zaak pakte Albertus al gauw weer op. Iets wat trouwens wel moest. En wat hij dank zij Adriana Margaretha van Erp ook makkelijker weer kon. Wat de tegenslag betreft die hij bij het speculeren had ondervonden, na verloop van tijd sloeg Albertus het pad van beleggen toch weer in. Al overkwam hem in 1918 nog eens een soortgelijke krach, zoals overigens in Europa menigeen, waaronder zoals we eerder zagen, ook de van den Hovens uit Hoogland. Nu waren het geen Surinaamse, maar Russische aandelen die, vanwege de naasting van het Russische bankwezen ten gevolge van de revolutie aldaar, van de ene dag op de andere hun waarde verloren.

136.3. Helaas leden ook anderen, die Albertus met het oog op speculatie gelden hadden toevertrouwd, schade. Hoewel moeilijk te verifiëren valt of, en zo ja, in welke mate dit inderdaad plaats gevonden heeft, hebben wij geen reden om aan de oprechtheid van de informant, die één geval met name noemde, te twijfelen. Als wij dus in het een na laatste hoofdstuk van ons verhaal - en bijbehorende voetnoot 153 - vaststellen dat sommige Rutgers in de ban van speculeren moeten zijn geraakt, dan hoort, voor ons althans, Albertus - met respect voor zijn goede bedoelingen - daar bij. Eens temeer omdat we in de boedelbeschrijving, opgesteld na zijn overlijden, wederom effecten aantreffen. Zij het niet voor een important bedrag, maar toch.

136.4. We weten natuurlijk niet welke afspraken er destijds tussen Albertus en betrokkene over de aan hem toevertrouwde gelden zijn gemaakt. Feit is dat, aldus de informant, de kwestie tot wrijving tussen de families leidde. Reden waarom we aannemen dat er - zonder dat we wie dan ook iets verwijten - onduidelijke afspraken over waren gemaakt. Door op deze wijze - in deze en vorige voetnoot dus - opening van zaken te geven over iets waarvan we aannemen dat het zo is gegaan, hopen we alsnog enige genoegdoening te verschaffen voor het aandeel in onduidelijke afspraken, dat mogelijk aan Albertus toe te schrijven valt.

Adriana wist hoe het was om op jonge leeftijd je moeder te verliezen, het was haar zelf overkomen, ook haar vader was hertrouwd. Adriana had het goed met haar tweede moeder kunnen vinden, dus vatte ook zij haar taak met verve op. Helaas liep het tussen haar en de kinderen - de oudste, Lies, had moeders taak al een beetje opgepakt, Theo hielp vader, zo jong als hij nog was - niet altijd even soepel, ging het minder vanzelf dan zij had gedacht (137).

137.1. Voor onze veronderstelling dat Adriana het goed met haar stiefmoeder had kunnen vinden en, mede daarom haar taak met goede moed opvatte, zie voetnoot 127. Dat het niet altijd tussen Adriana en de kinderen boterde weten we op grond van mondelinge overlevering. Met uitzondering wellicht van - zoals bij jongsten vaker het geval, ook dat stipten we in voetnoot 127 aan - Johannes Bernardus (Ben) (stamreeks 4.2.6), de jongste, die net vier was toen Adriana in zijn leven kwam (zie ook voetnoot 141.8). Het was overigens niet vanwege de puberleeftijd die de oudsten intussen bereikten - het verschijnsel puberen stamt van na hun tijd, tussen kind en (jong)volwassene zat toen nog niet of nauwelijks een tussenfase - dat het tussen hen en Adriana soms wat moeizaam liep. Eerder moeten we het zoeken in het feit dat zij en vader, vóór de komst van Adriana Margaretha, zo'n beetje hun weg al hadden gevonden, zaak en huishouden zo goed en zo kwaad als dat gaat, zelf al samen met vader - met hulp van nichtje Catrien Schueler - runden.

137.2. “Mogelijk dat er de teleurstelling meespeelde dat moe, die een miskraam had gehad, zelf kinderloos bleef, geen kinderen kon krijgen, wat zij ons zelf heeft verteld”, aldus een van onze informanten. Mogelijk ook “keek Adriana te weinig de andere kant op als haar man voor haar gevoel te toegeeflijk was voor de kinderen”, terwijl zij “tegelijk te graag een echte moeder voor hen wilde zijn, onderschattend wat bloedbanden betekenen”, aldus citeren wij vrijmoedig een interview met Renate Dorrestein, in Trouw van 5 november 2011, over haar nieuwste boek “De stiefmoeder” (Podium, Amsterdam 2011). Hoe paradoxaal ook, ook wij denken: hoe groter de idealen van tweede moeders en tweede vaders, des te groter de kans op teleurstelling en falen. In hun eigen ogen althans.

137.3. Adriana Margaretha van Erp stond voor eenzelfde soort taak als de tweede vrouw van de vader van het jongetje Alfrink - de latere kardinaal Alfrink - destijds. In voetnoten 97 en 98 spraken we er, aan de hand van Alfrinks biograaf, al uitvoerig over. Dat we dat deden was vanwege het pleegouderschap over “hun Alfrink-neefje” dat het echtpaar Rutgers-Alfrink tijdelijk op zich genomen had. Toen zij hun pleegkind weer aan zijn vader toevertrouwden bleek vaders tweede vrouw een lieve moeder voor het joch. Voor de oudere kinderen trouwens ook. Bron: de eerder aangehaalde Alfrinkbiograaf.

Zijn kinderen, wanneer dat nodig was, een hart onder de riem steken zonder daarmee zijn vrouw af te vallen, dat viel niet altijd mee. Als hem dat al eens zichtbaar zwaar viel, als de kinderen zich beklagden, zijn steun soms zochten, dan relativeerde zijn “een moet de minste zijn” hun protest (138).

138. Een zegswijze die Albertus op zijn beurt, aldus vermoeden we, aan *zijn* ouders had ontleend. Ook Albertus’ kinderen hanteerden de spreuk, althans Alijda Maria Alberta (stamreeks 4.2.5), die groot respect voor haar vader had. Het is vanuit dergelijke ervaringen dat wij ooit opmerkten dat ook wij, hoewel we nooit grootouders hebben gekend, toch mede door hen zijn opgevoed ... Soms echter vond Albertus het nodig zwaarder geschut in stelling te brengen. Dan sommeerde hij de kinderen met “kinderen, zwijg!”. Bron: mondelinge overlevering.

Albertus stierf een dood - op 26 september 1928 - die hij menselijkerwijs niet verdiende. Aan een hersentumor viel niets te doen, tegen de pijn had de medische wereld - zoals zijn broer, Hendrikus, niet lang na hem helaas ook zou ervaren - niet het verweer van nu (139).

139.1. Hoewel wij aanvankelijk niet van plan waren de akte van transport betreffende de verkoop van zijn zaak aan Albertus’ oudste zoon, Johannes Theodorus, op te vragen - de details van de verkoop waren ons immers al vanwege de akte van scheiding en deling bekend - was er iets dat ons zei: doe het toch! Eenmaal een kopie van de akte in huis meenden we bij eerste lezing niets nieuws aan te treffen. Tot we het slot van de akte lazen en zagen dat Albertus’ handtekening ontbrak. Al was ons verteld dat Albertus’ hersentumor tot een gedeeltelijke verlamming had geleid, dat hij niet meer kon schrijven, zelfs niet al bibberend, was ons niet bekend. Het slot van de akte luidt namelijk als volgt: “Onmiddellijk na voorlezing is, nadat den comparant verkoper verklaard had zijnen naam niet te kunnen schrijven uit hoofden van verlamming, deze akte door den comparant koper, de getuigen en mij, notaris ondertekend”.

139.2. Het deed ons pijn het te lezen. Het was of we er bij waren. Bij het notarieel gebeuren van toen, 24 juli 1928, twee maanden voor Albertus’ dood. Pas nu - we schrijven december 2011 - drong de ernst van Albertus’ lijden tot ons door. Hadden we zijn dochter, Alijda Maria Elbertha Rutgers, waar we een zoon van zijn, er soms te vaak over horen vertellen? Op een leeftijd dat we er niet ontvankelijk voor waren? Was het daarom dat we zo licht, te licht, hadden gedacht over Albertus’ levenseinde? Te licht ook over hoe zwaar het voor hemzelf, voor Adriana, zijn vrouw, voor de kinderen - en niet te vergeten: voor grootmoeke, zoals zij Adriana’s tweede moeder noemden, die intussen ook bij hen in huis was komen wonen - was geweest, en wat voor een opgaaft zijn verpleging? Hoe zwaar te dragen - en te verdragen - de hallucinaties waaraan vader Albertus leed ...

139.3. Terwijl ons toch was verteld dat ze muisstil door het huis moesten lopen, want vader kon geen geluid meer verdragen. En dat er onenigheid tussen de kinderen en moe van Erp was ontstaan, over wie hem mocht verzorgen ... Denkend aan het notarieel gebeuren van zonet, realiseren we ons hoe ongemakkelijk Johannes Theodorus zich gevoeld moet hebben. "Hoe hebben ze hem bij de notaris gebracht? Kon hij nog lopen?", vragen we ons af. Dat hij er bij was, ten kantore van de notaris, dat staat, gezien de aanhef van de akte, vast. Leed hij al eerder aan zware hoofdpijnen, doodziek was hij nu - een lijdensweg gaand die intussen al een jaar had geduurd - zelfs spreken ekon hij op het laatst niet meer. Adequate pijnbestrijding was er niet. De tekst op Albertus' bidprentje - in feite is hij zelf aan het woord - zegt dus niets te veel: "Eene krankheid trof mij en er was niemand die mij kon helpen, ik riep tot den Heer en uit mijn kwellingen heeft hij mij verlost".

139.4. We kunnen er niet aan voorbij, aan de vraag hoe het moet zijn gegaan, het sterven van Albertus thuis. We realiseren ons dat Albertus niet de enige Rutgers was met een welhaast ondraaglijk levenseinde, Albertus' gezin niet het enige gezin dat voor de opgaaf van thuisverpleging stond, zijn vrouw en kinderen niet de enigen die getuigen waren van pijn, zonder die te kunnen verlichten, kenmerkend als dat was voor die tijd.

139.5. Albertus' bidprentje typeert hem als een eenvoudig en oprecht man, godvreezend, ten hoogste bemind, die "niet omzag naar de ijdelheid dezer wereld". Beelden die corresponderen met wat ons vanuit mondelinge overlevering werd aangereikt. Een vermelding over de HH Sacramenten der Stervenden ontbreekt. De overlevering wil dat hem die wél werden toegediend. Zoals we eerder zagen: door een pastoor uit de Harskamp en niet door de pastoor van Albertus' eigen parochie. Mogelijk dat de familie, om moeilijkheden met hem te voorkomen, de vermelding achterwege liet. De pastoor - pastoor Gowthorpe - moest Albertus immers nog een uitvaartdienst bezorgen en een RK-begrafenis. Uiteraard - al kunnen we dat niet hard maken - wist de pastoor er van. Zijn collega-pastoor uit de Harskamp zal over de toediening van de HH Sacramenten tevoren overleg met hem hebben gevoerd. Zie ook hoofdstuk 14 met bijbehorende voetnoten. Voor de lijdensweg die Albertus' broer, Hendrikus, nog had te gaan, zie ten slotte voetnoot 124.5.

Adriana ging met Johanna Catharina, Albertus' een na jongste dochter, naar Haaksbergen mee. Vijftien jaar leefde zij bij het gezin Leussink-Rutgers in huis (140).

140.1. Adriana's moeder - haar tweede moeder, zoals we al vertelden - was intussen overleden, haar vader zes jaar eerder al. Binnen de kring van de kinderen volgde overleg over hoe het nu verder moest met moe. Het overleg leidde ertoe dat Johanna Catharina (stamreeks 4.2.4) - voor ons tante To - en haar man, Hendrikus Bernardus Johannes Leussink (geb. 23-12-1897, overl. 16-6-1980) Adriana Margaretha van Erp in hun gezin opnamen. Op 27 april 1931, vijf maanden na hun huwelijk - drie maanden na het huwelijk van broer Theo (Johannes Theodorus, stamreeks 4.2.2) - werd Adriana als inwonster van Haaksbergen ingeschreven.

140.2. Zestig jaar was Adriana Margaretha van Erp, een leeftijd waarop weduwen in die tijd niet geacht werden nog een eigen maatschappelijk leven op te pakken. Al kwam het voor dat zij zelfstandig bleven wonen, vaker trokken zij bij een van de kinderen in. Hertrouwen was iets dat weduwnaars deden, vaak uit noodzaak, vanwege de kinderen, ook echter wanneer die het huis al uit waren. Mits zij natuurlijk wel de rouwperiode in acht namen: twee jaar, in ieder geval één jaar en zes weken, althans voor echtgenoten, ouders en kinderen.

140.3. Vrouwen liepen gedurende die tijd in het zwart, met een zwarte omslagdoek om het hoofd. Vaak bleven zij die zwarte, dan wel donkere kleding hun verdere leven trouw. Iets dat moe van Erp ook zou doen. Zie afb. 51. Al had deze gewoonte ook te maken met dat het geen pas gaf dat oudere vrouwen en weduwen over uitgebreide garderobes beschikten, zo zij er al het geld voor hadden ... Hoe anders is dat nu: weduwen ontlenen niet langer meer haar identiteit aan haar ooit huwelijkse staat. Met zestig is niemand meer oud. Voor menigeeen begint, na het overlijden van man of vrouw, na verloop van tijd het leven uiteindelijk toch opnieuw.

140.3. In zekere zin gold dat laatste ook voor moe van Erp. “In feite was zij bij ons thuis een tweede moeder - onze eigen moeder was vaak ziek - mooie jaren, mooie herinneringen! In Hengelo woonde opoe’s broer, oom Jan, met zijn vrouw, boven de modezaak van Rottinghuis in het stadscentrum. Ik ben daar een keer plechtig op bezoek geweest, met opoe. Veel pluche, net als opoe bij ons. Van regelmatig contact tussen broer en zus herinner ik mij niets, laat staan van een bezoek van oom Jan bij ons thuis”, aldus een van de oudere Leussink-kinderen, voor wie opoe van Erp een welkome tweede moeder was ... “Begin jaren veertig zette zich helaas een begin van aderverkalking - zo heette destijds wat thans veelal Alzheimer wordt genoemd - bij haar in. Al ruim voor het einde van de oorlog vervloog haar persoonlijkheid. Zelfs als kind merkte je dat. Ze werd verstrooid, was op de gekste momenten haar handtas of bril kwijt en die vond je dan op de vreemdste plekken terug.”

140.4. “Het was herfst 1945, 19 september om precies te zijn, toen zij naar Eibergen ging, naar het St. Antoniusgesticht, een soort pension voor oude dames. Ik vond het heel erg, en zielig ook, dat ze bij ons weg ging ... na een paar weken of dagen was ze ineens weer terug: zelfstandig met de bus gekomen ... wat was ik blij. Tot zij weer terug moest ... wat ik wreed vond, hoewel ik toch ook wel aanvoelde dat mijn vader gelijk had ...”, aldus vrij naar een bericht over die tijd van de hand van de eerder geciteerde Leussink-telg.

140.5. Het echtpaar Leussink-Rutgers huwde op 4 november 1930 in Haaksbergen, waar zij een luxe bakkerij dreven. Het gezin Leussink-Rutgers kreeg acht kinderen, kinderen die op hun beurt over Nederland uitwaaierden. Voor de nieuwe namen die zij in de familie inbrachten zie stamreeks 4.2.4. Vader Henk speelde in het leven van Alijda Maria Elbertha (stamreeks 4.2.5) een belangrijke rol. Als toezienend voogd over de kinderen van haar en haar overleden man, steunde hij haar zo goed hij kon. Waarvoor alle respect. Wat de steun van To aan Alijda in die moeilijke tijd betreft, zie voetnoot 141.2.

Adriana Margaretha ontpopte zich binnen het Leussink-gezin als een lieve oma ... (141).

141.1. Vooral de oudsten uit het gezin hebben levendige herinneringen aan haar. Zie vorige voetnoot. Al zullen die herinneringen ongetwijfeld van elkaar verschillen. Ook wij - met vader en moeder mee, bij tante To en oom Henk op bezoek - herinneren ons moe van Erp, een voor ons even mysterieuze als vriendelijke, in een zwarte jurk gehulde gestalte, zittend in de hoek van een halfduistere woonkamer, in een gemakkelijke stoel. Wat wij toen niet wisten, maar later wel, was dat het dankzij opoe van Erp was geweest dat moeder Leussink, tante To voor ons, begin 1938 zich voor even bij haar zus, Alijda Maria Elbertha (stamreeks 4.2.5), in Frankrijk voegen kon. Zij was daar nodig om Alijda te steunen bij haar zorg voor haar doodzieke man, Augustinus Henricus Marie Hagdorn (geb. 3-3-1907, overl. 3-4-1938 te Menton). Iets wat alleen mogelijk was vanwege moe van Erp, bij wie de drie kinderen die Johanna Catharina - tante To - intussen had, in goede handen waren.

141.2. In goede handen ... luister maar naar wat een van hen vertelt: “ ... met haar naar het oktoberlof, over de stikdonkere oorlogsverduisterde straten. Het sfeervolle feest dat zij wist te maken van de Sinterklaasperiode (ze kon strooien waar je bij zat). De plechtigheid waarmee zij op kerstavond de kerststal uit het vloepapier haalde en hoe zij die, samen met de kerstboom, optuigde Haar gigantische Bijbel met de gravures van Gustave Doré, het leesboek van Prikkebeen, haar verhalen over de elfstedentocht. Haar deftige zitkamer met veel pluche en een prachtig mahoniehouten ameublement. Het speciale pannetje waarin zij, gewoon bij ons aan tafel, haar kennelijk speciale warme hap kreeg opgediend en dat ik dan vaak mocht uitlikken, wat een tractatie was omdat het zo naar boter smaakte ... Mooie jaren, mooie herinneringen.”

141.3. Aan die tijd kwam een eind. Moe van Erp sleet de laatste jaren van haar leven in een verzorgingstehuis voor ouderen, het St. Antoniusgesticht te Eibergen. Wij vertelden er in voetnoot 140.3 al over. Voorzien van de HH Sacramenten overleed zij daar, op 24 mei 1950. Op 26 mei daaropvolgend werd zij op Barnevelds Oude Begraafplaats begraven, bijbegraven in het graf waar Albertus en Alijda sinds lang hun laatste rustplaats hadden. Zie hoofdstuk 13 alsook afb. 40. Haar bidprentje is nog geheel in de stijl van de negentiende eeuw. Het

maakt gewag van het toen alom bekende “goud dat door het vuur gaat”, metafoor voor de door kwelling en smart gelouterde ziel, een ziel die juist daardoor het eeuwig heil verwierf.

141.4. Inderdaad, Adriana Margaretha’s bidprentje refereert aan kwelling en smart. “Kwelling en smart heb ik ondervonden, maar ik heb de naam van de Heer aangeroepen”, is wat er staat. Gevolgd door: “Gaarne ging zij naar de Tempel des Heeren en aanbad aldaar God, de Heer”, bij wie zij dus, aldus concluderen wij, troost vond, al was haar leven, zo weten we nu, niet louter kommer en kwel geweest. Voor haar laatste jaren in het tehuis geven wij graag weer het woord aan een van de kinderen Leussink.

141.5. “De eerste jaren (of was het alleen maar het eerste jaar?) gingen we vaak op de fiets opoe bezoeken, meestal met vader ... de teleurstelling tijdens en direct na zo’n visite, want in hoog tempo ging het laatste restje van haar persoonlijkheid in rook op. Al spoedig gaf ze nauwelijks nog blijk van herkenning. Ze was opoe niet meer, maar zat nog wel in hetzelfde lijf ... Niettemin heeft haar overlijdensbericht (24 mei 1950) mij toen wel degelijk aangegrepen, evenals een avondlijk bezoek aan haar Eibergse kamer, alwaar zij in haar lijkst opgebaard lag. Er bestaat daarvan een foto. Mijn broer Henk(ie) staat bij die kist als een niet-begrijpend driejarig jongetje”.

141.6. Gevraagd naar de begrafenis en wat er met haar spulletjes - voor deze of gene uit de familie mogelijke affiniteitsvoorwerpen dus - gebeurd was, vertelt onze zegsman: “De begrafenis in Barneveld was uitsluitend voor de oudere generatie. Tante Berna mocht er even voor uit het klooster. Enige tijd later (of was het nog diezelfde dag?) kwam die generatie voltallig bij ons thuis om opoe’s resterende spulletjes te verdelen via loting. Die spulletjes hadden nauwelijks iets om het lijf. Wel was er een collierhanger bij die ik erg mooi vond, en die naar tante Grada ging. Maar ook een kunstgebit ... Ik vond het erg onrechtvaardig dat bepaalde snuisterijen - vooral twee Chinese kandelaars die sinds mensenheugenis onze huiskamer hadden gesierd - zomaar door tantes werden meegenomen. Ik herinner mij dat ik die bijeenkomst nogal ongepast jolig vond. Ook dat niet alle tantes even ingenomen waren met hetgeen hun ten deel was gevallen.”

141.7. “Waarom opoe uitgerekend naar dat verre, met krantenpapier dichtgeplakte Haaksbergen moest, heb ik nooit begrepen. Wel waarom oom Ben zo’n speciale band met Haaksbergen had en er soms logeerde. Daar immers woonde zijn moeder, dat wil zeggen de vrouw die hem, als was zij zijn moeder, van peuter af had grootgebracht. Het was daar dus eigenlijk zijn (verplaatste) ouderlijk huis.” Mogelijk echter - maar dat is wijsheid achteraf - dat de vraag “waarom Haaksbergen?” voor Adriana Margaretha van Erp niet aan de orde was, althans na verloop van tijd niet meer: in het gezin Leussink-Rutgers had zij immers een mooie tijd. De betekenis die zij voor de Leussink-kinderen had, moet haar veel voldoening geschonken hebben.

141.8. Overigens sprong moe van Erp ook wel eens in het gezin van Albertus’ oudste dochter bij. In Apeldoorn, waar Maria Elisabeth Alida (Lies) (stamreeks 4.2.1) weduwnaar Antonius Gerhardus Bomers had gehuwd. Met twee kinderen uit diens eerdere huwelijk, en die van haarzelf, was het een druk gezin. Ook voor opoe, want als zij, wanneer vader en moeder er even niet waren, de leiding had, viel haar dat niet mee. Aldus Jacoba Adriana Francisca Bomers (Coby), geb. 30-3-1929 te Apeldoorn, de oudste dochter van Lies en Anton Bomers-Rutgers, daarmee tegelijk het eerste kleinkind uit de Albertustak, die via haar tweede naam naar opoe was vernoemd.

141.9. “We maakten het haar dan ook niet gemakkelijk, dat weet ik nog goed. Gingen we met zijn allen uit, in een Jan Plezier, haalden we allerlei gevaarlijke toeren uit. Was zij bang dat we er uit zouden vallen ... dan gaf ze ons een tik, maar we waren met te veel.” ... “Ik zie nog die vlecht op haar nachtkastje liggen. Die deed ze voor het slapen gaan af. Ik was trouwens haar petekind, kreeg ooit een prachtige pop van haar; en een step met luchtbanden. Zij had Drosteplaatjes voor me gespaard en in het daarvoor bestemde album geplakt. Dat album was echt iets bijzonders, ik koesterde het, verdrietig was ik dat het bij een verhuizing verloren ging”.

Al eerder trouwens had zij indruk gemaakt. Dat had te maken gehad met de scheiding en deling die na het overlijden van Albertus diende plaats te vinden. Ook Albertus en Adriana waren in gemeenschap van goederen gehuwd. Krachtens huwelijksvermogensrecht kwam Adriana, als langstlevende echtgenote, de helft van het vermogen toe, plus de inboedel tegen inbrengwaarde. Krachtens wettelijk erfrecht - Albertus had geen testament gemaakt - kwam daar een kindsdeel bij (142).

142. Aldus het huwelijksvermogensrecht en het erfrecht uit die tijd. Dat ook Albertus en Adriana in gemeenschap van goederen waren gehuwd weten we vanwege de in ons bezit zijnde notariële stukken. Dat Albertus geen testament had opgesteld was het gevolg van een bewuste keuze. Hij had zijn zaken - in overleg met vrouw en kinderen - op andere wijze geregeld. Zie daarvoor voetnoten 143 en 144.

Wanneer Adriana aanspraak maakte op waar zij recht op had, bleef er voor de kinderen slechts zo'n 40 % te verdelen over. Om die reden deed zij afstand van de algehele gemeenschap waarin zij gehuwd was geweest, én van haar recht op een kindsdeel in de nalatenschap. Zo onderschreef ook zij haar mans adagium "alles voor de kinderen" en viel inderdaad alles aan de kinderen toe (143).

143.1. De afstand die Adriana van haar rechten deed werd ter griffie van de Arrondissementsrechtbank te Utrecht bij akte van 24 oktober 1928 vastgelegd, aldus vermeldt de akte van scheiding en deling van Albertus' nalatenschap. Het gevolg hiervan was dat, geheel volgens Albertus' bedoeling, hij "als zijn enige erfgenamen had achtergelaten zijn zes kinderen, ieder voor een zesde gedeelte". Was ten tijde van het overlijden - op 16 juni 1912 - van Alijda van den Hoven, Albertus' eerste vrouw, Albertus' financiële toestand niet bepaald florissant (zie voetnoot 135.5), ten tijde van zijn eigen overlijden - op 26 september 1928 - was er sprake van een positiever beeld. Ondanks dat hij, vlak voor zijn dood, opnieuw door tegenslag op de beurs overvallen was.

143.2. Verleid door de aanhoudende stijging op de beurs van aandelen in kopermijnen, o.a. die in de Anaconda Copper Company, was Albertus er ook in gesprongen. Ondanks de tegenslag die hem in 1912, nog wel met soortgelijke aandelen ook, was overkomen. Was Albertus misschien toch wat in de ban van het speculeren geraakt? Terwijl zijn motief destijds bij de kinderen en hun toekomst had gelegen! Wij denken het. Helaas, het ging weer mis. Net als iedere andere kleine belegger uit die tijd, kwam Albertus met zijn belegging - ook in Hondecopper-aandelen, al konden we de geschiedenis rond *die* aandelen niet meteen traceren - bedrogen uit. Grootaandeelhouders als Rockefeller hadden de markt door bedenkelijke kunstgrepen de hoogte in gemanipuleerd, hun winst genomen, waarna de waarde was gekelderd. Vooral wie op prolongatie had gekocht, mogelijk zelfs met onroerend goed als onderpand, werd er de dupe van.

143.3. De omvang van Albertus' verliezen kennen we niet. In officiële akten vonden we er niets over, onroerend goed had hij er niet aan gewaagd, want dat was al verhypothekend, maar dat die verliezen er waren geweest, dat lijdt, gegeven de overlevering, geen twijfel. "Anaconda" en "Hondecopper", dat waren voor Albertus' kleinkinderen de mysterieuze woorden die bij deze verhalen hoorden. Waarmee, met dit uitstapje naar kopermijnenland, tegelijk gezegd wil zijn dat het niet de beurskrach uit de dertiger jaren was waar Albertus aan verloren had, zoals wel eens binnen de familie wordt gezegd. Die krach was van daarna, een krach die eind oktober 1929 plaats vond, op de "zwarte vrijdag" van 25 oktober van dat jaar. Of Albertus er ook bij de krach in 1918 bij is ingeschoten weten we niet. Gegeven ook de overlevering denken we van wel.

143.4. Dat we schreven "gegeven ook de overlevering" is omdat ons vermoeden ook nog op een ander argument is gebaseerd. Tante Naatje, Albertus' binnen de Rutgersfamilie hooggeprezen Hooglandse aandelenadviseur - de tanta Naatje uit voetnoot 132.9 e.v. - had, naar ons bekend, immers juist bij de 1918-krach haar grootste verliezen geleden. Russische spoorwegaandelen, de meest betrouwbare aandelen uit die tijd, bleken, door de Russische revolutie van dat jaar, van de ene dag op de andere van nul en generlei waarde. Gegeven het ontzag dat hij voor tante Naatje had, zal Albertus vermoedelijk iets soortgelijks overkomen zijn.

Albertus wist dat hij niet lang meer te leven had, een half jaar voor hij op 26 september 1928 overleed had hij alles geregeld. Tegenover de afstand die Adriana van haar rechten deed had Albertus bij zijn kinderen een lijfrente voor haar bedongen. Zijn zaak had hij aan zijn oudste zoon, Johannes Theodorus, verkocht (144).

144.1. Wat de aankoop van de zaak door Johannes Theodorus betreft, deze vond - blijkens de akte van transport van 24 juli 1928 (kopie in ons bezit) - twee maanden voor het overlijden van Albertus plaats. De koopsom zette Albertus om in een renteloze lening, door Johannes Theodorus in te brengen als schuld aan de boedel, te verrekenen drie maanden na het overlijden van Albertus, en wel op basis van de ter gelegenheid van de scheiding en deling van diens nalatenschap te treffen regeling.

144.2. Hetgeen gebeurde. De akte van scheiding en deling van 25 maart 1929, verleden voor notaris Arie Janse Bok geeft tot in de kleinste details opening van zaken over Albertus' nalatenschap en hoe het batig saldo te verdelen. De akte geeft de verhoudingen weer die er tussen de kinderen onderling en van hen ten opzichte van Adriana Margaretha - vanwege de lijfrente - in zakelijk opzicht zouden gaan gelden resp. vanwege de afwikkeling van de nalatenschap ontstonden. De belangrijkste elementen daarvan hadden betrekking op hoe de schuld van Johannes Theodorus aan de erflater - vanwege de verkoop van zaak en huis - te verrekenen resp. hoe de lijfrenteverplichting ten opzichte van Adriana Margaretha van Erp te regelen. In de akte treffen we aan welke oplossingen Albertus en zijn notaris, ongetwijfeld na voorafgaand overleg met de kinderen, daarvoor hadden bedacht. Te gedetailleerd om in extenso weer te geven. .

144.3. De vestiging van de lijfrente werd verleden bij akte van 23 oktober 1928. Een kopie van deze akte is in ons bezit. Albertus had dus zijn zaken geregeld - als hierboven globaal omschreven - zonder dat daar een testament aan te pas had hoeven komen. Nu Adriana Margaretha van Erp contractueel van haar rechten afstand had gedaan, de zaak al aan zijn oudste zoon was verkocht, erfden de kinderen bij versterf, zoals dat heet, wat bij zes kinderen neer kwam op: ieder een zesde deel. Uiteraard na inbreng van schulden in de boedel door diegenen onder hen die bij de erflater in het krijt stonden. Precies zoals Albertus had gewild. Al was het voor Adriana Margaretha wel even slikken toen het bedrag lager uitviel dan verwacht. Temeer sneu aangezien een paar maanden later beurs en rentestand opveerden en er een hoger bedrag zou zijn uitgerold.

In 1950 kwamen de Schilders er in, tot er eind jaren tachtig een drogisterij in kwam (afb. 28) (145).

145.1. Zoals op afb. 28 te zien valt, zijn ze het achterste gedeelte van het oude pand van Bakkerij Rutgers, aan het slopen. Het huis aan de voorkant van de straat - het voormalige winkelpand - blijft overeind. "Aan de nieuw te bouwen achterkant komt, behalve winkelruimte, ook een magazijn en een expeditie". Aldus de Barneveldse Krant van 18 september 1989, die het betreurt dat de zaak met de beroemde Barneveldse sprits "die ook hun weg vonden naar de toenmalige koloniën", wordt opgeheven. "Maar iets van Rutgers blijft bestaan: de echte Rutgers' Barneveldse Sprits is in het vervolg te verkrijgen bij brood- en banketbakkerij E. de Vries, voorheen firma Aelbers, daar weer voor bakker Heineman, aan de Langstraat 58." Zie ook voetnoot 76.21 e.v.

145.2. Begon Albertus, met hulp van vrouw en kinderen, destijds vrijwel alleen, vertrok Johannes Theodorus Rutgers (stamreeks 4.2.2), Albertus' zoon en opvolger, in 1938 naar Laren (NH) (zie voetnoot 68.5 e.v.) - hij verkocht overigens een tijdje aan de Barnevelders ook ijs, we hebben er een foto van - bij de Schilders groeide de zaak uit tot een bedrijf met zes werknemers, inclusief de laatste jaren een lunchroom annex koffieshop. Even had hij er zelfs een automatiek bij, waar je o.a. saucijzenbroodjes trekken kon. Wat overigens die lunchroom betreft ... "Rutgers had dan wél dan weer géén lunchroom naast zijn banketbakkerij. Je kon daar dan onder het genot van een kopje koffie of thee op een gebakje trakteren. Hoe vaak Rutgers een poging gewaagd heeft is niet helemaal bekend. Het is ook een beetje on-Barnevelds om, zomaar door de weeks en dan nog wel in je eigen dorp ten aanschouwen van iedereen een gebakje te zitten eten". Bron: "Het dorp Barneveld in de jaren vijftig" (deel 1), door Gerjan Crebolder (2002) resp. deel 2.

145.3. Over de vraag of het voor een katholieke bakker niet moeilijk was om in het protestants-christelijke Barneveld zijn nering aan de man te brengen wordt binnen de familie verschillend gedacht. De een heeft er dit over gehoord, de ander dat. Zoals dat sommige Barnevelders, om door hun geloofsgenoten niet gezien te worden, *achterom* de winkel bezochten ... Dat kan zeker zo geweest zijn, dan echter betrof het de "strengen in de leer". Veel invloed echter zal het niet gehad hebben. Anders hadden Johannes Joseph, daarna zijn zoon Johannes Bernardus Sr., daarna Johannes Bernardus Jr. en Albertus, de beide Rutgers-broers, hun zaken niet tot bloei gebracht. Als zij alleen van de vijftig tot hooguit zestig katholieke gezinnen, en van wat katholieken uit de omgeving, afhankelijk waren geweest, was dat vast en zeker niet gelukt.

145.4. Barneveld was, zeker in de negentiende en begin twintigste eeuw, veel toleranter dan ons wel eens werd voorgespiegeld. Ja, de zondagsrust, daar hadden ze - de Rutgerskinderen, hun ouders ook, want de kinderen verveelden zich - een hekel aan. Maar nam je die in acht, dan viel het best mee, ook voor de volwassenen. Iets wat we bevestigd zien door o.a. een tweetal foto's uit 'Groeten uit Barneveld' (1974). Op de ene foto, uit 1910, een groot gezelschap recreërende overwegend niet-katholieke resp. gereformeerde Barnevelders (foto 126). Onder hen de beide Rutgers-spritsbakker-broers Johannes Bernardus en Albertus. Op de andere foto, uit 1918, zien we een even groot gezelschap, eveneens recreërende overwegend niet-katholieke resp. gereformeerde Barnevelders (foto 128). Ditmaal een generatie jonger dan die van de vorige foto. Onder hen Lies en Theo, de twee oudste kinderen van Albertus. Pas toen, later, de verzuiling toesloeg veranderde dit beeld. Pas toen kwam specifiek katholiek verenigingsleven op gang (zie ook voetnoot 90).

Lies, de oudste, een half jaar voor Albertus' overlijden gehuwd, woonde in Apeldoorn sindsdien (146).

146. Maria Elisabeth Alida Rutgers (Lies) (stamreeks 4.2.1), geb. 24-3-1900, overl. 6-9-1996, vertrok naar Apeldoorn. Dit vanwege haar huwelijk, op 24-4-1928, met Antonius Gerhardus Bomers, geb. 15-10-1893, overl. 10-8-1955, een weduwnaar met twee kinderen uit zijn eerste huwelijk. Ten tijde van haar kennismaking met hem was Anton Bomers vertegenwoordiger in textiel, waaronder vooral tijken, vervolgens begon hij een groothandel in woningtextiel. Het echtpaar Bomers-Rutgers kreeg vijf kinderen, waarvan de jongste, Cunira Jacoba, helaas op zevenjarige leeftijd aan difterie overleed. Via de kinderen Bomers zijn er intussen tal van zesde en zevende generatie Rutgers-nazaten aan de Rutgersfamilie toegevoegd. Zie stamreeks 4.2.1.

Berna was begin 1927 het huis al uitgegaan. Sindsdien wijdde zij zich - als een der eersten uit haar orde tot verpleegkundige opgeleid - als zr. Adelaide aan haar naasten (147).

147.1. Johanna Maria Bernardina (Berna) Rutgers, het derde kind van het echtpaar Rutgers-van den Hoven, geb. 24-4-1902, overl. 21-9-1993, trad in februari 1927 toe tot de congregatie van de Zusters van Onze Lieve Vrouw van Amersfoort. In augustus 1929 - op de tweede zondag van die maand - legde zij haar tijdelijke geloften af, een dag die binnen haar orde en binnen de familie als haar feestdag zou gaan gelden. Haar kloosternaam werd Adelaide. Zoals in ieder goed RK-gezin hoopte ook Albertus dat een van zijn kinderen zich aan God zou wijden. Niet alleen om Zijnent Wille, om het maar eens plechtig te formuleren, maar ook omwille van de toekomst resp. het zieleheil van de leden van het gezin. We hadden het er in voetnoot 93 al over. Binnen het Albertus-gezin nam Berna die taak op zich, vervulde zij deze wens.

147.2. Het was vanuit voorkennis daarover - over de zorgen die Albertus over de kinderen had gehad en de hoop dat het offer van een van hen die zorgen zou doen verdwijnen, hen ten goede zou komen - dat wij haar begin jaren tachtig van de vorige eeuw, in onze onbezonnen vrijmoedigheid van toen, vroegen wat roeping was en of zij die had gehad. "Nee, roeping had ik niet, die viel mij toe, geleidelijk, omdat ik er steeds voor bad. Bidden trouwens, daar was ik mee opgegroeid. Vader legde ieder dag om 12.00 uur het werk stil. Als de Angelusklokjes dan luidden baden we allemaal het Angelus, wie in huis was dan. Je zou denken dat hij mij met vreugde afstond, het viel hem echter zwaar. Hij kon mij slechts met moeite loslaten toen hij mij voor mijn noviciaat naar het klooster bracht. Hij hilde, hilde maar ... Hij gaf me een rozenkrans, die heb ik nog."

147.3. Samen met twee medezusters volgde zij als “jonge zuster” de verpleegstersopleiding, wat in die tijd voor een lid van een onderwijscongregatie heel bijzonder was. Achtereenvolgens werkte zij als verpleegster in Amersfoort, Lage Vuursche en Ootmarsum. Aldus vrij naar de in-memoriambrief die het bestuur van de congregatie, bij monde van Zuster Trees Janssen, op 21 september 1993 aan de familie stuurde. De brief, voorzien van een foto van de overledene, kwam naar wij menen begrepen te hebben, in de plaats van een bidprentje. Bezien vanuit onze beschouwing over bidprentjes als sociaal-religieus fenomeen zien we hier dat de ontwikkeling van bidprentje tot gedachtenisprentje, uitmondt in een levensbeschrijving sec.

147.4. De tekst van de brief, nu letterlijk, vervolgend: “Zuster Adelaide was een lieve vrouw die rustig haar gang ging en weinig aandacht vroeg voor zichzelf. Ze had veel zorg voor de zieken, daarnaast waren het in die tijd nog veel ander huishoudelijke werkzaamheden die gedaan moesten worden, waar zij zich voor inzette. Vanwege haar slechte gezondheid werd zij voortijdig voor het werk van verpleegster afgekeurd; dit neemt niet weg dat ze voor de zieken kleine werkzaamheden bleef verrichten, met veel toewijding en aandacht. Adelaide bleef ook voor veel zusters die zij verpleegd had belangstelling tonen en informeerde jaren later nog hoe iemand het maakte. Ze bad graag en was vaak in de kapel te vinden.”

147.5. “Toen er een aantal zusters, wegens de verbouwing in Lage Vuursche naar Haarlem ging, was Adelaide daar ook bij. In 1977 verhuisde zij naar Ootmarsum om het nu echt wat kalmer aan te doen. Ook hier ging zij onopvallend haar gang. Je kon zien dat ze belangstelling had voor alles om zich heen; ze uitte zich echter moeilijk. Ze was blij overal bij te zijn. In 1986 werd Adelaide in het verpleeghuis in Lage Vuursche opgenomen. Zij vroeg weinig aandacht. Daardoor moest de verpleging en de leiding dubbel zorg dragen dat ze haar niet vergaten. Het was soms moeilijk contact met haar te krijgen. Zij waardeerde het echter enorm als je bij haar kwam praten, daar genoot ze van. In het voorjaar is ze nog met andere zieken uit Lage Vuursche naar de open dag in het Moederhuis geweest. Op weg daarheen genoot ze van alles wat zij om zich heen zag.”

147.6. “Adelaide had een goed contact met haar familie. Haar zussen kwamen haar regelmatig opzoeken; de laatste tijd werd dit echter wat minder vanwege hun hoge leeftijd. Een half jaar geleden werd Adelaide erg ziek en ieder verwachtte dat zij dood zou gaan, maar zij herstelde weer, hoewel haar toestand toch wat zorgelijk bleef. Vorige week kreeg ze het erg benauwd en vanaf die tijd moest ze in bed blijven. Ze had veel zorg voor de zusters die bij haar bed zaten en gaf te kennen dat ze moesten gaan slapen. Je kon soms merken dat zij wat angstig was om te sterven, maar ze gaf ook aan dat het goed was als Onze Lieve Heer haar kwam halen. Vanmorgen is zij heel rustig ingeslapen. Zuster Adelaide mag zich nu thuis weten in Gods liefde en vreugde.”

147.7. Wie tante Berna’s nagedachtenis met een bezoek aan haar graf eren wil, Zuster Adelaide werd begraven op het kloosterkerkhof van Huize Elisabeth te Lage Vuursche. Wie aan huis gebonden is leze het kostelijke “Voor dit leven moet je elke dag weer kiezen”, een titel waarin tante Berna zich ongetwijfeld zou herkennen. Het artikel, verlucht met tal van foto’s, geeft een ontroerende impressie van het leven van de zusters van Amersfoort uit de vijftiger-zestiger jaren. Het is te vinden in “Beschouw ons maar als een uitzondering”, van de hand van Arjeh Kalman en Brand Overeem (De Fontein, elfde druk 2008).

Geleidelijk hernam het leven zich, al vroeg Adriana’s tweede moeder extra zorg. To trad in het huwelijk en vertrok naar Haaksbergen, ook Lien en Ben verlieten het ouderlijk huis. Wanneer dan, medio 1938, ook de oudste zoon, Theo, met zijn gezin naar Laren vertrekt, en aldaar als bakker verder gaat, is van een Barneveldse familie geen sprake meer ... (148).

148.1. Je qua emoties voorbereiden op het heengaan van dierbaren is eigenlijk niet mogelijk, desondanks doet een dergelijke voorbereiding er toe, als zij al niet, in geval van een langdurig ziekbed, vanzelf plaats vindt. Als het daarbij om ondraaglijk lijden gaat kan het zijn dat de dood niet alleen een bevrijding is voor de stervende zelf, maar ook voor de nabestaanden. Hulp bieden zonder het effect dat je zou wensen, getuige zijn van

anderens lijden zonder dat te kunnen verzachten, zonder, al was het maar voor even, de ogen ervoor te sluiten, dat alles traumatiseert, vergt het uiterste van de naasten. Voor die opgaaf stonden Albertus' kinderen, alsook Adriana Margaretha, zijn vrouw. We spraken er al eerder over.

148.3. Zoals gezegd, intussen volwassen, of bijna, waren Albertus' kinderen beter tegen vaders heengaan bestand - er beter op voorbereid ook - dan toen moeder Alijda overleed. Bovendien, hun eigen leven wenkte hen, ondanks wat er was gebeurd. Zo trad Johannes Theodorus Rutgers (stamreeks 4.2.2) - we spraken al eerder over hem - op 3 februari 1931 in het huwelijk met Gerarda Geertruida Maria Koops, geb. 13-10-1904, overl. 22-2-1995. Het echtpaar kreeg zes kinderen, waarvan de oudste drie nog in Barneveld werden geboren, daar hun prilste jeugd doorbrachten. Na Barneveld vestigde Johannes Theodorus zich in Laren. Ook in Laren dreef hij een banketbakkerij. Het is alleen vanuit deze Rutgersfamilie dat de Albertustak nog mannelijke Rutgers-naamdragers kent. Voor Maria Elisabeth Alida Rutgers (Lies) (stamreeks 4.2.1), al eerder vertrokken, zie voetnoot 146. Voor Johanna Maria Bernardina (Berna - Zr. Adelaide) Rutgers (stamreeks 4.2.3), eveneens al eerder vertrokken, zie voetnoot 147. Voor Johanna Catharina Rutgers (To) (stamreeks 4.2.4) zie voetnoot 140.

148.5. Ook Alijda Maria Elbertha Rutgers (Lien) (stamreeks 4.2.5), geb. 28-4-1905, overl. 23-12-1998, tot dat moment bij broer Theo werkzaam in de zaak, verliet Barneveld. In de loop van 1932 vertrok zij naar Arnhem, waar zij op 19 juni 1934 in het huwelijk trad met Augustinus Henricus Maria Hagdorn, geb. 3-3-1907, overl. 3-4-1938, telg uit een bekende Arnhemse banketbakkersfamilie. Het echtpaar dreef de gelijknamige banketbakkerij Hagdorn. Zij kregen drie kinderen. Na de dood van haar man - op 3 april 1938 te Menton (Fr) - huwde Alijda op 13 maart 1940 met Athanasius Alphonsus Maria Draaisma, geb. 1-2-1910, overl. 24-10-1984. Ook het echtpaar Draaisma-Rutgers kreeg drie kinderen. Daarvan overleden er twee op jeugdige leeftijd. De middelste van de drie is de "wij" uit ons verhaal: Antonius Gerardus Jacobus Alphonsus Draaisma, geb. 3-7-1942..

148.6. Johannes Bernardus Rutgers (stamreeks 4.2.6), geb. 28-8-1909, overl. 18-3-1977, werd, ter vervulling van zijn dienstplicht, februari 1929 als ziekenverpleger bij de marine ingelijfd. Na zijn dienstdaag werkte hij bij diverse banketbakkers in Nederland, w.o. in Deventer, Oldenzaal en Dordrecht, tot hij in 1939 in Haarlem een banketbakkerij - Grote Houtstraat nr. 170 - overnam. Op 29 januari 1941 trad hij in het huwelijk met Helena Clasina Smid, geb. 15-2-1917, overl. 18-7-1993. Het echtpaar kreeg drie dochters, Rutgers-naamdragers dus.

We merkten het aan het slot van het laatste hoofdstuk op: sommige Rutgers speculeerden, handelden in onroerend goed (149).

149. We weten dit niet alleen uit mondelinge overlevering, tal van akten zowel als het Barnevelds notarieel archief, bevestigen het. Vooral Johannes Bernardus Jr. (stamreeks 3.3) begaf zich op dit pad. Althans wat onroerend goed betreft. Speculeren kwamen we overigens ook bij de van den Hovens al tegen, en bij Albertus (stamreeks 3.5). Sommigen onder hen, waaronder de broers Johannes Bernardus Jr. en Albertus dus, raakten er wat van in de ban, zoals opgemerkt op blz. 65 van ons verhaal resp. in voetnoot 104.8, uitgebreid weergegeven bovendien in voetnoot 135.4 e.v. resp. 136.3 e.v. Echt rijk zijn ze er, in de regel althans, niet van geworden. Veeleer hadden ze er zorgen door, in ieder geval Albertus, zoals we o.a. in voetnoot 143 zagen.

Dan waren zij het die bepaalden wat in het belang van hun kinderen was, niet alleen zakelijk, ook privé (150).

150.1. Zakelijk voor wat betreft keuze van beroep, vak, zaak - met familie zaken doen hoorde daar steevast bij - privé vooral wat betreft partnerkeus, al was ook dat iets wat hoorde bij die tijd. Neemt niet weg dat het ongetwijfeld niet altijd gemakkelijk voor hen moet zijn geweest. Niet voor de "hen" van toen, niet voor de "hen" van minder lang geleden. Zo zagen we Johannes Joseph bepalen wie van zijn kinderen in Het Wapen van Gelderland verder mocht, vervolgens deed zijn zoon, Johannes Bernardus Sr., ten opzichte van de broers

Johannes Bernardus Jr. en Albertus iets soortgelijks. Albertus deed soortgelijk, maar nu ten opzichte van zijn oudste zoon, Johannes Theodorus, hoewel hij hem ook de keus van “onderwijzer worden” liet.

150.2. Binnen dat perspectief moet ook de drogisterij-exercitie van de zussen Lies (stamreeks 4.2.1) To (stamreeks 4.2.4) en Lien (stamreeks 4.2.5) gezien worden. Vader Albertus zag zijn dochters het liefst, zo lang nog niet getrouwd, om hem heen, in het ouderlijk gezin. “Julie kunnen nog lang genoeg met je b enen onder andermans tafel zitten”, zei hij dan. Zo kwam het dat hij hen in een naburige drogisterij “zette”, met, naar verluidt, uitzicht op overname ervan. Van dat laatste kwam het, vanwege met name Lies haar huwelijk, niet. Rouwig waren ze er niet om, althans niet dat wij weten, we hoorden er alleen leuke verhalen over. Zoals over een fles waarvan ze, toen ze er aan roken, tot hun schrik, niet wisten dat er ammoniak in zat. Over laxemiddelen die ze gaven aan een alsmaar mekkerende klant, per ongeluk expres.

150.3. Kijkend naar de panden in “Als eene stadt betimmert” zou het trouwens wel eens om pand 166 kunnen zijn gegaan, “Het Huis met de Gaper” geheten, vlakbij de bakkerij van hun oom, aan het eind van de straat. De bakkerij van Johannes Bernardus Jr. dus: pand 170, naast waar voorheen Het Wapen van Gelderland had gestaan, uiterst dicht bij waar hun overgrootvader, Johannes Joseph, ooit zijn zaak begonnen was.

Kijken we echter naar hun zingen - want zingen, dat konden ze, dat deden ze - dan zien we dat de Rutgers hun zorgen ook vergaten, vreugde beleefden. Zingen maakte een hoop goed (151).

151.1. Als de vierde generatie zong, en dat deden ze, dan volgden zij daarin ongetwijfeld het voorbeeld van de derde, en die weer van de tweede. Vooral van de Albertustak (stamreeks 4.2) weten we dat ze zongen. Vooral Maria Elisabeth Alida Rutgers (stamreeks 4.2.1), tante Lies voor ons, excelleerde er in. Net zoals Johannes Bernardus Jr., onze kerkmeester-oudoom, die immers lid van het RK kerkkoor was (zie hoofdstuk 11).

151.2. Dat kerkkoor was trouwens niet zo maar een koor. Onder pastoor Gowthorpe bereikte het grote hoogten, althans volgens de pastoor zelf. “Het is een schitterend feest (*zijn veertigjarig priesterfeest*) geweest. Het zangkoor zong met eigen krachten vier, vijf en zesstemmige muziek voor gemengd koor, en dat was af. En U weet, dat zeg ik niet gauw”, aldus de pastoor in een briefje aan Johannes Bernardus Rutgers (Ben), Albertus’ jongste zoon in Haarlem, d.d. 27 augustus 1943, ter gelegenheid van diens verjaardag. Wat niet alleen laat zien dat pastoor Gowthorpe ook over zijn voormalige schaapjes herder bleef, zoals hijzelf in het briefje vermeldt, maar ook op een opmerkelijke “zangdichtheid” binnen RK-Barneveld wijst, in aanmerking nemend dat de parochie toen honderd gezinnen telde, zoals door de pastoor in zijn briefje trots vermeld.

151.3. Vast en zeker zong de Hendrikustak er ook op los. We weten het in ieder geval van Elbertha Maria Overgoor, Hendrikus’ echtgenote. Op afb. 57 zien we haar in een sketchje met een Overgoor-neef. Ook de seminarie- en onderwijsachtergrond van Hendrikus zal er toe hebben bijgedragen, hoewel het Hendrikusgezin slechts één meisje telde, en meisjes nu eenmaal met meer plezier, én verfijnder, zongen dan jongens.

Al stond in het leven plicht voorop, al was hun leven aan de zware kant, steeds was er het geloof, waar de Rutgers troost uit putten. En vertrouwen, vertrouwen voor de dag van morgen. Die ze overigens - uit angst dat hen dat duur zou komen te staan - niet mochten prijzen (152).

152.1. De Rutgers - sprekend voor de Albertustak - hadden er diverse spreuken voor, spreuken die - teruggaand op ons aller herkomst uit een tijd waarin geloof en magie in elkaar overliefden - onheil moesten bezweren. Zoals het “prijs de dag niet voor het avond is”, waar we in het hierboven weergegeven citaat naar verwezen. Op succes vooruitlopen, ervan uit gaan dat iets lukken zou, daar kwam alleen maar narigheid van. En wat te denken van het, speciaal voor de kinderen bestemde, “vogeltjes die ’s-morgens vroeg zingen zijn ’s-avonds voor de poes”! Ook “blijde zonder uitgelatenheid, droefenis zonder neerslachtigheid” was een spreuk die binnen de familie hoge ogen gooide. Absolute topper echter was en bleef “niets kan pochen lijden”.

152.2. Wat de twee overige onderdelen uit het bekende trio “Wein, Weib und Gesang” betreft, over zingen, dat zij dat konden en graag deden, hadden we het al, alcohol echter was taboe. Als je al genoot van alcoholische versnaperingen, dan slechts mondjesmaat. En alleen bij bijzondere gelegenheden. Wat knuffelen betreft, de eerste drie generaties Rutgers blonken er, aldus de overlevering, niet in uit. In ieder geval gold dat voor het Albertusgezin, waar de kinderen eerst en vooral een zorgelijke jeugd hebben gekend, een jeugd, getekend door identificatie met de bestaanszorgen van vader, verdriet rond het voortijdige overlijden van moeder, het niet goed boteren met hun tweede moeder. “Er is bij ons weinig zonneschijn geweest, ik ben heel zorgelijk opgegroeid”, aldus merkte een van hen ooit op.

152.3. Knuffelen overigens is en was iets waarin de bevolking tot ver in de jaren zestig van de vorige eeuw nog toe moest worden opgewekt. Internationaal zelfs, getuige o.a. de wereldwijd bekende billboardslogan “did you hug your child today?”. Dat het weinig gebeurde had natuurlijk ook te maken met de ernst van het leven, “waarvoor kinderen gewapend moesten worden”, het leven dat toch vooral uit werken bestond.

152.4. Waarmee gezegd wil zijn dat allengs de welvaart steeg, knuffelen in populariteit toenam. Sexualiteit, daar weten we wat de Rutgers betreft weinig van. We horen het ook niet te weten, willen dat ook niet. Bezien vanuit de tijd van nu waren de Rutgers, dat weten we wél, preuts. “Er werd niet over gesproken, we moesten het allemaal maar zelf ontdekken”, aldus een informante. Ook dat echter was kenmerkend voor toen. Waarmee we, met de voorgaande voetnoten, de Rutgers ook vanuit de veelal verzwegen levensgebieden “Wein und Weib” enigszins hebben aangestipt, want “getypeerd” is daarvoor een te groot woord.

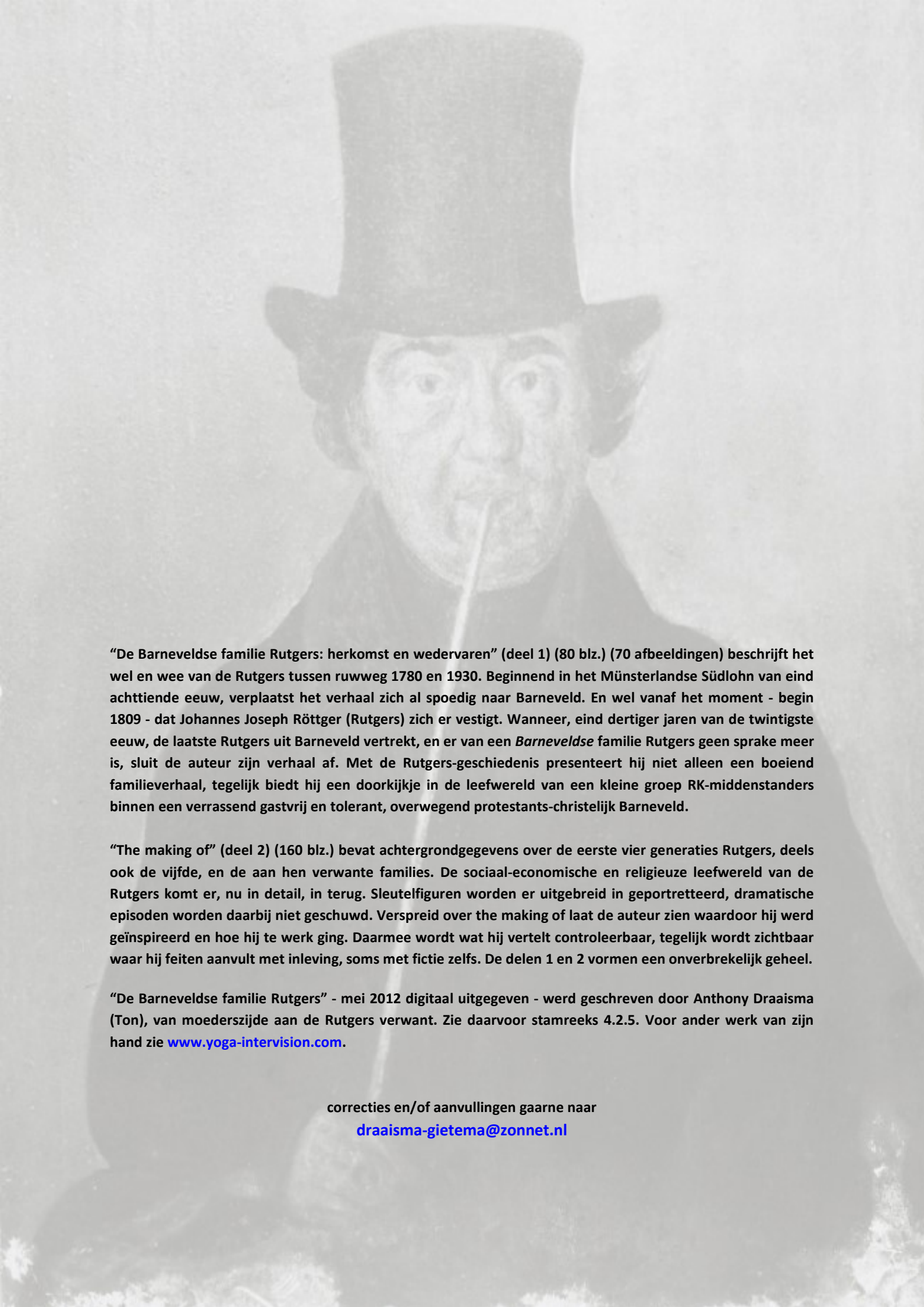
Dat iets daarvan, van wat dat met hen deed, aan volgende Rutgersgeneraties werd doorgegeven, spreekt voor zich. In positieve zowel als minder positieve zin. In een vorm, te vergelijken met wat, gezien vanuit de minder positieve kant, tegenwoordig tweede resp. derde generatieproblematiek heet. Een vorm waarbij er geen directe relatie meer bestaat tussen levenshouding en gedrag, en de oorsprong ervan (153).

153.1. De Hendrikustak was, gegeven het vertrek van Hendrikus uit Barneveld en zijn lerarenberoep, een generatie eerder al begonnen zich uit de Barneveldse RK-middenstandsachtergrond los te maken. Wat we in hoofdstuk 20 over de Rutgers schrijven geldt daarmee sterker voor de Albertus- dan voor de Hendrikustak. Overigens is er niets mis mee, noch met middenstanders, noch met Barneveld, noch met katholieken.

153.2. Overbodig om op te merken, al doen we het ter wille van de duidelijkheid toch: het doorgeven van normen en waarden aan volgende generaties is een universeel fenomeen. Ook al staat het, sinds Rousseau vooral, onder kritiek, het is onmogelijk om het niet te doen. Een aardig voorbeeld van normen en waarden, ontleend aan onze Rutgers-herkomst, is het zuinig zijn met water (zie voetnoot 76.16). Voor vele Rutgers van nu - met name die van de vijfde generatie - is zuinigheid een op die manier overgedragen levenshouding.

Waarmee tegelijk gezegd wil zijn: wie elementen van de Rutgers bij zichzelf herkent, kan nagaan wat er mee te doen. Ze als ingeprint, daarmee als wezensvreemd beschouwen, dan wel ze als van zichzelf omarmen ook. In gradaties en tempo naar eigen keus (154).

154. Geheel conform de geest van de tijd, een tijd die in het teken staat van aandacht voor de eigen levensloop. Zo kan het zijn dat sommigen onder ons zichzelf juist als ongeremd enthousiast, intens betrokken ervaren, zich daar beter bij thuis voelen dan bij het bezwerende magisch-angstige nivelleren van vreugde en verdriet, dat uit de spreken spreekt. Even goed kan het zijn dat anderen onder ons er vreugdevolle gelijkmoedigheid in aantreffen. Waarmee de in spreken gestolde levenswijsheden van de Rutgers de status verwerven van schuurpalen, schuurpalen waar wij ons aan scherpen.

“De Barneveldse familie Rutgers: herkomst en wedervaren” (deel 1) (80 blz.) (70 afbeeldingen) beschrijft het wel en wee van de Rutgers tussen ruwweg 1780 en 1930. Beginnend in het Münsterlandse Südlohn van eind achttiende eeuw, verplaatst het verhaal zich al spoedig naar Barneveld. En wel vanaf het moment - begin 1809 - dat Johannes Joseph Röttger (Rutgers) zich er vestigt. Wanneer, eind dertiger jaren van de twintigste eeuw, de laatste Rutgers uit Barneveld vertrekt, en er van een *Barneveldse* familie Rutgers geen sprake meer is, sluit de auteur zijn verhaal af. Met de Rutgers-geschiedenis presenteert hij niet alleen een boeiend familieverhaal, tegelijk biedt hij een doorkijkje in de leefwereld van een kleine groep RK-middenstanders binnen een verrassend gastvrij en tolerant, overwegend protestants-christelijk Barneveld.

“The making of” (deel 2) (160 blz.) bevat achtergrondgegevens over de eerste vier generaties Rutgers, deels ook de vijfde, en de aan hen verwante families. De sociaal-economische en religieuze leefwereld van de Rutgers komt er, nu in detail, in terug. Sleutelfiguren worden er uitgebreid in geportretteerd, dramatische episoden worden daarbij niet geschuwd. Verspreid over the making of laat de auteur zien waardoor hij werd geïnspireerd en hoe hij te werk ging. Daarmee wordt wat hij vertelt controleerbaar, tegelijk wordt zichtbaar waar hij feiten aanvult met inleving, soms met fictie zelfs. De delen 1 en 2 vormen een onverbrekkelijk geheel.

“De Barneveldse familie Rutgers” - mei 2012 digitaal uitgegeven - werd geschreven door Anthony Draaisma (Ton), van moederszijde aan de Rutgers verwant. Zie daarvoor stamreeks 4.2.5. Voor ander werk van zijn hand zie www.yoga-intervision.com.

correcties en/of aanvullingen gaarne naar
draaisma-gietema@zonnet.nl